تصویر ابو عبد الرحمن الكردي

نووسینی

ڕەمزی قەزاز

بزووتنەوەی سیاسی و ڕۆشنبیری ی

کورد

لە کۆتایی چەرخی نۆزدەهەمەوە
تا ناوەڕاستی چەرخی بیست

بە ڕەزامەندی ی وەزارەتی ڕاگەیاندن و
بە یارمەتی ی وەزارەتی کاروباری ژوورو
لە چاپ دراوە

چاپخانەی زیرەک / سلێمانی / ١٩٧١

بزوتنەوی سیاسیو روشن بیری کورد

لە کوتایی چەرخی نوزدەهەمەوە
تا ناوەراستی چەرخی بیست

نوسینی
رمزی قزاز

★★★

پێشــــــکەشــ بێ :ـ

بەو کوردە دڵسوزەی کە تەمەنی لاوی‌و پیری خوی بەخــت ئەکا لە پێنــا
رزگار کردن‌و سەربەخویی وولات‌و نەتەوەکەیا

بەو قارەمانە دلیرو نەبەزەی کە بە کردەوە سەلماندی بە دوست‌و دوژمنی‌و ها
جیهان کە پیشەوایەکی لی هاتووی نەتەوەکەیەتی‌و چاکەو دەستکەوتی وولاتەک
پیش چاکەو دەستکەوتی خوی ئەخا •

بەو کوردە دلسوزە هەولدەرو تیکوشەرەی کە ناوی کوردو کوردستانی بـ
هەموو جهاندا بلاو کردەوەو ناساندی •

بە بــاوکی کورد بــارزانی مصطفــی

« نــــوســـــــەر

* * *

پێشـــــرەو :ـ

مێژووی کوردو کوردستان ، هێشتا بە تەواوەتـی ڕوون نەبوتەوە ، مـێژوو نووسانو ئەوانەی دەستیان دابێتە خامەو ئیازی نووسـینیان بووبی لە بـارەی کوردەوە ، چ بێگانە ، چ خۆ ، تاکە تاکەیان نەبیت ، بە ئارەرووی خویان چونیاز نووسی بیو چیان وتبی ، نووسیویانەو وتوویانە ، مەبەستی بەرو دوایان ئەوەبو که بگەن بەو ئامانجەی ئەو نوسینەیان بو نوسـیوەو بەسـن ، ئـەوەیان لیـك نەداوەتەوە ، کە نووسینەکانیان لە پاشە ڕۆژا ، ئەبنە بەڵگەی مێژوو وە ئاوێنە بۆ دەرخستنی ڕووی ڕۆشنو تاریکیرابوردوی ئەو نەتەوەیە کە ئەمرو ئەوان ئـەو باسەی لە بارەوە دەنووسن ، جا بویە ئەلیم ، ئەوانەی کە نیازی نووسینیان هەیـا لە بارەی کوردو کوردستانەوە کودربن یان بێگانە ، پیویستە بچنە بنجو بناوانی ئەو باسە کە لیّی ئەدوین وە زور بە قوولـی لـە رەگو ڕگیشـەی ئەو باسـا بکولنەوەو دەرسی هەموو روویەکی بکەن ، وە بە هـەموو کەلێـنو قوژبـن شوێنیکیا بگەرێنو بە شیوەیەکی وا ئەوەندە شارەزا بین کە بگەنە راست تریـن رێگا بو نوسینەکەیان تا بتوانن لە سەر ئەو پشکنینو دەرس کردنە چوار چێوەی نوسینەکەیان دارێژنو لە ڕێی راست لا نەدەن ، لایەنگری نەکەن ، لە بەر خاتری خاترانو بو دڵ نەوایی نەنوسـن •

چونکە نوسینەکانیان ، ئەبن بە میراتی نەتەوایەتیو ئەمیننەوە بـو دوا ڕۆژی ئەو گەلە ، ئەگەر ئەو نوسینانە لە سەرچاوەیەکی روونو خاوینی پر لە راستیەوە نوسرابیو دوور لە لایەنگریو روالەتو دڵ نەوایی ، ئەوا ئەو نوسینانە ئەبنـە گەنجینەیەکی بەکەلكو پڕ سوود بو ئەو نەتەوەیەو ئەوانەی ئەیانەوی لە پاشەروژ

ە پێشوی ئەو نەتەوەیە بگەن ، خو ئەگەر ئەو نوسەرانە بێ وجدانیان کردو لــە
ی ی راست لایان داو پیشکەوتنی میژوویان دەستکاری کردو گوریان ، ئەوا ئەو
وسینانە هەر بەو جورە دەمیننەوەو ئەبنە تەوق و ئەچنە گەردنی ئەو نـــەتەوەیەی
ەربارەی نووســـراوە ٠

مەبەست لە نووسینی میژووی نەتەوەیەك وە یا نوسینی ژیانی پیشەوایەك ئەوە
یە نوسەر هەرلایەنی چاکەی ئەو نەتەوەیە یان ئەو پیشەوایە بگری و ، بنووسی ،
ەلکو ئەبی نووسەر بۆ میژوو بنوسی ، الایەنی چاك و خراپیان چـــی یەو چونــــە
ەمووی دەرخاو روونی بکاتەوەو بیان خاتە بەرچاو ، بو ئەوەی چینەکانی دوایی
ەتەوە کە دەیان خوێننەوە لە چاکەیان کەلك و سوود وەرگرن ، لە خراپەشیـــان
بیرەت ، نووسەریك کە خامەی گرت بە دەستەوە بو نووسین ئەبی دووربی لــــە
اطفە ، لایەنگری دل نەوایی کردن ، بە دوای دەستکەوتندا نـــەگەری ، نووکـــی
یروزی خامەی بەکری نەداو نەیفرۆشی ، بەلکو ئەبێ نووسەرو خـــامەکەی زور
اوین و راست بی ، چاکەو خراپە لە تای تەرازویەکا بکێشی و بینوسی ، بۆ ئەوەی
وێندکاری بەریز کە خوێندیەوە ئەو بە تەرازوی عەقل و رۆشن بیری خوی لایەنی
اکەو خراپەی ئەو نووسینە پارسەنگ بگری و هەلی سەنگێنێ ، چونکە تا ئیستا
ەرگیز نەگونجاوە لە میژووی نەتەوەکاناو ناشگونجیت یەکێك لەهەموو تەمەنی
یانیا هەموو کردەوەو کرداری هەر چاکە بوبیت و هەر چاکەشی بدریتە قەلەم ،
راپەکانیشی بکرین بە ژیر لیوەوەو دیزە بە دەرخونە بکرین

لە میژوودا زوز زروفی سیاسی واریك کەوتوە بوە بەهوی بەهەلە چوون ، بو
ر پێشەواو پیاوی دلسوز ، کە ئەو بە هەلە چونەیان بو بوتە کەم و کووری لــە

ژیانی سیاسیاندا ، نەك لە رەوشتو خویاندا ، چونکە رەوشتو خووی شخصی جیاوازە لە کارو باری سیاسی ، زور پێشەواو دەسەلاتدار هەن لە میژوودا ئەبینین خاوەن جوانترین وە خاوینترین رەوشتو خوون وە بە خاوینی ناسراون لە ماوەی ژیانیانا ، کەچی لە کاتو ماوەی دەسەلاتداریانا ، زرروفی سیاسی وایان هاتوتە پێشی نەیان توانیوە بە سەریا برونو بە هەلە چون ، جا ئەو بەهەلە چوونەیان بوە بووە بە کەمو کوری سیاسی وە لە میژوودا بویان نوسر وەو لەکەداری کردون ، ئەمە مانای ئەوە نیە ئەو جورە پیاوانە خاوەن رەوشتو خوی جوان نەبوون ، واتە پێویستە لە سەر نووسەر بە تایبەتی ئەوانەی لە بارەی نەتەوەیەکو کردەوەی کرداری پێشەوایەکەوە دەنوسن کە خامەیان گرت بە دەستەوە زور بە پاکی و خاوینی بنوسن خۆیان دورخەنەوە لە عاطفەو نووکی خامەکەی دانەنیت بو نوسینی درۆ بە قەدو بالای خەلکاو دەستکاری رووداوی میژوو ، راستی چییە وە چون بوە ئەوە بخاتە سەر قاقەز ، چونکە نووسەر میژوو دەنووسیو بۆ میژوو دەنوسیو بەس ، ئەبی بی گومان ئەوە بزانیت کە لە دوای ئەوەوە نوسەری تر دێت وە لەو بابەتەوە کە ئەو نوسیوێتی ئەویش دەنوسیتو درۆو راستی ئەویش دەردەخا بە بەلگەی زیندووەوە کە میژوو بە درۆی بخاتەوە ، بویە لە نوسینی ئەم بەرتوکەدا کە هەشت سالی رەبەقە لە گەلی خەریکم وە سەرچاوەی زۆرم خویندوتەوەو دراسەیەکی قوولی بابەتەکەم کردوە کە دەینوسم تا توانیم ئەم جورە پێشکەشی بکەم بە خویندکارانی کورد ، هەرچەند بی گومان کەمو کوری تیدایە ئەگونجی بە دلی زور کەسان نەبێت بەلام بە بڕی وزەو توانام هەولێکی زورم داوە تا گەیشتوم بەم ئامانجە کە بتوانم خەمەتێکی بچوک پێشکەشی بکەم بە

ئەتەوەکەم ، ئومیدم هەیە سود بەخش بێت .

نوسەر
رمزی قزاز

★★★

تێبینی : ـ زور سوپاسی پاریزەری بەڕیز کاك شیخ رؤف حفید زادە ئەکەم کە یادداشتە دەست خەتەکەی خوا لی خوشبو کاك احمد تەقی دامی لە گەڵ کتیبەکەی « مس بیل » وە « ضحایا الثلاث »ی غلامی کە لەم سێ کتیبە کەلکی زورم وەرگرت .

کوردســـــتان :ــ

خاکی کوردستان کەوتوتە روژهەلاتی ناوەراستەوە ، ئەم خاکە هی دەولەتیك نیە ، خاکی کوردستان دابەشن کراوە لە بەینی ئیران‌و تورکیاو عیراق‌و سوریادا ، وە لە یەکیتی سوڤیتا کورد هەن •

ووشەی « کوردستان » لە عیراقدا میری بە رەسمی دانی پیا نانیت لە نەخشەو پەرتووك‌و رەسمیاتدا ناوی ناهێنێت ، لە ئەتلەس‌و لـەو پـەرتووکانەدا کە لـا قوتابخانەکانا دەخوێندرێن نانووسریت ، لە « ئیران » دا بە رەسمی بە ناوچـەی « سنە » دەوترێت « وولاتی کوردستان » ووشەی کوردستان مـانای وولاتـو کوردەکانە کە ناوچەیەکی زور پان‌و فراوانە ، ئەم ووشەیە « سنجار[1] » دوا پاشای « سلجوق » ی یەکان برِی بە سەر ناوچەکانی وولاتەکەیا ، لە چەرخی دوانزەهەمی پ ز دا ئەم خاکە پێك هاتبو لە چەند وولاتیك رِیزە شاخەکانی « زاگرۆس » ا یەکی جیا دەکردنەوە ، لە رۆژ هەلاتی ئەم رِیزە شاخەدا وولاتـی « هەمەدان‌و دەیپور کرمانشاهان » هەبو ، لە رۆژ ئاوایا وولاتی « شارەزورو سنجار » •

یەکەم مێژوو نووس کە ووشەی کوردستانی نوسیوە لە پەرتووکی « نزهة القلوب » دا لە سالی « ٧٤٠ » ك لە چەرخی چواردەهەما « قەزوینی » بو ، لـە کوتایی چەرخی حەڤدەهەما عوسمانیەکان ناوی وولاتێك لە وولاتەکانی خۆیاز « کوردستانی تورکیا » کە پێك هاتبو لە لوای « دەرسیم‌و موش‌و دیاز بەکر زانای فرنسی « کی‌یە » لە مەوسوعەکەیا دەربارەی « کوردستان » نوسیویەتـ ئەلێت : ــ « کوردســتان یان وولاتی کــوردەکان ناوچەیەکە درێژ بۆتەوە لـ خواروی روژهەلاتی تورکیای ئاسیاوە تا سنوری عیراق‌و ئیران‌و وولاتی کاردو-

[1] سلطان سنجر = یا سولتان سەنجەر الامیر ...

جارانی پێ دەڵێن » شارەکانی لە تورکیادا « دیار بەکر » لە عیراقدا « موصل » لە ئیراندا « ئورمێ » ن •

وە دیسانەوە مەوسوعەکە باسی کوردستان ئەکاو ئەلیت : ـ لە ناوچەیەکا لە یەکیەتی سوڤیت لە کوماری « ئازربایجان » دا کورد هەیە ، پانایی ئەو خاکەی تیایا دەژین « ٣٥٣٤٠ » کمی چوار گوشەکە « ٥١،٥٠٠ » کەسی تیادەژین پایتەختەکەیان « لاچین » ە « ١ » •

استاذ فائق السامرائی لە پەرتووکی « القضیە الکردیە » دا ئەلیت « کوردستان بە هەمو مانایەکی فراوانی ئەو ووشەیەوە بەو وولاتە ئەڵێن کە هەمو کوردەکانی تیا جێ نشینن ، بێ جیاوازی وەك یەك ئەم وولاتەش دابەش کراوە بە سەر « عیراق و ئیران و تورکیاو سوریاو یەکیەتی سوڤیت » دا لە مەوسوعەکەی « لاروس » « ١ » دا بە فەرەنسی ئەڵێت « کوردستان وولاتیکی ئاسیاییە دابەش بوە لە بەینی « تورکیاو عیراق و فارس و سوریە » دا

« ل • هـ • فلورنس » لە پەرتووکی « الاجناس » (٢) دا ئەڵێت « وولاتی کوردستان ناوچەیەکی دەشتایی و شاخاویە دابەش بوە لە بەینی « تورکیاو عیراق و ئیران » دا لە گەڵ چەند مستعمرەیەك لە قەوقاس وە سەربەرەو خواریەکانی شاخی ئەرمینیای سوڤیتی •

قاسم والاکراد ص ٢٩

قاسم والاکراد ص ١٩

« ١ » قاسم و الاکراد « خناجر وجبال » احمد فوزی ص ١٠ ـ ٢١

« ٢ » قاسم والاکراد ـ خناجر وجبال ـ احمد فوزی ص

« ٣ » کردستان والاکراد دراسة سیاسیە واقتصادیە دکتور عبدالرحمن قاسملو

مەوسوعەی عەرەبی « ١ » ... : ـ کوردەکان نەوەیەکی « ئاریـــن »
مسولمانن نیشتمانیان کوردستانە ، وە ئەلێت کوردســتان ناوچەیەکی شـــاخاویە کەوتوتە خواروی شاخی ئاراراتەوە سیاسەت پارچە پارچەی کـــردوە لە بـــەینی « عیراق‌و ئیران‌و تورکیا دا » کەشت‌کەرو گەروکی تورکی « اولیا چەلەبی » « ٢ » کە لە چەرخی حەڤدەهەما ناوبانگی دەرکرد ، لە دوای گەشت‌و گەرانی بە هەموو ناوچەکانی کوردستانا ئەلێت : « وولاتی ئەرزو رۆم‌و وان‌و هەکاری‌و دیاربەکرو جزیرەو عمادیەو موصل‌و شارەزورو ئەردەلان » هەموی وولاتی کوردستانە کەبە حەڤدە قۆناغ یعنی حەڤدە رۆژ دەبررێت •

فەرهەنگی جغرافی « ابن عمران » « ١ » لە بەشی پینجەمیا کە بە زمانی فارسی نوسراوە ئەلێت : ـ کوردستان بەشی روژئاوای ئیرانە کوردەکانی تیا جێ نشینن سنوری کوردستان بە ئاسانی نەخشەی ناکیشریت ،وە هەروەها ناتوانین هێلێك دابنێین بۆ هەموو کوردستان ، بەلام لە ئەنجامی لێکۆلینەوەو دەرس کردنی ئەو ناوچەیە کە کوردی تیا جێ نشنە ، لە رۆژی مێژووی خاکەوە ، ئەتوانری بـــە شێوەیەکی ... لە راستی سنوو ... دابنرێت ، هێلیکی راست رابکیشریـــت لـــە لووتکەی شاخی ئاراراتەوە لە ژوروی رۆژهەلاتا ، سەرەو خوار ب...ەوە ســەرەو بەشی خواروی لە « زاگروس » ... « پشـــتکوە »وە لەویشەوە هێلکیـــی راست رابکیشن بەرەو رۆژ ئاوا تا موصل لە عیراقدا ، ئنجا هێلێکی تری راســـت راکیشین بە... رۆژ ئاوا ... لە موصلەوە تا دەگاتە ناوچەکانی تورکیا لە لـــوای

« ئەسکەندەرونە » ەوە ، لەویشەوە هێڵێکی تر رابکیشرێت بەرەو ژووروی رۆژ هەڵات تا ئەرەزورۆم لە تورکیا ، ئنجا لە ئەرزو رۆمەوە هێڵێکی تر رابکیشین بەرەو روژ هەڵات تا لووتکەی « ئارارات » « ۱ » بەم جورە مساحەی خاکی ووڵاتی کوردستان دەردەکەوی کە « ٤٠٩ ، ٦٥٠ » کمی چوار گوشەیە کە پاترو فراوانترە لە هەموو خاکی بەریتانیاو هولەندەو بەلچیکاو سویسرەو دانیمارك ، ئەم خاکە پانو فراوانە دابەشی بوە بەم جورە : ــ

لە تورکیا «١٩٤،٤٠٠» کمی چوار گوشەلە ئیران «١٢٤،٩٥٠» کمی چوار گوشەیە لە عیراق «٧٢،٠٠٠» کمی چوار گوشەیە لەسوریە «١٨،٣٠٠» کمی چوار گوشەیەوە دریژایی کوردستان لە ژوروەوە بو خوارو « ٦٠٠٠ » کم بەرە بەرە زیاد ئەکا تا دەگاتە « ٧٥٠ » کمی چوار گوشەیە .

★★★

« ۱ » کردستان والاکراد دراسە اقتصادیە وسیاسیە د . قاسملو

« ۲ » کردسنان والاکراد د . قاسملو

* مەوسوعەی بەریتانیا ئەلیت دریژایی کوردستان ٦٠٠ میلە وە پانایی ١٥٠ میلە کەچی قاموس العالم دەری خستوە کە دریژایی کوردستان ٩٠٠ کمە وە پانایی ١٠٠ تا ٢٠٠ کم بەشی « ٥ » قاموس العالم ص ٣٨٤٠

رەگــەزی کــورد :ـ

کورد لە خاوێنترین ڕەگەزی نەتەوەکانی رۆژ هەڵاتی ناوەراستە کە دانراوە با
ڵانکەی پێشکەوتنی کون • هیشتا مێژووی کورد بە تەواوەتی روون نـەبوتەو
بویە میژوو نوسانبە پێی ئارەزوو مەبەستی خـویان چونیـان نوسـی بـو
نووسیویانە ،مەبەستی بەرو دوایان ئەوە بووەکە بگەنە ئەو ئامانجەی ئەونوسین
مێژوەی بو دەنوسن ، ئیتر وجدانیان خستوتە لاوە یان نەیان خستووەو راستیا
کردوە بە ژیر لیوەوە وە یان نەیان کردوە جیایە ، بەلام زوربەی نوسینەکانیان تاک
تاکەیان نەبێت هەموی دوورن لە راستیو هیچ بەلـگەو سەرچاوەیەکی مێـژوویا
نەبووە • وە بەلـگەی مێژوویان بە دەســتەوە نەبووە کە راسـتی نوسـینەکانیا
دەرخەنو پیشان بدەن ، هەندیکیان ووتویانە کوردەکان « سامین » یان«تورکن
هەندیکی تریشیان لە بەر ئەوەی زبانی کوردی نزیکە لە زبانی « فارســی » یەو
ووتوویانە کوردەکان ئیرانینو فارسن ، بەم جۆرە بریاریکی تەواویان نەداوە کـ
کورد خوی نەتەوەیەو جیاوازە لە نەتەوەکانی تر ، وە پێشــکەوتنی مێـژوویا
دەســتکاری کــردووەو شــیواندویانە •

بەلام ئیستا بە بەلـگەی میژوو دەرکەوتووە کە کوردەکان « ئاریــن » وە لـ
رەگــەزی خیلەکانی « زاگروســـ » ن •

روژهەڵات شوناسی ناسراو « مینورسکی » ئەڵێت :ـ « رەنگــە نــەتەوەی
کورد لە سەرەتادا لە رۆژهەڵاتەوە (روژهەلاتی ئیران) کوچی کردبی بو روژئاو
(کوردستانی ئیستا) وە لە سەرەتای روژی هەلهاتن روژی مێژوەوە لەو ناوچەیەد
نیشتە جی بوبن » ئەگونجی لە پێشس هاتنی ئەم نــەتەوەیە بو ئەم شــوینە لـ

کوردستانی ناوەراستەوە نەتەوەی تر لەم شوێنەدا نیشتەجی بوبن هەر بەم ناوەوە یان بە ناوی ترەوە کە نزیك بن لە ناوی ئەو نەتەوانەو تێکەڵیان بوبن و پـێـیانەوە لکابن بە جوریکی وا بوبنە یەك نەتەوە بە درێژایی زروف و زەمان •

زور لە پزیشکە شارەزاکانو باحثەکانی تریش بیرو باوری « مینورسکی »«١» پەسەند ئەکەن لە بابەت سەرەتاو رەگەزی کـــوردەوە •

★ ★ ★

١ :ــ چینی یەکەمی رەگەزی کورد :ــ

نەتەوە کونەکانی « زاگروسن » کە ریـزە شاخیکـە لە بەشـی خـواروی شـــاخـی « ئـــارارات » •

أ : ــ لۆلـۆ یـان لولوبـوم : ــ

ئەم نەتەوەیە لە ناوچەی شارەزوردا نیشتەجی بوون ، بەلام بـە تـەواوی نازانریت کەی هاتونەتە ئەوشوینە ، بو یەکەم جار لە گەڵ سوپاکانی ئاشوریەکانا لە چەرخی سیانزەهەمی پ • زدا لە یەکیان داوە •

پرۆفیسور « سپایزەر » ئەڵێت لۆلۆیی یەکان باپیرە گەورەی لورەکانی ئیستان ، وە بەلگە کونەکانی ئاشوریەکان ئەڵێن ، وولاتی لۆلۆ زور ووڵاتیکی پیشکەوتو ئــــاوەدان بـــووە •

« ١ » مینوسکی میژوو نووس وە روژهەلات شوناسیکی سوڤیتی یە

ب : ــ گۆتی یان جودي : ــ

نەتەوەیەکی بەناو بانگە لە نەتەوەکانی « زاگروس » وولاتی « ئاکاد » (سومر یان داگیر کرد لە « ٢٦٤٩ »پ زدا وە ماوەی « ١٢٥ » سال حکمرانیان کـردوو لە لیستەی ناوی پاشاکانا کە دۆزراوەتەوە لە (نیپور) ناوی « ٢١ » پاشای گوتی تیایە ، وا دەردەکەوێ حکومەتی گوتی وولاتەکەی خۆی بەجێ هێشتوەو هاتو حکمرانی وولاتی « ئاکادو سومەر » یان کردوە وەك وولاتێکی داگـیر کـر (مستعمره) ، پاشا بە دەسەلاتەکانی « لەگش » ناچـار بون سـەر بـو ئـا (گوتی) یانە دابنەوینن کە دوا پاشایان ناوی « بریکان » بوو •

لە چەرخـی شانزە هـەمدا لە « ٢٥٢٤ » ی پ ز پاشای « اور » حـکومەت (گوتی) یەکانی لە ناو برد لە ئاکاد عەشایەرەکانی ئەم نەتەوەیە ناچار بوون بـ گەرانەوە بو ناو شاخەکانی « زاگروس » تا لەویـدا بەرگری بکـەن • نـاو گوتیەکان بو جاری دووەم لە چەرخی سیانزەهەمی پ ز دا هاتوە لەو شـەرانە کە لە گەل ئاشوریەکانا کردویانە ، لە مێژووی « گوتی » دا ئالو گۆر هەیە لـ نێوان ئەم ووشەیەو ووشەی « کۆرتی » دا وا دەردەکەوی ئەم دوو ووشەیە یە بنو ناوی نەتەوەیەك بـن •

رۆژ هەلات شوناس « دریڤر » « ١ » لە پەرتووکەکەا (پـەیوەندی زبانـ ووشەی کورد) دا ئەلێت ووشەی « کوزیوی » زۆر گرنگە لەباسکردنی رەگەز جێ نشینانی کوردستانا وە ئەلێت وو شەی « کاردا یان کاردوخیو کۆتوخـو کوردیو کارداكو سیرنیو گودیایو کوردئینو کاردوو کارداوایە • • هەتـد

« ١ » الرابطة اللغويه للفظ کرد

هەموو ئەگەرینەوە سەر رەگەزێك لە گەل ئەوەشا کە لە ووشـەو قسـە کـردنا جیاوازیان هەیە •

ج : ــ کاسای یان کۆسی یان کۆشـو : ــ

نەتەوەیەکە لە نەتەوەکانی « زاگروس » لە سەرەتادا لە ناوچەی « کرمانشا »دا نیشتەجێ بوون ، ئەمانە کۆچەری نەبون بەڵکو نیشتە جێی ئەصلی بوون رویان کردە رۆژ هەڵاتی « بابل » ئاکادیەکان پێیان دەوتن « کاشو » ئەمانە ناویان لـە پەرتووکی پیرۆز « الکتاب المقدس »« ئینجیل »دا هەیە پێ‌یان دەوتری «کوش»

د : ــ خالدی کالدی یان وارتـو : ــ

وا زانراوە کە ئەم نەتەوەیە لە کاتێکی نەزانراوا لە رۆژهەڵاتی ئاسیای بچوکەوە هاتونەتە ناوچەی گۆلی « وان » بە پێی داستانەکانی ئاشوریەکان وە بە پـێی بەڵگە کۆنە دوزراوەکان کە تایبەتی شەرەکانی « سەرجون »ی دووەم پاشـای ئاشوریەکانە ئەڵێت : ــ سنوری حکومەتی « خالدی ــ کالدی » لە کاتێکا لـە بەشی ژوروەوە تا گۆلی « گوگجە » وە « ئەسکەندەر پول » لە قەفقاس وە لـە رۆژ ئاواوە تا روباری « فرات » وە لە خوارەوە تا « رەواندوز » و ئاوی (زاب) وە لە رۆژهەڵاتەوە تا گۆلی « ورمی » بوە وە بو ماوەیەك لە سوریاشدا حکمرانی کردوە ، پایتەختی ئەم حکومەتە شاری « توسپاس » بوە کە « وان » ی ئیستایە یەکەم پاشای خالدیەکان ناوی « ساردوریس » بوە لە « ٨٤٠ » پ ز دا لەناوچوە

★★★

٢ :ــ چینی دووەم لە رەگەزی کورد :ــ

ا :ــ میــــدیــەکــان :ــ

بەلگە تأریخیەکانی چەرخی حەوتەم و هەشتەم و نویەمی پ ز زەمانی ئاشوریەکان دەری دەخا کە گۆرینێك لە روژهەلاتی کوردستانا رویداوە بەهۆی کۆچ کردنی نەتەوە « ئاری » یەکانەوە « هیندو ئەوروپی » لە رۆژهەلاتی دەریای (قەزوین تا وولاتی میدیا (روژهەلاتی کوردستان) یان ژورووی رۆژئاوای ئیران ، یەکەم کەس کە ناوی « میدیا »ی هیناوە پاشای ئاشوری « شەلما نەسری » پینجەم بو وە لە سالی ٨٣٣ ــ ١٨٠ پ ز ئەم میدیانە لە دوای ئەم تأریخە بونە هۆی تەنگ چەلەمەو هەرەشەیان لە حکومەتی ئاشوری دەکرد لە هەموو کاتیکا ، یەکەمجار ناوچەی روژهەلاتی وولاتی میدیایان داگیر کرد بە داهاتنــی چــەرخی حــەوتە دەسەلاتی ئەم « میدیا » ی یانە کشا بە سەر هەموو وولاتا کە لە دواییدا ناوی نر وولاتی « میدیا » وە نەتەوەی (پارسای) یش کــەوتە ژیر دەســتیانەوە کــ دراوسی یان بوون و بە خزمایەتیش دەگەیشتنە یەك ، ئنجا شــاری « ئــەقباتانــ هەمەدان » ئ ستایان بنا کردو کردیان بە پایتەختی حکومەتەکەیان .

لە سالی « ٦٢٥ » پ ز شا (نەبو پولاسەر) ی ئاشوری کە سەربەخویــی ل شاری بابل دا بلاو کردەوە لەگەل « میدیا » یی یەکان « سە شی »یەکانا دوستایەتی گرت لە دژ حکومەتی « نەینوا ــ نینوی »وە لە ناوی برد وە شاری « نەینەوای وێران کرد لە سالی ٦١٢ پ ز « کەی ئەخسار ــ کەیخسرەو »شای میدیا حکومەتی ئاشوری لە ناوبرد بەم جورە بناغەی ئیمپراتوریەتی « میدیا »ی دامەزراند ، زۆ پیشکەوتو گەشەی کرد ، سنووری هەر لە (بوخارا) وە تا روژهەلاتی روبار

« قزل ئیرماق » وە لە دەریای « قەزوین » ەوە لە بەشی ژوورودا تا خلیجی فارس لە بەشی خوارودا ، ئەم ئیمپراتوریەتە گەورەیە لە سالی ٥٥٠ پ ز کە شاکەی ناوی « ئیستیاع ئیخوویکو » بو شای « ئەخمینی » « کورس » بو لە ناوی برد •

پەرتووکی « ئیرانی ... » نوسەری « مشیر الدولە » لە لاپەرە (٥٧) دا ئەلێت زبانی (میدیا) یی ... عەر ... زبانەیە کە نەتەوەی کورد ئیستا قسەی پێ دەکەن ، یان هیچ نەبی بناغەی ئەو زبانەیە •

بەم بونەوە و بە بونەی نیشتمان خوێنەوە نەتەوەی « میدیا » بە ڕەگەزی ئەسلی نەتەوەی کورد دائەنریت •

ب : ــ نایــــری ـــ نەهــــری : ــ

ئەم نەتەوەیە لە پێشی کوچی نەتەوەکانا لە دوا یدا لە کوردستانا نیشتەجێ بوونە لە زەمانی حکومەتی ئاشوریەکانا ناویان هاتوە •

« میجەر سون » ئەلێت نەتەوەی نایری لە کوردستانی ناوەراستا ئەژین ، لە نێوەندی چەرخی دوانزەهەم و پانزەهەمی پ ز دا ، ئەم نەتەوەیە لە کاتی خویدا زۆر ئازاو چالاك بوە « ئاشوری »یەکان شەری زوریان لە گەڵ کردون ، ئەلێن ئەو دیهاتانەو ئەو عەشایەرانەی کە ئیستا لە ناوچەی « نەهری » و « شەمدینان » دان پاشماوەی ئەو نەتەوە کونەن •

ج : ــ کاردوخـــی : ــ

دوو باسی هەیە دەربارەی ئەم نەتەوەیە کە نوشی « گزینفون » هاتن لە کاتی

گەرانەوەی دەهەزار سەربازە یونانیەکاندا لەئیرانەوە بۆیونانلە سالی ٤٠١ی پزدا

باسی یەکەم : ــ ووشەی « کاردوخی » ناویکی گۆڕراوو هەلگەڕاوەیە لە ووشەی « گوتی » کە نەتەوەیەکی کۆنە لە « چینی یەکەم » بە پێی زەمانەو ڕوژ ووشـــــە کە گۆڕراوە •

باسی دووەم : ــ نەتەوەی کاردوخی ڕەنگە هاتبنە وولاتی کوردستانو تیــا نیشتەجی بوبن لە کاتیکا « میدیــا »یــییەکان وە « فارســـس » ەکان هاتنـــە نیشتمانەکەیانو تیا نیشتەجێ بوون • وە یان لە ناوەراســـتی چەرخی حـــەوتەمی پ ز داو لە دوایی‌دا زال بوون بە سەر عەشایەرو نەتەوەکانی کوردستانا وە تێکەل بە هەموویان بونو پێیانەوە لکان ، بە پێی « باسی یەکەم »ئەم نەتەوەیە یەکیکە لە نەتەوەکانی « زاگروس »ی کون ، وە بە پێی « باســـی دووەم » یەکیکە لە نەتەوەی (ئاری ــ هیندو ئەورویی) •

« کزینفون » لە پەرتووکی « ئەنایاسیس »یدا ئەلێت ، نیشتمانەکەیا نەدرێـــژە دەکێشێ تا دەگاتە « بۆتان » ، سەریان بو کەس دا نەنەواندوەو لە ژێر دەسەلاتی کەسا نەبون ، تەنانەت سەریان دا نەنەواندوە بۆ دەولەتی « ئەردە شـــێر » واتـــە دەولەتی « فارس »کان وە دەولەتی « ئەرمەنی »یەکان لە ژێر دەسەلاتیانا نەبون وە ووتویەتی ئەو دەردە ، سەرێ یەی کە هاتوتە ڕێیان بە دەست کاردوخی‌یەکانەوە نەیان دیوە لە سوپا گەورەکانـــی « فارس »یشـــس کـــاردوخی‌یەکان ســـوپای « کزینفون »یان ئابلوقە دابو لە نزیك دەربەندی « بازیان » کە ئەکەوێتە نیـــوان (چەمچەمال) و « سولەیمانی » ئیستاوە ، ئەم نەتەوەیە لەو نەتەوانەیە کە ئەسلی کوردن وە سەربە خۆیی خۆیان پاراستوە بە درێژایی چەرخەکان •

بو یەکەمجار ناو بردنی کـورد :ـ

سیر « سدنی ببمیث » ئەڵێت : لە کاتی لە ناو چونی حکومەتی ئاشـوریەکاناو ئەوە پێشیش زور جار ناوی کورد براوە ، مستر « هۆل » لە پەرتووکی «مێژووی رۆژهەڵاتی دور »یدا لە لاپەرە (٥١١)دا ئەڵێت « ئاشور ناسـر پـال » کە دوا پاشای ئاشور بوە ، هێرشێکی بردۆتە سەر شای (مانس) بو ئەوەی سەری پێ دابنەوینی بەڵام سەر نەکەوتوەو دەرەقەتی کوردە ئازاو چـالاکەکان نەهاتـوە لە ساڵی ٦٤٦ پ ز دا « سمیث » ئەم کوردانەی داناوە بەو « کاردوخی »یانەی کـە « کزینفون » ناوی بردون لە پەرتووکی « ئەنا باسیس »یدا •

کورتەی قسە لەم باسەوە ئەوەیە کە دوو باسی زور لە یەکتـر نزیـك هـەن دەربارەی رەگەزی کـــورد : ـ

یەکەمیان : ـ کورد لە رەگەزی نەتەوەکانی « زاگروس »ن « لۆلۆ گوتی ، کاسای ، خالدی ، سوپاری » کە ئەمانە قافقاسین لە ئەسـلا ، وەك هەندیـك لە رۆژهەڵات شوناسەکان باوریان وایە گۆڕراون بە « ئاری » لە ژێر تأثیری لافاوی کوچەریەکانا کە روییداوە لە چەرخی هەشتو نوی پ ز دا •

« میدیایی‌و کاردوخی‌و کورد لە نەتەوەو رگەزی ئەمهەموو نەتەوانەن بەتومەل

دووەمیان : ـ کورد لە رەگەزی « ئاری ـ هیندو ـ ئەوروپی » تـەواون واتە « میدیا » ی‌و « کاردوخـی »ن ، ئەم باسە زور لـە مێـژوو نووسـانو شارەزایانو پزیشکەکانی مێژووتأییـدی ئەکەن •

نەتەوەکانی جیهان بە زۆری « کورد »ەکانیان بە ناوی جیاواز ناو بردوە ، بەڵام

لەم دوو باسەی سەرەوە هەر کامیان راست بیت بە هەموو جوریك دەردەکەویت کە « کورد » نەتەوەیەکی رەسەنەو زور کونەو زور روشن بیرو پیشکەوتو بوەو زوریشں لە دەمیکەوە لە نیشتمانی ئیستای دا نیشتە جی بووە.

★ ★ ★

بزوتنەوەی سیاسی نەتەوەی کورد :ـ

بە پیی باری سیاسیو چاو چنوکی دەولەتە ئیمپریالیزمە بە هیچ تیر نەبوەکان ئارەزوی دلیان ، وە بەهوی پیریو زەبونیو پەك کەوتەیی ئیمپراتوریەتی گەورەی « عوسمانی » ئەم دەولەتە زلە خاك فراوانە لاکەوتەیە پارچە پارچە کراو لەت کوت کراو خاکەکەی دابەش کرا لە بەینی سویند خوازانا ، نەتەوەکان کە لە ژیر ئالای ئەم دەولەتەدا دەژیان ، یەك لە دوای یەك بوون بە مکروبو رەگو گوولی دایان لە لەشی زلو زەبەلاحیو دایان وەشاندو رزاندیان ، بە تایبەتی نەتەوەکانی نیوە دورگەی « بالقان » لە چەرخی نوزدەهەما وەك « یونانو صربو بولغاریاو بوسنەو ئەلبانو فلاکیە » هەموو دەستیان کرد بە روتنەوەو جولانەوە و تیکوشان بو خو رزگار کردن لە ژیر دەسەلاتی « عوسمانی »و ژیان بە سەربەخویی ، وە لە چەرخی بیستەما لە نیوە دورگەی عەرەبو ئەرمینیاو کوردستانا ، تا لە ناو جەرگەی تورکیاشا دەست کرا بە بزوتنەوە ، ئەم دەولەتە گەورەیە « عوسمانی » پارچە پارچە کرا لە هەموو شوینیکا دەولەتیکی نەتەوایەتی

تازه پیك هاتو دامەزرا ، تەنیا لە کوردستانا نەبی هیچ نەکرا ، لە جیاتی ئەوەی ڕزگاربیو ببی بە دەولەتو سەربەخۆیی دەست ئەوی ئەچی خاکەکەشی دابەش کرا ، بەشی ژوروی بە دەست تورکیاوە مایەوە ، بەشی خوارەوشی کە ولایەتی موصلو دەورو پشتیەتی لە سالی ١٩٢٥ دا درایە بەریتانیا ، لە دوای بگرەو بەردەیەکی سیاسی زورئەم بەشەی کوردستانیش خەلات کرا بە شا « فیصل »ی شای عیراق وە لە گەل بەغدادو بەسرەدا لیکدران بو ئەوەی عراقیکی تازەی لی پیك بیت • ئەم خاکە رەنگینە وەك هیلکەیەکی پاك کراو بەریتانیای تاوان بارو خالەبار بەخشی بە کوری شەریفی مکە واتە بە « فیصل » لە کاتی دەسەلاتداری عوسمانیەکانا لەم ناوچەیەدا ژیانیکی ئاینیو سیاسی بە ناوا بلاو بوبووە • بابەتی نەتەوایەتیو رەگەزایەتیو وولات پەروەری نەبو لە ناواو بە یادی کەسدا نەدەهات چونکە زەنگی سەربەخویی‌و دیموکراتیەتو مافی نەتەوایەتی کە لیدراو دەنگی زرەنگاەوەو بلاو بووە بەهەموو جهانا پاش‌شورشی فرنسەئەم دەنگەنەگەیشتبوە بەر گویی ئەو نەتەوانەی کە لە ژیر ئالای عوسمانیدا دەژیان وە دەنگو باسی شورشی گەورەی فەرەنسەو روخاندنی « باستیل » بە تەواوی روون نەبوبۆوە • وە ئەو نەتەوانە لە خرپەی خەوا بوون ، چونکە زۆربەی ئەو نەتەوانەی لە ژیر ئالای عوسمانیدا دەژیان موسلمان بون وە پاشایان دانابو بە خەلیفەی ئیسلام وە بیریان لە جیاوازی نەتەوایەتیو رەگەزایەتی نەکردبووە لە بەر ئەوە دلسوزانە خزمەتی دەولەتی عوسمانیان دەکرد • بەلام نەتەوە « دیان »ەکان « مسیحی » لەم ژیانی ئاینیە دور بون ، بە بونەی جیاوازی ئاینیانەوە تەنیا پەیوەندی سیاسیان هەبوو بەم دەولەتەوە ، وە خلیفەشس خوی زور رقی لە بابەتی نەتەوایەتیو رەگەزایەتی بو رقی لە جیاوازی بو تەنانەت رقی لە جیاوازی تورکیش بو بویە

ئەم سیاسەتەی خنیفەی ئیسلام بوبوە هوی ئەوەی کە نەتەوەکانی تریش بیر ل
نەتەوایەتیو مافی نەتەوایەتی خویان بکەنەوە لە مسولمانەتی بەولاوە ، تا ئە
ڕۆژەی ئەم پەتی پەیوەندی ئایین پەروەریە پسێنرا لە لایەن « ژۆن تورك » لاو
تازە پێگەیشتوە روشن بیرەکانی تورکەوە وە لەسەرەتای چەرخی بیستەمامصطفی
کمال خلافەتی نەهیشت ، بزوتنی دەماری رەگەزایەتی لە ناو نەجە تورکەکانا بو
هۆی راچلەکاندنی نەتەوەکانی تر کە تورك نین ، وە بوە هۆی بزواندنو گ
کردنی دەماری نەتەوایەتیان ، بویە باشن دەکەویتە بەر چاو کە بزوتنەوەی
کوردەکان لە گەڵ بزوتنەوەی نەتەوەی عەرەبدا بەو کاتەوە دەست پێ دەکا ک
دەکەویتە کوتایی چەرخی نوزدەهەمو سەرەتای چەرخی بیستەوە ، ئەم بزوتنو
دەمارو نەتەوایەتییە لە سەرەتادا بزوتنەوەیەکی روشن بیری بو •

بزوتنەوەی نەتەوە موسلمانەکان لەم کاتەدا زور دواکەوتو تر بو لە بزوتنەوەی
نەتەوە دیانەکان « مسیحی » چونکە ئایین تأثیری گەورەی هەبو یەکیەتیو برایەتی
ئیسلامو برای دینی دەستی بالای هەبو لەم دواکەوتنەدا بە تایبەتی لە نا
کوردەواریدا کەتا ئەمروش هەر ماوەو بوەبە گورزیکی گران بولە خشتە بردن
هەڵخەڵەتاندنمان لە لایەن دوژمنەکانمانەوە کە بە ناوی ئیسلامیەتو بە ناوی
برای دینیەوە ئەمان کەن بە گژ یەکاو بە هەمو توانایانەوە لیمان ئەدەنو هەوڵ
ئەدەن بو لە ناوبردنمان ، کە ئەم باور کردنەمان بە دوژمن هەمووی هوی ئەوەی
کە بە برای دینی خومانیان دەزانینو ئەڵێن مسوڵمانن ، بویە ئەم باور کردنەمان
بۆتە هۆی مایە پوچیو نە ئەیشتنمان بە ئامانجی بەرزی چاوەڕێ کراومان جا ئە
یەکیەتیو برایەتی ئیسلامە نەك تەنیا کورد بەلکو عەرەبیشی زور دوا خست
تەماشاکەن « یونان » یان دەوڵەتەکانی تری « بالمان » بون لە پێشتر گەیشتن

به ئامانجی سیاسیان ، وه بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه دیانه‌کان « مسیحی » زووتر گۆڕرا به بزوتنه‌وه‌ی سیاسی‌و داوا کردنی مافی نه‌ته‌وایه‌تی‌و ئـازادی‌و سـه‌ربه‌خوی‌ی که‌چی بزوتنه‌وه‌ی عه‌ره‌ب کوردو مسولمانه‌کانی تر دوا که‌وت ، چونکه له یه‌کهم هه‌نگاویانا بیریان له سه‌ربه‌خوبی وولاته‌که‌یان نه‌کردوه‌و بیریان له‌وه نه‌کردوه که له « عوسمانی » یه‌کان جیا بنه‌وه‌و خویان سه‌ربه‌خوبن ، بو ده‌رخستنی راستی ئه‌م قسه‌یه ، له کاتیکا مصطفی کمال له گه‌ل یونانیه‌کانا که‌وته شه‌ره‌وه‌و تورکیا لـه روخان‌و گیانه‌لاوا بو وه ئه‌م زروفه باشترین هه‌ل بو بو نه‌ته‌وه‌ی کورد که سودی لی وه‌رگری بو خو رزگار کردن‌و سـه‌ندنی مـافی نه‌ته‌وایه‌تـی‌و چه‌سپاندنـی به‌نده‌کانی په‌یمانی « سیڤر » ، یه‌کیك له ئه‌ندامانی حزبی « هیوا » (ممدوح سلیم) ک- له تورکیا بووه له گه‌ل چه‌ند ئه‌ندامیکی تردا چونه‌ته لای شیخ عبـدالقادری نهری « شمدینانی » که له‌و کاته‌دا سه‌روکی حزبی‌هیوا بوه‌وجله‌وی هه‌لسوراندنی کاروباری سیاسی کوردو بزوتنه‌وه‌و رزگاری کوردی به ده‌ست بووه پی‌یان وتوه لاوه‌کانی حزب وا به باشی ده‌زانن که کورد له زروفی شه‌ری یونان‌و تورك سوود وه‌رگری چونکه تورکیا زور زه‌بونه ، بویه ئه‌بی کورد به زوترین کات ده‌سـتی خوی بپه‌شینی له‌م روژه‌دا باشترین هه‌له بوی هه‌لکه‌وتوه که مافی نه‌ته‌وایه‌تـی خوی بسینی ، شیخ عبدالقادری نهری وه‌لامی داونه‌ته‌وه‌و وتویه‌تی : ـ « نـابی ئیمه له‌م وه‌خته‌دا له تورك بده‌ین چونکه ئیسلامه » . وتویه‌تی « ئه‌گه‌ر من ئیستا هه‌لسم وه له‌م کاته‌دا له‌م زه‌بونیه‌دا له تورك بده‌م باپیرم « جد » که پیغـــه‌مبه‌ره له‌عنه‌تـم لـی ده‌کا » .

به‌م عقلیه‌ته‌وه ئیشیان کردوه بویه تا ئه‌مرو نه‌گه‌یشتون به ئامانج .

باری سیاسی دەولەتانیش هێشتا ریی نەداوەو هەل هەلنەکەوتوە بو نەتەوەی کورد وەك هەلکەوت بو نەتەوەکانی تری روژ هەلاتی ناوەراست ، کەچی لە گەل ئەمەشا نەتەوەی کورد لە «٥٠»سال زیاترە بزوتوتەوەو خەریکی خەباتەو هەول‌و تەقەلای بێ پشوو ئەدا بو سەندنی مافی نەتەوایەتی ، بەم پێیە مێژووی تـازەی کوردستان پێك هاتوە لە بزوتنەوەو جولانەوەو راچەنین‌و هەلمەت‌و شورش بەو بونەیەوە هەمیشە لە ژێر باری گرانی بومبا باران‌و محاکەمات‌و سزاو ئەشکەنجەو بەندیدا ژیاوە ، کورد قوربانی زوری داوە لەم رێگایانەدا ، ئەمە دوو چەرخـــە هێشتا کورد نەگەیشتوە بە ئامانج ، ئەو بەلێنانەی کە سویند خوارانی لە وەختـــی خویا لە پەیمانی « سیڤر »دا دایان بە کوردەکان لە روژی ١٠ی ئابی ١٩٢٠دا بـــە هیچ دەرچوو • چونکە لە سالی ١٩٢٣دا پەیمانی « لوزان » بوە هبزیکی تازە لـــە بەینی تورکەکان‌و سویند خواراندا لە دوای جەنگی ئازادی تورك • پەیمانـــی لوزان بەلینیکی قانونی‌و دبلوماسی بو دراو کرا بە چەکیکی کوشندەو برەر درایە دەست مصطفی کمال بو کوشتنی کورد وە بەتال کردنەوەی پەیمانی « سـیڤر » بەریتانیاو سویند خواران بو دل نەوایی کردنی مصطفی کمال ئەم پاشقولەشـیاز لە کورد گرت ، جا بویە بومان دەرکەوت کە کیشەی کورد شتیکی خەیالی نیەو داستان‌و ئەفسانە نیە کە روژنامە نوسان یان روژهەلاتی شوناسە بێگانەکان یـــاز مێژو نوسان وەك لەوە پیش بە ئارەزوی دلی خویان لە سەریان نوسیوە ، یـــاز وەك هەندی لە دەولەتە روژ هەلاتیەکانی ناوەراست بە یادیانا هاتوەو دیت ، یاز وەك بـیرو باوەری گیلانەی هەندی لە کاربەدەسـتـانی دەولەتان کە گـالتەیاز بەم کیشەیە هاتوەو دیت ، کیشەی کورد بابەتیکـە لەمانە زور قولتر کیشـــەی کورد هەیە ، چونکە کوردەکان هەست بە کوردایەتی ئەکەن وە بە کوردی دەژین‌و

شانازی بە نەتەوەکەیانو زبانەکەیانو ولاتەکەیانەوە دەکەن هیز نیە لە جیهانا وە لە سەر زەمینا بتوانی ئەم هەستو بیرو باوەری کوردایەتیە نەهیلیت ، یان کزی بکات ، یان بی‌تونینیەوە ، ئەوەی شایانی داحە ئەوەیە کە هەندی ناربەدەستانی گێلوکە هەن لە هەندی دەولەتانا کە پەیوەندیان هەیە بە کیشەی کوردەوە ، خویان هەلە دەکەنو خویان گێل دەکەن دان نانین بە بونی کوردو کیشەی کوردا بویە ئیمە لیرەدا ئەتوانین ئەم بابەتە بە دوو ووشەی کورت بخەینە بەر چاو ، وە بە هەمو کەسیکی ژیرو خاوەن بیرو باوریکی راستی پیشکەوتوی بسەلمینین کە ئەم‌هەستو باوەرە بەلیدانو کوشتنو برینو سزاو ئەشکەنجە لەناو نەچوەوناچی بەلکو تا هاتوەو تا دیت گرو کلپەی زیاد دەکاو تیژ تر دەکا ، جا ئەو دەولەتانەی خاکی کوردستان دابەش کراوە بە سەریاناو لە گەل کوردەکانا باش نینو مافی نەتەوایەتی ئەم نەتەوەیە دەکەن بە ژیر لیوەوەو لە حقیقەت لائەدەن وە هەست بە بونی ئەم هەستو باوری کوردایەتیە ناکەن وە ئەیخەنە پشت گوی کەوجن بویەبە پیی باری میژووی کورد ئەم هەستو باوەرو ئەم بزوتنەوەیەی کورد لە هەرپینج وولاتەکەدا بە یەکەوە نەنوساونو یەکیان نەگرتوە لە گەل ئەوەشا سنوریان یەکەو مال بە مالەوەن بە خاك پیکەوە نووساون چونکە زروفی سیاسی لە یەکی دابریون ، بویە تا ئیستا ئەم بزوتنەوانە بە جیا کراونو پیلانو نەخشەیەکی یەك گرتوو ریکخراوو ریكو پیکیان نەبوە وە ریکخەرو شورشگیری راستەقینەو بە توانایان نەبووە ، کیشەی کورد کە یەکیکە لە گەورەترین کیشەی جهانی هاو چەرخمان، تا ئیستا بە شاراوەی مابووەو خرابوە پشت گوی لە لایەن ئەو نووسەرانەوە کە دەربارەی نەتەوەکان دەنووسنو نوسیوانە ، ئەمەش بەهوی ئەوەوە کە کورد گرییەکی گەورە بوە لە بەینی تورکیاو عەرەبو ئیرانا ، بویە

به کێشه‌یه‌کی گرنك نه‌دراوه له قه‌له‌م نوسه‌ران له به‌ر خاتری خاتران چاوپوشیان کردوه له ده‌رخستنی کێشه‌ی کورد وه له قه‌نه‌مداى به کێشه‌یه‌کی نه‌وه‌ ... ترىك به شیوه‌یه‌کی پر له راستی وه‌ك بوه‌و هه‌یه ، بویه دراساتی کشتی له‌م بـابه‌ته‌وه زور که‌م بوه‌و ، به‌لام ئه‌وه ئه‌ما کێشه‌ی کورد نیستا به‌رزترین وه ده‌رکه‌وتوترین شوینی بو خوی ته‌رخان کردووه له سیاسه‌تی جهانا وه له ناو کێشه گرنگه‌کانـی ده‌وله‌تانا ، له کرو کلپه‌و بلیسه‌ی لێ به‌رز ده‌بیته‌وه ، وه‌ك شاخیکی ئاگریـــن به ناوچه‌کانی روژهه‌لاتی ناوه‌راستا بلاو ئه‌کاته‌وه ، بزوتنه‌وه‌ی ئه‌م دوایی‌یـه‌ی کورد وه له‌شکری پێشمه‌رکه له ژیر ئالای پارتی دیموکراتی کوردستانی پیشره‌و به سه‌روکایه‌تی بارزانی مصطفی ده‌نگی دلیری کوردی گه‌یانده هه‌موو شوینیکو دورو نزیك‌و به هه‌موو جیهانا بلاوی کرده‌وه ، وه بو ... وی وه‌رگیرانی سه‌رنجی هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانی جهان به‌لای بونی نه‌ته‌وایه‌تی کوردو نه‌ته‌وه‌ی کوردو کێشه‌ی کـــــــوردا .

★ ★ ★

په‌یمانـــی ســــیڤر : ــ

له کونگره‌ی « سان ریمو »دا که له روژی ١٩ی نیســانی ١٩٢٠دا گـیراو ... روژی ٢٦ی خاریاند بریار دراوه له سه‌ر ده‌سه‌لاتداری به‌ریتانیا به سه‌ر وولاتــی « ما بین النهرین » وه « فه‌له‌ستین »دا وه به‌ریتانیا موصـــلی بو خـــوی لاداوه و په‌لینی داوه که له ٪ ٢٥ی به‌روو بوومی نه‌وت بدا به فه‌ره‌نسه له دوای چه‌نـا

کوبونەوەیەك پەیمانی سیڤیر گیراو مورکرا لە روژی ١٠ی ئابی ١٩٢٠ ز دا .

لیرەدا ناماناەوی بە دورو دریژی لەو پەیمانە بکولینەوەو بیرو باوری خومانی دەربارە دەربرین ، بەلام بە پیی چواردە نوختە ناو دەرکردوەکەی سەروکی ئەمریکا بنەزوك « ویلسون » کە دەلیت « هەمو نەتەوەیەك مافی هەیە پاشە روژی خوی بو خوی دابنیت بە پیی ئارەزوی خوی بەو پی یە ئەم پەیمانە مافیکی دا بە نەتەوەی کورد لە کوردستانا ، ئەو بەندانەی کە باسی کوردی تیا بو وە بو کورد سودی هەبو لە پەیمانی سیڤیردا تەنیا بەندی ٦٢ و ٦٣ و ٦٤ بو کە ئەویش « شەریف پاشا » کە بو داوا کردنی مافی نەتەوایەتی کورد چو بو « پاریس » داوای لە کونگرەکە کرد کە مافی نەتەوایەتی کورد نەکەن بە ژیر لیوەوە ، ئەوانیش لە بەر ئەم داوا کردنە ئەم بەندانەی خوارەوەیان لە بارەی کیشەی کوردەوە لە گەل بەندەکانی تری پەیمانەکەدا تی هەلکیش کرد وە مافی نەتەوایەتی کوردیان بە رەسمی خستە سەر کاغذو دانیان نا بە بونی ئەم مافەدا .

بەندی ٦٢ :ـ ئەلیت :ـ

هەر یەکە لە حکومەتانی فەرەنسەو ئینگلیزو ئیتالیا سەرو ئەندام بنیرن ، ئەم ئەندامانە لیژنەیەکی سی قولی لە ئەستەمول پیك بینن ، بە شەش مانگ دوای چەسپاندنی ئەم پەیمانە سەربەخوییەکی ناوچەیی بدریت بەو شوینانەی کوردی تیا جی نشینو کەوتونەتە روژهەلاتی « فرات » وە خواروی روژ ئاوای ئەو سنورەوە کە لە پاشا دادەنریت بو ئەرمەنستان وە ژوروی ئەو سنورە کە سوریەو « موزو پوتامیا » لە یەك جیا ئەکاتەوە .

ئەگەر هاتو ئەم ئەندامانە لە هەندی شتا بیرو باوەریان یەکی نەگرت ، ئەبی

هەر یەکەیان لەم بابەتەوە حکومەتەکەی، خوی ئاگادار بکا ، وە پیویستە لە سەر ئەم لیژنەیە کە ریك کەوتن لە سەر هەموو شتیك ، باسی پاریزگاری مافی نەتەوەکانی تریش بکەن وەك نەستوریەکان کە لە وولاتەدا دەژین ، بو ئەوەی مافی نەتەوایەتی ئەوانیش لەو هەریمەدا پاریزگاری بکریت ، بو بردنە سەری ئەم مەبەستەش لیژنەیەکی « ٥ » قولی لە بەریتانیاو فەرەنسەو ئیتالیاو ئیرانو کورد پیك بیت ، ئەمەش ئەگەر بە پیویست زانرا بو دانانی سنور بە پیی ئەو پەیمانە لەو سنورانەدا کە دەکەونە بەینی تورکیاو ئیرانەوە •

بەندی ٦٣ : ــ ئەلیت : ــ

حکومەتی « عوسمانی » لە ئەمرووە بەلین بدا کە بریارەکانی ئەو لیژنەیە کە لە بەندی ٦٢ی پەیمانەکەدا باسکراوە لەو کاتەوە کە ئاگادار دەکریت تا ماوەی سی مانگ هەموی بەریتە سەرو بیانچەسپینی •

بەندی ٦٤ : ــ

لە پاش ئەو پەیمانەی کە دروست بو ، ئەگەر لە ماوەی سالیکا ئەو کوردانەی کەوتونەتە ئەو هەریمانەوە کە لە بەندی « ٦٢ »دا لیی دواین داوایان لە کومەلی نەتەوەکان « عصبة الامم »کرد کە زوربەی کوردەکانی ئەم ناوچەیە ئەیانەوی لە تورکیا جیا بینەوەو سەربەخوبن « کومەلی نەتەوە »ش دان بنیت بەوەدا کە ئەمان ئەم توانایەیان هەیە ، تورکیا هەر لە ئیستەوە لە سەر ئەو راسپاردەیەی کومەلی نەتەوە بەلین ئەدا کە دەست لە هەموو ئەو مافانە هەلگری لەو ناوچانەدا ئەم پەیمانە هەرچەند دلنیایی‌یەکی بەخشی بە کوردەکان لە کاتی خویا ، بەلام

ئەنجامیکی نەبو ، مصطفی کمال پیی قایل نەبوو ، وەستاندنی شەر لە ١١ی تشرینی یەکەمی ١٩٢٢دا لە بەینی یونانیەکانو تورکەکانا لە سەر حسابی پەیمانیکی تازە کراو بە ناوی پەیمانی « لوزان »ەوەلە سەر هاندانی لورد « لوورزون » بو •

لە روژی ١٣ تشرینی دووەمی ١٩٢٢دا نە « لوزان »کونگرەیەك بەسترا چەند مانگیکی خایاند ، تورکەکان لە پاش ئەوەی کە هەستیان کرد بە ماندو بونو پەریشانی بە دەست جەنگی دورو دریژی بی ئەنجامەوە ، بە ناچاری لەم کونگرەیەدا بەشداریان کرد ، بەشداریەکەشیان بەو بونەیەوە بو کە پشتیان قایم بو بەوەی کە یەکیەتی سوڤیت لایەنگریان ئەکا وە یاریدەیان ئەدات ، وە بونی ناکوکیش لە نیوەند بەریتانیاو فەرەنسەدا کە بە تەواوی لەو کانەدا روو لە زیادی بو بەهوی ئەو پەیمانەوە کە گیرابو لە ئەنقەرە لە بەینی فەرەنسەو تورکیادا ، وە چاوەریی ئەوەشیان دەکرد کە ئەمریکاش پشتگیریان بکات ، چونکە خەریکی ریك کەوتن بون لە گەلیاو بەلینی دانی ئیمتیازی نەوتیان دابویە •

لەم کونگرەیەدا تەنیا باسی مافی نەتەوایەتی کوردەکانی تورکیا کرا لە گەل پاشە روژی ولایەتی موصل چونکە نوینەرانی تورك ئەیان ووت ، جیاوازیەك نیە لە بەینی کوردەکانو تورکەکانا ، لە گەل ئەوەشا کە زمانیان جیاوازە بەلام هەر نەتەوەیەکنو پیکەوەنو لە رەگەزیکنو یەك ئایین ئەپەرستنو رەوشتو خوشیان وەك یەکە ، لە گەل ئەمەشا چەند بەلینیکی درویان ریز کرد دایان بە کوردەکان بو چاو بەستی کردن لە ئەندامانی کونگرەو کردنی مافی نەتەوایەتی کورد بە ژیر لیوەوەو دیزە بە دەرخونە کردنی کیشەی کورد بەریتانیاش وەك پیرە ژنی عەیار بە جوریکی وا چەرخو فەلەکی سیاسەتی چەوتی خستە کار توانی پاشقولیك

له فه‌ره‌نسه بگریت‌و ولایه‌تی موصل له چنگ فه‌ره‌نسه ده‌ربینی سه‌ره‌ك نوینه‌رانی فه‌ره‌نسا « کلیمونسو » له باسی دابه‌ش کردنی تورکیادا ووتی : ــ به‌لی من به کرده‌وه وازم له ولایه‌تی موصل هینا ، ئه‌مه‌شم بویه کرد به « ئیلیکیا »و « ئه‌سکه‌نده‌رون »ه‌م ده‌ست که‌وی بویه به ئینگلیزم ووت‌موصلتان ئه‌وی یان « کیلیکیا »؟ ووتیان موصلمان ئه‌وی ، به‌م جوره روژ ئاوایی‌یه داگیر که‌ره‌کان یاری به پاشه‌روژی نه‌ته‌وه دواکه‌وتوه هه‌ژاره بی ده‌سه‌لاته‌کان ئه‌که‌ن ، به‌م جوره به‌ریتانیا فه‌ره‌نسه‌ی هه‌لخه‌له‌تاندو نه‌وته‌که‌ی بو حوی برد ، وه له پیناوی نه‌وت‌و ده‌ست که‌وتی خویا مافی کورد تیا چوو ، چونکه په‌یمانی « سیفیر » هه‌ر له سه‌ره‌تاوه دیار بو په‌یمانیکی خاوو خلیسکه ، کورده‌کان به ره‌سمی له‌م په‌یمانه سودیان وه‌رگرتبو ، نه‌یان توانی له هه‌لی شه‌ری به‌ینی یونان‌و تورکیا سود وه‌رگرن وه له‌و هه‌له گه‌وره‌یه که بویان هه لکه‌وت سود به‌خش بین‌و ده‌ست بکه‌ن به جولانه‌وه‌و داوای مافی نه‌ته‌وایه‌تی خویان بکه‌ن به پی‌ی به‌نده‌کانی په‌یمانی « سیفیر » وه مافه‌که‌یان بچه‌سپینن ، به پیچه‌وانه پرو پاگه‌نده‌ی تورکه‌کان ده‌ماری ئیسلامیه تی گرژ کردن‌و جولاندی‌و وه هینانیه جوش ، شان به شان یارمه‌تی تورکه‌کانیان دا وه یارمه‌تی مصطفی کمالیان دا وه له شه‌ری یوناندا سه‌ریان خست ، هه‌مو مافی نه‌ته‌وایه‌تی‌و ده‌ست که‌وتی کوردیان له پیناوی برای دینی‌و تعصبی دینی‌دا خسته لاوه کردیان به قوربانی دوو چاوی کالی مصطفی کمال کورده‌کان له کاتی ته‌نگانه‌دا له‌و ته‌نگ‌و چه‌له‌مه‌یه‌دا که هاتبوه ریی تورکه‌کان‌و مصطفی کمال دالسوزانه پشتی تورکه‌کانیان گرت که به برای دینی خویان دانابون که‌چی پاش سه‌رکه‌وتن وه رزگار بونیان له ته‌نگ‌و چه‌له‌مه‌و له ناوچوز ئه‌و برای دینیانه له جیاتی ئه‌وه‌ی پاداشتی کورده‌کان به چاکه بده‌نه‌وه مصطفی کمال

شەقیکی هەلدا لە پەیمانی « سیڤیر » وە رەفزی کرد وە کوردەکانی دایە بـــەو چـــــــــــەپوك •

مسیو « بونکاریە » حەقی بو کە ووتی پەیمانی « سیڤیر » لە کارگەی (سیڤیر) دروست کراوە کە کاشیو فەخفوری تیا دروست دەکریت بویە ئەم پەیمانەش وەك چون گولدانیك کە لە شوشە دروست کرابیت کە کەوت دەشکیئەمیش وا وردو خاش بو شکا ، ئەم پەیمانەش بە سەرکەوتنی هیزی مصطفی کمال لە یوناندا لە سەر ئاوی زیی « ساکاری » لە سالی ١٩٢١دا وردو خاش کـــرا •

تورکیا لە تەنگ چەلەمەکەی رزگاری بو توزیك بوژایەوە لە ئەیلولی ١٩٢٢دا هەموو ولاتەکەی خوی داگیر کردەوە لە تەموزی ١٩٢٣داله کونگرەی «لوزان»دا پەیمانی تازە گیرا بەم جورە پەیمانی « سیڤیر » هیچ خیریکی نەبو بو نـــەتەوەی کورد ئەوە نەبی کە دان نرا بە بوونی مافی نەتەوایەتی کورددا لە پەیمانیکـــــی دەولەتانا بو یەکەمجار •

پـــەیمانـــی لـــوزان

لە مانگی تەموزی ١٩٢٣دا ئەم پەیمانە لە لوزان گیرا پەیمانی سەرکەوتن بو بو تورکیاو شیلانی مافی نەتەوایەتی کورد لە کوردستانا ، بە تایبەتی سەرکەوتن بـــو مصطفی کمال ئەو بەلینانەی تورکەکان دابویان بە کوردەکان هەمویخرانە ژیـــر پیوە ، لە سالی ١٩٢٤دا دوانو قسە کردن بە زبانی کوردی لە هەمو کوردســـتانا قەدەغە کرا بە رەسمی ئەو کومەلە نیشتمانیانەی کە پیك هاتبون لە لایەن روشن بیرانی کوردەوە وەك « میر ئەمین عالی بدرخان » وە کامەران بەدرخان وە شیـــخ

عبدالقادری نهری‌و چه‌ند روشن بیریکی تری کوردەوە ، وەك « کومەلی نەتەوەی کورد » وە کومەلی (بەرزی کورد) وە کومەلی « سەرکەوتنی کورد » وە «حزبی نەتەوەی کورد » وە زور کومەلی نهینی تریشی هەموی داخرانو روشن بیرانو خویندەوارانی کورد کە ناسرابون بە خاوەنی بیرو باوەری نیشتمان پەروەری دوور خرانەوە •

★★★

میژووی بزوتنەوەی سیاسی کورد : ـ

میژووی بزوتنەوەی کوردایەتی بە سێ قوناغا تیپەریوە : ـ

١ ـ لە چەرخی نوزدەهەمەوە تا شەری جهانی یەکەم •

٢ ـ لە شەری جهانی یەکەمەوە تا شەری جهانی دووەم •

٣ ـ لە شەری جهانی دووەمەوە تا ئەمرو •

قوناغی یەکەم : ـ

ئەم شورشانەی تیا بەرپا کراوە : ـ

١ ـ شورشی عبدالرحمن‌پاشای بابان‌لەسالی١٨٠٦وەتا١٨٠٨ لەهەریمی‌سولەیمانیدا

٢ ـ شورشی ئەحمەد پاشای بابان لە سالی ١٨١٢دا لە هەریمی سولەیمانیدا •

٣ ـ شورشی کوردە « زازا »کان لە سیواس لە ١٨٢٠دا لە موصل •

٤ ـ شورشی ئەمیر بدرخان « جزیرە » لە سالی ١٨٢١زدا تا ١٨٤٧ زلە سوریا

٥ ـ شورشی‌محمد پاشای کویرە لەسالی ١٨٢٦زدا وەتاسالی ١٨٣٣ز لەرەواندز

٦ ـ شورشی کوردەکانی « سنجار » لە سالی ١٨٣٠ز تا ١٨٣٣ز .
٧ ـ شورشی (ابو شرف خانی تلیسی) لە ١٨٣٤دا لە تورکیا .
٨ ـ شورشی « عزالدین شیر » لە ١٨٣٥دا لە تورکیا .
٩ ـ شورشی حسین کنعان و حسان پاشای کنعان لە ١٨٧٩ز لە تورکیا .
١٠ ـ شورشی شیخ عبیداللە شمدینی لە ١٨٨٠ ز تا سالی ١٨٨١ زلە تورکیا
١١ ـ شورشی کوردەکانی موصل .
قوناغی دووەم : ـ
١ ـ شورشی کوردستانی عیراق بە سەروکایەتی شیخ مەحمود لە سالی ١٩١٩ زتا ١٩٣٢ ز .
٢ ـ شورشی کوردستانی ئیران بە سەروکایەتی اسماعیل خانی سمکو لە سالی ١٩٢٠ ز تا ١٩٣٠ ز .
٣ ـ شورشی کوردستانی تورکیا بە سەروکایەتی شیخ سعیدی پیرو فەرماندەری « حزبی تعالی » لە سالی ١٩٢٥ ز .
٤ ـ شورشی کوردستانی تورکیا « ئاگری داغ » بە سەروکایەتی احسان نوری پاشا لە سلی ١٩٢٦ز تا ١٩٣٠ ز .
٥ ـ شورشی نەکەمی بارزان بە سەروکایەتی شیخ ئەحمەدی بارزانی لە سالی ١٩٣١ ز تا ١٩٣٤ ز .
٦ ـ شورشی کوردستانی ئیران بە سەروکایەتی « جعفر سلطان » لە هەورامان لە ١٩٣١ ز تا ١٩٣٢ ز .
٧ ـ شورشی کوردەکانی تورکیا لە هەریمی (دیار بکر) لە ١٩٣٤زدا .
٨ ـ شورشی کوردەکانی تورکیا « دەرسیم » لە ١٩٣٧ ز دا .

قـونـاغی سـێ‌یـەم :ـ

١ ـ شـورشی کوردسـتانی عیراق بە سـەروکایەتی « مصـطفی بارزانـی » لـە سـالی ١٩٤٣ ز تـا ١٩٤٥ ز .

٢ ـ شـورشی کوردسـتانی ئـیران بـە سـەروکایەتـی « قاضـی محمـد » وە حزبـی دیموکـراتی ئـیران لە سـالی ١٩٤٥ ز تـا ١٩٤٦ ز .

٣ ـ شـورشی « جوانـرو » لـە ئـیرانا لە ١٩٥٦ زدا .

٤ ـ شـورشی گەورەی ئیسـتامان لە کوردستانی عیراقدا بـە سەروکایـەتی پارتـی دیمـوکراتی کوردسـتانـی‌و بـارزانی مصـطفـی کـە لـە سالی ١٩٦١دا بـەرپـا کـرا .

باری سیاسی عیراق وه کوردستانی عیراق له پیش شـــەری جهـــانـــی دووەمــــدا

بـاری سـیاسی عیراق‌و کـوردستانی عـیراق له پیشـــ شـەری جهانـــی دووەمـــدا به جـوریك بو كه منافەسـەیەكی گـەوره لـە نیوەنـد وولاتـە ئیمپریالیزمەكانا هەبـو له ۱۹۳۳ زدا گەیشتبوه رادەیـەك له سـەر دووبـاره دابشــ كـردنەوەی وولاتـە داگـیر كـراوەكان له نیوان خویانـدا پاشــ ئەوەی « المانیـای نـازی » وەك دەولەتیكی سـەرمایەداری پر چەك‌و به توانا پەیـدا بـوو له ئەنجـامی پشت گـیری‌و یاریـدەدانی ولاتـە ئیمپریالیزمەكان به نیـازی ئەوەی له دژی « یەكیەتی سـوڤیت » بـە كـاری بهینن چونكـه شـورشی اوكتوبـەری ۱۹۱۷زور سـەركەوتنی وه دامەزراندنی یەكەمـین دەولەتی اشـتراكی له جهانـدا كه ئەمه بـوه هوی ئـەوەی نەتەوەكانی سـەر زەمـین چـاویان بكـریتەوەو هـیوای بـزوتنەوەو جولانـەوەی نەتەوایەتیان ببـی ، جا بویـه دەولەته ئیمپریالیزمەكان به هەمو توانـایانەوه هەولیان ئـەدا بو بیـەهیز كردنی ئەلمانیای هتلەری تا رادەیەكی وا له سـالی ۱۹۳۳دا حزبـی نازی له ئەلمـانیادا هینـرایه سـەر حوكم ، له جیاتی ئەوەی ئەم هیزو تـواناو یاریدەیەی درا به ئەلمانیـای نـازی تـا به كـاری بهینـی له دژ یەكیەتـــی سـوڤیت‌و بەســ ، كەچـی بوه هـوی منافسـه لـە بەینـی ئەمەریكـاو ئینگلیزو فەرەنسـەدا بو دابەشـ كـردنی مـستعمرات‌و دەسـەلات داری له بەینیاندا دوباره ، به تایبەتی له روژهەلاتی ناوەراسـت‌و ئەفریقادا ، جـا لـه

ئەنجامی منافسەی نیوەند ئەم دەولەتە ئیمپریالیزمانە شەری دووەمی جهانی لە سالی١٩٣٩دا بەرپابو ، پیشس ئەوەی شەری دووەم هەلگیرسی واتە دوای داخل بونی عیراق بە «عصبة الامم» لە سالی ١٩٣٢ز تا رادەیەك بزوتنەوەی دیموکراتیو کوردایەتی بەرەو جولانەوە ئەرویشت ، ئەوەبو لەو ماوەیەدا « کومەلی لاوان » بە سەروکایەتی « ئەمین زەکی بەك » لە بەغدا لە ١٩٣٣دا دروست بو ، بە هاوکاری کردنی خویندەواران وە روشن بیرانی کورد یەکەم گوڤاریان بە ناوی « دیاری لاوان » ەوە دەرکرد ، هەروەها لە سالی ١٩٣٥ ز لە بەغداد جماعەتی « الاهالی » کە کومەلیکی دیموکراتی خواز وە روشن بیرانی عەرەب بون کەوتنە خەباتو تیکوشان لە پیناوی بلاو کردنەوەی بیرو باوەری دیموکراتیدا کومەلی « الاهالی »پیك هاتبون لە پیشەوای نیشتمان پەروەر « جعفر ابو تمن » وە « کامل چادرچی »وە (محمد حدید) وە (عبدالفتاح ئبراهیم) وە « حسین جمیل » وە « عبدالقادر اسماعیل بستانی » وە هەروەها دوا بە دوای ئەوە بزوتنەوەی کوردایەتی بە توندی پەرەی سەند بە جوریکی وا کە هەموو جگەرسوزانی کورد لە دامەزراندنی کومەلیکی سیاسی ریكو پیك دەرکردەوە لە ئەنجامی ئەو بیر کردنەوەیەدا کومەلی « برایەتی » لە سلیمانی بە سەروکایەتی شیخ لطیف شیخ مەحمود دامەزرا ، لە نیشتمان پەروەرانو روشن بیرانو ئەفسەرانی کورد ئەم کومەلە لە سالی ١٩٣٨ز دا دامەزرا .

هەروەها روشن بیرانو نیشتمان پەروەرانی کورد لە شارەکانی تری کوردستانی عیراقدا بیریان لەوە دەکردەوە کە حزبیکی سیاسی ریکخراو وخاوەن پەیرەو پروگرام پیك بهینن ، بو ئەوەی پیشرەوی بزوتنەوەو شورش

گیری نەتەوایەتی کـورد بکا لـە کوردستانی عـیراقدا ئەوەبو لە ســالی ۱۹۳۹ز دا حزبی « هیوا » دامەزرا بە ســەروکایەتی ماموستا « رفیق حلمی » .

لە پاشـی جولانەوەی رشیـد عالی لە عیاقدا لە ۱۹٤۱زدا خـوالی خوشـبو شیخ مەحمود کە لە بەغداد دەست بە ســەر بو توانی لە بەغدادەوە فیرار بکـاو خوی بگەیەنیتەوە کوردســتان وە لە دیی « داری کەلی » نیشـتە جی بیـی بەهوی یارمەتی دانی حزبی « هیوا »وە ، لەم کاتەدا لە بەر ئەوەی باری سیاسی عـیراق بە باشی ئەرویشـت بە ریوە بە نسـبەت کوردەوە چونکـە لەو کاتەدا شــەری دووەمی جهانی بو نەیان ئەویست کورد بورووژینن ، حکومەتی عیراق و بەریتانیای اســتعماری نەیان ئەویست جاریکی تـر خویان تووشـی شورشیکی تـری کورد بکەنەوە ، بویە لە ســالی ۱۹٤۳دا ملا مصطفی بارزانی کە لە شاری ســولەیمانیدا دەســت بە ســەر بو بە یاریدەی حزبی هیوا وە شـیخ لطـیف شیخ محمـود فـیراری پی کـراو گەیانـرایەوە خـاکی بارزان ، لـە داوی گەیشتنەوەی ملا مصطفی بو بارزان حکومەتی عـیراق بە هەمو هیزو تـواناى ســەربازیەوە ویســتی دەستیکی گەورە لە کورد بوەشـینی بە تایبەتـی لـە بارزان ، ئەوەبو حکومەتی عـیراق هیرشیکی گەورەی سەربازی کردە ســەر بارزان بە یاریدە دانی هیزی بەریتانیا ، لە دوای چـەند شەریکـی خوینیـن و کوشتاریکی زور لە ســوپای عـیراق و سەرکەوتنی یـەك لـە دوای یەکـی کوردســتان حکـومەتی عـیراق ناچار بو داوای صـلح بکـات لـە ســەر کـردایەتی شـورشی ، ئەم داوا کردنەشـی بی گومان لە ســەر داوا کردنـی بەریتانیا بوە ، چونکـە لەو کاتەدا ســویند خوران گلایون بە شــەری دووەمی جهانەوە ئەم شـبـەرەشی لە گەل کوردا دەبوە هوی زیانیکی زور لـە جهـازی

جەنگی شوێند خواران ، بە بەر ئەوە حکومەتی عێراق و بەریتانیا ناچار بون داوای ڕیکەوتن بکەن ، لەم کاتەدا نوری سعید وەزرەتی تشکیل کرد لە ١٩٤٤دا وە داوای لە « ماجد مصطفی » کرد تە بەسدار بیت لە وەزارەتەکەیدا چونکە نوری سعید وایدەزانی کە « ماجد مصطفی » پەیوەندی هەیە بە بزوتنەوەی کوردایەتیەوە بویە چاکتر بو « عنصر » بە نسبەت خویانەوە کە بتوانی لە گەڵ سەرکردایەتی شورسی کوردا بکەن بە ئامانجو لە یەك بکەن ، پاشس گفتو گو کردنی مجد وە بارزانی ، ماجد گەڕایەوە بو بغدادو ئەو داوا کاریانەی بارزانی پیشکەش کرد بە حکومەت کە پیك هاتبو لە حەوت بەند ، ئەم داوا کاریانە جی بە جی نەکران لە گەڵ ئەوەشا کە حکومەت قبولی کردو دانی نا بە جی بە جی کردنا بەم جورە مایەوە تا ڕوژی ١٠ / اب ١٩٤٥ حکومەتی عێراق بە یارمەتی بەریتانیا لە ژێر فەرماندەی جنرالی بەریتانی « رنتن » دا هیرشێکی گەورەیان بردە سەر کوردستان لە هەریمی بارزاندا ، ئەم هیرشە ئەوەندە توند بو بارزانی مصطفی وە هەموو شورشگیران ناچار بون کە بچنە خاکی ئیرانەوە کە لەو کاتەدا ئەو ناوچەیە لە ژێر چاودیری و دەسەلاتی یەکیەتی سوڤیتا بو .

بزوتنەوەی سیاسی لە کوردستانی ژوورودا

شۆرشی شیخ سەعیدی پیران : ـ

لە دوای پاداشتی چاکە دانەوەی کوردەکان لە لایەن مصطفی کمال بە قەدەغە کردنی قسە کردن بە زمانی کوردی وە دەر بە دەرکردنی کوردەکان وە پلاو پێ کرنی روشن بیرانو نیشتمان پەروەرانی کورد لە سالی ١٩٢٥دا بە سەروکایەتی عقید « خالد بەگ » سەروکی خیلی « جەبران »وە شیخ سعیدی پیرانی لە مانگی شوباتدا جولانەوەیەك دەستی پێ کرد ، لەم جولانەوەیەدا هەمو ئەفسەرو روشن بیرانو سەرك خیلەکانی کورد بەشداریان کرد لە شورشدا کە بەرپا کرا لە « قنج »لە بەینی « ئەرغانا »و (بدلیس)دا زور بە توندی تا کوتایی مانگی شوبات زیاد لە چواردە ولاتی گرتەوە وەك « دیار بەکرو مەعمورەی عەزیزو خەرپووتو وانو بەشی خواروی ئەرزو روم » حکومەتی تورکیا زور باش لەوە گەیشتبو کە مەبەستی بەرو دوا لەم شورشە دامەزراندنی دەولەتیکی سەربەخوی کوردە ، ئەنجومەنی نوینەرانی تورکیا فەرمانی ئەبلووقە دانی ئابوری ئەو ناوچانەیان دا ، سوپایەکی گەورەشیان نارد بو سەر شورشگیران بو دامرکاندنەوەی ئەم شورشە ، وە زور بی رەحمانەو بە توندی لە کوردەکانیان دا تا نووسەر « ایچ • سی ئارمسترونگ دانەری پەرتووکی « مصطفی کمال ، گورگی بۆر » « الذئب الاغبر » لە تەرجەمەی عەرەبیدا ئەلیت « کوردسان » بە ئاسن ویران کرا ، بە ئاگر سوتینرا ، پیاوان سزا دراناو کوژران ، دیهات هەموو سوتینران ، دەغلو دانە ویلە لە ناو برا ، منالو ژنو

کچ فرینـدرانو سەر بـرران ، دادگای سەربازی تایبەتـی گـالەی کـرد بـە کوشتنی ئەم کوردانەو سـزادانو خسـتنیان بو ناو یەندیخـانە ، بـەم جورە شیخ سـعیدی پیرانیو خالد بەگو زور لە هاوریکانیـان گـیرانو دران بـە دادگـای عورفـیو حوکمی اعدامیـان درا ، لە گـەل ٤٨ پیشـەوای تـری کوردا هەمو لە قەنارە دران ، ئەم توندو تیژیەی تـورکەکان ، وە ئـەم خویـن رشـتنو کـردەوە نارەوایانە بوە هوی هەلگـیرساندنی ئاگـری رقە بـەری وەبزواندنو گـرژکردنی دەماری نەتەوایەتیوتولە سـەندن لەلایەن کوردەکان .

★★★

شـورشی ئەگـری داغ « ئارارات » : ـ

کونگـرەیەکی نهینـی لە « ئاگری داغ » « ئارارات » گـیرا لە بـەهاری ۱۹۲۷دا کە شاخیکی بەرزە لە کوردسـتانی تورکیادا ، نوینەرانی هەموو کومەلو ریکخـراوە سـیاسیەکانی کورد لە گەل نـوینەرانی خیلـە کـوردەکانا تیـا بـەشـدار بـون .

وە هەروەها لە شـارەکانەوە نوینەران بە زوری هاتـن وە بەشـدار بـون ، بە گشـتی ئـارا بـریاریان دا کە تا مـردن یـەك بـنو خـەبات بکـەن تـا تورکەکان لە خاکی کوردسـتان دەر ئـەکەن ، وە هەروەهـا بـریاری ئاشت بونەوەشیان دا لە گـەل ئـەرمەنیەکـانی دراوسـێیانا .

له روژی ٥ تشرینی یەکەمی ١٩٢٧دا حزبی « خوی بون » دامەزرا هەمو کومەلەکانی پیشو هاتنه ئەم حزبەوەو پیکەوه لکانو بونه یەك ، « احسان نوری پاشا » کرابەفەرماندەری گشتی وه « ئیبراهیم پاشا حسکی تیللو » کرا به « بەریوه بەری گشتی شارەوانی » له ئەگری داغ ـ ئارارات ئالای کورد هەلکرا .

حکومەتی « ئەنقەره » ناچار بو کەوته گفتو گو کردنو ریك کەوتن له گەلیانا ، له ئەیلولی ١٩٢٨دا لیبوردنی گشتی لەوانه کەواز له جولانەوه دینو سەر دائەنوینن بو حکومەت بلاو کرایەوه ، کوردەکان بەمه قایل نەبون ، ئنجا حکومەت دەستی دایه چەك دوو فرقەی تەواوی له ژیر فەرماندەی « صالح پاشا » ناودا نارد بو دەورو پشتی « ئەگری داغ » « ئارارات » له پاش شەری زور گەوره سوپای حکومەت بریاری دا که تەنگ به کوردەکان هەلچنی بەهوی برسی کردنیانەوه ، ئابلوقەی ئابوری شاخی ئەگری داغیدا ، پاش ماوەی سالیك له برساناو له پەریشانیا کوردەکان ناچار سەریان دانەواندوه « احسان نوری پاشا » پەنای برد بو حکومەتی ئیران ، له پاش ئەم کارەساته حکومەتی تورك کوردستانی کرد به چوار بەشەوه وه یاسا « قانون » ژمارەیەکی دەرکرد له ئایاری ١٩٣٢دا ، یەکیك لەم چوار ناوچەیه کرا به ناوچەی محرمه « قەدەغه » وه چول کرا له دانیشتوانی به ناوی « هوی تەندروستی » یەوه که هوی له ناوبردنی خیلەکایەتیو رژیمی خیلەکایەتی بو له ناو کوردەکانا ، هەمو مافیکی نەتەوایەتی له کوردەکان قەدەغه کرا ، دەسەلاتی سەروكو ئاغاو بەگو شیخ نەما ، هەرچی دەزگای ریکخراوه

سیاسی‌و روشن بیری‌یەکان هەبو هەموی داخران ، بریار درا ئەو ئەسانەی کە بە رەگەز تورك نەبن مافی ئەوەیان نەبیت لە دیهات‌و ملکیان ببی ، وە مافی دروست کردن‌و پیکەوەنانی هیچ جورە کومەلیکیان نیە ٠ وە لەم روژەوە ئەو کوردانەی لە تورکیادا ئەژین ناو نران « تورکی چیا » ٠

یاسای « قانون » تواندنەوەی نەتەوەی کورد لە بوتەقەی تورکایەتیا بوە هوی هەلچون‌و بەهیز کردنی گیانی خوبەخت کردن‌و دەماری کوردایەتی گرژ کردن لە ناو کوردەکانا ، لە « دەرسیم » ئەم یاسایە زور کاریگەر بو چونکە ناوچەی « دەرسیم » لە هەمو هەراو زەناو جولانەوەیەك دوور بو وە هەرگیز لە هیچ زوتنەوەیەکا بەشداری نەکردبو لە دژ حکومەت دانیشتوانی ئەم ناوچەیە بە توندی بەرگری دوور خستنەوەیان کرد وە شورشیکی گەورەیان بەرپا کرد ٠ حکومەتی تورك هیزی ناردنە سەر وە ناوچەکەی بومبا باران کرد وە بە توپ دایان بیژان لە ئایاری ١٩٣٧دا ٠

« جلال بایار » وەزیری ناوەوەی تورك ، دوای چەند مانگیك رابواردن بە سەر کوشتاری « دەرسیم » دا لە پەرلەمانی تورکیادا بە شانازیەوە دەری بری ووتی : ــ « کوردەکان تەواو کران ، ئەم دزو جەردانە بە زەبری هیزو چەك کران بە شارستانی » ٠

★ ★ ★

پەیمانی سـعد ئاباد : ـ

توركیا پاش ئەو كوشتارو برینە دیسان باش بوی دەركەوت كە نەتەوەی كوردی نەبەرد هەرگیز نامریو لە ناو ناچی وە هەرچی كردوە بەرامبەریان كەلكو سودی نەبوە لە بەر ئەوە بیری لەوە كردەوە كە دراوسیكانی وەك عیراقو ئیران هان بدات لە كارەساتی لە ناوبردنی نواندنەوەی كوردەكانا بەشداریان بكا وە لەم تاوانەیانەوە بگلینی ، داوای لی كردن كە پیكەوە هەمو هەول بدەن وە هاوبەشی بكەن بەم جورە قایلی كردن كە پیكەوە « پەیمانی دوستایەتیو دراوسیتی ببەستن » لە روژی ٨ ی تموز ١٩٣٧دا لە كوشكی « سعد ئاباد » لە دەورو پشتی « تاران » كوبونەوە توركیا بە پیی ئەم پەیمانە بەلینی دا لە گەل عیراقو ئیرانو ئەفغانستان كە سنوری بەینیان بپاریزن وەك لە بەندی حەوتەمی ئەم پەیمانەدا دەلیت : ـ « هەمو لایەك لە لایەن بالاكان كە ئەم پەیمانەیان بەستوە بەلین ئەدەن كە هەمو جورە كردەوەیەك كە پیویست بی بەكاری بینن لە ناوچەكەیاندا بو ئەوەی نەیەلن جولانەوە سەر بەرز كردنەوە و چەتە گەری وە كومەلو ریكخراوی سیاسیو هەموو جورە ریكخراویكی روشن بیریش كە مەبەستیان تیكدانی ئاسایش بی لە هەر بەشیك لە بەشەكانی خاكی هەر یەكیك لەم لایە بالایانەدا وە لە سنوری شوینەكانی ترا ، یان ببنە هوی كاركردن لە سەر دەسەلاتی لایەك لە لایەكانی تر » •

جا مەبەستی بەرو دوای ئەم چوار دەولەتە كە ئەم پەیمانەیان مور كرد لە ناو بردنی نەتەوەی كوردو جولانەوەی كوردەكان بو « لووسیان رامبورت » باسی

ماده حەوتی ئەم پەیمانە ئەکات ئەلیت :ــ « مەبەستیان لە دانانی ئەم مادەیە بو کوردەکانــەو بەســـ •

هەروەها ژیانی کوردەکانی تورکیا بە هیچ جــوریك نــەگورراوە پەیمــانی چوار دەولــەتەکەی کە لە دژ کورد گــیرا ســودی نەبوو بەلکو بوە یــەکەم هوی داگــیرساندنی ئاگری ئاکوکی لە تورکیادا کە لە ئەنجامدا تورکیای تەنکە تاو کرد بەشــدار بی لە « میثاقی بغداد » « حلفی بغداد » دا لــە روژی ٢٤ی شــوباتی ١٩٥٥دا لە مانگی کانونی یەکەمی ١٩٥٩دا نزیکەی « ١٠٠ »کەس لە روشن بــیرانو پیاوە ناســراوەکانی کورد گــیرانو خرانە بەندیخانەوە ، لــە دوای تەنگە تاو کردنی حکومەت لە لایەن نیشــتمانیەکانەوە بەرەلا کران لە سەر ئەمە لە دوای ماوەیەکی کەم حکومەتی تورکیا یاســای «قانونی» ژمارە «١٠٥»ی لە تشــرینی یەکەمــی ١٩٦٠دا دانا کە دەســەلاتی داوە بە پولیســو هــیزی ئاســایش « امن » ئەو کەســانەی هەست دەکریت کە خەریکــی جــولانەوەو کوردایەتین خویانو خیزانیان بگــرن بەم جورە « ٢٤٤ » کــورد لە تشــرینی دووەمی ١٩٦٠دا تاوان بار کــران بە موئامرە کــردن لە دژ حکــومەت • ئــەم رووداوە لە روژنامەی « جمهوریەت » لە ژمــارە ١٦ی تشــرینی دووەمی ١٩٦٠دا بــلاو کــرابــووە •

هەروەها ئەم دەســت دریژیو شــوفینیەی کاربەدەســتانی تورکیا بە ئاشکرا لــە دەســەلاتداری روشــن بــیرانو کاربەدەســتانی تــورکیادا لە ووتــارو نوســینەکانیانا روون دەبیتــەوەو دەر دەکــەوی •

« ١ » الاکراد والقانون لە وسینی لوسیان رامبوت بە فەرەنسی •

« بای دوغان کیلیج سیهبسنیانلی نووسەر لە گوڤاری « پاریش دونیاسی » « جهانی ئاسایش » لە ژمارەی حەوتەمی ١٩٦٢ای ئەم گوڤارەدا نووسیویەتی ئەلیت « روخاندنی ئیمپراتوریەتی عوسمانی بە گورجی وە ئەو دەورەی دانیشتوانی ئەم وولاتە کە تورك نین دیان ، وە ئەو خوینەی رژا لە پیناوی خەباتی نیشتمانیدا ئەم شتانە بوونە هوی بەهیز کردنی رەگەزایەتی بە توندی » بەم وشانەدا دەردەکەوی کە ئەو هەمو خو بەخت کردنو یارمەتی دانو لە سەر کردنەوەیەی کوردەکان بو مصطفی کمال لە کاتی شەری بەینی تورکو یونان هەمویان لە بیر چوەوە ، وە ئاشکراو روونە کە تورکیا بو بە وولاتیکی « رەگەزایەتی پەرست » کە ئەو رەگەزمشیو ئەونەتەوا یەتیەشی رەگەزایەتیو نەتەوایەتی تورك بیت ، ئەو نەتەوانەی رەگەزیان تورك نیە ئەبی لە بوتەی تورکایەتیدا بتوینەوە ، ئەگینا ئەبی لە ناو ببرین

عصمت ئینونو » کە خوی کوردە وە رەگەزی خوی لە بیر خوی بردوتەوە لە کونگرەی « لوزان »دا ووتی « کوردەکان لە گەل تورکەکانا جیا نین لە گەل ئەوەشا کە بە دوو زبانی جیاواز ئەدوین • ئەم نەتەوەیە یەك پارچەو بەشنو رەگەزیان یەکەو باورو عادەتیان یەکە » ، وە هەر ئەو « عصمت ئینونو »یەشی بو کە لە سالی ١٩٢٣دا دانی نا بەوەدا کە « تورکیا وولاتی دوو نەتەوەیە ، تورکو کورد هەردوکیان وەك یەك مافیان هەیە لە حکمرانی وولاتا »وە هەر ئەو « عصمت ئینونو »یەشی بو کە لە سالی ١٩٣٠دا کە سەرەك وەزیران بو ووتی « هەر نەتەوەی تورك مافی داوا کردنی نەتەوایەتی هەیە لەم وولاتەدا هیچ نەتەوەو رەگەزی تر ئەم مافەیان نیە » •

« محمود اسعد » وەزیری دادگاه لە تورکیا لە بەیانیکا بە ئاشکرا

دانی تا بە بونی نەتەوەکانا کە تورك نین لە تورکیادا ، لە پاشس رابوردنی ماوەیەك بە سەر قسەکانی سەرەك وەزیران « عصمت ئینونو »دا ئەوەی روون کردەوە کە جگە لە تورك نەتەوەی تر هەیە لە تورکیادا ووتی « من هەستی خوم ئاشساوەمەوە ئەلیم تورك خوی گەورەی ئەم وولاتەیە ، ئەوانەی کە بە رەگەز تورك نین لەم وولاتەدا هیچ مافیکیان نیەتەنیا ئەو مافە نەبی کە نوکەرو عەبد بن » .

« جەنرال کورسیل » « ١ » ووتی ئەگەر تەوورکە چیاییەکە سەر لی شیواوەکان هیمنیو ئاسایشن پاریزگاری نەکەن ، بسوپا ئامادەیە بو بومبا بارانو توپ بو روخاندنی شارو دیهاتەکانیان ، جا ئەو وەختە وولاتەکەیان دەبی بە حەمامیکی خوین خویانو وولاتەکەیان لافاوی خوین دەیان با » .

* پەیمانی سایکس بیکو : —

لە کاتی جەنگی یەکەمی جهاندا لە مانگی مایس ١٩١٦دا بەریتانیاو فەرەنسە بە جووتە یە دزیەوە پەیمانیکیان پیکەوە بەست لە بابەت بەریوە سەری کارو باری وولاتی روژ هەلاتی ناوەراست ، بە ناوی پەیمانی « سایکس بیکو »وە

« ١ » لە ١٦ای تشرینی دووەمی ١٩٦٠دا کورسیل ئەمەی ووت کە گوڤاری « ئوریانت »ی فەرەنسی بلاوی کردەوە نوسینی « جان پییر فینو » .

واتــه به ناوی نوینه‌ره دبلوماســیه‌كانی خویــانه‌وه « سیر مارك سایكس »«١»
نوینه‌ری بــالای به‌ریتــانیا وه « مسیو جــورج بیكــو » نوینــه‌ری بــالای
فه‌ره‌نســه له « قاهــره » به‌و پی‌یه له ســـه‌ر نه‌خشـــه‌ی ئیمپراتوریه‌تی عوسمانی
خاكی ولاتی عوســمانی‌یان دابه‌شــی كرد به ســـه‌ر خویانا واته دوو ناوچـــه‌ی
ده‌ســـه‌لاتداری فه‌ره‌نســـه‌و به‌ریتانیا وه به قه‌له‌می ســـورو شـین أشــاره‌تیان
لیدا ، ناوچـــه‌ی سور كه پیـك هاتبو له دولی رافدیــن « میسیو پوتامیــا » كه
ئه‌م ناوچه‌یه له خانه‌قینـــه‌وه له كوردســـتانی خواره‌وه ده‌ســـت پی ئه‌كا دریــژ
ده‌بیتـــه‌وه له به‌شی ژوورودا تا ده‌گاته « كویت » وه ناوچـــه‌ی « شـین » كـه
پیك هاتوه له خاكی ســـوریه‌و لبنانو به‌شیك له وولاتی روژهه‌لاتی خــو روی
توركیا « كوردستانی روژئاوا » به‌شی سی‌ه‌میش كه به « قاوه‌یی » نه‌خشـــه‌ی
لیدرا ، خاكی فا له‌ســتین بو ، بریار درا ببی به خاكیكی ده‌وله‌تان واته له‌م دابه‌ش
كردنه‌دا به‌شـــی « سوور » به‌ر به‌ریتانیا كه‌وتو به‌شی « شین »به‌ر فه‌ره‌نسه .

به بالیوزی روسیا « سازانوف » راگه‌یه‌ندرا كه بریار درا له ســـه‌ر ئـــه‌م
په‌یمــانه ، به‌و مه‌رجه‌ی ناوچه‌ی روژهه‌لاتی ژووروی تــوركیا بخــریته ســـه‌ر
روســیا وه‌ك رێگای « ته‌ره‌بزونو به‌شی ژووروی روژئاوای كوردستان » بـــه‌م
جوره خاكی كوردستان دابه‌شـــی كرا به ســـه‌ر سێ ده‌وله‌تی داگــیركه‌را .

★★★

« ١ »كردستان والاكراد دراسه سیاسیه واقتصادیه الدكتور ع قاسملو .

* شـــورشـــەکانی بارزان :ـ

بنه ماڵەی بارزانی لە شیخەکانی بارزانن کە شیخی تەریقەی نەقشبەندین‌و لـــە کونەوە لە بارزان نیشتەجی بوون‌و ماونەتەوە ، ئەم خیلە برتییە لە خیلەکانـــی « بەروژ ، دوڵە مەری ، شـــیروانی ، مزوری ، نزاری ، گەردی » ، زیاتـــر لـــە « ٥٠ » هەزار کەس ئەبن ئەمانە بە کشـــت‌و کاڵ‌و بەخیو کردنی مەرو ماڵاتەوە ســـەر قاڵن ، ئەم خیلە زور ئازاو چالاك‌و نیشتمان پەروەرو راســـتن لە ژیانیانا هەمیشە شـــیرانە داوای مافی خویان‌و نەتەوەکەیان کردوە ، لە زەمانی حکومەتی عوسمانی‌دا بزوتنەوەیان هەبوە لە دژ سیاسەتی حکومەتی عوسمانی داگـــیرکەر لە ســـەر ئەمە لە ســـالی ١٩١٤دا حکومەتی عوسمانی خوا لی خوشبو « شیـــخ عبدالسلام »یان لە موصل اعـــدام کرد هـــەروەها لە ســـالی ١٩٣١دا و ١٩٣٢دا شورشیان بەرپا کرد لە دژ حکومەتی عیراق‌و ئینگلیزەکان چونکە تەنگیان بـــە بارزانیەکان هەلچنی بـــو .

ئەم بنە ماڵەیە لە زەمانی شیخ تاج‌الدینی بارزانی‌یەوە ناوبانگیان دەرکردوە بە تایبەتی لە زەمانی شیخ عبدالسلامی یەکەمدا ، پاشی شەهید بونی شیخ عبدالسلام شیخ احمدی بارزانی برای بوە جـــی نشینـــی ، ئـــەم بنەماڵەیـــە لە گـــوندی « بارزان » دادەنیشن ، لەو وولاتەدا بەرەلایی‌یە « مشـــاع » ەبو هەموکەســـ خاوەن زەوی‌و زار نیە ، تەنانـــەت شیخەکانیشـــ بســـتیك زەویـــان نیـــە ، بە ناوی خویانەوە جوتیارو رەنجبەر زەویەکان لە ناو خویانا دابەشـــ دەکەن وە دەیکیلن‌و کشـــت‌و کالیان تیا دەکـــەن ، دەرەبەگـــی لەو وولاتەدا نیـــە هـــەر ئەمەشـــە کە بوتە هـــوی ئەوەی کە بارزانی‌یەکان پەیوەندی دلســـوزی‌و سەر

شوری زوریان هەیە بەرامبەر بەشیخەکانو خویان دەکەن بەقوربانیانو گیانیان لە ری‌یانا بەخت ئەکەن ، بارزانیەکان زور لە سەر خون ، رەوشتو خەیان جوانو بەرزە زور راستنو درو نازانن چی‌یە ، دوو زمانی‌و دوو روویی وە داوین پیسی لە ناویاندا نیەو زور شوورەیی‌یە لایان ، سزای ئەم کردەوانە زور گرانە ، لە بەر ئەوە ئەم بارزانیانە هەمیشە بە سەربەرزی ژیاونو سەریان بو کەس دانەنەواندوە لە بەر ئەوە بارزانیەکان سێ شورشی شیخ احمدی بارزانی دووەمیان لە سالی ١٩٤٣ وە تا ١٩٤٥ بە سەروکایەتی مصطفی بارزانی « ١ » وەسێ‌یەمیان کە شورشی گەورەی ئیستایە لە سالی ١٩٦١وە بەرپا کراوە تا ئەمرو بە سەروکاەتی مصطفی بارزانی .

« ١ » لە پەرتووکی « بارزانی مصطفی کی‌یە » بە دوورو دریژی باسی بارزان ئەکەم کە مەم زوانە لە چاپ ئەدریت .

نوسەر

★ جولانەوەی روشــن بیری لە گوردســتانا ★

لە ســەرەتای ئەم چەرخی بیســتەمەدا حەوت روژنامەو گوڤاری کوردی بە زبانی کوردی دەردەکــرا ، چواری لە ئەستەموول ، ئــەوانی تریشــس لــە قاهرەو بەغداد ، ئەگەر بیتو بە وردی هەنگاوەکانــی روشن بیری کورد بخەینە پیش چاوو لیکی بدەینەوە ، ئەبینــین کە لە دوای جەنگــی یــەکەمی جــیهانی هەوارگــای روشن بــیری لە ئەســتەموول‌و قاهرەوە گوازراوەتەوە بو عیراق بە تایبەتی بو بەغدادو ســولەیمانی ، جا بویە ئیمە بە وردی دراســەی بزوتنەوەی روشــن بــیری کورد بکەین ، هەر یەکە لە شــوین‌و جیی خوباو بە تەنیا لە ، ســوریە ، لە عــیراق ، لە تورکیــا ، لە ئیران ، لە یەکیەتی ســوڤیتدا ، تا بــە باشــی بومان روون ببیتــەوە روشن بــیری لــە چ رادەیەکا بوە لەو شوینانەدا

★★★

*روشن بیری کورد لە سوریە (١) :ـ

ئەوەندە گرنگ نەبو لە پیشا ، تا سالی ١٩٣٠ کە بو کوردەکان ئاشکرا بو کە باریکی گرانیان لە سەر شانەو ئەبی بیکەن ، ئەویش یەکخستنی هەستی کومەلایەتیە لە ناو کوردەکانا کە ئەمەش بە پاراستنی زمانو پیش خستنی روشن بیری کوردو بەهوی بەرز کردنەوەی ئەدەبی نەتەوایەتی‌یەوە دیتە دی ، ئەوانەی لەم بیرو باوەرەدا بون دوو برا « بەدرخانیە »کە بون بە تایبەتی میر « جلادەت بدرخان »لە سالی ١٨٩٣دا لە شام « دمشق » جی نشین بو لەگەل میر « کامەران عالی بەدرخان »ی (١) برایا بە جوتە گوڤاری « هاوار »یان دەرکرد بە کوردیو فەرەنسی ، یەکەم ژمارەی لە ١٥ی ئایاری ١٩٣٢دا دەرچو وە تا سالی ١٩٣٥ مایەوە ، لە سالی ١٩٤١دا دیسان سەری هەلدایەوە تا سالی ١٩٤٣ ، بەهەموی « ٥٧ » ژمارەی لی دەرکرا ، لە گەل ئەم گوڤارەدا ناوەروکیکی وینە دار « ملحق » دەرئەکرا ناوی « روناهی »و یەکەم کردەوەی جوانی نوسەرانی ئەم گوڤارە ئەوەبو کە بە پیتی لاتینی دەرهینراو پیتی ئەبجەدی بو دانرا وەك تورکەکان کردیان دووەم

« ١ » لە نوسینی ئەم باسەدا کەلکی زور وەرگیرا لە « گوڤاری لیموندی فەرەنسی» کە لە بابەت کیشەی کوردەوە « جواس بلاو نوسی بوی .

نوسەر

کـردەوەی باشیان یەك خستنی لەهجـەی « کرمانجـی »بو لە بەر ئەوە لـەم بابەتەوە چەنـد پەرتووکیکیـان بلاو کـردەوە •

کاربەدەستانی حـکومەتی فەرەنسـەبە راسـتی دلسـوزانە یـارمەتی بـلاو کـردنەوەی روشـن بیری کوردیان دا لە سـوریەو لبناندا ، گوڤاری هـاوار نووسـەرو ئەدیبی زوری لی کوبووە ، لە گەل هونەرمەندانا وەك « مصـطفی احمد بوتی »و « قدرجان »کە هونەرمەندیکە وە (عوسمان صبـری)وە مـەلا ئەحمدی حەیدەرانی لە هەموان بەناو بانگـتر « شـیخ موسی حسین »کە ناوی نهینی « جگـەر خوینـن » بـو •

★ ★ ★

« ١ » کامەران عالی بدرخان قورئانی پیروزی گوریوە بە کوردی لە گەل « ٧٠٠ « حدیث ، وە بەندی پیشینانی « سلیمان »ی بە سالی ١٩٤٧-١٩٤٩ کردوە بە کوردی وە ئینجیلی « لوقا »لە ١٩٥٣دا وە ئینجیلی « یوحنا »ی کردوە بە کوردی ، زور لـە بەندی پیشینانی فەرەنسی و ئەلمانی لە پاریس لە ١٩٣٧د کـردوە بە کـوردی لە گەل چیروکەکانی « ك و شای کوردستان » وە « بازی کوردستان » لە ١٩٥٣ ری زبانی کوردی چاپ کردوەو بلاوی کردوتەوە کە کردویەتی بە بناغەی دەرس وتنەوە لە « قوتابخانەی نیشتمانی زیانە ژیاوە روژهەلاتیەکانا لە پاریس » .

لیموندی فەرەنسی

جواسی بلاو

* روشـــن بـيری کورد له عیراقدا :ـ

له دوای تەواو بونی شـەری یەکەمی جهانی له ١٩١٩و١٩٢٠دا جولانەوەی روشـــن بیری کورد له عـیراقدا پیشـــکەوت ، ئەو بـرا کوردانەی له دەرەوەی عـیراق ئەژیانو له ئەستەمول بون هەموو روشـــن بیر بون له بـەر زورداریو ستەمی تورکەکان هەمو گەرانەوە بو کوردســتانو له دوو شـوینی گرنـگا جی نشـین بون له سـولەیمانیو بەغداد

له ســولەیمانی روژنامەی « پیشــکەوتن » له ســالی ١٩١٩تا١٩٢٢ دەرکرا وە « بانگی کوردســتان » وە « روژی کوردســتان » وە (بانگــی حەق) وە « ئومیدی اســتقلال » وە « ژیان » وە (زانســتی) وە (ژین) دەرکـرا وە روشـــن بـیرانی کورد له بەغدا « دیاری کوردســتان »یان دەرکـرد ، ئنجـا « گەلاویژ » له ١٩٣٩وەتا١٩٤٩وە « دەنگی گیتی تازە »وە (نزار) که نـاو به ناو دەردەچو وە « خەبات » که زبانی حالی پارتی دیموکراتی کوردســتانی بـو تا ســالی ١٩٦١ که قاسم دای خســت ، گوڤاری « هیوا » مانگــی جاریـك دەردەکـرا ، « دەنگی کوردســتان » وە « رزگاری » روژانەبو ، (روناهـی) به دوو هەفته جاریك دەر دەچوو ، « ئازادی » زبـانی حـالی لقـی شـیوعی کوردســتان بو له رەواندز ، « زاری کرمانجی » دەردەکرا له ئەربیل له ١٩٣٦دا « هەولیر » دەردەکـرا له موصلیشـــ « راســتی » ، ئـەم هـەمو گـوڤارو روژ نامانه هەموی به لەهجەی ســورانی دەزدەچون ٠

تیکەلیو هاتو چو کردن له ناو ولاته بیگانەکانی روژئاواو عەرەبدا بوە هوی فراوان کردنی ئاســوی ئەدەبی کـوردی ، کوردە روشـــن بیرە دلســوزەکان

نوسینه به نرخو جوانه‌کانی عەرەبو روژئاواییەکانیان دەکرد به کوردی ، وه زور پەرتووکی زانیاریو گەشتو گەران به کوردستانا ، وه چیروکه خوشه به نرخەکانیان کرد به کوردیو له چاپیان دانو بلاویان کردنەوه ، لێرەدا ئەتوانین ناوی زور لەو نوسەره بەنرخانه بینین که دەستی بالایان بوه بەلام ئەلیین له سالی ١٩٥٨وه به تەواوی ئاسوی ئەدەبی کوردی روناك بووه ، روژنامەو چاپەمەنیو نوسینیی نوسەرانو میژوو نوسان خرانه بەرچاو له گەل ریزه هونراوه رست کراوەکانی هونەرمەندانا که لەم نوسینو هونەرانەدا هەستی نەتەوایەتی به تەواوەتی دەر نەدەبررا تەنیا له هەندی رستەی هونراوەنەی

له پاش ١٩٥٨ که سەربەستی هەست پیکرا نوسەرانی کورد کەوتنه دەربرینی ئەو ناسوره پرِ له نیشتمان پەروەریانەی که بوبو به گری له سەر دلیاناو پەنگی خواردبووەو پاچنرابونه سەر یەك ، له هەمو لایەکەوه گری دل کرایەوەو ناسور دەربرِاو دەست کرا به نوسینو هونەر هونینەوه به قەدو بالای کوماری خوشەویستا « کرماری عیراق » که به کوماری عەرەبو کورد درابوه قەلەم وه مافی نەتەوایەتی کوردیشی تیا ئاشکرا کرابو وه روون کرابووه •

نوسەره کوردەکان بازوی پالەوانیو چالاکیان هەلکرد چالاکی مەردایەتیان کرد به لادا دەستیان کرد به بلاو کردنەوەی بەرو بومی روشن بیری یان ، ئەم سەربەخویی سەربەستیو شادمانیه تا شەرەتای ١٩٦١ی خایاند له عیراقدا •

* روشـــن بـــیری کورد له تورکیادا : ـ

باری روشـــن بـــیری کوردەکانی تورکیـــا شـــایانی دل تەنگیو گـــریانە ، سـیاسەتی چـەوتو چەویلو شـوفینی کاربەدەسـتانی تورکیـا بەرامبـەر بە کـوردەکـان زور خـراپەو ئەیانەوی بیان توینەوە لە بوتەی تورکایەتیدا وە پیی یـان دەلین « تورکی چیـا »ئەم سـیاسەتە چەوتـە بوە هوی خنکاندنی هەمـو جـورە هەولدانیـك لەم روەوە ، بەلام لە گـەل ئەم هەموو جـەورو سـزایەشا روشـن بـیری کورد هەر بـلاو ئەبیتەوە ، بی ئەوەی کاربەدەستانی تورکیـا هەسـت بکەن بـەم بزوتنـەوەیە ، چونکـە پەرتووکی خوینـدنو فـیر بوون بە دزیـەوە بـلاو دەکـریتەوەو دەخوینریـت ، بە پیی نوسینـی روژنـامەی « یەنـی ئەسـتەمول » لە ژمـارە « ٦ »ی تشـرینی دووەمـی سـالی ١٩٦٠دا نوسـیویەتی ئەلیـت : ـ

« پەرتووکی خویندنو فـیربونی کـوردی لە بەر دەرگـای مزگەوتـەکان بە دزیەوە دەفروشـریت لە دوای لە چاپـدانی لە عـیراق بە شـیوەی نهینـی دیتـە تورکیـــاوە » .

لە ئەیلـولی ١٩٥٩دا چـەند نوینەریـکی کـورد لە پەرلەمانـا بە یارمەتی دانی چەنـد روشـن بـیریکی کـورد داوایـان لە حکـومەتی تورکیا کـرد کە ریی یـان بـداتی روژنـامەو گوڤـار بە کـوردی دەربینـن ، حکـومەت داخوازیـەکەی رەفـز کـردن ، لە گـەل ئەو رەفـز کـردنەشـا هیشـــتا پەرتووکیکـی گورانـی بە کوردی لە « دیـار بەکـر » لە چاپـدرا نووسەر وە بلاوکەری ئـەم پەرتووکە دران بە دادگاه لە روژی لی پرسـینەوەدا « ١٢ »

پاریزەر لە خویانەوە هاتن بو دادگاه بو پاراستنی خاوەن پەرتووکەکەو نوسەری وە بەرگری کردن لی‌یان ، لە بەر ئەوە حکومەت ناچاربو سیاسیا وازی لە لێپرسینەوەکە هینا •

روژنامەی « لیموند »ی فەرەنسی لە روژی ٢٦ کانونی یەکەمی ١٩٦٠دا نوسیویەتی ئەلیت : ـــ

« یەنی ئەستەمول » لە روژی ٦ تشرینی دووەمی ١٩٥٩دا نوسیویەتی ئەلیت : ـــ لە قوتابخانەیەکی نهینی کوردیدا لە ناحیەی « تەل جنوب » لە محافظەی « سعرد » بە دوری دە کیلو مەتر قوتابخانەیەکی نهینی هەیە ئیمە لە کاتی دەرس وتنەوەدا حازر بوین ، ئەو کەسەی کە ماموستایی ئەکردو دەرسی خەت‌و نوسینی فیری منالە تورکەکان ئەکرد ، منالەکانی فیری نوسین‌و خویندنەوەی کوردی ئەکرد ، ئەبجەدیەی کوردی عیراقی بە کار دەهینا کە ئەم پەرتووکە کوردیە لە عیراقەوە گەیشتوتە ئەم ناوچە دوورە ، بەهوی ئەو تەرجمانە وە کە لە گەل مان‌بو وە کوردی دەزانی لە گەل ماموستادا کەوتینە قسە وەك ماموستا باسی بو کردین ، کومەلیکی نیشتمان پەروەری کورد هەن کە ئەم ئیشانە دەبەن بەریوە ، کوردەکان لە ژیرەوە بە توندی خەریکن‌و خەبات ئەکەن •

* روشن بیری لە ئیرانا : ـــ

کارو باری روشن بیری لە ئیرانا باش نیە ، حکومەتی ئیرانیش هەر لە سەر سیاسەتی « تواندنەوە » رویوە بە ریگادا ، بەلام لە سالی ١٩٥٩وە کاربەدەستان هەستیان بە تەنگ‌و چەلەمەی گەورە کردووەو زانیویانیە

ئەم سیاسەتە توندو تیژە داد نادا ، لە بەر ئەوە بایان داوەتەوەو ریگایان داوە بە دەرچونی روژنامەیەکی هەفتانە بە ناوی « کوردستان »ەوە لە « تاران » ئەم روژنامەیە لە یەکەم ژمارەوە دەستی کرد بە گورینی پەرتووکی « کوردەکان » بە کوردی لە فارسیەوە لە لایەن « احسان نوری پاشا »ی خەباتکەرو پیشەوای کورد کە یەکیك بو لە پالەوانەکانی شورشی « ئەگری داغ » « ئارارات » لە ١٩٣٧دا ئەم روژنامەیە بە لەهجەی سوزانیو بە شیوەی زبانی « سنەیی » بە پیتی عەرەبی لە چاپ ئەدرا ، بلاو کردنەوەیو فروشتنی زور کەم بو ، وە لە ناوچەی کوردستانا نەدەفروشرا ، ئەم روژنامەیە لە نیسانی ١٩٥٩دا دەرکرا لە ١٩٦١دا داخرا لە ئیراندا قوتابخانەی سەرەتاییو نیوەندیو ثانوی بە کوردی نیە ، بەلام کورسیەکی ماموستایی زبانی کورد لە دانشگای « تاران »دا هەیە « مەدام ئەریستوڤا » لە پەرتووکی « کوردی ئیران»دا نوسیویەتی ئەلیت :

تا سالی ١٩٣٦ لە کوردستانی ئیرانا تەنیا قوتابخانەیەکی ئیسلامی بەولاوە ئیتر قوتابخانە بە کوردی نەبوە ، بەلام ئیستا لە « سەقز » قوتابخانەیەکی « ٩ » پولی هەیە وە سێ قوتابخانەی « ٦ » پولی سەرەتایی وە یەك قوتابخانەی سەرەتای کچان لە « مەهاباد » وە دوو ثانوی کورانو کچان وە قوتابخانەیەکی ناوەندیشی هە « ئەشنو » هەیە ، « ٥ » قوتابخانەی سەرەتایی وە (٨) قوتابخانەی ناوەندی لە کرمانشاە هەیە ، بەلام کەمو کوریان زورە ، خویندن لەم قوتابخانانەدا هەموی بە فارسیە ، لە هەمو کوردستانی ئیرانا قوتابخانەیەك نیە بە کوردی دەرسی تیا بخوینریت .

* روشـــن بــيری له یه‌کیتی سوڤیت :ــ

ژماره‌ی کورده‌کانـی یه‌کیتـی سوڤیت که‌مه ئه‌گه‌ر به‌راوردیـان بکـه‌ین له گه‌ل ئه‌و کـومه‌له کوردانه‌ی له ولاتـه‌کانی تـری روژهه‌لاتی ناوه‌راسـتا ده‌ژین • له گه‌ل ئه‌و که‌میه‌شـا ری‌و شـوینیکیان بو خـویان داگـیر کردوه له‌و وولاته‌دا که ئه‌مــه شـایانی شانازیه ، یه‌کیه‌تی سوڤیـت یه‌کـه‌م ده‌وله‌ته له خویــه‌وه دانی ناوه به نه‌تـه‌وایه‌تی کوردا • بویــه کورده‌کـان زبانیکـی ئه‌ده‌بیان هه‌یه ، وه له قوتابخـانه‌کانیانا به زبانه‌که‌ی خویان ده‌خوینن که زبانی « کوردی »یه روژنامه نووسی‌و ئیسـتگه‌شـیان هه‌یه ، به‌م جـوره روشـن بـیرانی کـورد روژ به روژ له زیادیـن‌و ژماره‌ی دانـاو روشـن بـیران لـه په‌ره‌ســه‌ندنایه له ئه‌رمینیا قوتابخانه‌ی ســه‌ره‌تایی‌و ثانوی هه‌یه ، له جورجیاش هه‌یه ، له مه‌عهه‌دی ئه‌رمینیا کورســی ته‌رخان کـراو هه‌یه بو وتنـه‌وه‌ی ده‌رسی کوردی ، ژماره‌ی زور په‌رتووکی خویندن بو قوتابخانه‌کـان له « یه‌ریڤـان » له ئه‌رمینیـا به کـوردی له چـاپ دراوه ، لـه‌و په‌رتووکانـه نوسـینه‌کانی « تی ، مارکولوف » وه « ئـا ، درامیجـان » له سـالی (١٩٣٦)ه‌وه نوسـه‌ره کورده‌کان نوسـینی خـویان بـلاو ئه‌که‌نـه‌وه ، وه‌ك « ئه‌مـین ئه‌ڤـدال » وه « و • نـادری » •

له جه‌نگـی دوایی‌دا دوو په‌رتووکی ری‌زبانی کـوردی له چاپ درا یه‌کیکیان هی « کی • کوردیف » له یه‌ریڤـان ئه‌وی تـریان هی « ئی•ئی •تسـوکرمان » لـه موسـکو ، ئه‌ده‌بی کـوردی له سـوڤیتا هه‌رچـه‌نده تازه‌یـه‌و له دوای دانانـی پیتی لاتینی بوه ، نوسـینی زوری نوسـه‌ران‌و هونـه‌رو چـیروك‌و داسـتانی بـلاو کـردوته‌وه •

له كونگـرەی خویندن كارانی كـوردا له ئـەوروپا ١٩٥٨ بـلاوكرابەوە له « ٣٠ » سـالی دواییـدا نزیكـەی « ١٥٠٠ » پەرتـووك به زبـانی كوردی بـلاو كراوەتەوە له نوسـینی كوردەكانـی یەكیەتـی سـوڤیت ، ئـەوانەی شـایانی باسـن ئەمانـەن : ـ « عەرەب شامیلوف »وە « حاجی‌یە جوندی » وە (لازو) وە « تازك » وە « میراد » وە (نادیـری)وە(سـیراس) ئـەم پەرتـووكانە زوریـان له یەریڤـان له چـاپ دراون .

له سـالی (١٩٣٩)وە له « یەریڤـان » گوڤاریـك دەرچو هـەفتەی دوو جـار دەردەهینـرا به ناوی « ریـا تـازە » وە له بەینـی سالی ١٩٣٩و١٩٥٤دا پەرتـووكی زور هەلبـژیرراوی باشـن دەرچو له نوسیـنی « جی . جلیل » له سالی ١٩٢٢دا له یەریڤان ئەبجـەدی زبانـی كوردیو ئەرمەنـی ریكخـرا به دەسـتكاری ، ئنجـا ئەبجـەدی لاتینی له سـالی ١٩٢٧دا دانـرا له لایەن « ئا . ئیسور ماركولوف »وە به كوردیو عەرەبی له لایەن « شـامیلوف »وە له سـالی ١٩٢٨دا ئـەم ئەبجەدی‌یە به رەسـمی به كـار هینـرا ، له سـالی ١٩٤٤و ١٩٤٥دا گوررا به ئەبجـەدی « سـلاڤی » كه پیـك هاتوە له « ٣٩ » پیتی بیدەنگ له لایـەن ئاكادیمیەی « كاپاكچیان »وە ، نوسینی « حاجـی‌یە جوندی » وە « كی . كوردوف »وە ئـەم پەرتـووكه ناونـرا « گراماتیكـا كـورد كوچو جازیكـا » لەم پەرتـووكەدا لیسـتەیەكی بـەراورد كـردنی بەینی « ٥ » ئەبجـەدی تیـایه كوردی ، عـەرەبی ، سـلاڤی لاتینی سـوڤیت لاتینی سـوریە ، لاتینی عـیراق ، له گـەل ئەمانەشـا له موسـكو وە لیننغراد زانـاو شـارەزایانی زبانـی كـوردی زورن وە پەیـوەندیـان هەیـه بـه دانشگاكانەوە ، رووس دوو زاناو میـژوو نوسـی گـەورەی هـەیـه كـه زور هـەولیـان داوە بـو بـلاو كـرنـەوەو دەرخسـتنی

میژووی کورد ، ئەم دو زانایە زوریان لە تەمەنی ژیانیان لە بەریتانیاو فەرەنسەدا رابواردوە ، « مینورسکی »وە « نیکیتین » •

لە فەرەنسە لە« پاریس » لە قوتابخانەی نیشتمانی دراساتی زبانە زیاوەکانی روژهەلاتا زبانی کوردی وە جغرافیا وە تاریخی کوردستان دەخوینریت ، ئەم بەشی کوردی‌یە لە سالی ١٩٤٥دا دامەزرا لە ژیر سەرپەرشتی کردنی « میر کامەران عالی بدرخان »داکە یەکیکە لە میرە ناودارەکانی بنەمالەی بەدرخان وە نیشتمان پەروەرو دلسوزەکانی کورد ، ژیانی خوی هەموو لە پیناوی خزمەتی کوردو کوردستانا رابواردوە •

هەروەها لە بیروت قەشە « توما بوا » کە ناوی نهینی لە نوسینەکانیا « لوسیان رامبوت »ە « ١ » لە چەند سالیك لەمەو پیشەوە خەریکی نوسینە لە بابەت ژیانی نەتەوەی کوردو ئەدەبو ئاینی کوردەوە لە لەندن مستر « سی • جی • ئەدموندس » کە عەمیدی مەرکەزی دراساتی روژهەلاتو ئەفریقایە لە گەل « کولونیل توفیق وەهبی بەگ » کە کوردیکی دلسوزە عیراقیە خەلکی شاری سولەیمانی‌یەو لە « ١٩٥٨ »ەوە لە لەندەن جی نشینە ، ئەوانیش بە جوتە پیکەوە خەریکی نوسینن وە لەم دوایی‌یەدا فەرهەنگیکی کوردی‌و ئینگلیزی‌یان دەرکرد بە کوردی سورانی‌و تیپی لاتینی کە شایانی شانازیە •

« ١ » روژنامەی لیموندی فەرەنسی نوسینی « جواس بلاو »

مستر « ر • ن • مەکەنزی » جوتی پەرتووکی ریزبانی کوردی نوسیوەتەوە وە نوسینەکانی « جی • ئار • درایڤر » « ١ » زور پیویستە ئەوانەی ئەیانەوی باشی لە رەگەزی نەتەوەی کورد بگەن بی خویننەوە •

« ١ » روژنامەی لیموندی فەرەنسی نوسینی « جوابی بلاو »

ئیمپراتوریەتی عوسمانیو کورد لە سەرەتای چەرخی بیستەما

لە کوتایی چەرخی نوزدەهەمو سەرەتایی چەرخی بیستا ئیمپراتوریەتی زلو پیری لەشس بە باری عوسمانی هیزو توانای تیا نەمابو ، پەکی کەوتبو ، ناریکی بەریوە بردنی کارو بار ، ناپاکیو چەوتیو نالەباری کاربەدەستان شیرینی رەوشتو خووی پاشاکانو دەستو پیوەندانیان ، وەك نەخوشی شیر پەنجەیە هەمو لەشس زلو ناقولای ئەم دەولەتەدا بلاو بوبووەو لە هەمو ئیسكو پوستو دەماری کاری کردبو ، وە خورەی ناپاکیو ناریکی رژیم لیی دابو دایرزاندبو ، لە هەمو لایەکەوە ئاژاوەو هەرا بلاو بوبووە ، ئەم دەولەتە زلە بەم جورە کەوتبوە گیانەلاوو لە سەرە مەرگا بو ، ئەمەشس بە تەواوەتی لە کاتی خلافەتی سلطان عبدالحمیددا رویدا چونکە خەلیفەیەکی زوردارو داویسن پیسو خنکینەری هەمو جورە سەربەستیو سەربەخوییو دیموکراتیەتیك بو لە ولاتەکەیا ، هەمو دەستکەوتو سامانی دەولەتی بە فیرو لە بەرد ئەداو ئەیدا بە دەستو پیوەندە ناپاكو چەوتە بەدخوە دوژمنەکانی نەتەوە ، بو پاراستنی شوینو گیانو کورسی شایەتیەکەی ، کە لەوە بەولاوە هیچی تری بەیادا نەدەهات وە نەی ئەویست ، نەتەوەی بە هیچ نەدەزانیو نرخی نەئەدایەو بە چاویکی زور سوكو نزم تەماشای ئەکردن ئاگای لە

رووداوو کارو بـاری وولاته‌ئه‌شـی نه‌بـو ، هه‌مـو کارو بـاری خـوی‌و
وولات‌و نه‌تـه‌وه‌ی دابـوه ده‌سـت چه‌نـد که‌سیك له ده‌سـت‌و پیوه‌نـده
تـاوان بـاره‌کانی ، که ئه‌وانیشـس به ئاره‌زوی خویـان ، ناپاکانـه یاریـان
به پاشـه روژی ئه‌ویشـس‌و وولاتیشـس‌و نه‌ته‌وه‌شـس ئه‌کـرد ، وه هه‌رچـی
له وولاتـا رووی بدایـاو بقه‌ومایـا ، چـاك‌و خـراپ نه‌یـان ئه‌هیشـت ئه‌و
بزانیـت ، خویـان له ناو خویانـا ، هه‌رچـی ببوایـه دیـزه به ده‌رخونه‌یان
ئه‌کرد ، عبدالحمید به‌م جوره ناریکی‌و ناره‌وایی‌یه « ۳۳ » سـال حکمر نـی‌و
خه‌لافه‌تـی ئه‌م ده‌ولـه‌ته گه‌وره‌یـه‌ی کـرد که خاوه‌نـی ئه‌و خاکـه پانه‌بـو
عبدالحمیـد بو ئیشـس‌و کـاری شـخصی خـوی‌و ده‌سـتکه‌وتی خوی زور
ژیـرو وریـاو زرنگ بو زور باشـس له‌وه گه‌یشـتبو ، که له هـه‌ر کانیکـا
ئـه‌و نـه‌ته‌وانه‌ی ئیسـتا پـه‌یوه‌ندی سـیاسـیان بـه‌سـتـراو، بـه
ره‌وره‌وه‌ی سـیاسـه‌تی تـورکیـاوه‌و پـاشـه روژی خـویان به‌ستوه
بـه پـاشـه روژی تـورکیـاوه ، هـه‌مـو بی جیـاوازی ره‌گـه‌زایـه‌تی
لـه ژیـر ئـالای خـه‌لافـه‌تی ئیسـلاما ده‌ژیـن ، ئـه‌مـانه لـه چ روژیکا
بـه ئـاگـا هـاتـن وه چـاویـان کـرده‌وه‌و هوشـیان هـاتـه‌وه بـه‌رو
لـه خـه‌وی گـرانیـان خـه‌بـه‌ریان بـووه ، بـی گومـان ئـه‌و کـاته‌و
ئـه‌و روژه ، ئـه‌ویشـس‌و ئیمپـراتـوریه‌ته‌که‌شـی چـه‌نـد گـه‌وره‌و
فـراوان بـی نـامینـی‌و لـه نـاو ئـه‌چـی ، چـونکـه لـه هـه‌مـو
لایه‌کـی وولاته‌کـه‌یا ده‌سـت کـرابو بـه بـزوتنـه‌وه‌و جـولانـه‌وه‌و
ئاژاوه بـه‌رپابـون بـه تـه‌واوی لـه نـاو نـه‌تـه‌وه « دیـانه »کـان کـه
ئیسـلام نه‌بـون وه‌ك نه‌تـه‌وه‌کـانی نیـوه دورگـه‌ی « بـالقـان » زه‌نگی

دیموکراتیەت‌و سەربەخویی‌و ئازادی نەتەوەکان لە وولاتە روژ ئاواییەکانەوە دەستی کردبو بە لیدان زرنگەی بە گزی‌و لە بەر خو ورده ورده دەگەیشتە وولاتە روژهەلاتیەکان‌و لە گویی نەتەوە نوستوە ژیر دەستەکانا بە توندی دەزرنگایەوە لە خەوی گران خەبەری دەکردنەوەو رای ئەچەلەکاندن‌و دەولەتە بیگانە روژ ئاواییەکانیش پەلیان بە هەمو وولاتەکانی روژ هەلاتا بلاو کردبووە دەستیان هاویشتبوە کارو باری ناوەوەو دەرەوەی وولاتەکانی تر بە تایبەتی ئیمپراتوریەتی عوسمانی ، تا رادەیەکی وا دەستیان کیشابوە کارو باری تایبەتی ناو کوشکی پاشاشەوە ، عبدالحمید وریا بو هەستی بەمە کردبو ، ئەیویست خوی لەم تەنگ‌و چەلەمەیە رزگارکا ، لە بەر ئەوە ئەگەرا لەو وولاتانەدا کە پەیوەندیان هەیە بە دەولەتی عوسمانیەوە ، کی ناو دارو دەسەلات دارەو دەرکەوتوەو بە رووەوەیەو قسەی لە وولاتەکەیا بایەخی هەیە بی ئەوەی تەماشای چاکی‌و خراپی ئەو کەسانە بکا ، هەولی ئەدا ئەوانە لە خوی نزیک بخاتەوەو شوین‌و پایەی بەرزیان بداتی لە دەولەتا وە دەسەلاتیان زیاد بکا ، جگە لە دەسەلاتی خویان لە وولاتەکانیانا دەسەلاتی حکومەتیشیان بو زیاد بکا بو ئەوەی نەتەوەکانی ئەو وولاتانەی بو دەمکوت بکەن ، عبدالحمید بیری لەوە نەکردوتەوە ، ئەمە کوردە یان تورکە یان ئەرمەنیە یان چەرکەس

بی جیاوازی هەموی وەك یەك هاتوتە بەر چاو ، هەر وەها هەمو کەس توانیویەتی لە دەولەتا بگاتە بەرزترین پلەو شوینی ئەگەر سلطان بیویستایەو ئارەزوی لی بوایە ، بەم جورە دەولەت گلولەی لە لیژی بو ، دەولەتە روژ ئاوایی‌یەکان ئەمەیان بە هەل زانی ، روسەکان ناوچەی « قارسو باتومو ئەردەهان »یان بردا بو خویان ، نەمساش ناوچەی « بوسنەو هەرسك »ی بو خویان بردا ، یونانیش دەستیان گرت بە سەر « تسالیاو بیرە »دا ، هیزەکانی بەریتانیا « قبرس »و« مصر »یانداگیر کرد ، فەرەنسیەکان چونە خاکی « تونس »ەوە بەم جورە ئیمپراتوریەتی عوسمانی داغان کراو دابەش کرا ، ئەم کردەوانە لە وولاتەکانی دەرەوەی تورکیادا رویدا ، لە ناو خاکی تورکیاشا روژ بە روژ بار بەرەو خرابی ئەروی‌شت ، نەتەوە وەرس بون ، لەو کاتەدا لە ناوچەی « رومیلی »لە « سەلانیك » کومەلیك لە روشن بیرانو لاوە تی گەیشتوەکان پیك هات بە ناوی کومەلی « اتحادو تەرەقی » یەوە دروشمی « سەربەستیو داد پەرستیو وەك یەك »ی یان هەلگرتو دەستیان کرد بە ئیش کردنو پرو پاگاندە بلاو کردنەوەو گەیاندنی بیرو باوری خویان بە خەلکی تر ، لەم کومەلەدا چەند ئەفسەریکی سەربازی بەشدار بون وە وردە وردە پەرەی سەندو سەرکردەو فەرماندەرە سەربازیەکانو پیاوە گەورەکانی دەولەت بونە لایەنگری

ئـەم گـومـەلـەو بـون بـە ئـەنـدام وەك « هـادی پـاشـا عـومەری »و « محمـود شـوكت پاشـاو »و (طلعـت پـاشـا)و (جاوید بـەگ) و « صـلاح الدیـن بـەگ » وە « نیـازی بـەگ » لـە ناوچـەی « سـەلانیـك » دا یاخـی بـون « ئـەنوەر بـەگ عـاطـف بـەگ »لـە نـاو چـەیـەكی تـرا ئەوانیشـن یـاخـی بـون ، بـەم جـورە بزوتنەوەو شـورشـن دەسـت پـی كـرا ، ئنجـا كومـەلی « اتحـادو تـەرەقی » هوشـیار نـامەیەكیـان نـارد بـو « سـولتـان » داوایـان لـی كـرد ئـەگەر بـە زووتـرین كـات « دەسـتور »اعـلان نەكـا ئەسـتەمـوول داگـیر ئـەكـەن ، سـولتـان فـرقەیـەك سـەربـازی بە سـەركـردەیی « شـمس الـدیـن پاشـا »نـارد بـو سـەر یـاخی بـوەكـان لـە « سـە لانیـك » « عـاطـف بـەگ » خـوی كـرد بـە پیشـمـەرگـە چـو بـەرەو پـیری « شـمس الـدیـن پاشـا »دەسـتەو یـەخـە گـرتیو كـوشـتی ، بـە كوشتنـی ئـەو هـەمـو ئەفسـەرو سەربازەكانی فـرقەكـە هاتنـە نـاو هیـزی شـورشـەوەو بونـە یـەك هـیز، ئنجا « ئـەنـوەر » وە « نیـازی »بـە سـوپاوە رویـان كـردە ئەسـتەمول لە روژی ۲۳ی تـەمـوزی ۱۹۰۸دا ئەسـتەمولیـان داگـیر كـرد ، هـەمـوو وەزیـرو دەسـتو پیـوەنـدانی سـولتانیـان گـرت ، دەسـتوریـان اعـلان كـرد ، بـەم جـوره « اتحـادی »ی‌یەكـان حكمـرانیان سـەنـد

ئیتحـادیـەكان زور لـە خـویـان گوررانو كـەوتنـە خـراپـەو چـاویـان بـریە دەسـت كەوتـی خـویـان ، پـاش روژی ۱۳ نیسـان ۱۹۰۹كـە عبـدالحمیـدیـان دەركـرد لـە خەلافـەتو « رەشـاد »یـان

دابا بە جی‌هێشتنی عبدالحمید بە تەواوی دەستیان کرد بە خراپە کردن تا گەیاندیانە رادەی کوشتنی ئەوانەی کە لە کردەوەو نەرداریتین ئەوان و نارەزایی‌یان دەر دەبری .

کومەلی اتحادو تەرەقی دوای ئەو هەموو خراپەیە دەستیان کرد بە لیدانی زەنگێکی تارەو کوتایی دەهولێکی دراو ، دەهولی بزواندنی دەماری « جیاوازی رەگەزایەتی تورکایەتی‌و نەتەوەکانی تر ، کە دەفروشی پەنجەیەکی وەستایانەی بیمپرسالیزمەکان بو حسیبانە ناوکارو باری ئتحادیەکانەوە ، ئەم دەستو پەنجە نهیبیە لە ژیرەوە ئیتحادیەکانی ئەجولاندو هانی ئەدان لە نەتەوەکانی تر کە تورك نین‌و لە ژیر ئالای تورکدا دەژین ، وەك نەتەوەی عەرەب‌و نەتەوەی کورد بیحادیەکان بە هەموو هیزو تواناکانیانەوە کەوتنە نە دژبوونی ئەم نەتەوانە کە تورك نین‌و جیاوازیان لە گەل دەکردن ، ئەم جیاوازی‌و جیاوازی کاریەو رەگەزایاتیە بوە هوی داچلەکاندن وەراچەنینی کوردو عەرەب ، هەستیان بوە کرد تورکەکان خویان لەوان بە خاوەن مال‌و زیاتر دەزانن‌و ئەمانیان لا بی نرخە ؛ بویە ئەوانیشی نەوتنە خویان ، چونکە بە چاوی خویان دیان کە کاربەدەستانی حکومەت‌و کومەلی ئیتحادو تەرەقی لە هەموو شوینیکا بە توندی لە دژیانن ، تا لە مزگەوتەکانا تورکەکان خویان بە ئاغا دەزانن کوردو عەرەبیش بە نوکەر لە بەر ئەوە روشن بیرانی کوردو عەرەب بە گورجی راپەرین

عەرەبەکان لە لایەکەوە ، کوردەکانیشن لە لایەکەوە ، روشن بیرانی کوردو چاکسی مەردایەتیان کسمرد بە لادا نە ناو خویانا کومەلیان دروست کرد ، لەو کاتەدا نیشتمان پەروەر « ئەمین عالی بدرخان » وە « فەریق شریف پاشای سعید پاشا » وە شەهید « شیخ عبدالقادری شیخ عبیداللەنهری » وە « مشیر داماد احمد ذو الکفل پاشا » « کومەلی پێشکەوتن و سەرکەوتنی کورد »یان دروست کرد ، کەوتنە پێش کردنی تا تورکەکان بلاوەیان پێکردن ، بەلام ئەوان وازیان نەهینا بە شیوەی نهینی کومەلیکی تریان پیکەوەنا بە ناوی « کومەلی بلاو کردنەوەی زانستی کورد » وە قوتابخانەکیان لە ئەستەموول لە « چەمبەرلی داش »کردەوە ، ئیتحادیەکان کومەلەکەو قوتابخانەکەیان داخست وە حوکمی اعدامی « شریف پاشاو ئەمین عالی بدرخان »یان دا ئەمان زوو ه حوکمەکەیان زانی رایان کرد بو دەرەوەی تورکیا ؛ •

لە سەرەتای سەدەی بیستەما تورکەکان خویان گالای لە ناو بردنی « خەلافەت »یان هەلکرد ، هەروەها دوای دروشمە سی کوچکەییی بەکەی شورشی دیموکراتی ئەوروپا کەوتبونو خستبویانە بەرگی دروشمەکەی خویانەوە « سەربەستی و دادپەرستی و وەك یەك »ی وە هەروەهاشن لاوانی نەتەوەکانی ژیر دەستیشیان کەوتبونە خویانو کەوتبونە جولەو نمونەی شورشەکانی ئەوروپا بە تایبەتی شورشی فەرەنسەو

ئـەو شـورشـانەی دوای ئـەو جـولاندبـونی ، هەسـتی نەتەوایـەتی بە تـەواوی بـزوتبو ، بـە تایبـەتی لای کـوردەکـان ، لـەو کـاتـەدا لە ئەسـتەمـوول « خلیـل خەیالـی » کـرابو بـە بەریـوە بـەری قوتابخانەی « چەمبـەرلـی داشـی » هـەمـو شـەو قوتابیـە کـوردەکـان کـە لـە ئەسـتەموول دابـون کـوی دەکـردنەوەو دەرسـی کـوردایـەتـیو نیشـتمان پـەروەری دادەدان ، لـەو قـوتابیـانە « قـەدری بـەگ »و « ئەکـرەم جمیـل پاشـا » وە « ممـدوح سـلیـم » ٠

یـەکـەم کـومەلەی تـازەی کـورد « هیڤی ـ هیـوا » بـو « هیڤی ـ هیـوا » لـە سـالی ١٩٠٨دا بناغـەی دامـەزرا لـە ١٩١٢دا هـەرەتـی گـورجو گـولـی بـو تـا کـوتایـی شـەری یەکـەمی جهـان هـەر مابـو « خلیـل خـەیالی »ئـاگر خوشـکەرو ئیلهـام بەخشـی بـو ، ئەو سێ لاوە چـالاکـەی سـەرەوە « قـەدریو ئـەکـرەمو مـەمـدوح » چـاکتـرین دامـەزرینـەری « هیڤـی ـ هیـوا » بـون ، کـومەلـی « خـوی بـون »یشـی لـە ١٩٢٧دا دامـەزرا ، ئـەوانـەی « هیـوا »یان دامـەزرانـد لەم کـومەلـەشـدا ئـەنـدام بـون ، لـەم خـەبـاتو جـولانەوەیەدا سێ کـوردی دلسـوزی خـەلکـی سـولەیمانـی بـەشـدار بـون ، « مامـوسـتا اسـماعیل حـەقی شـاوەیـس ، کـاك عبـدالکـریم روسـتم کـە لـە سـولەیمانی بـە کـەریم « شـالـون » نـاسـراوە کـە شـاریکـە لـە فەرەنسـە ، وە کامـل حاجـی حسـن کـە بـە کامـل هـەورامـانی ناسـراوە » ٠

کـومەلـەی هیـوا لـە پیشـا کـومەلیکـی روشـن بـیری بـو گوررا بـە کـومەلیکـی سـیاسی ، لاوەکـانی هیـوا پـەیوەنـدیان بـوە بـە شـەهید شـیخ عبـدالقـادر شـەمـدینانیـەوە

هاتنی سـویند خواران بو ئەسـتەمول‌و بـاری سـیاسی کوردسـتانی ژورو

کـوردەکـان‌و عەرەبـەکان خـەریکی جـولانەوە بـون تـا جەنـگی یـەکەمی جهـانی بە سـەرا هـات لـە ١٩١٤ تـا ١٩١٨ ، ئـەوەبـو ئەنجامی ئـەو شـەرە حکـومەتی عوسمانی ژێـر کـەوت ، دەولـەتـە سـویند خـوارەکان جەنگیـان بـردەوە لـە ١٩١٨دا پەیمـانی « موزدروسـس » وەسـتاندنـی شـەر لـە سـەر کەشـتی « ئاگا ممنـون » مـور کـرا لـە روژی ٣٠ ئەیلولـی ١٩١٨دا سـویند خـواران هاتنـە ئەسـتەمول تووشـی دوو گـیرو گـرفتی سیاسی گـەورە بـون بـە هـوی ئـەو بـەلینـەوە دابـویان بـە « ئـەرمەنـی »یـەکان کـە حکـومەتیکـی ئـەرمـەنیان بـو دروسـت بکـەن سـنووری هـەر لـە کەنـاری دەریای « قـەزوین »ەوە دەسـت پێ بکـا تـا دەگـاتە دەریـای « رەشـس » وە بـەرەو خـوار بیتـەوە لـە روژ ئـاواوە بـەرەو کـەناری دەریای « سپی نـاوەراسـت » هـەموو وولاتـی « ئـەنەدول »و (سـیواسـس)و « ئـەرزوروم »و « خـەرپووت »و (دیـار بەکـرو)و (بدلیسـس)و(وان) بگـریتەوە ، جـا دیـارە لـەم ناوچانـەدا زوربـەی زوری دانیشـتوان هـەمـو کـوردن ، کـوردەکان لـەم بەلیـنە داچلـەکـین وە مەتـرسیان پەیدا کردلەوەی کەسویند خوارانلایەنگری ئەرمەنیەکانبکەن وەمافیکوردەکان بـدەن بـە ئـەرمەنیەکان‌و لـە دوا روژا بیـان خەنـە ژێـر چەپوکیانـەوە لـە بـەر ئـەوە روشـبـن بـیرانی کـورد ، بـە گـورجی کـەوتنـە خـویان‌و بـو گەیشتن بـە ئامانجـی نەتـەوایەتی .

گیرو گرفتی دووەمیان گیرانەوەی ئاثوریەکان بو نیشتمانە کەی خویان ، ئەم دوالەشس هەردوکیان لە سەر حسابی کورد ئەبوایە جی بە جی بکرایە ، گیرو گرفتی یەکەمیان زور ئالوزو گرنگو فراوان بو گیرو گرفتی سیاسی گەورەی بە دواوە بو چونکە بی تیبینی سویند خواران لەوەدا بو کە شارەزایی سیاسیان نەبوە بەرامبەر بەو ناوچەیەی ئەم بەلینە سەر پێی‌یەیان لە سەردابو ، بی ئەوەی ئەم بابەتە دەرسس بکەن‌و نەخشەی بو بکیشن‌و بە تەواوی لە هەر چوار لایەوە بە قوولی دەربی بکەن‌و لەوە بگەن ئایا ئەتوانن ئەم بەلینەبەربە سەرو بچەسپینن‌و ئایا هەر وا ئاسانە یان نە ؟ •

ئەرمەنیەکان دەستیان کرد بە پرو پاگاندە کردن‌و دەربرینی بیرو باوەریان کە نیازیان وایە دەولەتیکی ئەرمەنی گەورە دامەزرینن کە سنوریکی فراوانی بی ، بەرامبەر بەم جولانەوەی ئەرمەنیەکان ، روشن بیرانی کورد سلەمنەوەو کەوتنە خویان کومەلە نیشتمانیەکانی کورد لە ئەستەمول بە سەروکایەتی « عبد القادر شمدینان » لە گەل بەدرخانیەکانا داوایان لە « هیئەتی دەولەتان » کرد کە لە ئەستەمولا بون کە « هەمو ناوچەکانی کوردستان بکەن بە یەکو وە حوکمی زاتی « خود مختاری »بدەن بە کوردەکان » وە هەروەها دەنی لپژنەکانی دەولەتان وە ئەمریکایان کرد کە پیك هاتبو بو وەرگرتنی دەنگ لە نەتەوەکان کە لە دەولەتی عوسمانی جیا بوبونەوە •

داخوازیەکانی خویان بەوانیش راگەیاند ، لە کانونی دوومی ١٩١٨دا لە « مصر » کومەلیکی نیشتمانی کورد پیك هات ، داوایان لە بەریتانیا کرد کە یارمەتیان بدا بو دروست کردنی حکومەتیکی سەربەخو ، وە روژنامە یەکیشیان دەرهینا ، لەم کاتەدا کونگەرەی ئاشتی لە پاریس گیرا هەمو سەروکی کومەلەکانی کورد پیکەو کوبونەوە ، بریاریان دا « شەریف پاشا »یان کرد بە نوینەری هەمو کورد ، « شەریف پاشا » لەو کاتەدا لە پاریس بو ، داوایان لی کرد بکەویتە گفتو گو کردن لە گەل دەولەتە سویند خوارەکانا بو تەواو کردنی براندنەوەی بابەتی سەندنی مافی نەتەوایەتی کورد لە کونگەرەی ئاشتیدا ، « شەریف پاشا » لە روژی ٢٢ی ئازاری١٩١٩دا یادداشتیکی بەم ناوەوە دا بە ئەنجومەنی دەولەتان داوای ئازادیو سەربەخویی کوردستانی کرد ، وە داوای کرد هەمو نەتەوەی کورد بینە یەك لە ژیر ئالایەکا ، وە هەر لەو کاتەشا « شەریف پاشا » خوی گەیاندە کومەلەکانی « ئەرمەن » بو دوان لە گەلیانابو لابردنی ناکوکی لە بەینی کوردو ئەرمەنیدا ، لە تشرینی یەکەمی ١٩١٩دا لە گەل نوینەری ئەرمەنیەکان « بوغوس نوبار پاشا »دا ریك کەوت لە سەر ئەوەی وولاتی کوردستان سەربەخویی جیابی لە وولاتی ئەرمەنیا کە سویند خواران نیازیان وایە دروستی بکەن ، لە روژی ١ ازاری ١٩٢٠دا هەردوو نوینەری کوردو ئەرمەنی پیکەوە یادداشتیکیان دا بە ئەنجومەنی

دەولـەتان ، پێیـان راگـەیانـدن کـە هـەردوو لایـان واتـە کـوردو ئـەرمەنی رێـك کـەوتون لـە سـەر ئـەوەی کـە کـورد بـە جیـا وە ئـەرمـەنی یـە جیـا سـەربەخـویی خویـان بـبی ، ئەنجـومەن لـە سـەرەتاوە بـەم یـادداشـتە قایـل بـو ، ئەمـە لەولاوە، لـە تورکیاشـدا کوردەکـان تـەواو بـاوڕیان نـەما بـە دەولەتـە سـویند خـوارەکان وە بـیرو بـاوڕیان گـوررا بـەرامبـەر بەریتـانیا ، بەهـوی ئـەم بـێ بـاوریەوە کوردسـتان بـە جارێـك بـوە زەویـەکی پوخـتو بـەپیت بـو چانـدنو بـلاو کـردنەوەی تـووی پـرو پـاگانـدەو دزوو دەلەسەی تورکەکـانو بـاور پی کـردنی ، بـە تـەواوی درێـژە دان بـە مـاوەی دورو درێـژی بـە « موتـارەکە » وەسـتاندنی شـەرو پەیمـانی ئاشـتی ئەمـە بـوە هەلیکـی گـەورە بـو تورکەکـان کـە کەلکـی گـەورەی لـی وەر بگـرن ، وە دەرکـەوت کـە بـە کـردەوەشـس کەلکـی گـەورەیـان لـی وەرگـرت .

لـە بـەر ئـەوە سـیاسەتی بـەریتانیـا لـە تـورکیادا تووشـی زنجـیرەیەك گـیرو گـرفت هـات بـە تایـەتی کـە دەسـتی تیکـەلیان دریـژ کـرد بـو کـوردەکان ، رسـتە تعصبیکـی نەتـەوایەتی تـوند لـە بـەردەمیانـا ریـز کـرا ، وە بـزوتنەوەو جـولانـەوەیەکی بـە هیز بـە هەمـو ناوچەکـانی کوردسـتانی زوروەا بـلاو بـوبـوەوە ، لـە گەل ئـەو سـلەمینەوەیەدا کـە باسـس کـرا ، جـا بـو تاقـی کـردنەوەی ئەم مەترسـیو سـلەمینەوەیە لـە بەریتانیـا « مسـیر مـارك سـایکـس » کـە لـەو کاتـەدا لـە « حلـب » بـو تەتەریکـی تایبـەتی خـوی ناردە

لای کـوردەکانی « طـور عابدیـن » لـە ناوچـە شـاخاویـەکەدا کـە کـەوتوتە ژوروی « نصیبـین »ەوە تـا لـەو بابەتـە بکـا کـە ئایـا ئەم کـوردانە لـە دژ بەریتانیـانو لـە بابـەت نەهیشـتنی ناردنـی ئازووقـە بـو « علـی احسـان پاشـا »ی تـورك ، تەتـەرەکە بـوی دەرکـەوت کـە لـەوێ کومـەلیکـی گـەورە هەیـە حـەز بـەوە ئەکـەن بچنـە ژیـر بالـی بەریتانیـاوە بـەو مەرجـەی سـەربەخویـیان بدریتـی

کـوردەکانی « زعـرت » کـە « ٧٥ » میـل لـە خـواروی روژ ئاوای گـولی « وان »ەوە دورن هیـزەکەی حکـومەتی تـورکیایـان دەرکـرد ، وە هـەر وەهـا لـە « باشـقەلا » کـوردەکـان جـولانەوەیەکـی سـەربـەخویـان کـرد ، « شـیخ محمـودی میللـی » کـە سـەرەکی خیلـی « مللـی » بـو لـە روژهەلاتـی « اورفـە » لـە بەندیخـانـەی تـورکەکـان رای کردو دەسـتی کرد بـە جولانەوە ، بەلام هیچی بونەکرا .

لیـژنەی سـەر بەخـویی کـورد وە یانـە کـوردەکـان لـە دیـار بـەکر کەوتنـە خـو کوکـردنـەوەو جولانـەوە لـە گـەل « پـارتـی نـەتەوایـەتی کـورد »دا هـەمو بـونە یـەك لـە دژ بەریتانیـاو دژ ئەو بـەلینـەی دابـویان بـە ئەرمەنیـەکانو ئاثوریـەکان .

بـە بـونەی دل گـرمی بـونی کـوردەکان لـە بەریتـانیاو پیـوەنـد خـواران ، وە بەهـوی بـلاو بـونەوەی پـرو پاگـەندەی زوری تورکەکان وە بـزواندنی دەمـاری مسـولمانەتی لـە نـاو کـوردەکانا تـوانیـان حـزبیك پیـك بینـن بـە نـاوی « حـزبی یەکیەتـی ئیسـلام »ەوە کـە

پـروپـیاگانـده بـو تـورکەکـان بکـەن . لـەم کاتـەدا « مبجبـەر نـوئیـل » « ١ » نـاو کـە ئەفسـەریکی بەریتانیـایی بـو بـە تایبەتـی دەگاتـە « نصیبـین »و «دیـار بەکـر » لەویـوە راپوریـك ئـەدات ئەلیت بیسـتا لـە نـاو کوردەکانـا دوو حـزب هەیـە ، حـزبی « یـەکیەتـی بیسـلام » کـە ئـەمانە بـە تـەواوەتی لـە دز بەریتانیـاو سـویند خوارانن وە حزبـی « یەکیەتـی کـوزد » کـە مەبەسـیان نشـەربەخویی کـوردو کـوردستانە ئـەم حزبـە لـە دز بـەریتانیا نیـە بـەلام لـە بەریتانیـا دەسـلەمنەوە چـونکە وا بـێ کەیشـون کـە بەریتانیـا نیـاری وایـە حکـومەت بـو ئەرمەنیـەکان دروسـت بکـا بـو ئـەوەی ئەرمەنیەکان تـولەی کوشـتارەکەیان لـە کوردەکـان بسـتندەوە ، وە ئەلیـت : ـ « باسـی باوەردکانی سـەرەك ولسـن کـە وتویـەی هەمـو کەسـێ سـەربەستە چـی ئـەوی بیکـا » .

کوردەکـان ئەمەیـان حرفیـا وەرگـرتوەو لـە بەریـان کـردوەو داوای مافـی نەتەوایەتـی پیـوە ئەکـەن وە ئەمەشـیان بوتـە هـوی سـەر لی شـیواندن لـە بـەریتانیا ، چونکـە کوردەکـان وا دەزانـن ئەگـەر ئـەوان بـە دەنگـی بـەرز ئـەم داوایانەیـان کـردو هاواریـان کـرد

« ١ » تأریخ العراق الحدیث « مسـز بیل » تـرجمە جعفـر خیـاط .

سەرەك ویلسن «١» لەویوە گوی لە دەنگیان دەبیست وە ریگایان ئەداتی چیان ئەوی بیکەن .

بەریتانیایی‌یەکان چونکە نیازی چاکەیان نەبو لە گەل کوردا یانەی کوردەکان لە دیار بەکر بوبوە چقل نەچو بە چاویانا ئەم یانەیە کە هەولی ئەدا بو یەکیەتی‌و سەربەستی کورد دایان خست ، ئەندامەکانی گیران ، « جەنرال ئەلەبنی » فەرماندەری گشتی هیزی بەریتانیا لە عیراق فەرمانی دا بە « میجەر نوئیل » لی بوردنی گشتی دەرکا بو کوردەکان لە والایەتی موصلدا ، وە ئاموژگاری‌و رابەری پیویست بلاو کاتەوە بە ناو کوردەکانا ، بەریتانیا سێ ریی خستە بەر چاو : ــ

١ ــ ئەوەیە کە گویی نەدەنە ئەو شتانەی روو ئەدەن لە دەرەوەی سنوری دەسەلاتیان .

٢ ــ دووەم هوی دەسەلات پەیدا کردنیان ئەوەبو دەستیان کرد ریکخستنی هەندی گیرو گرفتی کە ئەویش ئەوەی لە بارا نەبو وە نەشی ئەویست بیکا .

« ١ » تاریخ العراق الحدیث « مس بیل » ترجمه جعفر خیاط .

بەو نوسینەدا دەر دەکەوی کە ئینگلیزە داگیر کەرەکان گالتەیان بە بەلینەکانی « سەرەك ویلسون » کردوە وە نیازی چاکەیان نەبوە بەرامبەر بە کورد .

ــ نوسەر ــ

٣ ـ گەلك وەرگرتن لە کوردەکان کە حەز ئەکەن لە گەل بەریتانیا دابن

حاکمی گشتی بەریتانیا لە بەغداد ئومیدی بە سێیەمیان هەبو چونکە ئومیدی ئەکرد بەو هۆیەوە یار بە باشی بگەری لە بەر ئەوە بەریتانیاش کە زانی باری سیاسی لە کوردستانا زور شلوقەو کەوتوتە تەنگ‌و چەلەمەوە بریاری دا دەسەلاتی ئەرمەنیەکان لە ناوچەی کوردستاندا نەهیلریت ، ئەمەش گەیەنرا بە لەندەن ، لە پیش ئەوەدا جوابی لەندەن بیتەوە « سید طه »ی شەمدینانی گەیشتە بەغداد ، هاتنەکەشی لە کاتیکا بو کە لە سولەیمانی ئاژاوە دەستی پێ کردبو مەبەستی « سید طه » لەم هاتنە لەو کاتەدا قایل کردنی بەریتانیابو بو دامەزراندنی کوردستانیکی گەورە لە ژیر چاودیری بەریتانیادا ، لەم یەکیەتی‌یەدا کوردەکانی ئیران‌و تورکیاو عیراق بەشداربن‌و ببنە یەك ، بەریتانیا بە ئاشکرا وەلامی « سید طه »ی دایەوە کە پروژەیەکی وا گەورە لە توانای بەریتانیادا نیە بیکا . « سید طه » زور دلگیر بو ووتی « بێ گومان بزانن کە ئەم کوردستانە هەر ئەبیت جا ئیوە پیکەن یان نەیکەن » .

ئینگلیزەکان کە زانیان ئیشیان لە سولەیمانیدا زور شلوقە بەهوی شورش‌و هەرای شیخ مەحمودەوە ، وەکیلی حاکمی گشتی بەریتانیا لە عیراق نامەیەکی بە زبانی فارسی نووسی بو «سید

طـه »و دایـه دەسـتی ٠نامەکە ئەمەی تیابو ئەلیت : ــ

« حکـومەتی خـاوەن شـکوی بەریتانیـا دەسـەلاتی داومـی نـه دل نیاتـان بکـەم لـەوەی کـە نایـەویـت سیاسەتی تولـە شـەندن بەکار بینیـت بـەرامبەر بـە کوردەکـان لـە سـەر ئـەو کـردەوانـەی کـردویـانه لـە مـاوەی جەنگـا ، وە ئامادەیە لـی بوردنـی کشـتی دەرکا وە هەروەهـا ئـەم لی بوردنە نایێتـە هـوی ئـەوەی کـە هـەول نەدان بو ئاشـت کـردنەوەی حکومەتیەکـان و کـوردەکان لـە گـەل یەکـا بو ئـەوەی پیکـەوە بـە ئاشـتی بـژین ، وە بابەتـی زەوی و زاریشـی کـە لـە بەینیانـدا هەیـە هەمـوی ریـك دەخـریت ، بی ئـەوەی پیویسـت بکـا بـە دەسـت دانـە چـەك ، وە هەروەهـا دل نیابـن لـەوەی بەریتانیا چـاو لـە مافـی نەتـەوایەتی کـورد ناپوشـی لـە کونگـرەی ئاشتی دا ویـنـەیەکی ئـەم نامەیـە نـیردرا بـو « میجـەر نوئیـل » لـە کوردسـتانی ژوروو کـە ئەویشـی بەیانیکـی بـە هەمو ناوچەکانی کوردستانـدا کـە لـە ژیر دەسەلاتیایەتی بلاو کردەوەو ئەلیت پاشە روژی ئەو ولاتەی کە بە ئەرمەنیایان بـە کوردسـتان نـاو دەبـریت ، ئەمە بابەتیکـە کونگـرەی ئاشـتی دەی بیسـت ، گومان نیە لەوەدا کە کونگـرەی ئاشتی بـریارەکانی ئـەدنە سـەر ئـەو بـیرو بـاورانەی کە لەوە پیش بـلاوی دەکـردەوە ئەویشـی « نەتەوە مافی ئەوەی هەیە خوی چ جورەفەرمان رەوایی ئەکی بوبیت وادای بیت» هەر لـەم کاتەدا « اسـماعیل ئاغـای سـمکو »ئەویشـی نـامەیەکـی

ناردبو بو وەکیلی حاکمی سیاسی گشتی بەریتانیا بە عیراق کە لە پیشی جەنگەوە ناسیاویان بوە پیکەوە ، سیکالای کردەبو لە دەست کاربەدەستانی ئیران ، بەلام بەریتانیا لە بەر ئەوەی کە پەیمانو دوستایەتیە بوە دولەو روا لە سەر ریی یەك خستنی کوردستان وە بوە گری بو دانی مافی نەتەوایەتی بیە کا وردە .

بەم جورەو لە بەر ئەم هویانە بەریتانیاو ناوی بەریتانیا تەواو رەش بو لای نەتەوەدی کورد ، لە هەر شوینیکا ناوی بەریتانیا بهاتایە کوردەکان دەسلەمینەوەو دادەچلەکین ، ئەم بەد ناویەی بەریتانیا بوبوە تەمو مژیکی توندی سیاسی کشا و بە سەر هەمو ناوچەکانی کوردستانا ، وە بوە هوی خراپ بوونی پەیوەندی لە بەینی کوردەکانی ناوچەی ژوروی موصل وە هوی روداوەکانی « عمادیە »و « عەقرە » ئەوەبو کە بەریتانیا بەهوی هیزو توانایەوە بە زورو زورداری ئەیویست کە ئاثوریەکان بگیریتەوە بو شوینەکانی خویان، لە شاخەکانی «تەیاری» کە نزیکترین ریگا بو گەیشتن بەو شاخانەو ئەو ناوچەیە لە « عمادیە »وە تی دەپەری لە بەر ئەوە بەریتانیا هیزیکی سەربازی نارد بو شوینیك کە چورا میل لە « عەمادیە »وە دورەو معاونیکی حاکمی سیاسی تعین کرد بو « عەمادیە » ، کوردەکان کە بەمەیان زانیو زانیان بەریتانیا نیازی خراپەو ئەیەویت سەربەخوی کوردەکان بخاتە ژیر دەسەلاتی «ئاثوری» یەکانەوە ، لیی راست بونەوەو هەراو ئاژاوە دەستی پی کرد

بەریتانیا ناچاربو گەواز لە گەرانەوەی ئاشوریەکان بی‌نیت ، کوردەکان کە رقیان هەلسابو وازیان نەهینا معاونی حاکمی سیاسی عەمادیە « کاپتن ویلی »و ملازم « ماکدونالد »و چاوەش (تروب) لەگەل دوو کاتبی هندیدا کوژران ، ئەم کردەوەیە خو پیشاندانیك بو کرا بەرامبەر بە نیازە خراپەکەی بەریتانیا .

لە روژی ۲۹ی مارتی ۱۹۱۹دا تەتەریکی کورد گیرا لە لایەن ئەوانەوە کە سەر بە بەریتانیا بون ، تەتەرەکە چەند نامەیەکی « عبدالرحمن ئاغا »ی سەروکی کوردەکانی « شەرناخ » کە کەوتوتە ژوروی روژهەلاتی « جزیرەی ابن عمر »ەوەی پی بو لەم نامانەدا داوای لە کوردەکان کردوە کە بیگانەکان دەرکەن لە کوردستان چونکە نیاز وایە دەولەتیکی کوردی سەربەخو دروست بکریت ئەم جولانەوەیەش لایەنگری دەکریت لە لایەن حکومەتی تورکیاوە لە ئەستەمولو پاریسو قاهرە نوینەرانی کورد خەریکی دامەزراندنی ئەم دەولەتەن « ۱ » .

★ ★ ★

« ۱ » تارخ العراق الحدیث « مسس بل » ترجمە جعفر خیاط .

هـاتنی بەریتانیـا بـو کوردسـتانی خـوارو

لـه پاشـس بـلاو کـردنەوەی دەسـتور لـه ۱۹۰۸دا لـه تورکیـا ئیتحادیـەکان تەواو دەسـتیان دایـه خـراپـەو نارەوایـی کـردن ، حکومـەت دەسـەلاتـی نەمـا لـه هەمـو لایـەکا لـه ناوچەکانـی دەولەتی عوسـمانیدا ئاژاوەو هەرا دەسـتی پـی کـرد ، بـه تایبـەتی لـه عـیراقدا وه لـه کوردسـتانا ، تورکەکـان دەسـتەلاتیـان نەبـو بـه سـەر خیلـه کـوردەکـانا ، لـه بـەر ئـەوه لـه دوای گـرتنی بەغـداد لـه لایـەن سـوپای بەریتانیـاوه یەکسـەر بەریتانیـا کەوتـه خـو گەیانـدن بە خیله کوردەکـانو سـەروکەکانیان ، وه لـەم کاتـەدا نەتـەوەکان هـەمو تینوی سـەربەخـویی‌و خـود مختـاری « حکمـی ذاتـی »بـون وه ئـەم داوا کـردنـه بـو بـه دروشـمو هەلگـرا لـه لایـەن نـەتەوەکانـەوە بـه تایبـەتی نـەتەوەی کـورد ، کوردەکـان بـه شـیوەیەکی زور هیمـن‌و نـه سـەر خـو ئـەم داخوازیەیـان دەکـرد چونکـه نەیـان ئەویسـت ئـاژاوه بنینـەوه لـه گـەل ئەوەشـا کـه حکـومەت لـەو کاتـەدا ئـەو هـیزو توانایـەی نەبـو دەسـت بوەشـینی ، لـه بـەر ئـەوه لـه ئـەوه لـه سـنوری ئـیرانا شـورش بـەرپا کـرا هـەر لـه ۱۹۱۱وه تـا ۱۹۱۳

لـەو کاتـەدا خیلـی « هەمەوەنـد »و « جـاف » لـه بەشـی خواروی زیی چوکـا دەژیـان ، هەمەوەندەکـان نیشـتەجـی بـون ، جـافەکان کوچـەری بـون لـه بەشـی لای چەپی دیـالەوه ئەرویشـتن تا «مەریوان » لـه ئـیرانا هەروهـا « باجـەلان »ـەکان کـه نیوەیان لـه ژیـر دەسەلاتی

ئیراندا بون سەروکی ئەوانەی لە ژیر دەسەلاتی تورکیادا لە دەورو پشتی « خانەقین » دەژیان ناوی « مصطفی پاشا » بو لە شاری « خانەقین » دادەنیشت یەکە پیاوی سیاسی ئەو ناوچەیە بو لەو روژەدا •

تورکەکان ناکوکیەکی گەورەیان خستبوە بەینی هەمەوەندەکانو بەرزنجەیی‌یەکانەوە ، « شیخ سعید » سەروکی بەرزنجەیی‌یەکان بو کە بنەمالەیەکی ناودارو ئایین پەرستن لە سولەیمانی‌دا بەهوی کاکە ئەحمەدی شیخەوە کە پیاویکی پیروزو ناو دار بو ، بەرزنجەیی‌یەکان ناویکی ئاینیی‌و کومەلایەتیان هەبو ، شیخ سعید پیاویکی هەلکەوتو وە ناسراو بو ، تاثیری هەبو لە سەر ئاسایشی ئەو ناوچەیەدا وە ناویکی پیروزی هەبو ، لە ناوەراستی چەرخی نوزدەهەما حکومەتی عوسمانی ویستی بەراستی دەسەلاتی خوی بچەسپینی بە سەر کوردەکانا کە بە توندی داوای ئازادی‌و سەر بەخوی‌یان دەکرد ، تورکەکان لەوە گەیشتبون کە ئەم داوا کردنەش لە سەروکەکانیانەوەیە چونکە هەمو دەسەلاتدارنو چەکی زوریشیان هەیە • لە بەر ئەوە حکومەت هیچی بو نەدەکرا بەرامبەر بەم دەرەبەگانە ، بویە تورکەکان بە سیاسەت لە گەل ئەو سەروکانەدا دەجولانەوە « یەکیکیان هان ئەدا لە دژی یەکیکی تریانو دەیان کردن بە گژ یەکاو کاریکی و یان ئەکرد کە یەکیکیان زەبون بیی‌و بکەویتە ژیر دەستی ئەوی تریان یان بکەویتە ژیر دەستی خویان تا لە ناویان بەرن وە

هەندیکیشیان بە پارە دەمکوتو سەر شور دەکردن وایان لی ئەکردن نەتوانن سەر هەلبرن ، بەم جورە تورکەکان توانیان بنەمالەی بابانی سولەیمانی لە ناو بەرن لە کوردستانی خواروودا بەم جورە خاکی بابانەکان کەوتە ژیر دەسەلاتی حکومەتی تورکەوە » .

لە کوردستانی ژورودا تورکەکان بەدرخانەکانیان لە دوورگەی بن عمرەوە هینا بو ئەستەمول ، وە عبدالقادر شمدینانیان دور خستەوە ، وە پشتی ابراهیم پاشای میللیان بەردا لە روژهەلاتی « حلب »و دوژمنەکانیان لی هاندا بو پارچە پارچە کردنی ،چونکه سوپای عوسمانی هەرگیز نەیتوانیوە دەسەلاتی خوی بچەسپینی بە سەر کوردەکانا ، ئەگەر نیازی کردنیشی بوبی تیا سەر نەکەوتوە ، بویە تورکەکان هەر بە سیاسەتی پر لە فرو فیل کوردەکانیان بردوە بە ریوەو بە سەرانا زال بون .

★ ★ ★

هاتنی ئینگلیز بو شاری سولەیمانی

دوا میری بابان لە سولەیمانی « عبداللە پاشا »ی بابان بو تورکەکان والیەکی تازەیان نارد بو سولەیمانی ناوی « نجیب پاشا » بو ئەم والیە پیاویکی زور خراپ بو هەمیشە خەریکی ناکوکی بلاو کردنەوە بو لە ناو میرەکانی باباندا وە سیاسەتی « فرق تسد » « جیا کەرەوەو سود وەرگرە »ی لە گەلدا بە کار دەهینان‌و هەمیشە دوو بەرەکی‌و ناکوکی ئەخستنە ناوەوەو بو ئەوەی زبونیان بکاو میرایەتیەکەیان وردە وردە لە ناو بەریت ، لە بەر ئەوە داوای لە عبداللە پاشا کرد کە ئەبی هیزیك سەربازی تورك بین بو سولەیمانی‌و باجی میریش زیاد بکا ، وە عبداللە پاشاشی کرد بە قائمقامی سولەیمانی ، بەم جورە چوار سالی

بردە سەر لە سالی ١٢٦٧ك دا والی « نامیق پاشا » ناو لە بەغداد عبداللە پاشای بانگ کرد بو بەغداد ، لەویوە بە دەست بەستراوی ناردی بو ئەستەمول میر لوایەکی تورکی ناردە شوینەکەی ، بەم جورە میرایەتی بابانەکان لە سولەیمانیدا کوتر بووە لە دوای « ١٥٠ » سال حکمرانی کردن بە تەواوی لە ناو چوو •

لە دوای لە ناوچونی بنەمالەی بابان بەربوە بەری کارو باری ولاتی سولەیمانی یەکسەر کەوتە دەست کاربەدەستانی عوسمانی ولاتەکە تیك چوو ، هەر کەس بو خوی بو ، زنجیرەی کارو

باری سیاسیو ئابوریو کومەلایەتیو دارایی لە یەك ترازاو بوە گەرە لاوژە ، لە دوای لە ناوچونی بنەمالەی بابانو نەمانی دەسەلاتی سیاسیان دەسەلاتی ئاینی ساداتی « بەرزنجە » هاتە کورەوەو دەستی پی کرد ، ئەم دەسەلاتە روژ بە روژ لە پەرەسەندنو تەشەنە کردنو گەشانەوەدا بو ئەمەشس بەهوی ئەوەوە کە تعصبی دینی لەو کاتەدا زور لە بروزا بوە ، ئەم زیاد بونی دەسەلاتەش بەهوی دوو شتی زور گرنگەوە بوە : ــ

١ــ خوشەویستیو پیروزی خوالی خوشبو « کاك ئەحمەدی شیخ » کوری شیخ مارفی نۆدێی کە پیاویکی زور خاوینو دینداراو لە خوا ترس بوە ناو بانگی پاکیو دینداری بە هەمو وولاتەکانی کوردستانو ئیرانا بلاو بوتەوە • ناو بانگی زاناییو دانایی بەکەی شیخ مارفی باوکی کە زور زانابوە ، بوبە پیاو چاکی کاك ئەحمەدی شیخو زانیاری شیخ مارف بونە هوی بەرز کردنەوەی بنەمالەی ساداتی « بەرزنجە » •

٢ ــ دووەم هوی دەسەلات پەیدا کردنیان ، ئاوەبو دەستیان کرد بە کرینی زەویو زارو دیهاتەکانی دەورو پشتی شاری سولەیمانی بو ئەوەی دەسەلاتی دینداریو دەسەلاتی سەرمایەو ملکداری یەك بگرن کە لەو کاتەدا دەولەمەندی لە برەوا بو ، بەم دوو هویەی باسکرا توانیان خوشەویستی خویان بچەسپینن لە دلی خەلکاو خەلك لە دەورو پشتی خویان کوبکەنەوەو لە شاری سولەیمانیو

دەوروا پشسیا نیلو دە کەنو ری‌و شـوینیکی بالاو بەریـز بو خویـــان تەرخان بکـــەن •

لـــە ســاداتی بەرزنجە یەکیکیـــان تیـــا هەلکەوت نـــاوی « شـــیخ سعید » بـــو دەستی کــرد بە کرینــی ملك‌و زەوی‌و زار لــە شـــاری ســولەیمانی‌و لـــە چـــوار دوری ، توانـلی بە بونـــەی ئـــەم ملك داری‌و ســـەرمایەداری ــ یەوە کە لەو وەختەدا پیـــاوی دەولەمەندو خاوەن ملـــك نرخیکـــی گـــەورەی هەبمو وە ثمـــوینیکی بـــالای لـــە نـــاو کومەلەکەیـــا بـــو خوی تەرخـــان کـــرد شیخ سعید بەم جورە دەرکـــەوت وە خـــوی دەرخســـت‌و هەلکـــەوت وە نـــاوی دەرکـــرد ، هـــەر لـــەو کاتەشـــا ســـولتان عبـــدالحمید لە ســـەر تەختی پاشـــایی بـــو وە خەلینەی اســـلام بـــو ، شـــیخ سعیدیش یەکیك بو لـــە پیاوە دەولەمەندە نـــاو دەرچـــوەکان کـــە بـــە پیـــاویکـــی گـــەورەی دەسەلاندار نـــاوی دەرکـــردبو ، هـــەر وەکـــو لـــەوە پیشـــــ وتمـــان ســـولتان عبـــدالحمید لـــە بـــەر حراپی رەوشـــت‌و خـــووی ، هەمیشـــە هەولی ئـــەدا کە ئـــەو پیـــاوانەی لـــە وولاتەکانی تـــرا دەســـەلاتدارو دەست دارن‌و نـــاویان هەیـــەو قســـەیان رەوایـــە لـــە نـــاو میللەتەکەیـــانا ئەمانە لـــە خـــوی‌نـزیك بکاتـــەوە ، لە بـــەر ئـــەوە لـــە ســـالی ١٩٠٨دا عبدالحمیـــد نـــاردی بـــە شـــوین « شیخ ســـعدی کوری شـــیخ محمـــدی کوری حاجی کاك ئەحمـــەدی شـــیخ »دا « ١ » کە حـــی بـــو ئەســـتەموول بو دیدەنـــی

« ١ » تأریخـــی کوردو کـــوردســـتان لـــە لایـــەرە « ٢٢٠ » محمـــد امـــین زەکی بـــەگ ئەلیـــت « بە پـــی‌ی نوســـینیکی دەســـت خەتی خوا لی خوشبـــو « شیـــخ مەحمودی حفیـــد زادە »شـــیخ معـــروف نودی‌یـــی کـــورەزای شیـــخ محمـــدی

سولتان شیخ سعید خوی‌و شیخ ئەحمەدو شیخ مەحمودی کوری لە گەل چەند کەسیکی تر لە خزمانی خوی چون بو ئەستەموول عبدالحمید شیخ سعیدی کرد بە راویژ کەری ئاینی تایبەتی خوی •
لەم ماوەیەدا کە لە ئەستەموول بون شیخ سعید لە گەل صدری اعظم « عزت پاشا عابد »دا ریک کەوت کە ماموری تایبەتی حکومەت بنیرن بو سولەیمانی بو زیاد کردنی باج لە سەر بازرگانی چونکە لەو سەرو دەمەدا سولەیمانی کوری گەورەی « کریارو فروشیاری » بازرگانی بو لە روژهەلاتی نزیکا دەست کەوتی حکومەت لە باج سەندن لە سالی ۱۱۸۰زدا لە سولەیمانی گەیشتە نیو ملیون لیرەی ئالتون

نودی‌ی‌یە بە « ۱۳ » پشت ئەچیتەوە سەر « شیخ عیسی »ی بەرزنجەیی کوری سید بابا طاهری همدانی ئەلیت بابا طاهر سی کوری بوە « سید نور محمد بەخشس »و « شیخ موسی »و » شیخ عیسی « ئەم دوو زاتەی دوایی لە زەمانی باوکیانا اللە همدانەوە هاتون لە دیی بەرزنجە جی نشین بوون ، وە هەروەها محمد امین زەکی لە‌گەل لە تاریخی سولەیمانیدا ئەلیت « ساداتی بەرزنجە » لە نەوەی « شیخ عیسی » کوری بابا علی همدانین کە ئەلین سید بابا علی برازای بەناو بانگ « بابا طاهری همدانی » بوە شیخ عیسی لە بەرزنجە جی گیر بووە وە ـە احفادو نەتەوەی زور زانای گەورە پی گەیشتوە وەك « شیخ محمدی نودی‌یی » کە « کبریت الاحمر » ناو دار بوە وە « سید بابا رسول‌و « سید محمد محی‌الدین »و « سید محمد سید رسول »

بـار لـه شـاری سـولەیمانیدا : ـ

بـار لـه شـاری سـولەیمانیدا تا ئـیره بـه بـاشی رویشـت ، هیمنو ئاسایشـس تا ئەهـات کـەم ئەبـووه ، زوری پی نەچـوو بـار گورِرا بـه خراپـی ، زورداریو خراپـه کەوتـه نـاوەوه ، مەترسـی به هەمـو لا بەکا بـلاو بـووه ، دەست دریـژی کـردنه سـەر خەلـك دەسـتی پـی کـرد دوژمنایـەتیو ناکوکـیو دوو بـەرەکی کەوتـه نـاو دانیشـتوانی شـارو شـیخانەوه وه نـاو شـیخان خویان لـه نـاو خویـانا ، هیمنیو ئاسایش نەمـا بـه تایبەتـی لـه نـاو شـارەکەدا مـیری دەسـەلاتـی کـز بـو کاربەدەسـتانی مـیری هەمـوو پیـاوی بی کارەو ناپـاکو دەسـت پیس بـون ، لـه گـەل دزو دروزنو پیـاو خـراپانا دەسـتیان تیکـەل کـردبو

ماموسـتا شیـخ محمـدی خال لـه پەرتـووکی « الشیخ معـروف النودهی »دا ئەلیـت شیـخ مارفـی نودیـی کـه نـاوی سـید محمـدەو به معـروف بـه ناو بانگـه کـوری سـید مصطفی کـوری سید احمـد کـوری سـید محمـده که بـه کبـریتی سور بـه ناو بانگـه بـه « ۱۳ » پشـت ئەچیتـەوه سـەر سـید عیسـی بەرزنجـەیی کـه کوری سـید بابـا علی هـمدانیه بـەرزنجـەییەکـان بـه پشـت ئەچنـەوه سـەر بابـا علـی هـمـدانی کـه یەکیـك بـوه لـه زانـاو بـەو دارەکانی چەرخی هەشـتەمی کوچـی ، بابـا علی هـمـدانـی سـی کـوری لـه پاشـی بـه جـی مـاوه ، سـید محمـد نـور بەخشـو شـیخ موسـی وه شـیخ عیسـی ، ئـەم سـی بـرایـه له کاتـی خـویا لـه ئـیرانەوه هـاتـون لـه بەرزنجـه ، ئەلـیت ئـەوه راسـت نیـه کـه بابـا علی هـمـدانـی بـرای فیلـه سـوفی کـورد بابـا طاهـری هـمدانی بـوه ، بەرزنجـەییەکـان ئەچنـەوه سـەر بابـا علی هـمـدانی .

لـە بـەر ئـەوە دانیشـتن لە شـاری سـولەیمانیدا ناخوشـی بو ، کەس بـە تـەمای خـوی‌و مالـی خـوی نەبـوو ئەوانـەی لە تـوانایانا بـو سـەری خویان‌و خیزانیان هەلگـرت‌و کوچیـان کـردو وولاتەکەیان چـول کـرد ، هەندیکی تـریشـیان بەرەو ئـیران کوچیـان کردو زوریشی بەرەو کەرکوك رویشـتن ، ئـەم بـارە خـراپە ، ئـەم بی ئاسایشـیە تـا سەرەتای داگـیر کـردنی کیشـا ، لـەم کاتـەدا شیـخ سـعید لـە ئەسـتەموول گەرایـەوو دەسـەلاتداری شـارەکەی گـرتە دەسـت ، چەنـد هەولـی دا ئاسـایشی بـو نەخـرایەوە شـوینەکەی خوی ، دانیشـتوانی شـارەکە وەرسـی بـون پەنایـان بـردە بـەر هەمەوەنـدەکان و هایـان دان بـو داگـیر کـردنی شـاری سـولەیمانی‌و دور خسـتنەوەی پیـاو خـراپ لـە سـولەیمانی ، هەمەوەنـدەکان هاتـن چـوار روژ ئابلـوقـەی شـاری سـولەیمانیان دا لە پاشـا گرتیـان‌و تیـا مانـەوە تـا هیـزیکی سەربازی تـورك لـە کەرکـوکەوە هـات دەری پەرانـدن ، بـی ئاسایشـی بـوە هـوی بی دەرامەتـی‌و بـلاو بونـەوەی هـەژاری بـە نـاو چینـی دەست کورتـی نەتـەوەدا ، ئـەم بـارە چـەوت‌و نائەمـوارە بـوە پەریشـان کـردنی زور لـە دانیشـتوانی شـارەکەو دیهاتـەکانی دەورو پشـتی ، برسیەتی‌و هـەژاری‌و ناچـاری وای لـی کـردن وولاتـەکەی خـویان بە جـی بیلـن‌و کـوچ بکـەن بـو خاکـی ئـیران بـو توتـن چانـدن ، بەم جـورە ئـەم وولاتـە جـوانە رەنگینـە پـر لـە عەشـامە ویـران بـو وە بـەرەو ویـرانی ئەچـوو ، لـە سـالی ١٨٨١زدا هەمەوەنـدەکان دیسـان هـیرشـیان هینایـەوە سـەر شـاری سـولەیمانی‌و داگـیریان کـرد وە

دەسەلاتی شیخەکانیان کز کرد ، شیخ سعید پیاویکی ئازاو وریاو نەبەزو بە تیبینی بو ، کولی نەدا ، یادی لەوە کردەوە خزمایەتی بگریت لە گەل هەمەوەندەکانا تا بتوانی رایان کیشی بە لای خویاو بیان کا بە دار دەستی خوی ، لە بەر ئەوە ئەوی ژنیان لی بخوازی ، بە کردەوە کردی ، •

لە دوای بلاو کردنەوەی دەستور لە مانگی تموزی ۱۹۸دا لە هەمو ولاتەکانی عوسمانیدا ، لە کوردستانی خوارو هەراو ئاژاوە رووی دا ، هەمەوەندکان سەر لە نوی هاتن سولەیمانیان داگیر کردو دەستیان کرد بە تالان ، حکومەتی ئەستەموول کە بەم کارەساتەی زانی داوای لە شیخ سعید کرد کە بچی بو موصل ، ئەویش لە گەل شیخ ئەحمەدو شیخ مەحمودی کوریا چون بو موصل ، لەوی لە لایەن هەندی پیاو خراپو پیاوی بازاریو نا چیزەوە بە هاندانی بازرگانەکانی موصل « شیخ سعید » و « شیخ ئەحمەد »ی کوری کوژران « شیخ مەحمود و ئەوانەی لە گەلی بون گەرانەوە بو سولەیمانی ، سویندیان خوارد کە ئەم تولەیە لە بازرگانەکانی موصل بسینن کە بونە هوی هاندانی ئەو پیاو خراپو بازاریانە کە شیخ سعیدو کورەکەیان کوشت •

★★★

شــەهید بــونی شــیخ ســعید (١)

شیخ سعیــد لە بــەر ئەوەی دەسەلاتو ســامانیکــی گــەورەی هەبــو لــە ســولەیمانیو دەورو پشــتیا ، خەلــك نرخــی گەورەیــان ئــەدایەو بە چاویکــی بــەریزو بــەرز تەماشــا دەکــرا ، لــە گــەل ئەمەشــا دوژمنــی زوربــو کــە هەمیشــە لــە بووســەدا بــون بــو ئــەوەی هەلیکیــان دەســت کــەوی دەســتیکی لــی بوەشینن ، ئــەم هەلەشیــان لــەو کاتەدا دەســت کــەوت کــە دەســتور لــە ســالی ١٩٠٨زدا لــە ئەســتەموول اعــلان کــرا ، دوژمنەکــانی یادداشتیکــی ســکالا نامەیــان لــە دژ نــارد بــو ئەســتەموول وینەیــەکی بــو موصــل ، ئنجــا کاربەدەستانی « اتحادو تــەرەقی » فەرمانیــان دا بــە شــیخ ســعید کــە ســولەیمانی جــی بیلیو بچــی بــو شــاری موصلو دور بخــریتەوە ، شیــخ ســعید نەی ویســت ســەر کەشــی بکــا کــە زور باشــی لــەو کاتــەدا لــە تــوانایــا هەربــو بیکا ، ســەری دانەوانــد بــو فــەرمانەکە خــویو شــیخ ئەحمــەدو شیخ مەحمــودی کــوری هەندیــك لــە خــزمو کەســی چــون بــو موصــل لــەوی لــە مالیکــا دانیشــتن کــە بــە ملکــایەتی هــی محــمد پــاشای صابونچــی بو لــە شــەقامی « ســەرا »دا شــیخ ســعید لە موصــل مایەوە تا بەیــانی روژی جەژنــی قوربــانی ١٣٢٦ك لــە روژی دووەمــی جەژنــا شــیخ ئەحمەدو شــیخ مەحمــودو بهاالدیــن ئەفــەندی کــوری عبــدالله ئەفەنــدی خەلکــی کفــری هەرســیکیان پیکــەو ئەچــن بــو گەرەکــی « بــاب الطــوب » بــو مالــی قائمقــام مصــطفی بــەگ ناویك لــە سەر

« ١ » الضحايا الثلاث للاستاذ عبدالمنعم الغلامي

شانشینی ماڵەکەوە تەماشای ئەو خەڵكو عەشامەیان ئەکرد کە لە دەشتایی بەر ماڵەکەدا کوبوبونەوە ، پاشـن ماوەیەك هەرسیکیان دینە خوارەوە بو ناو دەشتایی‌یەکە بو سەیر کردنی خەڵك . لەم کاتەدا کومەلیك لە ناکەسن بەچەکانی شاری موسل خویان ئەدەن لە بهاءالدین‌و بە خورایی شەریان پی دەفروشن ، بهاالدین توورە ئەبیت ، ئیتر خەلکەکەی لی کو دەبنەوە پەلاماری ئەدەن دەوری شیخ ئەحمەدو شیخ مەحمودیش ئەدەن بەم جورە ئەکەونە تەنگ‌و چەلەمەو ، بە پەلە پرووزکی خویان دەرباز دەکەن وە ئەگەرینەوە بو مالی قائمقام‌و دەرگا توند لە سەر خویان دادەخەن ، لە ناو دەشتایی‌یەکەدا بو بە هەراو ئاژاوە ، ژەندرمەکان بو دامرکاندنەوەی ئەم هەرایە یەك دوو تەقەیان بە ئاسمانا تەقاند ، ئنجا خەلکەکە کەوتنە بەردە باران کردنی ژەندرمەکان ئەوانیش ناچار رایان کردە ناو قشلەکەیانەوەو دەرگایان لە سەر خویان داخست ، دەستیان کرد بە تەقە بو رەواندنەوەی هیرش هینەرەکان ئەم شەرە ئەوروژە تا ئیوارەی خایاند ، بو ئیوارە کە تاریك داهات هیرش هینەرەکان شەقامەکانیان بەر نەدا ، بو روژی دوایی سەر لە نوی شەر دەستی پی کردەوە ، ئەو روژە دە ژەندرمە کوژرا ، ئنجا عەشامە هیرش هینەرە گیرە شیوینەکان روویان کردە سەرای حکومەت ، داوایان لە زەکی پاشای والی موصل کرد کە ژەندرمەکانیان بداتە دەست ، دیارە ئەویش گویی نەدانی ، ئنجا داوای کورەکانی شیخ

سـعيديان كـرد له گـەل بهـاالدين ، والـي پـێی وتـن ، ئەوانـەی ئێوه داوايـان ئەلـەن لای مـن نـين لـەو مالـەن نـه شـيخ سـعيدی تيايه ، ئنجـا بـه جـاريك هـيرش هينـرا بـو سەر مالـی شيـخ سعيد ئابلوقەی مالەكەيـان دا ، والـی كـه بـەمەی زانـی بـه كورجـی فـەرمانیدا بـه « رشـيد ئەفەنـدی عومـەری »و « شيخ ابـراهيـم ئەفەنـدی رومی » كه بچـن بـو لای شـيخ سـعيد بیهينـن لـه گـەل خـويانا بـو سـەرا بـو ئەوەی هيچـی بو نـەبی ، چـون بـو لای شيخ سـعيد داوايـان لـی كـرد كه بچـی بـو لای والـی نـەك توشـی زيانيـك ببـی ، ئەويشـی له گەليـان چو ، بـەلام قورئانيكـی لـه گـەل خويـا بـرد لـه گـەل نوكەريكـا ، كـه گەيشـتنه بـەر دەرگـای سـەرا ، دەرگاكـه داخـرا له سـەر فەرمانـدەی « تابـور ئاغاسـی » « ۱ » كـه كـورد بوەو ناويانگی دەركـردبو بـه « دارەكه بينـه » ئەمەشـــی لـه بـەر ئـەوەبو هەرچـی چوتـه بـەر دەسـتی بو ترسـاندنـی بـه كـوردی وتويـەتی « دارەكـه بينـه » بـو ليـدانی ،هـيرش هينـەرەكان كـه ديـان دەرگـای سـەرا داخـرا يەكيـكيان بـەرديكی گەورەی هەلگـرتو دای به ميشـكیسەری خوا لـی خوشـبو « شيـخ سـعيد »ی به سـزمانا بەو پـيریو ريشـه سـپيەوه بـی تـاوان شـەهيد كـرا ، نوكەرەكەشيـان كوشـت ئنجـا هـيرشيان بـرده سـەر مالـی شيـخ سـەعيد بو كوشتنـی كورەكانـی بـەلام لـه پيشـی ئـەوەدا بگـەن « شـيخ ئەحمـەدو شـيخ مەحمـود »

« ۱ » « اضحـايا الثـلاث »ی عبدالمنـعم الغـلامی ئەليت « تابـور ئاغاسی » نـاوی توفيـق بـوەو خەلكـی شـاری سـولەيمانـی بـوه .

چونـــه مالــی دراوسی‌یه‌کیـان کــه هه‌مه‌وه‌نـد بـو نـاوی « محمـود خـدر » بـو له‌ویشـه‌وه ده‌ربـاز بـون چونـه مالـی صابونچـی لـه‌ویوه ناردیـان بـو سـه‌رای حکـومه‌ت لـه ریگـا « شـیخ ئه‌حمـه‌د »یش کـوژرا ، شـیخ سعیدی خـوا لـی خوشبـو بـی گونـاه ، بـی تـاوان خوشـی‌و کوریشـی بـه ته‌رن شـهید کـران کـه ئه‌مـه بـوه له‌نه‌یه‌کی گـه‌وره بـو دانیشتـوانی شـاری موصـل لـه داوی شـه‌هید بـو ــی شیـخ سـه‌عیدو شیخ ئه‌حمـه‌د ، شیخ مه‌حمـودی به‌رزنجـه‌یـی کـوری بـوه جـی نشینـــی ، شیـخ مه‌حمـــود لـه‌و بـــاوه‌ره‌دا بـو ، کـــه بازرگانه‌کانـی سـوله‌یمانی ده‌ستیان ، بـوه لـه کوشـتنی باوکـی‌و کاکیا لـه بـه‌ر ئه‌وه نیـازی وابـو ته‌نـگ به بازرگانـه‌کان هه‌لچنی ، بـه‌م جوره لـه وولاته‌که‌دا هـه‌راو ئـاژاوه پـه‌یـدا بـووه ، ئاسـایشـ‌و هیمنـی نه‌ما ، بازرگانـه‌کان سـکالایان بـرده بـه‌ر حکومه‌ت والـی موصـل هات بو سـوله‌یمانی نوینـه‌رانی هه‌ردو لا به جیـا چـون به پـیریه‌وه ، نوینه‌ری بازرگانـه‌کان‌و نوینـه‌ری شیـخان ، والی لایه‌نگـری شیخـانی کرد ، لـه دوای هاتنـی بـو سـوله‌یمانی به « ٢٤ » سـه‌عات نوینه‌رانی بازرگانـه‌کانی بانـگ کـرد بـه زبانی تورکی یـه شیوه‌یه‌کی توندو تیژو پر له توره‌یی‌یه‌وه لـه گه‌لیـان دوا ،داوای لی کـردن بوچی بازرگانه‌کان رقیان لـه شیخـانه ، بازرگانه‌کان وه‌لامیان نه‌دایه‌وه‌و له لـی پرسینه‌وه که‌شا به‌شـدار نه‌بـون ، والـی ئـه‌م به‌شـدار نه‌بونه‌ی کـرد به به‌لگه به ده‌سـتیه‌وه بو تاوان بـار کـردنیان ، به حکومه‌ته‌که‌شـی راگه‌یانـد که بازرگانه‌کان تاوان بارن ، لـه سـه‌ر ئه‌مـه حاکمیکی تـازه بـه هیزیکی گه‌وره‌وه نـیررا بو سلیمانی ئه‌و

هـیزه دابەش کـرا بە سـەر « پیجـوین »و « بیستان »و (گول عەنبەر)و (هەلەبجە)دا وە نزیکەی » ١٥٠ « سەربازی خویری‌و دەم‌رووتی چەرداوەروی چەقاوە سـوو لـە گـەل حاکما لـە سـولەیمانی مانەوە ، بـار تا ئەهـات رور بـە روژ خراپـتر ئەبـو ، ئنجـا شیخەکـان لـەم بـارە وەرسـی بون داوای یارمەتیـان لـە هەمەوەندەکان کـرد ،ئەوانیشـن هاتـن سولەیمانیان تالان کـردو مەتـرسیەکی زوریـان بـلاو کـردەوە بە شـارەکەدا کومەلی « اتحـادو تـەرەقی » لە ئەسـتەموول بەمەیـان زانـی ئەوانیشـن بـە گورجـی کەوتنـە خویـان والیەکیان نـارد بـو موصـل وە متصرفیك بو سـولەیمانی ، شـیخەکان ئەمەیـان زور لا ناخوشـن بـو دیسـان هاتـن هەمەوەندەکانیان هـاندا بـەلام ئەمجـارە لـە دژ حکـومەت ، ئـەم هەراو ئـاژاوەو بگـرەو بەردەیـە تـا شـەری گـەورەی جـهانـی یەکـەمـی خایـاند ، ئەوەبـو لە ئەنجـامی ئـەو شـەرە گەورەیـەدا تورکـەکان ژیر کەوتـن‌و عـیراق‌و کوردسـتانی خـوارو کەوتـە ژیر دەسەلاتی بەریتانیاوە

★★★

وەستانی شەری گەورە لە بەینی تورکیاو سوێندخوارانداو
وە بار لــە کوردســتانی خــوارودا

لــە روژی ٣٠ی تشــرینی یەکەمی ١٩١٨زدا وەســتانی شــەر «موتارەکە» لــە بەینی دەولەتی عوســمانیو ســوێند خوارانا بــلاو کــرایەوە ، « علــی احسـان پاشــا »ی ســەرکــردەی ســوپای عوســمانی لە موصل بو لەویوە تەلگــرافیکی لــیدا بو « شــیخمەحمــود » بە ناوی حکومەتی عوسمانییەوە کە پاشــەروکــی ســوپاکەی لــە درای بــەزیــنو راکــردن هیشــنا لــە موصــلا مابو ، داوای لە شــیخ مەحمــود کردبو کە حکمرانی وولاتــەکەی ســولەیمانی بکــا ، ئــەوەی پیویســتی بیــت لــە ئــازووقــەو تفاقــی جەنگــیو چــەكو تەقەمەنی بیــداتی ، نــزیکەی « ٥ » هــەزار لــیرەیەکی ئالتــونیشی بــو ناردبــو ، بــەلام شــیخ مەحمودو کــوردەکان ئەوەندەیان خــراپەو ســتەم لــە تــورکەکان دیبــو زور لییــان داخ لــە دل بــون ، لە بــەر ئــەوە شــیخ گویــی نەدایــە ئــەم تەلگــرافەو نــرخی نەدابــە ، بــە پیچــەوانەی ئەوە کــە هاتــەوە بــو شــاری ســولەیمانی « تابور »یك ســەربازی تــورك گــیریان خــواردبو ریگــایان نەبــو دەربــاز بــن ، چونــکە ریگای کەرکوکیــان لــی بــرابوە بەســت شــیخ خــوی ئــەم « تابور »ە ســەربازەی گەیــاندە کەرکــوك داینــە دەســت ئینگلیزەکــان لە دوای دوانو ریــکەوتــن لــە گــەل ئینگــلــیزەکان گــەرایــەوە بــو ســولەیمانی ، لــە ناوەراســتی مانگــی تشــرینی دووەمی ١٩١٨دا « میجــر نوئیــل » بــە مەفــرەزەیەکــەوە گەیشــتە سولەیمــانی ، پیشــوازیەکــی

گەرم و باشی کرا ، تەماشای کرد وولاتەکە ویرانە ، نا تەوە پەریشانە ، تورکەکان خوینیان مژیونو خستویانە سوال ، شارەکە هەموی بوە بە کەلاوەو روخاوە بازرگانیو ئیشو کار وەستاوە دەست بە جی کاربەدەستانی میری دانا بە پیی ئارەزووی دانیشتوانی وولاتەکەو رەزامەندیان ، سیاسەتی ئەو کاتەی ئینگلیز وابو کە لە سولەیمانیدا سەربەخویی واتە « خود مختاریەك » بدا بە کوردەکان ، بویە شیخ مەحمودی کرد بە حکمرانی ناوچەکە ، چونکە لەو دەمەدا لە شیخ مەحمود پیاو ترو هەلکەوتو ترو بە دەسەلات تر نەبو لە ناوچەکەدا ، لە بەر ئەوە ئینگلیزەکان بریاریان دا یارمەتی بدەن وە بیکەن بە حکمران وە بە کردەوەش کردیان ، لە هەمو ناوچەکانی ترشا کاربەدەستان دانران کە کارو باری وولاتەکە بە باشی بەرن بە ریوە ، سەروکی خیلەکان هەمو کران بە سەروکی تەواو بو بەریوە بردنی هەمو جورە کارو باریکی خیلەکانیان وە ئەم سەروکانە هەمو وەك کاربەدەستیکی میری وابون لای میری •

« میجر نوئیل » لە سەر داوا کردنی « ویلسون » وەکیلی حاکمی گشتی بەریتانیا لە عیراق لە تشرینی دووەمی ١٩١٨زدا کوبونەوەیەکی گشتی فراوانی لە شاری سولەیمانیدا کرد هەمو پیاوە دەسەلاتدارو پیاو ماقولانی ناو شارو سەروك خیلەکان بەشدار بون لەم کوبونەوەیەدا ، بەرای گشتی « شیخ مەحمود »یان کرد بە « حکمداری کوردستان » ئەوی پیویست بو ئەم حکمرانیە هەموی

پـیك هـات ، سـەروك خیلەکانی کـوردی ئیرانیشـس لـەم کوبونەوەیەدا بەشـدار بـون ، « میجـر نوئیـل » بـو بـە راویـژ کەری سیـاسی وە « میجـر دانلیسـس » بـو بـە راویـژ کەری سـەربازی حکـومەتـی کوردسـتان ، ئینگلیـزەکان لە سـەرەتادا زور یارمەتـی شیخ مەحمودیان داو دلسـوزانە ریی راسـتیان پیشـاندا بـو ئـەوەی حکـومەتەکەی بـە بلشـی لـە سـەر بناغەیەکـی پتـەوو بـە هـیز دابمەزرینـریت کـە لـە پاشـە روژا تووشـی هـەر لەرزیـنو تەنگو چـەلەمەیەك هـات هـەرەز نەهینـیو نـەرووخی ، هەروەهـا لە وەزارەتی مستعمراتـی بـەریتانیـاوە لـە لەنـدن لـە روژی ١٠ی مایسـی ١٩١٩دا بروسـکەیـەك هـات بـو حاکمـی گشـتی بەریتـانیا لـە عـیراق لـە بەغـداد مسـتر « ویلسـن » ئەلـیت : ــ « ئەبـی وولایەتی موصلی عەرەبی دروسـت بکـریت وە لـە تەنیشتیەوە ولایەتیکـی کـوردی مسـتقل ئیسـتقلالـی داخلـی لـە ژیر ئیـدارەی بەریتانیادا دروسـت بکـریت کە سـەروکەکانیـان لـە خویـان بیـتو راویـژ کەریـان ئینگلیـز بـن » واتـە بـە پـیی ئـەم بروسکەیە ئینگلیـزەکان لـەو دەمـەدا ویسـتویانە سـەربەخـوییـەك بـدەن بـە کـوردەکان ، بـەم جـورە شـاری سـولەیمانـی بـو بـە پـایتەختـی حکـومەتی کوردسـتان ،هەمـو کـوردی جهـان بـەم مـژدە خوشـە دلشـادو شـادمـان بـونو سـولەیمانی بـو بـە لانکـەی سیاسـی کوردسـتان ، کوردی ئـیرانو سـوریەو تـورکیـە هەمـو چاویـان بـریە سـولەیمانی .

مەنەستی بەرو دوای ئینگلیز لە دامەزراندنی ئەم حکمرانیەو ئەم پارمەتی دانەی شیخ مەحسود ئەوەبو کە مەیلی بیرن لە تورکیا ، چونکە پاشماوەی لەشکری پەراگەندەی تورك هیشتا لە « رەواندوز »و « پەسوی » کلکیان توزی دەکرد ، وە ئینگلیزەکان باشی لەوە گەیشتبون کە ، وولاتی سولەیمانی بە هیچ جوزیك لە تورکەکان دانابرین بەوە نەبی کە حکمرانیەكو سەربەخوییەکیان بدریتی لە ژیر چاودیری ئینگلیزا ، جا لە بەر ئەوەو لە بەر خاتری چاکەو دەست کەوتی خویان بریاری دروست کردنی ئەو خود - مختاریەیاندا •

لە یەکی کانونی یەکەمی ۱۹۱۸زدا وەکیلی حاکمی گشتی بەریتانیا لە عیراق « کولونیل ویلسن » هات بو دیدەنی شاری سولەیمانی ، کوبونەوەیەکی فراوانی کرد لەم کوبونەوەیەدا زیاد لە « ٦٠ » سەروکی گەورە بەشدار بون ، ئەمانە هەندیکیان لە ئیرانەوە لە « سنەو »و « سەقز »و « هەورامان » هوە هاتبون ، ویلسن چەند جاریك لە گەل شیخ مەحمودا دوا باسی باری سیاسی وولاتەکەی بو کردن دەرکەوت کە کوردەکان بە هیچ جوریك تورکیان نەدەویست وە بە توندیو ئارەزووەوە حەزیان بە بەریوەبەری بەریتانیا دەکرد وە ئەیان ویست یەکسەر بەریوەبەرایەتی ولاتەکەیان بە دەست بەریتانیاوە بیت ، هەندیکیشیان دەیانویست کوردستان لە عیراق

جیا بکریتەوەو یەکسەر بەریوەبەرایەتی ببەستریت بە « لەندەنەوە »
چونکە وایان دەزانی کە « لەندەن » « ئەستەموول »ی جارانە
لە دوای گفتو گویەکی زورو بینەو بەرەو دەمە ئەقی بە ناوی
هەموانەوە ئەم یادداشتە نوسرا : ــ
« حکومەتی خاوەن شکوی بەریتانیا مەبەستی لەم جەنگەی
جهانی سەربەخویی و ئازادی نەتەوەکانی روژهەلات بوە لە دەست
زورداریو ستەمی تورك ، وە یارمەتی دانیان بو سەندنی ئازادیو
سەربەستی » .
سەروکەکانی کوردستان داوا لە حکومەتی خاوەن شکوی
بەریتانیا ئەکەن کە قبولیان بکا لە ژیر دەسەلاتی خویا بن
وە بیان بەستی بە عیراقەوە بو ئەوەی بی بەش نەبن لە
دەست کەوتی ئەم پەیوەندیە ، وە داوا لە حاکمی گشتی بەریتانیا
ئەکەن کە نوینەریکی خوی بنیری لە گەل یارمەتی پیویستا
کە ببیتە هوی پیشکەوتنو بلاو بونەوەی ئاسایشو ژیانیکی
پر لە ئاشتی لە چوار چیوەی مەدەنیەتدا لە ژیر چاودیری
بەریتانیادا ، وە هەمو بەلین ئەدەین ئەگەر حکومەتی خاوەن شکوی
بەریتانیا دەستی یاریدەو یارمەتی بو دریژ کردن ، بو هەموو
داوا کردنەکانی خاوەن شکو وە ئاموژگاریەکانی گوی رایەل بن
بەرامبەر بەم یادداشتەی پیاوە گەورەکانی کورد حاکمی گشتی

شاهانەی بەریتانیا « ویلسن » یادداشتیکی مور برد ئەلیت : ـ
« هەرچی خیلیك لەو خیلە کوردانەی کە جی نشینن لەو ولاتانەدا کە لە زیی گەورەو تا « دیالی » دەست پی ئەکا « جگەلە ناوچەکانی ئیران » بە ئارەزوی خویان حەز بکەن بە « پیشەوایی » شیخ مەحمود وە فەرمان رەوایی ، ئەتوانن ، وە ئەو وەختە ئیمەشس لایەنگری معنوی شیخ مەحمود ئەکەین لەو ناوچانەدا کە لە سەرەوە باسکرا کە حکمرانی هەموی بکا بە ناوی حکومەتی بەریتانیاوە « ١ » .

خیلەکانی دەوری کەرکوك و کفری و خانەقین حەزیان لە حکمرانی شیخ مەحمود نەدەکرد ، شیخ خوشی ئەمەی دەزانی و وازی لەم داوا کردنە هینابو ، بەم جورە ناوچەی کەرکوك جیا کرایەوە وە هەر وەها ویلسن بە سەرەك خیلەکانی ئیرانی ووت : ـ
« لە بەر ئەوەی یەکیەتی هەیە لە نیوەند ئیرانو بەریتانیادا ئیمە ناتوانین لە ئیراندا هیچ بکەین وە داوای لی کردن کە هەموو بگەرینەوە بو شوینەکانی خویان » .

« ١ » بەکار هینانی ووشەی « بە ناوی حکومەی بەریتانیاوە » لە لایەن مسوولیکی بەریتانیاوە ئەوە دەردەخا کە بەریتانیا دانی نەناوە بە حکمرانیەکەی کوردا .

نوسەر

لە دوای ئەم کوبونەوەیە زور لە خیلەکان هاتنە ئەم یەکیەتیەوە ، لە روژی ١ کانونی یەکەمی ١٩١٩زدا « میجەر نویل » چو بو « رەواندز » تەماشای کرد دانیشتوانی ئەو ناوچەیە بە گەرمیو بە ئاشکرا حەز بە حکمرانی شیخ مەحمود ئەکەن وە بە دل ئارەزوی ئەکەن •

نەتەوەی کورد لەم کاتەدا زوربرسیو بی دەرەتانو پەریشان بو ، زور تینوی هیمنیو ئاسایش بو ، بویە زور بە گەرمی هاتن بە پیر ئەم یەکیەتی‌یەوە وە یادداشتە میژوییەکەیان بە شانازیەوە مور کرد •

★★★

✽شیخ مەحمود کی‌یە ؟ :ـ

شیخ مەحمود کوری شیخ سعیدە وەك لەوە پیش باسکرا ، پیاویکی هەلکەوتو ئازاو چالاكو دلیرو داوین پاكو رەوشتو خوو جوانو قارەمانو دلسوزو نیشتمان پەروەر بو ، زور دل نەرمو راستو لە خوا ترس بو چاوی لە چاکەی هەمو کەس بو بە تایبەتی چاکەی ولاتەکەیو نەتەوەکەی ، بەلام زور خوش باور بو سیاسی نەبو ، لە سیاسەتا کول بو وە لە

کارو باری سیاسیدا قال نەبوبو ، چونکە لە ماوەی ژیانیا لە کارو باری سیاسیدا ئیشی نەکردبو تا بتوانی لە دەریای بی بنو گەورەو قوولی سیاسەتو دپلوماسیەتا مەلە بکاو پەریتەوە ، هەر وەها شیخ مەحمود راویژ کەرو رابەری سیاسیو داناو بە توانای لە دەور نەبو کە رابەری بکەنو ریو شوینی سیاسیو نەخشەی سیاسی بو بکیشنو بیخەنە سەر ریی راست ، وە بەختی رەشی کوردو بەختی خوشی نەیهینا کە وەك پیشەوایەکی گەورەو نیشتمان پەروەر ئەم حکمرانیە بەریتە سەرو ولاتەکەی رزگار بکاو ئازادی بکا وەك نەتەوەکانی تری جهان ، بەد بەختی گەورەش لەوەدابو کە لەو کاتو دەمەدا سی تەیاری سیاسی معاکس ئابلووقەی ئەم حکومەتە ساواو ئەم حکمرانە دلسوزە نیشتمان پەروەرەیان دابو دەمیان تی ژەندبو وە خویان سەپاندبو بە سەریاو خویان کردبو بە رابەری سیاسیو راویژ کەری ئەم حکومەتە ساوا لە غەم نەرەخسیوە ، هەر تەیارە بیرو باوریکی سیاسی تایبەتی خوی هەبو ، کە بە توندی ئەیویست بیچەسپینی وە هەولی ئەدا سەرنجی شیخ مەحمود بە لای خویا وەرگیری چی ئەو ئەیەویو بوی دەست ئەدا شیخ مەحمود ئەوە بکا ، جا خراپتر لە هەمو شتیك ئەوەبو کە ئەمانە هەمو نزیك بون لە شیخ مەحمودەوەو پەیوەندی دوستایەتیو خزمایەتی هەبو لە بەینیاندا لە پیش حکمرانیەکەیا ، تەیارەکانیش ئەمانە بون : —

١ ـ بەرەی خزمو کەسانی شیخ مەحمود کە « بەرزنجەیی یەکان »
بون ئەمانە چونکە خزمی شیخ بون وە لە شیوەی
خیلەکایەتیدا ژیابون ، بویە بی سلەمینەوە لەوە پیش چۆن وە چیان
کردبو لە گەل شیخ مەحمودا ئەمجارەش بی سلەمینەوە
وایان دەکرد ، کەس نەبو دەست بەریتە بەریان وە هیچ گار
بەوەش دەیان نازیو پشتیان قایم بو کە دەسەلاتداری بە
دەست شیخانەوەیە ، بویە ئەمانە وەك جاری جاران دەرویشتن
بە ریوەو شوولیان لی هەلکیشابو ، لاشیان وابو مادام
شیخ مەحمود حکمرانەو حاکمی ولاتەکەیە ئیتر ئەوان هەرچی
بکەن کەس نابی دەست بینتە بەریانو لییان پرسیتەوەو
هەمو شت بە دەست خویانەو خویان حسابن ، شیخ مەحمودیش
لە توانایا نەبو ئەم کردەوانە بەمانە تەرك بکاو رادەیەکیان بو
دابنی ، نەی ئەویست دلیان بردجینیو لە خویان بکا بویە
ئەم تەیارە بو بەرهەست نەدەکرا ، لە بەر ئەوە ئەمانە
کەوتنە خراپە کردنو دەست دریژی کردنە سەر خەلك ، وە
بونە درکو ئالان لە دامینی ئەم حکومەتە ساوایەو ئەم حکمرانە
دلسوزەوە ، وە هەمیشە گویچکەی شیخ مەحمودیان پر ئەکرد
لە دژ رژیمی حوکمو بونی ئینگلیزو لە دژ خەلکی تر ، وا چوبوە
میشکیانەوە کە مادام شیخ مەحمود بو بە حکمرانی کوردستان
وە تورکیش نەما ئیتر هەمو شت براوەتەوەو تەواو بوە وە
دونیایان بو تەخت بوە پیویست ناکا ئینگلیزی کافر لە

سولەیمانیدا وە لە کوردستاندا بمینن ، ئەمان خویان هەمو کارو باریکی حکومەتی کوردستان ئەبەن بە ریوە ، ئیترعەوەجی ناکا بە بونی راویژ کەری سیاسیو راویژ کەری سەربازی ئینگلیز ، بەد بەختی کوردو حکومەتی ساوای کورد لەوەدابو کە هەر یەکیك لەوانە خویان بە دیلوماسیو راویژ کەریکی سیاسی دەزانی لە بەر ئەوە ئەمانە یەکەم هو بون بو تیکدانو گورینی بیرو باوری شیخ مەحمود وە ئەوان بە زوری کاریان لە دەمارو بیرو باوری ئەکرد بە ناوی ئایینو اسلامەوە لە ریی راست لایاندا .

٢ ـ تەیاری دووەم : ـ بەرەی تورك خوازەکان بون یعنی « تورکیزمەکان » کە لەو وەختەدا ناتورەیەکی تازەیان لەم بەرەیە نابو پییان دەوتن « جل خوار » ئەمانە سەر بە حکومەتی تورك بون وە زوریان لەو کاربەدەستانە بون کە لە لای تورکەکان بونو ئیستا بی ئیش ماونەوەو تەقاویت بون ، ئەمانەش زور لە شیخ مەحمودەوە نزیك بون بەهوی ناسیاوی کونیانەوە ، سەروکی ئەم بەرەی جل خوارە « تایەری ئەمین ئەفەندی » بو کە لە باسی ئوزدەمیردا بە دورو دریژی لیی ئەدویین ، ئەم جل خوارانە بە توندی هەولیان ئەدا شیخ مەحمودیان هان ئەدا لە دژ ئینگلیزەکان ، ئەمانە بە ناوی اسلامیەتەوە شیخ مەحمودیان هان ئەداو دەماریان ئەجولاند
٩

که ئینگلیزەکان کافرن‌و پارەیان حەرامە ، ئەویش پیاویکی دلسوزو دل ساف بو باوری پی دەکردن ، وە دلیشی لە ئینگلیزەکان رەنجابو ئەمانە بە شیخیان ئەووت لە گەل تورکا ریك بکەویت باشە با ئەم کافرانە لە وولاتەکە دەرکەین ، ئیمە چیمان داوە لەم کافرانە وە ئەم کافرستانیە بوچی ٠

علی احسان پاشا هیشتا لە موصل بو « ئوزدەمیریش » لە دەورو پشتی « رەواندز » بە خوی‌و چەند سەربازیکی شرو رووتەی توزکەوە لەو ناوەدا دەگەراو پرو پاگەندەی پر لە دروو دەلەسەی بلاو دەکردەوە بەو نیازەی سەر لە سیاسەتی ئینگلیز بشیوینی‌و لە عیراقداو خەریکیان بکا لە کوردستانا ، وە بە توندی هەولی ئەدا خوی بگەیەنیتە شیخ مەحمود ٠

٣ ــ تەیاری روشن بیران‌و ئەفسەرە کوردەکان بو کە لە گەل شیخ مەحمود بون بە دل‌و بە گیان ، هەمو دنیا دیدەو خاوەن تجربە بون ، وە هەمو لە تورکیادا ئەفسەری گەورە گەورەو سەر کردەی لەشکر بون وە شارەزاییان هەبو لە سیاسەتی ئەو روژەی دەولەتانا ، ئەو روشن بیرانەش ئەمانە بون : ــ

١ ــ مصطفی پاشا یاملکی ٠

٢ ــ صالح زەکی صاحبقران ٠

٣ ــ عزیز حکمت قزاز ٠

٤ ــ محمود جودت ٠

٥ ــ رشید جــودت •
٦ ــ رشــید زکی کابــان •
٧ ــ توفیــق وهبــی •
٨ ــ صــدیق پاشا قــادری •
٩ ــ ئەمــین رەوانــدزی •
١٠ ــ قالــەی ئایشــە خــان •
١١ ــ کامــل حســن ئەفەنــدی •
١٢ ــ جمــال عــرفان •
١٣ ــ عــارف صــائب •
١٤ ــ عــزت توپچــی •
١٥ ــ ماجــد مصطفــی •

ئــەم روشــن بــیرانــە هەمــو لــە تــورکیــاوە گــەرابونــەوە لــە حکمــرانی شــیخ مەحمــودا بەشدار بــون ، هەمــو دلســوزانە ئاموژگاری شــیخ مەحمــودیــان دەکــرد دەیــان ووت « ئیمــە لــە دەست زورداریو خــراپی تــورك رزگــار بــوین ، بەهــوی هاتنــی ئینگلیــزەوە ، ئەبــی ئیمــە تــا خومــان دەگــریــنو دەولەتەکــەمان بــە هیــز دەکــەینو لــە غــەم دەیــرەخســینین لــە گــەل ئینگلیــزا شــان بــە شــان بــروین ، بــەریــوە تــا بە تــەواوی ســەربەســتو ئــازاد ئەبــین وە ســیاســەتی ئەمــرو چــونەو چــون ئیجــا بئەکــا ئەبــی لــە ســەر ئــەو ســیاسەتە بــروین بــە ریــوە وە ئەبــی ئیمــە واقعــی بــین ، لــە بــەر ئــەوە لــەم بابــەتەوە هەولو تــەقەلایــەکی زوریــاندا لــە گــەل شــیخ مەحمــود ،

بەلام بەرەی جل خوارو خزمەکانی شیخ ، کە بە توندی لە دژ روشن بیرەکانو ئەفسەرەکان بون وە بە ناوی ئاینو اسلامیەتەوە ئەمانەیان لای شیخ لەکە دار کردبو وە دلی شیخیان لەمانە کرمی کردبو ، وایان لە شیخ گەیاندبو ئەمانە کافرنو کفر دەکەنو عەرەق دەخونەوە ، ناویان نابون « فەرمەسون » مانای بی دین ، جا بویە شیخ هەرگیز قسەی ئەمانی نەدەچو بە گویداو گویی نەئەدایە ئاموژگاریان ، وە هەمیشە بە چاوی نزم تەماشای دەکردن •

ئەم سێ تەیارە سیاسیە بە توندی لە کوردستانا بە تایبەتی لە شاری سولەیمانیدا خەریکی ئیشس کردن بون ، شیخ مەحمود چونکە لەوە پیشس حکمرانی نەکردبو وە راویژ کەری سیاسی دلسوزی نەبو کەوتبوە ناو شەپولی توندی دەریای سیاسەتەوە ، خوشی پیاویکی دلسوز بو نەگوزرا بو ، زور خوشس باوریشس بو ، هەرچی بیویستایە دیدەنی بکا گەورەو بچوك بی ئزن خواستنو دانانی کاتی دیدەنی لیپرسینەوە بەکسەروەچون بولای بو دیدەنی وە چیان بویستایە پییان ئەووت وەمەبەستیان چی بوایە پییان جیبە جی دەکرد چونکە زور جاریشس لە روا لەتا دادەما ئەو شتەی کە نەدەکراو نەدەبو بکریت ناچار ئەیکرد ، وە ئەوانەی وا بی پەروا ئەچون بو لای شیخ مەحمود هەر یەکە خوی بە وەزیریك یان بە سەفیریك یان سیاسیەکی گەورە دادەنا دەچو بیرو باورو رای خوی بەرامبەر بە زور کارو باری گرنگی وولاتەکە دەر دەبری

ئـەی ووت قـوربان بـە قسـەی فەرمەسـونەکان مەکـە وەك مـن عەرزت ئەکـەم وا بکـە •

لـەم سـێ بـەرە سـیاسیە لـە هەمـوان لـە پیشـترو زیاتـر بـەرەی « جـل خـوار »ەکان « تورکـیزمەکان »بـون ئەمانـە زور لـە شیخـەوە نـزیك بـون لـە گـەل خـزمو کەسـو کـارەکـەی خـویـا کـە بـە تـەواوی بـە سـەر بـیرو بـاوری شـیخا زال بـوبـون وە کاریـان لی کـردبو وە لـە خشـتەیان بـردبو ، ئـەم دوو بـەرەیـە بـو هانـدانـی شیـخ لـە دژ ئینگلیـز یەکیـان گـرت بـە هەردوو لایـان بـە نـاوی ئایـینو اسـلامیـەتەوە شـیخیان لـە رێی راسـت لاداو هایـان داو وایان لـی کـرد کەوتـە لـە دژ بونـی ئینگلیـز ، هـەرچـی راویـژ کـەرە ئینگلـیزەکـان بیـان وتـایـە چـاكو خـراپ شـیخ پیچـەوانەی داوا کـردنی ئـەوان ئەجـولایـەوەو ئیشـەکەی ئەکـرد •

وە هەمیشـە لـە دژیـان بـو ، بـەم جـورە شـیخ ویسـتی دەسـتی حکـومـەتی بـەریتانیـا لـە کوردسـتانا نەهیلیـت ، ئینگلیـزەکان کـە ئـەم کـ دەوانەیـان لـە شـیخ مەحمـود دی زانیـان کـە شـیخ مەحمود هانـدراوەو نیـازی خـراپـەی هەیـەو ئەیەویـت دەریـان پەرینیـتو دەسـتی تورکەکـان بخـاتەوە نـاو کـارو بـاری ولاتـەکەوە وەکـو جـاران ، ئـەم بـی مەیلـیو کـردەوانـەی شـیخ بـوە هـوی ساردی لـە بەینـی حکومەتـی کوردسـتانو ئینگلیـزا وە پشـت سـاردبونەوەی لـە دروسـت کـردنی حکومەتـی کوردسـتان ئەگـەر لـە نیـازیا بوبـی بـە راسـتی دروسـتی بکـا کـە هەرچـەندە مـن بـی گومانـم لـەوەی

کە حکومەتی ئینگلیز لە دلیا نەبوە ئەو حکومەتە بو کورد دروست بکاو بە روالەت کردویەتی بەلام ئەبوایە سیاسەت لەو کاتەدا بەو جورە نەبرایە ریوە لەم کاتەدا هەمو سەروك خیلەکانی دەورو پشتی سولەیمانیو کوردەکانی ئیران یادداشتیکیان مور کرد کە هەمو شیخ مەحمودیان قبولە بە حکمرانی کوردستان ، بەلام ئینگلیزەکانیش باوریان بە شیخ نەمابو وە دلیان لیی کرمی کردبو ، وە زور باشیش ئەوەیان دەزانی کە ئەمرو شیخ مەحمود یەکەم پیاوی کوردە لە ناوچەی سولەیمانیدا وە کەس نیە شان لە شانی بدات ، وە ئەوەشیان باش زانی بو کە ئەم پیاوەیان پی رام ناکریتو لەوانە نیە بتوانن بیهیننەسەر ریو سەری پیدا بنەوینن و کارو باری خویانی پی بەرن بە ریوە ، لە بەر ئەوە دەستیان لی شت وە خویان کیشایە دواوە لە گەل ئەوەشا کە باش لەوە گەیشتبون کە شیخ زور کوردیکی راستو نیشتمان پەروەرە بەلام دەورو پشتی خراپن ، ئینگلیزەکان کەوتنە پرو پاگاندە بلاو کردنەوە لە دژ شیخ مەحمودو حکومەتی کوردستان وە بە تەواوی بریاریان دا کە ناوی حکومەتی کوردستان لە میشکیانا بسرنەوە ، وە ئەو نیازەی بویانە « کە هەرچەند راست نەبوە » لە بابەت دروست کردنی حکمرانیەك بو کوردستان وازی لی بینن و لە بیر خویانی بەرنەوە ، بەم جورە شیخ مەحمود لە دوستیکی باوەر پی کراوەوە بوە دوژمنیکی ئینگلیز ، هەر وەها ئەم دوو هیزە لە

یەکتــر ئاشکــرا بــون ئنجــا شــیخ مەحمــود دەســتی کــرد بــە هاندانی خیلەکانــی دەرەوە لــە دژ ئینگلیــز ، ســوارەی نــارد بــو لای « محمــود خانــی دزلــی » کــە بــە لەشکــرەوە بیــت بــو ســەر ســولەیمانــی ئەویشــں بــە لەشکــریکی گــەورەوە هــات بــو ســەر ســولەیمانــی ، شــیخ مەحمــود بــە تــەواوی پــەردەی درێلــە روژی ٢٥ مایس ١٩١٩دا هەمــو ئینگلیــزەکــان کــە لــە ســولەیمانــی بــون گــرتنیو خســتنیە بەندیخــانەوە وە شــورشی بەرامبــەر ئینگلیــزبــەرپا کرد لــە سولەیمانیدا دەنگــی هەورامیــەکانــی دا کــە هەلســںو هەلەبجــە داگــیر بکــەن ، ئەوانیشــں هەڵەبجــەیان داگــیر کــرد ، ئینگلیــزەکان بــەم ئیشــەی شیخ مەحمــود زور شــلەژان وە بــە تــەواوی دلیــان لــی‌ی رەشــں بــوو بــریاریــان دا نەخشــەی ســیاسەتیــان بــەرامبــەر کوردســتان بگــورن لــە بــەر ئــەوە لــە روژی ٢٢ ئــابــی ١٩١٩دا بــروســکەیــەك لــە وەزارەتــی مســتعمراتی بەریتانیــاوە لــە لەنــدەن بــە پەلــە نیــررا بــو حاکمــی گشــتی بــەریتانیــا لــە بەغــداد کــە « ویلسن » بــو ئەلیت :ــ « حکــومەتی بەریــتانیا بــە پــی‌ی زروفــی تــازەی ئــەو ولاتــەوە هیــچ جــورە ئوبالیــك ناخاتــە ئەســتوی خــوی لــەوە بەولاوە کە سەربەستیو ئاســایشــںو بــەریــوە بــەریەك کــەوا پــی‌ویستە بکــریت لــە ناوچەی کوردســتانا ، وە حکــومەتی بەریتــانیــا بــە هیــچ جــوریك بــەریــوە بــەری یەکســەری کــوردســتان ناگــریتە ئەســتوی خــوی ، ئەگــەر لە پیشــا ئــەو بــاوەرەی بوبــی « یعنــی ئینگلیــز » لــە بــەر ئــەوە ئیمە لــە بــروســکەی روژی ١٠ مابســں وا بــریارمــان دا کــە حکومەتیکی

سەربەخوی « زاتی » لە ژیر چاو دیری خومانا دروست بکەین لە کوردستانا بەلام وا دیارە ئیستا ئیمە خراپ تیگەیشتوین لە دوای ئەم شورشی کوردە ، لە بەر ئەوە پاشە روژی کورد ئەدەینە دەست خویانو ئیمە واز دەهینین » •

ئینگلیزەکان کە ئەو کارەساتەیان لە شیخ دی ئنجا کەوتنە خویانو سوپایەکی گەورەیان لە کەرکوکەوە نارد بو سەر شاری سولەیمانی بو لە ناو بردنی حکمرانی شیخ مەحمودو لە ناو بردنی حکومەتی ساوای خیر لە خبو نەدیوی کوردستان شیخ کە ئەمەی بیست ئەویش کەوتە خوی لەشکریکی گەورەیان ناردبو بەرەنگاری کردنی هیرشی سوپای گەورەی بەریتانیا •

★★★

هاتنی سون بو سولەیمانی :ـ

لە ناوەراستی مانگی مارتی ١٩١٩دا « میجر ئی • بی سون » کرا بە حاکمی سیاسی سولەیمانی ، میجر سون زور شارەزایی هەبو لە کوردستانی خواروودا ، سون بو ئەوە نیررا بو سولەیمانی کە تەنگ بە شیخ مەحمود هەلچنی ، چونکە سون لە دژ کردەوەکانی شیخو شیخان بو ، سون ماوەیەکی زور لە ناوچەکانی عیراقو ئیراندا بە جاسوسی سوراوەتەوە هاتنی بو سولەیمانی بە تایبەتی بو کەم کردنەوەی دەسەلاتی شیخ بو ، سون لە پیشش ئەوەدا بیت بو سولەیمانی چو سەریکی دا لە ناوچەی کەرکوکو کفری وە عەشایەری ئەو دوو شوینەی ئامادە کرد بو لە دژ بونی شیخ مەحمودو لایەنگری خوی ، لە سەر ئەوە پیلانو نەخشەی سیاسەتی خوی کیشا کە پیرەوی بکا ، سون بە هەموو جوریك هەولی ئەدا کە دەسەلاتداری شیخ مەحمود کز بکاو خەلکی لی دوور بخاتەوە ، لە بەر ئەوە لە سولەیمانیەوە راپوریکی « ١ » ناردوە بو بەغداد لە دژ شیخ مەحمود ئەلیت :ـ « دەسەلاتی شیخ مەحمود بە توندی لە کز بونایە لادییەکان ئەمەیان زور پی خوشە خیلەکانو سەرەك

« ١ » تاریخ العراق القریب « مس بیل » ترجمە جعفر خیاط سون ئەفسەریکی بەریتانی بو لە رتبەی میجەردا نیوەی تەمەنی سەربازی بە « جاسوسی » لە کوردستانا رابواردوە .

خیلەکان هەمو وەرس بون لە دەست شیخ مەحمود ، بویە هەمو حەز بە ئاسایشو هیمنی ئەکەن » •

میجر سون بو ئەوەی زیاتر دەسەلاتی شیخ کەم کاتەوە دەسەلاتداریو بەریوەبەری کارو باری خیلی « جاف » کە لە ژیر چاودیری خویا بو لە سولەیمانی گوازتیەوە بو هەلەبجە وە دای بە حاکمی سیاسی هەلەبجە ، بەم جورە دەسەلاتی شیخ کەم بووەو هەرەسی هینا ، سون هەرچی لە دەست هات کردی لە دژ شیخ مەحمود ، بەلام ئایا شیخ مەحمودی قارەمانو نەبەزلەو پیاوانەبو بەم جورە کردەوانە داچلەکیو یان سل لەم جورە پیاوانە بکا ؟ بی گومان نەء ،

بەزینو سلەمینەوە بو شیخ مەحمودی قارەمان نەبو ، شیخ زور باش لەوە گەیشتبو کە بەریتانیا هیزیکی وای نیە پر کیشی بکاو بیتە سەری وە هیزی لیویشی هەمو کوردن وە پەروەردەی دەستی شیخن لە بەر ئەوە شیخ مەحمود لە ٢٠ی مانگی مایسی ١٩١٩دا لە ئینگلیز هەلگەرایەوە وەك لەوە پیش باسکرا وە هیزی لە ئیرانەوە بو هات ، بەم هیزەوە چوبو بەرەنگاری هیزی بەریتانیا •

★★★

شۆرشی یەکەمی شیخ مەحمود : ـ

جەنگی گەورەی ١٩١٩ ز : ـ

قەشە « جی . ستین جونز » لە ناو جەرگەی ئەو شەرەدا بوە وە ئەم ریپورتاجەی لە بارە ی ئەو شەرەوە نوسیوەو چی تیا رویداوە بە راستی بی لایەنگری گیراویەتەوە ، کە لە گوڤاری « سەربازی » ژمارە « ٢ »یَ سالی « ٣ »ی ١٩٢٦دا لە لایەن مقدم (حسین نوری) ناوەوە کراوە بە عەرەبیو بلاو کراوەتەوە ، ئەلیت : ـ

ئەو جەنگە دشوارەی کە لە سالی ١٩١٩زدا لە ناو بەرزاییو نزمایی شاخەکانی کوردستانی خواروودا رویدا شەریکی زور توندو گەورە بو ، ئەو شەرە بو ئەوە کرا کە بەربەستی ئەو شورشە بکریت کە پەرە نەسینیو تەشەنە نەکاو بە هەمو کوردستانا بلاو نەبیتەوەو خیلە کوردەکانی تر بەشداری تیا نەکەن وەك خیلی ئازاو بەهیزی « جاف » کە لە توانایانا هەبو شەش هەزار چەکدار بخەنە ناو جەرگەی شەرەوەو لەم شورشەدا بەشدار بین ، هوی بەرپا کردنی ئەم شورشە گەورەیە ئەوەبو کە شیخ مەحمود ئەی ویست دەولەتیکی سەربەخوی کورد لە کوردستانا دابمەزرینیت ، وە ئینگلیز وازی لەم بیرو باوەرە هینابو وە بابەتی دامەزراندنی ئەم حکمرانیەی لە میشکی خوی دەرکردبو بویە شیخ مەحمود ئەم شورشەی بەرپا کرد

لـ مانـگی ئایـاياری ١٩١٩دا ، ئەم شیخە گەورەترین پیـاوە لە کوردستانی خـوارودا ، حکـومەتی بەریتانیـا لـە کاتـی داگـیر کـردنی کەرکوکدا لە سـالی ١٩١٨ حکمـرانی خاکـی کوردسـتانی خـواروی دایـە دەسـت شـیخ مەحمـود .

★★★

شـەری یەکـەم : ـ

« مەحمـود خانـی دزلـی » کـە سـەرو‌کی خیـلـی هـەورامانـی ئـیران بـو لـە کوردسـتانی روژ هەلاتـا وە یەکیـك بـو لـە دوسـتە سـوینـد خـوارەکانـی شـیخ مەحمـود بـە لـەشکـرەوە هـات بـو شـاری سـولەیمانـیو داگـیری کـرد ، لـە یەکـەم هـیرشا ئـەوانـەی سـەر بـە شـیخ بـون هەمـو پشـتیان گـرت ، هەمـو کاربەدەسـتانی ئینگلیـز لـە سـولەیمانی گـیران ، شـیخ مەحمود حکمداریو سەربەخویی گـرتە دەسـت لـە روژی ٢٢ ئایـاری ١٩١٩زدا مقـدم « دانلیسـن » بـە هیـزیکی بـە کـری گـیراوەوە لـە کوردەکان لـە گـەل دوو هەزار پیادەو « ٤٠٠ » سـوارا هـیرشی هینـا بـەلام شـکانو هیـزەکەی پـەرشـو بـلاو کـرایەوەو پەریشـان کـرا ، دوو ئەفسـەری ئینگلیـز لـەم شەرەدا کـوژران ، زوریشـن لـە کـوردە بەکـری گـیراوەکـان رایـان کـردە

ناو سوپای کوردستانەوە ، مقدم « دأنلیس »و چەند کاربەدەستانی تری ئینگلیز بە دیل گیران ، میجەر « سون » نوینەری سیاسی بەریتانیا لە سولەیمانی رای کردو دەرباز بو ، بەم سەرکەوتنە هیزی شیخ مەحمود بە تەواوی سەریان بەرز کردەوە ، لە خوار قەرەداغ هیرشیان بردە سەر کاروانیکی سەربازی کە چەکیان هینابو بو ئینگلیزەکان بو سولەیمانی هەمویان گرتن‌و چەکەکانیان لی سەندن‌و دابەشیان کرد بە سەر خویانا •

لە روژی ۲۳ی ئایاردا فەرماندەر « بریدجس » بە هیزیکی بچوکەوە کە پیك هاتبو لە دوو پول رم وەشین وە تیپیك هیندی وە دوو ئوتوموبیلی زریلی‌و « ٦٠ » سەربازی کوردی بە کری گیراو بە سەروکایەتی کاپتان « لونگریك » یارمەتی دەری فەرماندەری سیاسی کەرکوك ، لە شاری کەرکوکەوە نیران بو یارمەتی دان‌و رزگار کردنی نوینەرە سیاسیە بە دیل گیراوەکان لە شاری سولەیمانی ، ئەم هیزە زور بە توندو تیژی هاتن بو دەربەندی « تاسلوجە » بی بەرگری ، ئەو شەوە لەوی روژیان کردەوە ، لە بەری بەیانا کوردەکان ئابلووقەیان دان ، دەستیان کرد بە تەقە کردن لی‌یان ، بە کری گیراوە کوردەکان کە لە گەلیان بون رایان کرد چونە ناو هیزی کوردەکانەوە ، هیزەکەی ئینگلیز پەشوکاو پیکا هات « لونگریك » ناچار بو پاشەو پاشی هیزەکەی گیرایەوە بو ماوەی « ١٢ » میل بو پشت بازیان ، بە پەلە پروزکی خوی گەیاندە ئەو شوینەو دوو ئوتومبیلەکەشی بە جی هیشت

مەترسی زوریشی لەوەبو کە کوردەکان بچن ریی دەربەندی بازیانی لی بگرن وە ریی نەدەن لە بلەریتەوە بو چەمچەمال ، لەم کاتەدا دەنگو باسی ئەم شەرە گەیشتە بارەگای هیزی بەریتانیا لە « بیجی » لە سەر کەناری « دجلە » لوای موریس پولیکی بە هیزی بە سەروکایەتی « کندی » فەرماندەری بیپی یەلەمی پولی پینجهەمی روژهەلات کە ژمارەی سەربازەکانی « ٦٤ » بو لە گەل « ١٦ » مەترەلیوز لویس دا بە ئوتومبیل خیرا ناردی بە دەنگ هیزەکەی « بریدجس »ەوە ئەم هیزە لەو کاتەدا گەیشت کە هیزەکەی « بریدجس »ئابلوقە درابون « کندی » بە زویی مەترەلیوزەکانی لە هەندی لوتکەی بەرز دانا کە سوار بون بە سەر شوینی شەرو بەسەر دەربەندی بازیاندا ، هیزی شیخ مەحمودیان دایە بەر دەست ریژو لیژگەی مەترە لیوز هیزەکەی « بریدجس » ئەمەیان بە هەل زانی کشانەوە لە دەربەندەکە چونە دەرەوە ، ئەگەر ئەم هیزەی « کندی » نەگەیشتایە بە هیزی « بریدجس »دا هەمویان لەو ناوەدا دەکوژرانو ئەو شوینە دەبوە گورستانیان کوردەکان سەربازە راکردوەکانیان رادو نا تا کردیانن بە ناو مالەکانی چەمچەمالدا • زیانیکی زوریان لە هیزی ئینگلیز دا • وە ئوتوموبیلی زریلی تریشیان پی بە جی هیشتن لەم شەرانەدا « ملازم پول » لە پولی رم هاویژ ٣٢ کوژرا لە گەل کاپتان «چیشولم»ی هندیدا کە بریندار کراوە دوانیشیان ون بون ، لەم شەرەدا

کوردەکـان دلاوەریـەکی گەورەیـان پیشـاندا بـەرامبەر هیـزی ئینگلیز ، « مـلازم تـومـز » لـە گـەل دوو سـەربـازی تـرا کـە شـەریکـی باشـیان کرد لـە ئەنجـاما کـوژران ، کاروانیکـی تـازە لـە ئوتوموبیلـی پـ رلـە سـەربازو تفاقـی جەنگـی بـە سەروکایەتـی کاپتان «تومسون» گەیشـتە چەمچەمـال سـەرکـردە « مـار » بەرگـری قـەلای چەمچەمال لـە گـەل پولیـك سـەربـازی مەتـرەلیـوز هـەلگـرو هیـزەکـەی « بریدجس »ئامادە بـون بـو شـەر « بـریدجس » خـوی گـەرایەوە بو کـەرکـوك •

کوردەکـان لـەم ماوەیـەدا هەلیـان بـو هەلکـەوت « شـیخ قادر »ی بـرای شـیخ مەحمـود لـە گـەل « ٥٠٠ » سـوارا لـە روژی ٢٨ ئایاردا چـون بـو دیـی « بنـە » لـە ناوچـەی ژورو‌ی روژ ئـاوای چەمچەمالا کـە چـوار میـل لـە چەمچـەمالـەوە دورە ، ئـەم هیـزە بـو هەرەشـە کـردن وە بەسـتنی ریـی هـاتو چـوی بـەینی کـەرکوكو چەمچەمـال نـیررا بـو ، بـو بەسـتنی ریـی گـەرانـەوە لـەو هیـزەی کە ئابلووقە درابـو لـە نـاو قەلاکـەی چەمچـەمالدا ، لـەم کاتـەشـا شـیخ مەحمود لـە بازیـان جیـگای بـەرگری خـوی قایـم کـرد ، لـە روژی ٢٦ی ئایار ١٩١٩زدا فـروکەیـەك هـات بـویارمـەتی دانـی هیـزی بـەریتانیـا ، لـە سـولەیمانی نیشـتەوە ، کوردەکان دەسـتیان بـو نەبـرد چـونکـە شیـخ مـەحمـود وای دانـا کـە ئـەوانـەی تـیایـان نـوینـەرن لـە بەغـدادەوە نـیرراون لـە لایـەن حاکمـی گشـتی بـەریتانیاوە « ویلسن» بـو گفـتو گـو کـردنو ریکەوتـن لـە گەلیـا ، پاشـی مـاوەیـەك

فروکەکە گەڕایەوە فروکە وانەکە لە ماوەی نیشتنەوەی لە سولەیمانی لەوە گەیشت کە نوینەرە سیاسیە بەریتانیایی یەکان هەمو ماون ، ئەم باسەی بە گورجی گەیاندە بەغداد . « ١ » .

لەم کاتەدا کاروانیکی ئازووقە هینەر کە بە ناو دولو شیوەکانا بە دزیەوە دەرویشتنو دەیان ویست ئازووقە بگەیەننە هیزە ئابلووقە دراوەکەی چەمچەمال ، لە شوینکا کە ٢٤ میل لە کەرکوکەوە دورە کەوتنە داوی کوردەکانەوە ، هەمویان کوژران ، کەسیان لی دەرنەچوو ، لە سەر ئەمە هیزیکی تر بە فەرماندەی کولونیل « فرایزەر » نیررا بو یاریدەدانو هیرش بردن ، ئەم هیزە گەیشتە « قەرە هەنجیر » کە کەوتوتە بەینی کەرکوکو چەمچەمالەوە وە « ١٧ » میل لە کەرکوکەوە دورە ، پاش یەك دوو سەعات رویشتن چوار دەوریان گیرا بە هیزی « محمود خانی دزلی » سێ روژ ئابلوقە دران لە ناو دولو گردەکانا ، لیژگەی گوللە لە لایەن کوردە نیشانچییە پیکەرەکانەوە وەك تەرزە دەباری ، ئەو هەتاوە سورەو گەرمی روژ گالەی بە هیزەکەی « فرایزەر » کرد ئەگەر هیزی کولونیل « گارت » سەرکردەی توپخانەی شاخی « ٢٢ » نەگەیشتایە بە فریایانا وە کوردەکانی

« ١ » استخباراتی بەریتانیا چەند بە هیز بوە لە ماوەیەکی کەما زانیان کە ئینگلیزو بەندیەکان ماون . بی گومان دەنگو باسی تریشیان وەرگرتوە .

نوسەر

نەگیرایەوە بو دیـی « بنـە » بی گومان ئەو هیزەشـس هەمـو لە ناو دەچونو کەسـیان لـی دەر نەدەچوو •

لـە کوتایی مانگی ئایـاردا جەنەرال « موریسـس » سەرکـردەی هیـزی پیـادەی « ٥٥ » نـیررا بو « قەرە هەنجـیر » لەوی بارەگایەکـی سەربازی بەهیـزی دامـەزراند لە سەر سـەرچاوەی ئاوەکە ، دەسـتی کـرد بە خـو کوکردنەوە ، ئنجا فەرمانـی‌دا کە دیـی « قەرە هەنجـیر » بسوتینـن ، لـە روژی ١ حزیـرانی ١٩١٩دا فروکەکـانی بەریتانیا دەستیان کـرد بـە بومبـا بارانی دیـی « بنـە » بارەگای هیزی پیشەنگی شـیخ مەحمـود ، ئەو روژە زیانیکـی زور لە کوردەکان درا بـەم بونەیەوە هیـزی شیخ مەحمـود ناچار کرا بە گەرانەوە بو دەورو پشـتی شاری سـولەیمانی وە هیـزی « مەحمـود خانی دزلی » بو سـەر سـنوری ئیران ، لە گـەل ئەمەشا هیـزی شـیخ مەحمود روژ بـە روژ زیاتر شـەد گیر تر ئەبون وە بی ترسـس هیرشەکانیان تـا دەورو پشتـی کەرکوك ئەبرد هیزی بەریتانیا تا ئەودەمە زور شـلوق بـو وە زور مەترسـیان لەوە هەبو کە « خیلی جـاف » لە گەل شـیخ مەحمـودا ریك بکەویت وە پشـتی بگریتو لەم شەرە یاریدەی بـدات « ت • فرایزەر » سـەرکردەی فرقەی « ١٨ » تعلیـماتی لـە بارەگـاوە بو هـات کە هیزیکی گـەورە لە کەرکـوك کو بکـاتەوە کە بوبـو بە « پشـاوور » ی عیراق •

« ١ » پشـاور شـاریکە لە بەشـی ژووروی هندسهـتان لـە سـەر سـنوری ئەفغانسـتان کارەسـاتی گـەورەی جەنگـی تیـا رویـداوە الە شـەری بەینـی ئەفغـانو بـەریتانیـادا •

هیــزیکی زور گــەورەی بەریتانیا لــە دجلــەو لــە هەمــو شــوینەکانی تــری عــیراقەوە رو ی کــردە کــەرکوك بو مەشق کــردن لە ســەر جەنگی شــاخیو شاخەوانــی ، هیــزی فرایــزەر بوە هیــزیکی گەورە لە ســوپای بەریتانیا لە عــیراق ، بەم جــورە « فــرایــزەر » هیــزیکی گەورەی پیکەوە نــاو ئامادەی کــرد بو ناردنی بو ســەر سولەیمانی ، فەرماندەریەتــی ئــەم ســوپا گەورەیــە درایە دەست جەنــرال « ســاندرس » هەر لە کەرکوکەوە تــا ئالتــون کوپریو ئەربیــل ئەمە لەولاوە ، لەم لاشــەوە تــا چەمچەمــال لە روژی ۲۳ی حزیــراندا « تومپســـون » بە هیزیکەوە لە قەلای چەمچەمالەوە هاتــە دەری بو ســەر لی شیــواندن لە کوردەکانو رزگــار کــردنی ئــەو کاروانەی لە دەربەنــدا گــیریان خواردبو وە بو پاك کردنەوەی دەربەند لــە کوردەکان ، لە ناکاو کوردەکــان دایان بــە ســەر ئــەم هیــزەدا لــە نزیــك دیی « بنــە »و ناچاریــان کردن بە گەرانەوە بــو « قــەرە هەنجــیر » چونکە ئەم هیزە نەی ئەتوانی بوەســتی بەرامبەر بە هــیرشیکوردە ئازاو جەنگاوەرە شــاخەوانەکان بەلام ئەم هیــزە بەخت دار بــون چونکە جەنەرال « موریس » لە شــوینی ئەم شــەرەوە نــزیك بو ، کە گویــی لە دەنگی تەقە بو چو بــو یارمەتی دانی « تومپســـون » وە بە گورجــی فریای کەوت ، چونکە خــویو هیــزەکەی کەوتبونــە تەنــگو چەلەمەوە ، ئەوەنــدەیان نەمابو کــوردەکان چــوار دەوریــان بگــرن ، هیــزی « موریســس » گەیشــتە فریایــانو لە گەل کوردەکاندا کەوتنە شەر کوردەکان کشانەوە ، هیــزەکەی « تومپســـون » رزگــار بو گەرانــەوە بــو « قــەرە هەنجیر » لــەم شــەرەدا کاپتن « کینگ ســولتەر » لــە هیزی گوزگە کە خەلکی ناو شــاخەکانی « هەمالایــا »

بو له هندستان کوژرا ، له گه‌ل کولونیلیك له لوای « ٥٥ » .

فروکه‌کان هه‌ر خه‌ریکی گه‌ران‌و پشکنین‌و تاقی کردنه‌وه‌ی شوینی کورده‌کان بون ، پاشس تاقی کردنه‌وه‌ی‌و شاره‌زا بونی شوینه‌کانیان فریق « فرایزه‌ر » ده‌ستی کرد به هیرش بردن له هه‌مو لایه‌که‌وه ، له روژی ١٥ی حزیراندا هیزیکی گه‌وره‌ی نارد بو سه‌رشاری‌سوله‌یمانی .

★★★

*شه‌ری بازیان ـ ترموپیلی کوردستان :ـ

بازیان هیلی به‌رگری کورده‌کان بو ، ده‌ربه‌ندی بازیان ده‌ربه‌ندیکی قایمی ته‌نگه وه‌ك ده‌رگا وایه له شاخی « قه‌ره‌داغ » له شیوه‌ی « ٧ »دا هه‌لکه‌وتوه ، کلیلی ریگای سوله‌یمانی‌یه ، لیره‌دابو هه‌مه‌وه‌نده‌کان سه‌رکه‌وتن به سه‌ر هیزیکی گه‌وره‌ی تورکا ، شاخی « قه‌ره‌داغ » ریزه شاخیکی سه‌خته به‌ره‌و ژوروی روژ ئاوا ئه‌کشی ، کوسپیکی قایم‌و سه‌خته به‌رامبه‌ر هه‌مو هیرش هینه‌ریك ، به‌رزایی له روی ده‌ریاوه چوار هه‌زار پی‌یه وه له سه‌ر روی ده‌ربه‌نده‌که هه‌زار پی به‌رزه له‌م ده‌ربه‌نده‌دا هیزیکی بچوك‌و چه‌ند مه‌ترلیوزیك ئه‌توانی شه‌ر له گه‌ل فرقه‌یه‌ك سه‌رباز

بکات وە ئەم دەربەندە ترمۆپیلی « ۱ » کوردستانە هەر وەکو چون لە کاتی خویا « ۳۰۰ » اسپارتەیی یونانی شەریان کرد لە گەل سوپای گەورەی ئیرانا ئەگەر « ئەفیالیت » « ۲ » ناونەبوایە کە ناپاکی کردسوپای ئیران دەشکاو یونانیەکان سەر دەکەوتن کوردەکان یەك لە دوای یەك هیرشیان بردە سەر هیزی فرایزەر ئەویشس بەرگری دەکرد تا شیخ مەحمودو هیزەکەی هەمو لە ناو شاخەکانی بازیاندا قایم بکاو دەست بکا بە شەریکی دلیرانەو بەرگری ، لە ئیوارەی روژی ۱۷ی حزیراندا پولیك سەرباز چونە سەر ریزە شاخەکانی قەرەداغ وە دوو پولی هیزی بەریتانیایی چونە پیشەوە

« ۱ » « مرموپیلی » دەربەندیکە لە تسالیا لە یونان « لیونیداس بە « ۳۰۰ » جەنگاوەرەوە بەرەنگاری « خشایارشاە » شای فرس بو کە هیرشی هینابوە سەر یونان شای فرس لە پیش شەرا نوسراویکی نارد بو « لیونیداس » ووتی چەکەکانت بدە بە دەستە وە ئەویش لە وەلاما ووتی وەرە وەریان گرە لە « ٤٨٠ » پ زدا لە ئەنجاما لیونیداس سەرکەوت . « جغرافیای طبیعیو سیاسی واقتصادی کوردستان ، نوسینی علی اصغر شمیم بە فارسی » لاپەرە « ۳۰ » .

« ۲ » « افیالیت » لە پەرتووکی « انا باسیسی »ی کزینفون وەری گرتوە کە خوی سەرکردەی ئەو یونانیالە بوە کە لە ایرانەوە بە ناو خاکی کوردستانا گەراونەوە بو یونان وە بە کوردەکانی وتوە « کاودوخی » یان کورد خوی لە « ٤٠١ » پ ز . « نوسەر »

بـو پاراستنی ئـەو پولـە سـەربازە نـەوەك کوردەکـان لـە نیـوە شـەوا بـە ئاگـا بـێن‌و لـی‌یان بـدەن ، ئـەم دوو هیـزە خـویان ئامادە کـرد بو هیـرشی بەیـانی لـە بـەر ئـەوە ئـەو شـەوە کەسـ لـەو سـەربازگاو بارەگایـەدا نەنوسـت ، لـە بەیانـی روژی ۱۸ی حـزیرانـدا دەسـت کـرا بە هـیرش بـردن‌و پەلامـار دان‌و جەنگـین دوو پـولـە سەربازەکە لە نیـوە شـەوا شـوینی بەرگـری خویـان قایـم کـردبـو ، یەکـەم پولـی هـیرش بـەر بەتالیونـی « ۸۵ » ی بو رمـابو کە پیـك هاتبـو لە سـەربازی « سـیك » و « گورگـەو » « کاجنیسـی » کە ئەمانە هەمـویان لـە رەگەزی (مەغـول)ن لە بورمـا دادەنیشـن ، ئەمانـە هەمو شـاخەوانـن ، هەلگـەران بە شاخەکانی ئەمبـەروئەوبەری دەربەندەکـەدا وە ئەمـەیان پی سـپیررا بو وەسـتان بەرامبـەر لای راسـت‌و لای چەپـی کوردەکـان تا بتالیـونی « ایسـت سـری » لـە ژیـر فەرمانـدەی « رۆ » بتوانی پیشکـەویت وە بتالیـونی « ۸۷ » لە ناوەراسـتا بو بە پـال پشت ، لـە تاریـك‌و لیلـی بەیانـدا توپەکـان‌و مەتـرەلیوزەکان شـوینی خـویان گـرت ، بەتالیـونی « ایسـت سـری » لە سـەرەتای جـەنگـا زور بـە سـستی سـەر دەکەوتـن ، تا تەتەریـك بە هەلە داوان هـات لـەلایـەن جەنەرال « مـوریسـ »ەوە بو لای فەرمانـدەر پـی‌ی ووت کە بە توندی‌و گورجـی پیشکـەون چونکـە تەقە نیـەو بەرگریشـ نیـە لـە پشـت شاخەکانـی بازیانـدا ، وا دەرکـەوت کوردەکـان هیشـتا لـە پـرخەی خـەوی شـیرینا بـون ، پاشـ پیشکەوتن لە چیشـت هەنگـاوا کوردەکان دەسـتیان کـرد بە تەقـە ، گویمان لە دەنگی تەقـەی مەترەلیـوزی ئەلمانی

بو که هیچ چاوەری نەدەکرا شتی وا ببی لە لای کوردەکان ، بەلام تەقەکان زوری پی نەچو بی دەنگ بو ، ئنجا بە تەواوی هیرشی دەست پی کرا ، توپەکانی بەریتانیا بە ئاسانی دەربەندیان داگیر کرد بەلام لەم شەرەدا هیزی بورما زیانیکی زوری لی کەوتبو ، چونکە دەستەو یەخە لە گەل کوردەکانا بە خەنجەرو قەمەو سونگی شەریان کردبو وە کوردەکان لە شەرە خەنجەرو دەستەو یەخەیدا زور دلیرو ئازاو دەستی بالایان هەیە ، ئەم شەری دەستەو یەخەیو شەرە خەنجەرەی کوردەکانو بورمایی یەکان دوو سەعاتی خایاند ، کوردەکان کشانەوەو گەرانەوە بو هیلی دووەمی بەرگریان وە زوریشیان بەرەو سولەیمانی رایان کرد ، وردە شەر لە دولو چەمەکانی بازیاندا هەر هەبو تا « شیخ مەحمود » « ١ » بریندار کرا لە گەل « شیخ محمد غریب »ی زاوایا بە جوتە بە دیل گیران •

« ١ » مشیری حەمەی مام سلیمان هەمەوەندی جاشی هیزی بەریتانیای لە پشتەوە لە لا ریوە سەر خستە سەر شاخی « قەرەداغ » وە شوری کردنەوە بە سەر دیوی دەربەندا ئنجا لە پیش سوپای بەریتانیاوە بو کە شیخ مەحمودو شیخ حەمە غریب بریندار کرانو خویان خستە ژیر بەردە قارەمانەوە کە نەناسرینەوە تا دەرباز دەبن مشیری جاشی هات ناسینیەوە ووتی ئەوە شیخ مەحمودە ئەوەشی شیخ محمد غریبە کە زاوایەتی هەردوکیان بە دیل گیران • — نوسەر —

ئنجا هێزی بەریتانیا بێ بەرگری چونە شاری سولەیمانی نوینەرە سیاسیە ئینگلیزەکان کە گیرا بون هەمو لە بەندیخانە دەرهێنران لە روژی ٢٠ حزیران ١٩١٩زدا « فرایزەر » بە هێزەکەیەوە گەیشتە سولەیمانی ، حکمرانی شێخ مەحمودو حکومەتی ساوای بەد بەختی کوردستان کوتایی بە تەمەنی هات . ! ! .

شێخ مەحمود دوای چاکبونی برینەکەی لە بەغداد درایە دادگای مدنی حکمی اعدامیان دا ، لە دوایدا حکمەکەیان گوری بە دە سال بەندیو دوریان خستەوە لە عیراقو کوردستان ناردیان بو دورگەکانی « ئەندامان » لە هندستان ، ئەم شورشو روداوانە هەموی لە ناوچەی سولەیمانیو کەرکوکدا رویدا ! ! .

ناوچەی قەلادزەو رانیەو رەواندزو وانو باشقەلا : ــ

خوا لێی خوشبو ئەحمەد تەقی یادداشتێکی دەست خەتی نوسیوە لە پێش کوچی دوایی‌دا دەربارەی ئەو روداوانە کە رویداوە لە ناوچەکانی « قەلا دزە »و « رانیە »و « رەواندز » لەلوای هەولێر وە « وان »و« باشقەلا » لە کوردستانی ئێراندا چونکە ئەحمەد تەقی خوی یەکێکە لەو پیاوانەی کە بە کردەوە لە کردنی ئەو روداوانەدا بەشدار بوەو دەستی بالای هەبوە !.

ئەحمەد تەقی کە لە تورکیا گەرایەوە لە گەل کوردەکانی هاوریی‌دا لە پاش « موتارەکە » وەستاندنی شەر ، لە

ئەستەموولەوە نامەیەکی تایبەتی لە شیخ عبدالقادری نەهری‌یەوە هینا بو شیخ مەحمود وە ئاموژگاریەکی بە دەم راسپاردەشی پی بو کە بە دەم بە شیخی رابگەیەنیت ئەحمەد تەقی نامەکەی گەیاندە شیخو راسپاردەکەشی پی راگەیاند کە وتبوی تکایە بە شیخ مەحمود بلی « من ئەزانم ئینگلیزەکان ئیدارەیەکی وەختیان پیك هیناوە بە سەروکایەتی ئەو ، بەلینی دامەزراندنی حکومەتی کوردستانیان داوە بە ئیمە ، بەلام وەك بیستومە ئیستا لە گەل شیخ مەحمود باشن نین ، وە لە گەل ئیمەشا راست نین ، بەلام دیشان تکا لە شیخ مەحمود ئەکەم چەند لە توانایا هەیە ئیدارەیان لە گەل بکاو تیکی نەدا لە گەلیان ، تاکو بزانین دەربارەی کوردستان چ جورە بریاریك ئەدەن » .

شیخ مەحمود لە وەلاما بە ئەحمەد تەقی ووت « من لایەنگری ئەوەم ئیدارەیان لە گەل بکەم ، بەلام ئەوان شەرم پی دەفروشن‌و هەول ئەدەن بو نزمی‌و بی دەسەلاتیم » ئنجا شیخ مەحمود هەوالی خەلیفەو تورکیای پرسی بو ئەویش وتبوی زور لە ژیرەوەن ، لەو کاتەشا میجر سون بوبو بە حاکم لە سولەیمانی ، شیخ مەحمود بەم حاکمیەی سون زور تەنگە تاو بوبو ، روژیك لە کاتی دیدەنی ئەحمەد تەقی‌دا شیخ وتویەتی ، « نیازم وایە نوینەری خوم بنیرمە « تاران » لای بالبوزە بیگانەکان سکالای خوم دەربرم دەربارەی خراپی ئینگلیز » ، ئەحمەد تەقی

لـه وەلامـا وتبـوی قوربـان « تـاران »و« ئەسـتەموول »و هەمـو جهان لـه ژێـر دەسـەلاتی ئینگلیـز دایـه بـاور ناکـەم سکـالا کـردن کاری تـی بکـا ، شـیخ لـەم وەلامـە دلگـیر بوە بـە تورەیی‌یەوە گەراوەتەوە بـو مالـی لـەوی بـریاری داوه کـه بـه زووبی « سید احمدی مرخص » کـه بـه « دان زیـرین » بـە ناو بانگـه بنـیری بو « تـاران » بو سکـالا کـردن‌و بیـزاری دەرـرین لای بالیـوزی دەولەتـه بیگانەکان بەرامبـەر به کـردەوه چـەوت‌و نارەواکـانی بەریتانیا کـه ئەیکـا لـه کـوردسـتاندا بـەرامبـەر بـه شـیخ مەحمـود ، زوری پـی نەچـو بەینـی سـونو شـیخ مەحمـود بە تەواوی تیك چـو وه لـه یەك ئاشـکرا بـون ،بـوه شـەر له بـەینی شـیخ‌و ئینگلیـزاو شیـخ گـیراو کەسـ‌و کـاری رایان کـرد چـون بـه دیـوی ئیر انـا ، کـه ئەحمـەد تەقـی زانـی بـار لـه سـولەیمـانیدا بـەرەو خـراپه ئـەروا چـو بـو قەلا دزه بـو دیـدەنی عباسـ ئاغـای مەحمـود ئاغـا ، کـه گەیشـته قەلا دزه لـه دیی نورالدین چـاوی بـه عباسـ ئاغـا کەوت لـه گـەل ئاغـای قەرەنـی ئاغـادا ، لەو کوبونـەوەیـەدا عباسـی مەحمـود ئاغـا نارەزایـی دەربـری بەرامبـەر بـه کـردەوەکانـی « میجـەر سـون » ووتـی « سـون » لـه گـەل بابکـر ئاغـادا دەسـتیان تیکـەل کـردوه کـه ئیمـه بکـەن بـه نوکەری خویـان ، ووتـی پاشـ هاتنـی « میجـر سـون » لـه کاتـی فـەرمان رەوایـی شـیخ مەحمـودا ئیمـه چوینـه سـولەیمانـی‌و لای شیخ مەحمود میـوان بوبـن دابـرەی سـیاسی داوای هاتنـی کـردبوین ، یەکەمجـار دیـدەنـی « میجـر گرینهـاوس »مـان کـرد لیـی پـرسـین بوچـی

هاتــون بــو ســولەیمانی ، لە ســەر داوا کــردنی شــیخ مەحمــود هاتــون یــان خوتــان هاتــون ؟ عباســ ئاغاشــ لە وەلامــا ووتــی : ــ خومــان هاتویــن بو دیــدەنــی ، زور ســەرمان ســور مــاوە لــەم پرسیــارانــە چەنــد وەختیــك لەمــەو پیشــ هــەر کاربەدەســتانی ئــینگلیــز بــون ئیمەیــان داوا دەکــرد بــو دیــدەنــیو قبــول کــردنی حکــمرانی شیــخ مەحمود ، ئیســتاش لیمــان دەپرسنەوە بوچی هاتوین بو لای شیخ مەحمود ؟ وا دەزانــن ئیمــە مەیمونــین هــەر روژە بــە جــوریك هەلمــان پەرینــن . ئیتبــر میجــەر « گــرین هاوســ » چــو بــو لای « میجــەر ســون » ئیمەشیــان بــردە لای خــویان « ســون » لــە هــەوال پرســینو بەخــیر هاتــن بەولاوە پرســیاری نەکــرد ، نــەو روژەوە « ســون » من بە دوژمنی گــەورەی خــوی دەزانــی ، ئەحمەد تەقــی لــەو گــفتو گــو کــردنــە لــە گــەل عباســ ئاغــا بــریاریــان دا کــە هــەول بــدەن بــو خەلــك کوکــردنەوە لــە دەورو پشتی خویــان بــو تیکــدانی بەریوە بــەری کارو بــار لــە « ســون »و لە « بابکــر ئاغــا » لــەو ناوچــانەدا ، ئــەحمــەد تەقی بەهــوی دوســتەکانیەوە کــردبــان بــە مەئمــوری خەمــل کــردنی بــەروو پوومــی زســتانــی لــە ناوچــەی پشــدەردا ، بــەو بــونەیەوە بــی تــرس کەوتــە گــەرانو دیــدەنی ئاغــاکان ، دیــدەنی عباســ ئاغای کــردەوە وە زوریشــ لە ئاغاکانــی ناســیوە چــو بو دیــدەنی « شــیخ محمــد امــین ســندولان »و هاوریکانی لــە گــەل « بایــز ئاغــای عباس ئاغــاو »و « صــالح ئاغــای ئەحمــەد ئاغــا » وە لــە گــەلیان ریــك کەوت پاشــ تەواو کــردنی خەملــی زســتانی بەختیــاری ئەحمــەد تەقــی وە

بەختیاری تورکەکان وای هینا کەحاکمی سیاسی دەربەند داوای ئەحمەد تەقی کرد کە بە تایبەتی بینیرن بو خەملی ناوچەی « رانیە »و « شاورایەتی » لەوی دیدەنی یەکە دوژمنی ئینگلیز وە بابکر ئاغا « فتاح بەگ »ی کرد وە لە لای میوان بو ، لە لای ئەو زانی کە نارەزا مەندان لە ناوچەی « کویسنجاق »دا زورن •

« حاجی رسول ئاغا »ی شاور زور عاجزە لە حکومەت ، ئەحمەد تەقی خوی گەیاندە حاجی رسول ئاغا لە دێی « گولان » دیدەنی کرد ئەویش ئاگاداری کرد کە لە رەواندوز کورانی « باویل ئاغا »و« حەمە شین سەرچیاو »« خدر ئاغای » کوری لە گەل « شیخانی بجیل »و « شیخ کاکە ئەمین سەلان »هیرشیان بردوتە سەر « رەواندز » وە « ئیسماعیل بەگ »و حاکمی سیاسی ناچار بون لە ریگای ناو دەشتەوە رایان کردوە بو دەربەند وە لەویشەوە بو « کویسنجاق »و هەولیر ، ئیستا رەواندز بە دەست شورشگیرانەوەیە ، « غفور خان »ی ناو دەشت کە لە دەست بابکر ئاغاو حاکمی سیاسی دەربەند رای کردوە چوتە رەواندز ناو شورشگیرانەوە ، بەم جورە جولانەوەکە زور پەرەی سەندوە وە مخابەرەشیان کردوە لە گەل والی « وان »دا « ١ » ، ئەحمەد تەقی

« ١ » واتە بابەتی کوردستان و حکومەتی کوردستان نەما گورراییەوە بە تورکچیەتی یەکەی جاران • — نوسبەر —

گـه ئەمانـەی زانـی زور بـه پەلـه خەملـەکەی کـردو گـەرایـەوە بو « رانیـه » چـوه لای « فتـاح بـەك »و ئـەم دەنگـو باسـەی پـی راگەیانـد ، ئنجـا چو بـو « سـندولان » لەویشـی شـیخ محمـد نەمینی تیگەیانـد کـه ئـەم دەنگو باسـه یگـەیەنیت بە عباسـی ئاغـا .

خوشـی لـەویـوە چو بـو « قەلادزە » لـەو کاتـەدا « ماجـد مصطفی » هاتبـو بـو « قەلادزە » بـه نـاوی ئیشـو کـاری بازرگـانیەوە ، ئەحمەد تەقـی بـریاری‌دا بچـی بـو « رەوانـدوز » بـو نـاو جـولانەوەکـەو بەشـدار بـون لـه گەلیانـدا ، لـه سـەر ئـەوە هاتـه « سـندولان » ، عباسـی ئاغاشـی هـات بـو ئـەوی ، لـه پاشـی گفـتو گـو کـردن ئەحمـەد تـەقی چوبو رانیـەو شـاوور لەویشـەوە بـو دیـی « سـەلان »و « رەوانـدز » لـەوی لـه مالی « غفـور خـان » مـیوان بـو ، شـورش گیران هاتنـه لای ، ئەویشـی بـاری ناوچەی « رانیـەو »و « قەلادزە »ی تی گـەیانـدن هەـموو پیکـەوە کوبـونـەوە لـەو کوبـونەوەیەدا « باویـل ئاغـا »و نـوری کـوری‌و حەمـه شـینی سـەر چیـاو خـدر ئاغـای کـوری‌و شـیخانی بجیـل‌و شـیخ کاکـه امینـی سـەلان‌و ئەحمـەد بەگی بگـوك‌و زوری تریشـی بەشـدار بـون ، ئەحمـەد تەقـی باسـی پشـدەرو رانیـەو هەسـتو بـیرو بـاوری دانیشـتوانی ئـەم دوو ناوچەیەی بـو کـردن ، ئەوانیشـی باسـی ناوچـەکانـی خویـان کـرد ، لـه پـیلان‌و نەخشـەی بجولانـەوەکەیان دوان ، هەمـو مەبەسـتو ئامانجیـان‌ئەوەبو پەیوەنـدی پەیـدا بکـەنەوە لـه گـەل دەولـەتی عوسـمانیداو هیناتـی هیـزیکی تـورك تاکـو هەمـو پیکـەوە شـان بە شـانی یـەك شـەر لـه

گـەل ئینگلیـزا بکـەن لەمـە بـەولاوە هیـچ مەبەسـتو ئامـانجـی تریان نـەبو وە سـەر بەخوی‌و ئـازادی کـوردو کوردسـتانیان بە هیـچ جوریك بـە یـادا نەهـاتبو وە نـەدەهات چونکـە هەمـو لایـەکیان دلیـان لـە ئینگلیـز رەنجـابو بـاوریان پـی‌ی نەمابـو ، وە هەمـو لـەو بناوەرەدا نەبـون کـە کـورد ئەتـوانی بە تەنیـا بەرگـری خـوی بکـاو مافـی خـوی بسـینی ئەگـەر یـەك بـن ، شـیخانی بجیـل خویـان لـە قەزای عەقـرەوە رایـان کـردبو چونکـە لە سـەر داوا کـردنی زیبـاریەکـانو شـیخی بـارزان ، ئـەم شـیخانـەی بجیـل شـەریان لـە گـەل ئینگلیز کردبـو وە چەنـد ئینگلیـزیکیان کوشـتبو لە ئەنجـاما بەزیـون وەرایان کـردبو بو ناوچـەی « رەوانـدز » • ئینگلیـزەکان یوسـف بەگی یگو کیان کوشتبو لە بـەر ئەوە بـراکەی ئەی‌ویست تولـەی بـراکەی لە ئینگلزەکان بسـینی ، باویـل ئاغـاو کورەکانـی دوژمنایـەتیـان هەبو لە گەل ئیسماعیل بـەگ‌و ئینگلیـزەکـان‌و دوسـتی ئیسـماعیـل بـەگ بـون ، جـا ئـەم قـین لە دلانـە هەمـو پیکـەوە کـوبوبونەوە لە رەوانـدز بـی ئـەوەی ئامانجیکـی سـیاسیان بیـی لـە تولـە سـەندنی عەشـایەری بـەولاوە مەبەسـتی تـریان نەبـو ، بـەم جـورە هـیرشیان هینابوە سـەر رەواندز تەنیـا مەبەسـتیان ئاژاوە نانـەوەو هـەرا بـەرپا کـردن‌و گوبەنـد نانەوە بو بەسـن ، کاك ئەحمـەد تەقیشـن ئـەو ئامانجـەی کە بـە دوایـا عەودالی بو لە دەمیکـەوە بو کومەلیکـی وا ئاژاوە نـیرەوەی بـی مەبەسـت دەگەرا کـە ئـەو مەبەسـتە شـارراوەی کە پەچنـی بویـە دلـی‌و شـاردبویـە ئەمـرو ئـەو مەبەسـتە بـەم کومەلە بـی ئامانـج‌و مەبەسـتە بەریتـە

سه كه به سهبهر زاری ناوی نابو كوردایهتیو خوی وا پیشان ئهیدا كه كوردایهتی ئهكیا كهچی یهكیك بو له توركیزمه توخه خهستهكان كه له توركیاوه بو ئهم مهبهسته نیررابو ، رقو دوژمنایهتی ئهم كومهله بهرامبهر ئینگلیز گهیشتبوهرادهیهكی وا كه به توندی ههول بدهن بو هینانی هیزیكی تورك بو رهوانیدز •

ئهمه دوا بریاری ئهو كومهله بو لهو كوبونهوهیهدا ، لهم روهوه نوسراویان نارد بو والی تورك له « وان » ئهویش وهلامی نوسراوهكهی دابونهوه ، لهو وهلامهدا هانی داون بو فراوان كردنی جولانهوهكهیان ، وه داوای لی كردن كه ههول بدهن ئهو ولاتهش بخهنهوه باوهشی « دایكی نیشتمان » « ١ » كه توركیایه !

ئهمانه ویستیان كه اسماعیل ئاغای سمكوشیان له گهل بیت نوسراوبكیان بو نارد داوای یارمهتیان لی كرد ، ئهویش كه زانی ئهمانه جولانهوهكهیان بی سهرىیهو ئامانجیكی نیشتمانی تیا نیه یارمهتی نهدانو وهلامی نهدانهوه ، شورش گیران دوا بریاریان ئهوهبو كه به ههر جوریك بی ئهبی هیزیكی تورك بهینن كه به یهكهوه بهرگری بكهن بهرامبهر ئینگلیزهكان ، ئهحمهد تهقی ئهلیت « كه تیگهیشتم بیرو باوری ئهمان وه بیرو باوری دانیشتوانی ناوچهی « قهلادزهو رانیه » وهك یهكه بویه منیش قایل

« ١ » دایكی نیشتمان مانای خاكی توركیایه وه كوردستانیشیان به خاكی توركیا داناوه .

بوم بەو داوا کردنەی کە لیم کرا کە بیم بە باور پی کراوی هەموویان بچمە « وان » وە لە گەل والی « قدری بەگ »بدویم بو هینانی سەربازو « ١ » چەك و تفاقی جەنگی بو رەواندز

ناردنی ئەحمەد تەقی بو نوینەری کوردستانی خوارو بو تورکیا :ـ

ئەحمەد تەقی لە گەل « فەتاح شانەگەر » ناودا کە تەتەریکی تورکەکان بو وە خەلکی شاری سولەیمانی بو تەتەری ئەکرد لە بەینی والی « وان »و شورش گیرانی رەواندزدا پیکەوە رویشتن وە ئەحمەد تەقی بو بە نوینەری کوردستانی خوارو ، لە کوتایی تشرینی یەکەمی ١٩٢٠دا لە رەواندز دەرچون بەرەو « نەهری » مەرکەزی شمدینان بە ری کەوتن ، پاشس سێ روژ گەیشتنە « نەهری » ئەم دی یە لە جەنگی روسا ویران کراوەو بوە بە کەلاوە لەوی ئەحمەد تەقی چوە بو دیدەنی « مەفرەز قوماندانی »و « وەکیلی قائمقام » بە خوشیەوە هاتون بە پیریەوەو پیشوازیان کردوەو میوانداریان کردوە ، لە کاتی دواندا بوی دەرکەوتوە کە « مەفرەزە قوماندانی »ناوی « محمود فضل »ە عەرەبی عیراقە

« ١ » ئەحمەد تەقی لیرەدا دەری خست کە خوی یەکیك بوە لە بەرەی جل خوار « تورکیزم »ەکان کە بە تایبەتی لە ئەستەمولەوە بو ئەوە هاتوتەوە کە ئاژاوە بنیتەوە لە کوردستانا بو تیکدانی سیاسەت لە ئینگلیزەکان لە ناوچەی کوردستانی عیراقدا . ـ نوسەر ـ

ئـەو لە ئەحمـەد تەقـی گەیـاند کـە ئیسـتا لـە تورکیـا « ئەەنجومەنی نەتـەوەی گـەورە » پیـك هاتـووە بە سـەروکایەتی « مصطفـی کمـال » وە کـوردەکانـی کوردسـتانی ژورو لـە گەلـی ریـکن وە ولاتـی روژ هەلات هەمـو پەیـوەندی خویـان بـری لـە گـەل ئەسـتەمول‌دا ،قەدری بەگـی والـی « وان » کـوردە خەلکـی دیـار بەکـرە ، ئیسـماعیل ئاغای سـمکوش ئیسـتا لـە گـەل تورکـا زور دوسـتە وە بە ئـازووقە ناردن یـارمەتی بەشـی روژ هەلات ئـەدات .

پاشـس دە روژ مانـەوە لـە « نەهـری » ئەحمـەد تەقـی چـو بـو دیـدەنی ئیسـماعیل ئاغـای سـمکو ، لـە دوای دوان لـە گەلیـا بـوی دەرکـەوت کـە بـیرو بـاوری ئیسـماعیل ئاغـای سـمکو زور جیـاوازە لـە بـیرو بـاوری کوردەکانـی رەوانـدزو رانیـەوقەلادزە ،ئیسـماعیل خـان لە قسـە کـردنا وتـی : ــ « ئیسـتا ئینگلیـز زور بەهیـزە ، مجادلە کـردن لە گەلیـا لـە بـارەی کـوردەوە زور گرانـە ، بـاور ناکـەم تورکی زەبونیشـس بتوانـی بـە ناردنـی هیـز بـو ئـەوەی دەسـت بخاتـە کارو بـاری سیاسـی رەوانـدزەوە ، چاکتریـن شـت بو کـورد ئەمـرو ئەوەیە لـە ئـیرانا جولانـەوەمان یەك بخەیـن ، وە بونـی خومـان لـە ئـیراندا بپاریـزین ، ئەمـە بو بـاری ئەمـرومان زور باشـە ، وە لە دوا روژا ئەتوانین کەلکـی زوری لـی وەرگریـن » !

ئەحمـەد تەقـی وتویـەتی عباسـس ئاغـای مەحمـود ئاغـاو هاوریکانی ئـامادەن بـو قبـول کـردنی ئـەم بـیرو بـاوەرەی ئیـوە ، لـە گـەل

ئیسماعیل خاندا بریاریان داوە بچن بو ناو « مامشس » لەویشەوە بنیر نبە دوای عباس ئاغاو هاوریکانیا ، لەم کاتەدا بروسکەیەك لە والی « وان »ەوە هاتوە داوای ئەحمەد تەقی کردوە ، ناچار ئەحمەد تەقی گەراوەتەوە بو « وان » لەوی زور هەولی داوە بو ناردنی مەفرەزەیەك سەربازی تورك بو رەواندز ، لە « وان » مەحمود جەودەتی دیوە کە لە سولەیمانیەوە لە دەست « میجەر سون » رای کردوەو پەنای بردوتەوە بەر « تورك » وە فەرماندەری هیزی ژەندرمە بو لەو ناوچەیە ، لە دوایی‌دا تورکەکان بریاریاندا مەفرەزەیەك سەرباز بنیرن بو رەواندز لە ژیر فەرماندەی « محی‌الدین بەگ » ناودا ئەحمەد تەقی کە ئەمەی بیست روری پی خوشبو بە گورجی « فەتاح شانەگەر »ی نارد بو رەواندز بو ئەوە بە هاتنی مەفرەزەکە کوردەکان ئاگادار بکا ، وە هەر وەها پیاویکی تریشس کە « حەمید »ی ناو بو لە گەل قومیسەریکا نیرران بو پشدەر بو لای عباس ئاغا بو ئەوەی لە بیرو باوری ئەوانیشس بگەن وە هەر وەها تورکەکان ویستیان راستی‌و دروزنی ئەحمەد تەقیش تاقی بکەنەوە تا بتوانن پشتی پی ببەستن ، پاشس ماوەیەك فەتاح لە رەواندزەوە گەرایەوە ووتی رەواندزیەکان بە پەروشەوە چاوەربی مەفرەزە دەکەن ، هەر وەها « حەمیدو قومیسەر »ەکەشس لە پشدەرەو هاتنەو ئەوانیشس هەر وایان ووت ، •

بەهار بو مانگی نیسان ١٩٢٢ز فەرماندەر محی‌الدین بەگ وە دوو ئەفسەرو توپیك‌و دوو مەترەلیوزو ٢٠ یان ٣٠ سەربازی تورك

هەنـدیك تفاقـی جەنگـیو چـەند تفەنگیـك درا بـە مەفـرەزەکە ، بـەم جـورە ئـەم مەفـرەزە شـرە پەرپـووتـەی تـورك نـیران بـو « باشـقەلا » بلوکـە سـەربازەکانـی کـە لـە نەهـری بـون ئەوانیشـی چونـە نـاو ئـەم مەفـرەزەیەوەو بـونە یـەك هەمـو ژمـارەی سەربازەکان گەیشـتە « ١٠٠ » سـەرباز ، ئەحمـەد تەقـی لـە باشـقەلاوە چـو بـو لای ئیسـماعیل ئاغـای سـمکو ، کـە چـاوی بـە ئیسـماعیل ئاغا کەوتو باسـی مەفـرەزەکەی بـو کـرد کە دەنـیریت بـو رەوانـدز ، ئیسـماعیل خـان کە ئەمـەی بیسـت زور گـرژ بو وە زوری پـی گـران بـو بـەلام بە سـەر زاری دەری نـەبری ، فارسـی ئاغـای زیبـاری کـە پەنـای بردبوە بـەر ئیسـماعیل ئاغـا بـریاری دا لـە گـەل ئـەم مەفـرەزەیەدا بگەریتەوە فارسـی ئاغـا « ٣٠٠ » چەکـداریکی لـە گـەلدا بـو .

گەرانەوەی ئەحمەد تەقی لە گەل مەفرەزەیەکی تورك بو رەواندز : ــ

ئەحمـەد تەقی پاشـی چەنـد روزیـك مانـەوە لای ئیسـماعیل ئاغـا لـە گـەل فارسـی ئاغـاو سـوارەکانیدا چونـەوە بـو « نەهـری » بو نـاو مەفـرەزەکە ، محیالـدین بـەگو ئەحمـەد تەقـیو چـواردە سەرباز لە پیشـەوە چـون بـو رەوانـدز بو دەمـە تەقی کـردن وە دوان لـە گەل دانیشـتوانی ئـەو ناوچانـەدا وە نـە دەمو دوانیـانو بـیرو بـاوەریـان گەیشـتن بەرامبـەر هاتنـی ئـەو مەفرەزەیە ، ئەگـەر دییـان لـە رەواندز کـارو بـار بـە دلـی ئەمـان ئـەروا ئـەوا دەنگـی هەمـو مەفـرەزەکە ئـەدەن بـین بـو رەوانـدز ، لـە ریگـا سـعید بـەگی بـرادوسـت هات

بـه پـیریانەوەو میـواندارییەکی گـەرمی کـردن ، ئنجـا لەویـوە رۆیشتن تا گەیشـتنە رەوانـدز ، لـەوی لـە دوای پیشـوازی کـردن هەمـو داوایان لـە محـیالدین بـەگ کـرد کـە بـە پەلـە مەفـرەزەکە بینێت ، محیالدین بـەگ چوەوە بـو « نەهـری » چـاوەڕێی وەلامـی بـروسکەکەی بو بـو بـڕیار دان لـە سـەر چوونـی مەفـرەزەکە بـو رەوانـدز بروسـکەیەك هـات ئەلیـت « مەفـرەزەی شـەمدینان تیکـەل بە جەبهـەی الجـزیرە بیی وە محـیالدین بـەگ مەفـرەزەکەی بـداتـە دەسـت محمـود فضـل وە خـوی بچـی بـو جەبهـەی روژهەلات » لـە سـەر ئەمە چوونی مەفرەزەکە بـو رەوانـدز وەسـتینرا ، « ۱ » ئەحمـەد تەقی چـوەوە بـو شـەمدینان وە لـەوی مایـەوە کـردیان بـە « وکیلـی قائممقام » لـە نەهـری ، دوای مـاوەیەکی دورو دریـژ بـڕیار درا ، کە مەفـرەزەکە بنـیریت بو رەواندز .

مەفـرەزەکە لـە ژیـر فەرمانـدەی « محمـود فضـل »دا چـون بو رەوانـدز لـە ریگـا « محمـد ئاغـای وەلاشـس » وە « محمـد علـی ئاغای جندیان » زور لە دژ هاتنـی ئـەم مەفـرەزەیە بـون بویـە لە دیـی جنـدیان کوبونـەوە بڕیـاریان دا کە نەیەلـن ئـەو مەفـرەزەیە تیپـەڕ ببـی

« ۱ » بـڕوانـنـە نـەتەوەی کـورد لـە لایـەکەوە داوای سـەندنی مافـی نەتـەوایەتـیو سـەربەخویی ئەکریـت ، لە لایەکـی تریشـەوە داوای گەڕانەوەی تـورك ، ئەمـە ئـەوە دەردەخـا کە سـەربەستیو سـەر بەخـویی خـوازیو نیشـتمان پەروەری بـە نـاو کـوردا بـلاو نەبـووە تـەواو لـەو کاتـەدا .

نووسـەر

تورکەکان دوو توپیان نا بە دیی جندیانەوە هەمو رایان کرد ، ئنجا گەیشتنە رەواندز لەوی کومەلیکیان پیکەوە نا بە ناوی کومەلی « نەتەوە » وە « شیخ رەقیب »یان کرد بە سەروکی ئەم کومەلە ، ئەحمەد تەقی بو بە نایبی سەروك ، غفور خانو باویل ئاغاو شیخ کا کە ئەمینی سەلان ، وە شیخ جواد سەرەکی برادوستو خدر ئاغای سەرچیا بونە ئەندام ، ئەحمەد بەگی بگوك کرا بە قائمقام لە رەواندز ، وە نوری باویل ئاغا بو بە فەرماندەی پولیس ، شەوکەت ئەفەندی کرا بە شارەوانی شاری رەواندز ، بەم جورە ئیدارەی تازە گیراو لیستەی نیرا بو « وان » « ١ » کە لە ژیر دەسەلاتی تورکیادا بوبو بریار دان لە سەری ، وەهیزبکیش پیکهات بە ناوی هیزی « نەتەوە »وە بە سەروکایەتی سەرەك خیلەکان هەندیك تفەنگو تفاقی جەنگی دابەش کرا بە سەر ئەم هیزەدا ، بەلام خواردەمەنیو ئازووقەی ئەم هیزەو « ١ »

« ١ » رەواندز بە زور کوردەکان کردیان بە ولایەتیك لە ولایەتەکانی تورکیا وەك ئەمەکەی والی « وان » وتبوی با بگەریتەوە باوەشی دایکی گەورە کە تورکیایە .

« ١ » هیزیکی کورد ئەوەندە پەراگەندەو برسی بی لە سەر زگی دیهاتیە هەژارەکانی کوردستان خوسان ژبەنن کە بە ناو هاتون بو بوژانەوەی ناوچەکەیانو رزگار کردنیان ، ئەبی چ ئومیدیکی پی بکریت وا دیارە ئەحمەد تەقیو شورشگیرانی رەواندز هیچ هەستیان بەم کەمو کورتەی تورك نەکردوە . — نووسەر —

مەفـرەزەی تـورك هەمـوی بە سـەر شـانی دانیشـتوە هەژارەکانـی ئەو دیهـاتانـەوە بو کـە لـە دەورو پشـتی رەوانـدز بـون ، دوای ئەمە کومەلی نەتـەوە بـریاری دا کـە شـورشەکەیان پـەرە پی بسـینن‌و فـراوانی بکەن لـە قەلای « باتاسـ » ئینگلـیزەکان « ٦٠ » سـوارەی سـەربازیان هەبو ئەمانـە هەمـو کـورد بـون لـە ژیـر فەرمانـدەی ئەفسـەریکی کوردا بـون ، ئەمانـە چـاو دیـری کـردنی ناوچـەی حریـریان پـی سـپیرابو چـەند روژیـك لـەوە پیشـ ئـەم ئەفسـەرە پیـاویکی نـاوداری کوشتبو ـە ناوچـەیەدا ، دانیشـتوانی ئـەم ناوچەیـە زوریـان لـی‌یان پـر بوون‌و دلگـیر بون ، لـە بـەر ئـەوە لـە ژیـر فەرمانـدەی جـواد ئاغـاو خدر ئاغـادا دوو سـەد چەکـدار لـە هیـزی نەتـەوە لـە گـەل ئەفسـەریکی تـورك‌و « ٢٠ » سـەربازی تورکـا لـە بـەری بەیـانا هـیرشیان بـردە سـەر هیـزەکەی « باتـاس » وە ئابلووقـەی قـەلای « باتـاس »یـان دا بـی تەقـەو بەرگـری هەمـویان گرتـن‌و ولاغ‌و چەکەکانیـان لی سەندن تەنیـا سـواریکیان نەبیـت لـە ریگـای شەقلاوەوە رای کرد ئەفسەرەکەش کوژرا ، سـەربازە دیلـەکان بـران بـو رەوانـدز لـە بـەر ئـەوەی کورد بـون هەمـو لـەوی بـەردران ، هیـزی نـەتەوە تالانیکی باشـیان دەست کەوت ، شـیخ رەقیب کـرا بـە حاکمی حەریـر ، مـیرانی قـادر بـەگ لە شـەقلاوەوە بـە شیوەیەکی نهینـی نامەی بو ناردن وە پەیوەندی دوستایەتی لـە گـەل پەیدا کردن ، وە میرانـی ئەحمـەد بەگی « بیتـواتە » لـە گـەل مـیرانی رەشـید بـەگی کوریـدا هاتـن بو رەوانـدز بو دیـدەنی کومەلی نەتـەوە حاجـی رسـول ئاغـای شـاور داوای دیـدەنی غفـور خانـی کرد

قالـەی ئایشـە خـانو ماجـد مصـطفی لـە ریگـای ئـیرانەوە هاتنـە رەوانـدز ، ماجـد بـە دزیەوە بە ئەحمـەد تەقـی ووت : ــ « توفیـق وەهبـی »و « سـەمەر ڤیـل » هاتنـە سـولەیمانـی بـو دامـەزراندنـی بـەرپوەبەرایەتیـەکی کوردایـەتی بـی شـیخ مەحمـود ، لـە بـەر ئەوەی کـە زوربـەی دانیشـتوانی شـاری سـولەیمانـی لایـەنگری هاتنـەوەی شـیخ مەحمـود ئەکـەن ، ئـەم ئیشـە سـەری نەگـرتو دوا خـرا ، پاشی ماوەیـەك کومـەلی نەتـەوە چـون بـو ناوچـەی شـاوور لەوی دانیشتوانی ناوچـەی « ئاکـو » هـیرشیان بـردە سـەر شـاری رانیـە ، کومەلـی نەتەوەشـی چـون بـو یاریـدە دانو لـەم شـەرەدا بەشـدار بون ، حاکمی سـیاسی دەربەنـد لـە گـەل بابکـر ئاغـای سـلیم ئاغـا بـە هیـزیکی گـەورەوە هاتبـوە قەلای رانیـەو بـەرگریان دەکـرد ، هیـزی نەتـەوە لە هەمـو لایـەکەوە هـیرشیان بـردە سـەر رانیـەو ئابلـووقەی شارەکەیان دا ، شـەر بـە تـونـدی دەسـتی پـی کـرد ، « ماجـد مصطفـی » ئوتوماتیکیـکـی وەرگـرت هەتـا سـەرچاوەی قوولـەی رانیـە هیرشـی بـرد ، ئوتوماتیکەکـەی تیکـچو ئەوەنـدەی نەمابو تیـا بچـی زور بـە زەحمـەت رزگـاری بـو ، پاشـی بەرگـریەکی زوری بـی ئەنجـام حاکمی سـیاسیو بابکـر ئاغـا رانیـەیان بـە جی هیشـتو هیـزی نەتەوە گەرانەوە حاکمـی سیاسـی وە بابکـر ئاغـا بـە سـوپاوە رویـان کـردە شـاوور دانیشـتوانی ناوچەکـە هەمـو چـوبون بو نـاو شـاخەکان لـە بـەر ئەوە پاشـی یەکـدو روژ گـەرانەوە بـو رانیـە ، لـە رەوانـدز قالـەی ئایشە خـان وە ماجـد مصطفـی نامەیەکیـان لـە ئەحمـەد تەقـی وەرگـرت بو

والی « وان » وه گەرانەوه بو « وان » لەویشەوه چون بو لای ئیسماعیل ئاغای سمکو لە دوای دیدەنیو گفتو گو له ریگای پشدەرەوه گەرانەوه بو شاری سولەیمانی مەفرەزەی تورك توپیکی تری بو هات لە گەل سەد سەربازی ترا و محی‌الدین بەگ کرایەوه بە فەرماندەر •

ئینگلیزەکان تا ئەم کاتە هیچ جورە دەسەلانیکیان نەبو له ناوچەی رەواندزو حەریردا وه هەر وەها لە ناوچەکانی شاوورو رانیەو سندولانو قەلادزەشا وه لە هەمو ناوچەکانی تری دەورو پشتا ، ئینگلیزەکان چوار سەد سەربازی نەستوریو ئاثوریان لە عەقرەوه هینایە سەر زیی بادینان واتە زابی گەورە وه « ١٥٠٠ » سەربازی لیویان هینا بو شەقلاوه ، شیخ رەقیب حاکمی حەریر راپوریکی لەم روەوه دا بە کومەلی نەتەوەو ئاگاداری کردن کە ئەم هیزه ئامادە کراوه که لە دوو قولەوه هیرش بینن بو سەر « باتاسو حەریر » هیزی نەتەوەش بەرامبەر بەم ئاگادار کردنە ، هیزی باتاسو حەریری زور بە هیز کرد بو بەرگری کردن بەرامبەر بە هیرشی دوو قولی ئینگلیز ، هیزی ئینگلیز لە دوو قولەوه رویان کردە باتاسو حەریر وه فروکەکانیان له ئاسمانەوه پاریزگاری دەکردن ، تەقە لە نزیك باتاس دەست پی کرا هەردوو هیزەکەی ئینگلیز گەیشتن ، بو بە شەریکی خوینین فروکەکانیان حەشریان دەکردو باشی هەلدەسوران ، پاشی نیوەرو هیزی ئینگلیز لە بەر باتاسا ناچار کران بە کشانەوه له گەل

هیزی تریانا بونە یەك وە یەکسەر هەردو لایان هیرشیان بردە سەر حەریر ، نیوەی حەریریان داگیر کرد هیزی نەتەوە ناچار بون لە لای سپیلکەوە دەستیان کرد بە تەقاندنی توپ بەرەو دەشتی باتاس بو ئەوەی هیزی ئینگلیز بشلەزینن ، لە بەرێ یەیانا هەمو هیزی نەتەوە لە هەمو لایەکەوە هیرشیان بردە سەر هیزی ئینگلیز ، لە گەل ئەم هیرشەدا هیزی ئینگلیز دەستیان کرد بە کشانەوە بو ریگای « بالیسان » و « شەقلاوە » هیزی نەتەوە تا نزیك بالیسان دوایان کەوتن و زیانیکی زوریان لی دان لەم شەرەدا شیخ جواد وە خدر ئاغای حەمەدە شێ زور دلیریان نواندو ناویان دەرکرد .

★★★

❊هاتنی ئوزدەمیرو هیزەکەی بو رەواندز :ـ

لەم کاتەدا بو حکومەتی فەرەنسە لە گەل تورکیادا ریك کەوت « ئەدەنە »ی دایەوە بە تورکیا « ئوزدەمیر » کە لەوی شەری دەکرد لە گەل فەرەنسیەکانا لەویوە بە خوی و هیزەکەیەوە ناردیان بو رەواندز بەم جورە هیزی رەواندز بەهیز کرا .

« ئوزدەمیر » ناوی خوی « علی شفیق »ە رەگەزی چەرکەسە

پیاویکی وریا بوه ، له پشدر ئەو ئاغایانەی له دژ بابکر ئاغاو رژیمی حوکمی ئینگلیز بون خویان ئاشکرا کرد هەمو به مالەوە هاتنه « وەزنه » بو ئەوەی نزیك بن له جولانەوەی رەواندز نوینەریان نارد بو لای ئوزدەمیر ، داوایان کرد که هیرش ببریت بو سەر دەربەند ، هەر وەها لەم داواکردنەدا پشدەریەکانو رانیەیی و غفور خان به توندی هەولیان داو داوایان له « ئوزدەمیر » کرد که هیرش ببەرنه سەر دەربەند ، شیخانی بجیل داوایان لی کرد هیرش ببرینه سەر عەقره ، لەم وەختەدا « کەریم بەگی فەتاح بەگی » هەمەوەند وە « فەقی محمد »و « سید محمد جەباری » له گەل دوو سەد سوارا له ریگای حەریرەوە هاتنه رەواندز ، ئەم هاتنەی ئەمان زور دەنگی دایەوە ، پاشن یەکدو روژ له دوو قولەوە هیرش برا له شاوورو ناو دەشتەوە ، ئەحمەد تەقی له قولی شاوورەوە له گەل هەمەوەندەکان بو بە بی ئەر گیرا ، « ئوزدەمیر » له قولی ناودەشت بو له گەل « بەهلول ئاغا » مدیری ئینگلیزەکاندا به شەر هاتن ، نزیکەی سەد چەکداریکی شیخی سەلان له گەل ئەحمەد تەقیدا چون به دەنگیانەوە هیزی بەهلول ئاغا شکاو هیزی نەتەوە به ئاسانی چونه « شەهیدان » که دوو سەعا تله دەربەندەوە دورە هیزی لای شاوریش رانیەیان داگیر کرد ، ئینگلیزەکانیش له ژیر فەرماندەی « میجەر ئەدمونلس » دا هیزیکی گەورەیان له دەربەند کوکردبووە بو بەرگری ، بابکر ئاغاش له قەلادزە خوی قایم کردبو ، خەتی تەلەفونی بەینو

قەلادزەو دەربەند بررابو ، هەردوو لوتکەی چیاکان هیزی نەتەوەی داگیری کردبو ، هیزی نەتەوەی دەست وەشین لە شەهیدانی ئامادە بون بو هیرش بردن ، ئینگلیزەکان بریاری ئەوەیان دا کە واز لە دەربەند بینن و بگەرینەوە ، هیزی نەتەوە لە بەری بەیانی هیرشی بردە سەر دەربەند ، لە بەر ئەوەی کە هیزی ئینگلیزی تیا نەمابو بی شەر گیرا ، هیزی نەتەوە رویان کردە « بوسکین » بە دوای هیزی ئینگلیزدا کە هیشتا لە قەلای بوسکین‌دا مابون ، دەست کرا بە شەر کردن بە توپ و مەترەلیوز ، هیزی نەتەوە لە هەمو لایەکەوە هیرشی برد ، هیزی ئینگلیز شکاو رویان کردە شاخی « دەرو بزماری » بەرامبەر رانیە کە لەوی خویان بگرنەوە ، سوارەی هیزی نەتەوە لە پیش ئەواندا سەر شاخەکەیان گرت هیزی ئینگلیز کە بەمەیان زانی گەرانەوە بو لای گردە « بلویرەکە » کە لەویدا خویان بگرنەوە ، لە بەری مەرگەوە سوارەی پشدەری لە پیش گەیشتنی ئەواندا گردەکەیان گرت ، ئیتر هیزەکەی ئینگلیز هەمو بە پەریشانی کەوتنە ناو مەرەزەکانی دەشتایی « بتوین »ەوە توپ و گرانایی و زور شتیان لی بەجی ما ، لە مکاتەدا فروکەی زوری ئینگلیز هات وە فریای هیزە پەرشو بلاوو بەزیوەکە کەوت لە ژیر پاریزگاری فروکەکانا بە پەلە پروزکی خویان گەیاندە « سەرخمە » وە چونە « کویسنجاق » بو سبەینی ئەویشیان بە جی هیشت ئنجا سولەیمانیشیان چول کرد . وە بریاری هینانەوەی شیخ مەحمودیان دا لە دیلی .

نوینەرانی شاری کویسنجاق هاتن بو رەواندز بو لای کومەلە داوای ناردنی مەفرەزەیەکی « ٥٠ » سەربازیان کرد کە بنیریت بو « کویسنجاق » ، کومەلە بریاری ناردنی مەفرەزەی « ٥٠ » سەربازی دا لە گەل ئەفسەریکی تورکدا کە بچن لە گەل نوینەرانی کویسنجاقدا ، مەفرەزە چو بو کویسنجاق ئینگلیزەکان بەمەیان زانی لە هەولیرەوە فروکەیان نارد شاری کویەیان بومبا بارانیکی توند کرد ، دانیشتوانی شاری کویە هەمو بە جاریك هەلسانە سەر پیو نارەزایی خویان پیشاندا بەرامبەر بە چوونی ئەو مەفرەزەیە بو « کویسنجاق » « ١ » ، وە بە کردەوە مەفرەزەکەیان دەرکرد ، ئەم مەفرەزەیە نیررا بو « خدران » • ئینجا لە سولەیمانییەوە نوینەران هاتن داوای هیزیان کرد کە بنیریت بو سولەیمانی بو داگیر کردنی ، کومەلی نەتەوە لە وەلاما بە نوینەرانی سولەیمانیان ووت « ئیستا لەم کاتەدا ناردنی هیز بو سولەیمانی وە داگیر کردنی زیانی هەیە بو گیرانەوەی شیخ مەحمود بو سولەیمانی ، وە هەروەها زیانی هەیە بو بابەتی جولانەوەی بابەتی نەتەوایەتی لە سولەیمانیدا » • چونکە ئینگلیز ئیستا سولەیمانی بەجی هیشتوەو

« ١ » وا دەردەکەوی نوینەرانی کویسنجاق چل خوارەکانی کویە بون لە خوینالە ە هاتبون بە ناوی دانیشتوانی کویەوە داوای ناردنی مەفرەزەی تورکیان کرد ، زوربەی دانیشتوانی کویە قایل نەبون بە هاتنی ئەم مەفرەزە پەراگاندە برسیە ، بویە دەریان کردن •

ـ نووسەر ـ

بـــڕیاری هینانەوەی شیخ مەحمــودی داوە ، ئەگـــەر هیـــزی کومەلی نەتەوە، ـــکە مانـــای « هیـــزی تـــورك »ە بیتـــە ســـولەیمانی ، ئینگلیـــزەکان ئەمـــە دەکـــەن بـــە بەهـــانە بە دەســـتیانەوە بـــو تەگـــەرە دان لە هاتنـــەوەی شیـــخ مەحمـــود وە شـــارەکەش بـــە بومبـــا ویـــران دەکـــەن وە دایـــدە بیـــژن ، ئەمـــە ئـــەو وەختـــە زیـــانیشـــ دەبەخشـــی بـــە ئیمـــــە ، نوینـــەرانـــی ســـولەیمانی لـــە وەلامـــی کومەلـــەی نـــەتەوە دلگـــیر بـــون وە رەخنـــەی زوریـــان لـــە ئەحمـــەد تەقـــی گـــرت کـــە گویـــا ئـــەو بـــوە بـــە هـــوی ئـــەوەی « ئوزدەمـــیر » هیـــز نانـــیریت بو ســـولەیمانی لە ســـەر داوا کردنی جـــل خـــوارەکانی ســـولەیمـــانی •

مەفـــرەزەکەی « خـــدران »و « پشـــدەر » نـــیران بـــو دەورو پشتی ئەشـــکەوتەکانـــی « قەمچوغە » لـــە ســـورداشـــ کـــە شـــیخ مەحمـــــود گـــەرایەوە بـــو ســـولەیمانی ئـــەو مەفـــرەزەیە لـــە قەمچـــوغەوە گەرایـــەوە بـــو رانیـــە ، بابکـــر ئاغـــاش بـــە بـــی شـــەر قـــەلادزەی دایـــە دەســـت عباســـ ئاغـــا ، خوشـــی چو بو کویســـتان ئنجـــا لە قـــەزای رانیـــەو پشدەرا تشـــکیلاتی ئیـــداری بو بە بەریـــوەبەری کـــارو بـــار بـــەم جورەی خوارەوە کـــــرا : ـــ

بـــایز ئاغـــای عباســـ ئاغـــا کـــرا بە قائمقامـــی قەلادزە ، قـــادر ئاغای مصطفـــــی ئاغـــا وە مدیـــری مەرگـــە ، شـــیخ ئەمینـــی ســـندولان بـــوە قائمقامی رانیـــە ، غفـــور خـــان بـــوە مـــدیری نـــاو دەشت ، مەفرەزەیەکیش نـــیررا بـــو دەربـــەند ، « فـــەوزی بـــەگ »نـــاو کـــە تـــورك بو کـــرا بـــە

سەرکردەی هەردوو قەزاکە وە ئەحمەد تەقی کرا بە مفتشی ئیداری بارەگاشی لە رانیە بو ، هیزی تورك لە گەل « ئوزدەمیر »دا گەرانەوە بو رەواندز وە هیزەکانی تریشی بلاوەیان لی کرد ، فروکەی ئینگلیز بە توندی دەسورانەوە بە سەر رانیەدا •

پاشی گەرانەوەی شیخ مەحمود بابکر ئاغاو عباسی ئاغا پیکەوە ئاشت بونەوەو بە جوتە چون بو سولەیمانی بو بەخیرهاتنەوە کردن لە شیخ مەحمود ، کە گەرانەوە لە رانیە عباسی ئاغا ووتی « مستر چەپمەن »م دیوە داوای کردوە کە تورکەکان دەرکەین ، ئەویش لە وەلاما وتویەتی بی معنایی حاکمە سیاسیەکانی ئینگلیز بوە هوی هینانەوەی تورك ، ئەگەر ئەوان باشی بن دەریان ئەکەین ، « چەپمەن » وتویەتی « کارو باری سولەیمانی درایە دەست شیخ مەحمود ئەویش خوی ئەزانی چی ئەکا » ، عباسی ئاغا وتویەتی « کە دەگەرینەوە کاریکی وا دەکەین کە تورکەکان قەلادزەو رانیە بو شیخ مەحمود بەجی بیلن ، وە ئیوەشی کاریکی وا بکەن « کویسنجاق » بدریت بە شیخ مەحمود » ئەحمەد تەقی بە فەرماندەری تورکی ووت بو گەرانەوەی هەمو هیزەکانی تورك لە قەلادزەو رانیە بو رەواندز ، پاشی سی روژی تر « ئوزدەمیر » فەرمانی دا بە گەرانەوەی هیزەکانی تورك هەمو بو رەواندز ، ئنجا شیخ مەحمود ئاگادار کرا کە نوینەرانی خوی بنیریت بو قائمقامیو بەریوەبەری کارو بار ، کاربەدەستانی شیخ مەحمود گەیشتنە رانیە ئالای کوردستانیان

هەلکرد ، ئینگلیزەکان کوسنجاقیان نەدا بە شیخ مەحمود وە کەوتنە بلاو کردنەوەی پرو پاگەندەو فرو فیل کردن ، ئینگلیز خواهەکان بە توندی لایەنگری ئینگلیزیان دەکرد ، تورك خواهەکان لایەنگری تورکیان دەکرد ، بەدبەختی کورد سەری لە هەموان شیواندبو و ەلە سیاسەتیشا هەمو کولی سوار بونو قال نەبون شیخ مەحمودی بەسزمان لە ناو ئەم چەند تەیارە سیاسیەدا سەر سام وەستابو ، دلیشی لە ئینگلیزەکان زور رەنجابو باوری پی یان نەمابو ، لە بەر ئەوە لە ژیرەوە ، مخابەرەی لە گەل « ئوزدەمیر »دا دەکرد وە داوای یاریدەی لی کرد ، ئەویش بە ئاشکرا وەلامی دایەوە کە ئەم یاریدەدانە لە دسەلاتی ئەودا نیە ئەبی ئەویش ئەم باسە بگەیەنیت بە ئەنقەرە ، ئەم ئیشە زور دورو دریژی کیشا لە بەر ئەوە شیخ مەحمود لەمەش وەرس بو بە توندی داوای ناردنی نوینەرانی « ئوزدەمیر »ی کرد بین بو لای خوی بو دیدەنیو گفتو گو کردن ، « ئوزدەمیر » ناچار بو یوزباشی « رائد » « فوزی بەگ »و قائممقامی پیشو رەمزی بەگو ئەحمەد تەقی بە نوینەرانی خو ی نارد بو لای ، شیخ مەحمود لە سولەیمانی وە ئاموژگاری کردن کە بە شیخ مەحمود بلین « مەفرەزەی رەواندز بیرو باوریکی باشی هەیە بەرامبەر بە کوردستانی خوارو » • بە تایبەتی بەرامبەر بە شیخ مەحمود ، وە حەز بە هەمو جورە ریوەبەریەك ئەکا کە پیك بیت لە بەینی تورکو کوردستانی خوارودا ، بەلام هەمو شتیك کە بکریت ئەبی

له سەر بریاری حکومەتی مەرکەزی تورك بکریت لە ئەنقەرە •

نوینەرانی « ئوزدەمیر » بە شیوەیەکی نهینی چونە شاری سولەیمانی لە مالی شیخ مەحمود میوان بون ، بەلام لە پیش ئەوەدا ئەوان بگەن ئینگلیزەکان زانیان ، لە کاتی گفتو گودا ئەحمەد تەقی بە شیخ مەحمودی ووت « قوربان پەلەتان کرد لەم روژەدا داوای سەر بەخوی‌و سەربەستی لە تورك کردن زور بی جی‌یە چونکە تورك لەو دەسەلات‌و توانایەدا نیە کە ئیوە چاوەریی ئەکەن •

نوینەرانی ئوزدەمیرو شیخ مەحمود پاشس گفتو گو کردن بریاریان دا کە شیخ مەحمود نوینەرانی خوی بنیریت بو ئەنقەرە بو گفتو گو کردن لە بارەی « خود مختاری »یەوە « حکمی زاتی » لە کوردستانی خوارودا بە سەروکایەتی شیخ مەحمود لەو کاتەدا « فتاح بەگی ئەمینی عەتار » ژن برای شیخ مەحمود بە نوینەری « حسین روف » سەروك وەزیرانی تورکیاوە هات بو لای شیخ مەحمود ، شیخ مەحمودیش نوینەرانی خوی ئامادە کرد بو ناردنی بو ئەنقەرە ، ئەوانیشس « فتاح بەگی ژن برای »وە « رەفیق حلمی بەگ » وە « ئەحمەد تەقی » ئەم سیانە پیکەوە هەرسیکیان چون بو رەواندز لەوی کارو باریان لە « ئوزدەمیر » گەیاند ئەویشس نوینەری خوی یوزباشی فەوزی بەگی لە گەلا ناردن ، بار لە رەواندزا باش نەبو چونکە کردەوەکانی «ئوزدەمیر» زور ناشیرین بو ، هەندی پیاو خراپی لە دەورو پشتی خوی

کــو کــردبووه خــراپەیان پــی دەکــرد وەك « نەورەســ ئەفەنــدیو علی ئاغــای جنــدیانو شــیخ محمــد ئاغــای وەلاشــ » ئەمانــە هەمــو سەر بە ئینگلیــز بــون ، ئەمانــە لــە گــەل نوری یاویــل ئاغــاو شــیخ رەقیبە دا تیــك چوبــون •

لــە بــەر ئــەوەی کــە ریگــای شــەمدینان بەفــر گــرتبوی هــەر چــوار نوینــەرەکە لــە ریگــای ئــیرانەوە چــون بــو « تــەوریز » لەوی لــە کونســولخانــەی تــورك میــوان بــون ، لــەو کاتــەشــا روســیــای شــیوعی بەینــی لــە گــەل تورکیــادا زور باشــ بو لــە بــەر ئەوە ریگایان دا بــەم چــوار نوینــەرە کە لــە ریگــای « باتــوم »و « یەریڤان »ەوە بچن بو تورکیــا ، لــەو ی٠ــدەنی کاربەدەســتانی تورکیــایان کــرد لــە هەمــو گفــتو گوکــاندا کاربەدەســتانی تورکیــا هــەرگیــز باســی « خــود موختــاری » حکمی زاتــی کوردســتانی خــوارویان نەکــردووەو خــویــان نەداوە لــە قــەرەی ، هەمــو باســەکانیان هاتبــوە ســەر ئــەوەی کە لوایەك ســەربازی تــورك بنــیرن بــو رەوانــدز ، بــەلام ئینگلیــزەکان بــەم بــریارەی تورکیان زانــی لــە بــەر ئــەوە ئــەوان بــە گورجــی دەســت پیشــکەری خویــان کــردو هیــزیکی گەورەیان نــارد بــو رەوانــدز ، « ئوزدەمــیر » بــە هیــزە پــەراگەندە شــەقو شــرەکەیەوە رای کــرد چو بــە دیــوی ئــیراندا ، ســید طــە هــیرشی بــردە ســەر « نەهــری » لوای تــورك لــەم کاتــەدا گەیشــتە « باشــقەلا » کــە بــەم هیرشەی « ســید طــە »یــان زانــی ئەوانیشــ هیرشیــان بــردە ســەر « نەهــری » سوپای ســید طــە شکــا ، رفیــق حلمــی بــەگ کــە زانــی تورکەکــان نیازیان

باشــی نیــە بەرامبــەر کوردەکان بــە دل تەنگــی لــە ریگــای دیار بەکرەوە گــەرایەوە بــو ســولەیمانی ، لــەو کاتــەدا « عصــمت ئینــونــو » لــە « لــوزان »بو بــو دوان لــە بابــەت ولایــەتی موصــلەوە ئینگلیــزەکان لــە « لــوزان » ئــەو مەزبەتانەیان کــردبو بــە بەلگــە بــە دەســتیانەوە پیشــانی کونگــرەیان ئــەدا کــە لــە ســولەیمانی مــور کــرابــون لــە بابــەت حکمــرانی شــیخ مەحمــودەوە وتبــویان ئــەم مەزبەتانــە شاهدن‌و بەلگــەن بــو ئــەوەی کــە ئیمــە راســت ئەکــەین کــە دەلیــین کوردەکان خویــان هاتــون بــە شــوین ئیــمەداو بــردویانــین بــو ســولەیمانــی‌و تورکەکانیــان دەرکــردوە ، .

باشــی تەواو بونــی بابــەتی لــوزان‌و ســەرکەوتنــی تــورك لــەو پــەیمانەدا ، تورکەکــان بــریاریــان دا کــە بــە کــارو بــاری ســیاســی بابــەتی موصــل ببــریننەوە ، لە بــەر ئــەوە « فتــــاح بەگــی ژن بــرای شــیخ مەحمــود » گــەرایەوە بو ســولەیمانی بــو ئــەوەی لای شــیخەوە مەزبەتە بــەریت بــو ئــەوەی ببــی بــە نوینــەری شــیخ مەحمــود بــە نــاوی ولایەتــی موصــلەوە ببی بــە ئەنــدام لــە پــەرلەمانی تورکیــادا ، ئەحمــەد تەقیشــی گــەرایــەوە بو ســولەیمانی بو ئەوەی ئەویشــی مەزبەتە بــەریت ببــی بــە ئەنــدام لــە پەرلەمانی تورکیادا بە ناوی ولایەتی موصلەوە

★★★

ئەحمەد تقیو ئیسماعیل خانی سـمکو :ـ

ئەحمەد تەقی کە چو بو دیدەنـی ئیسـماعـیل خانـی سـمکو لـیی پرسـی بوچی لـە گـەل ئینگلیز ریـك ناکـەوی ؟

ئیسماعیـل خـان لـە وەلامـا ووتـی : ـ ئینگـلیزەکانو تورکەکـان هەردوو لایـان درومـان لـە گـەل دەکەن لـە با بـەت سـەربەخویـیو سـەربەستی کوردسـتانەوە ، هەر بەلینو قسـەیەك بـدەنو بلـین درو دەکەن وە هەلمـان دەخەلەتینـن ، ئینگلیـز ئـەیەویـت هەمـو کوردیـك وەك نوکـەر هەلسـورینیو ئیشـی پـی بکـات بـو چـاکەو دەسـت کەوتـی خـوی ، وەك مەیمـون هەلمـان پەرینـی بو کەیفـی خـوی بەرامبـەر نەتـەوەکەمان شـەرمەزارمان بکـا ئەمەشـں بـە مـن ناکـریت ، وە هەر وەهـا ووتـی « لـە کاتـیکـا مـن لـە شـوینەکـەی خـوم رامکـردو تورکەکـان هیرشـیان هینایـە سـەرم لـە سـەر ئاموژگـاریو هاندانـی سـید طـە ، مـن هاتـم بو ناوچـەی « دیـری » لـە عـیراق لـە لـوای هەولـیر بـو دیـدەنیوریـك کەوتـن لـە گـەل ئینگلیزەکـان ٠ حاکمـی سـیاسی ئینگلیـز لـە گـەل سـید طـەدا هاتنـە « دیـری » بو دیدەنیم دورو دریـژ قسـەمان کـرد پیـم ووت « مـن کـوردمو لیـم قـەوماوە دوژمنـی حکومـەتی « فارسـں »م لـە ئـیران ، ئـەوا ئەمجارەشـں بومە دوژمنـی تـورك چونکـە ژنیـان کوشـتمو کوریـان بـە دیـل بـردم ئیوەشـں ئینگلیـزەکان گەلـی قسـەتان کـردوە لـە گـەل « کومەلـی

کـورد » لـه ئهسـتهمول وه بهلینـی زورتـان داونهتـی هیچتـان به جی نـههیناوه ، لـه بـهر ئـهوه کوردهکـان لـه گـهل مصطفـی کمـالدا ریـك کهوتـن ، وه هـهر وههـا لـه کوردسـتانی خواروشـدا ئیـوه ئیـدارهی حکومهتـی شـیخ مهحمـودتان تیکـدا ، ئهوانیشـ ناچار بون لـه گـهل کمالیـهکانا ریـك کهوتـن وه هینایـانـن بـو « رهوانـدز » لـه کوردسـتانی خـوارودا ، ئیسـتاش مـن له جیاتـی ههمـو کوردیك لـه ههمـو کوردسـتاندا پیتـان ئهلیـم ، ئهگـهر ئیـوه ئامـاده بـنو راسـت بکـهن وه بـه راسـتی بینـه پیشـهوه بـو دانـی سـهربهخوی بـه کوردسـتان ، منیشـ خـوم ئامـادهم وه بهلیـن ئـهدهم کـوردتان لـه گـهل ریـك بخـهم ، ئهگـهر ئهمهشـ ناکـهن ، تهنهـا داواتـان لی ئهکـهم یـاریدهم بـدهن بچمهوه جیگـای خـوم ئایـا بـه شـهر کردن لـه گـهل ئـیراندا وه ئایـا به ئاشـت بونـهوه لـه سـهر بهلـینو گفتی ئیـوه ، •

حاکمـی سـیاسی ئینگلیـز لـه وهلامـا ووتـی : ــ

جـاری حـهز ئهکـهم بـزانم ئیـوه کوچتـان کـردوه چهنـد پارهتان پـیویسـته بـو نههیشـتنی ئاتاجیتـان ؟

ئیسـماعیل خـان وهلامـی دایـهوه ووتـی : هیـچ جـوره ئاتاجیهکمان نیـه ، مـن میـوانی بـرا کـورده دلـیرهکانم تـازه شـیخ مهحمـودی بهریـز « ٥٠٠ » لـیرهی ئالـتونی بـو نـاردوم •

حاكمی سیاسی ئنجا ووتی : ئەی چونە لاتان كە سید طه بكەین بە حاكمی رەواندزو حەریر ، وه ئەحمەد ئاغای برات بە حاكمی بادینان ؟ .

ئیسماعیل خان لەم پرسیارەی حاكمی سیاسی زور دلگیر بو ووتی : « منو سید طه كوچەرین لە « دیری » دانیشتوین ئەم ناوچەیە لە شورشان لە گەل ئیوەدا ، من نە پیشەوە بوم روون كردنەوە ئەگەر راست ئەكەن نەبی لە پیش هەمو شتیكەوە سەربەخویی‌و ئازادی كوردستان بخەنە بەر چاو تەشكیلات‌و دانانی خەلك ئەبی بە پیی ئارەزوی دانیشتوانی ولاتەكە بیت نەك ئارەزوی منو تو ، لام وایە ئیوە نیازتان وایە بە قبول كردنی ئەم داوا كردنانە .

بیمە بكەن بە دوژمنی كوردەكانی كوردستانی خوارو وه سوكمان بكەن لە ناویانا ، بو لە بریتی پرسیی‌دانانی حاكم بو رەواندزو حەریر ، باسی تەرتیبات‌و تەشكیلاتی دامەزراندنی سەربەخوی یی كوردستان نەكەن ؟ وه بە نوینەر نامنیرن بو لای شیخ مەحمود كە بەشدار بی لەم یەكیەتیەدا ؟ بەداخەوە زور بە ئەندیشەوە ئەلیم داواكردنەكانت لە جیی خویا نیە ! .

حاكمی سیاسی پاش بی دەنگ بوونو بیر لی كردنەوه بو ماوەیەك ووتی « ئەم داوا كردنانەی ئیوە بە من نە دەگیریتەوە وه نە قبولیش دەكریت چونكە لە دەسەلاتی مندا نین » .

فەرمـو بـا بچـین بـو هەولـیر لەویـوە نوینـەری سامـی لە بەغداوە دەهینـن بـو گفـتو گـو کـردنو دوان لـەم بـابەتە ، لـە سـەر ئەم بریـارە حاکمـی سـیاسیو سـید طـەو ئیسـماعیـل خانـی سـمکو سـواری ئوتوموبیلـەکەی حاکمـی سـیاسی بـون ، ئیسـماعیل خـان بە سـوارەکانی خـوی ووت بـە غـار دوایـان کـەون ، رویشـتن لـە ریگا ئیسـماعیل خـان گویـی لیبـو حاکمـی سـیاسی بـە روسـی هەنـدی قسـەی لـە گـەل سـید طـەدا کـرد لـە دژ ئیسـماعیل خـان بـوی دەرکـەوت کـە بـیرو بـاوری خراپـە دەربـارەی وە نیـازی وایـە کـە گەیشـتنە هـەولـیر لـەوی بیـگریتو دووری خـاتـەوە ، سـید طـە بـە حاکمـی سـیاسی ووت ئیسـماعیل خـان روسـی دەزانـی ووسـبە ئیتـر ئیسـماعیل خـان بـاوری پییـان نەمـا بـە گورجـی بە شوفیرەکەی ووت بوەسـتە ؟ حاکـم ووتـی رامەوەسـتە لـی خـورە ، ئیسـماعیل خان لـەم قسـەیە زیاتـر کەوتـە شـکەوە ، دەمانـچەی هەلکیشـاو لولەکـەی خسـتە سـەر پشـتی شـوفیرەکە ووتـی ئەگـەر رانەوەسـتی ئەتکوژم شـوفیرەکە لـە ترسـانا وەسـتا ، ئیسـماعیل خـان لـە ئوتـوموبیلەکـە هاتـە خـوارەوە ، جـنیویکـی زوری دا بـە سـید طـە ، بـە حاکمـی سـیاسی ووت ئیـوە لـە گـەل سـید طـە بچـن بـو هەولـیر ، منیشـس لـە ریگـای شـەقلاوەوە ئەچـم بـو سـولەیمانی تـا هەول بـدەین بـو پیـك هینانـی پیویسـت خـو ئەگـەر قایلیشـس نەبـون یاخـوا خوای ئـەم کـوردە باشـە ئـازاو دلـیرە بتـان گـری !

لـه يـەك جيـا بونەوە ئـەوان بـو هەولـير ئيسـماعيل خانيشـى بـو سـولەيمانى بو لاى شيخ مەحمود .

★★★

ئينگليزەكانو حكومەتى ئەرمەنى :ـ

لـەم كاتـەدا بـو ئينگليـزەكـان لـە پيشـى ئـەوەدا بچنـە ئەسـتەمولەوە لـە كوردسـتانى ژورودا بـەلينـان دابـو بـە ئەرمەنيەكان بـو دامەزرانـدنى حكـومەتيكى ئەرمـەنى گـەورەو فـراوان لـە ولاتى كوردسـتانى ژورودا ، بويـە كوردەكان زور داخ لـە دل بـون لە ئينگليزەكان وايـان لـى هاتبـو « شـەيتان » دەسـتى يـاريدەو يارمـەتى بـو دريـژ بكـردنايە دەسـتيان دەگـرتو لـە گەلـى ئەبـون لـەم كاتـەدا مصطفى كمـال كـە مفتشـى ئـوردو بـو وە جـى بـاورىخەلـيفـە بـو لـە ئەسـتەمول لـە گـەل چەنـد ئينگليـزيك هاتنـە « ئەرزوروم »دانيشتوانى ئـەو نـاوەو كوردەكـان يەكيـان گـرت بونـە بـەرەيەك ، واتە كوردەكان توركەكـان باشـى تـى گەيشـتن كـە ئەمـە دوا هەنگـاوى مـانو نەمانە پيكـەوە بـە نهينـى كوبـونـەوە ، ئەفسـەرانى هيـزى سـەربـازىو دانيشـتوانـى ناوچـەكانو پيشـەواكـان هەمـو دەسـتيان خسـتە نـاو دەسـتى يەكـەوەو بـريارى ياخـى بونيـان دا بـەرامبەر ـە ئەمـرەكانى حكـومەت ، ئەنجـومەنيكيان دامـەزراند ـە سـەروكايەتى مصـطفى كمال

لـەم ئەنجـومەنەدا بـڕیاری بـرایەتیو یـەکیەتی« کـوردو تـورك » «۱»
درا بـو ئـەو کاتـــەو بـو پاشـە ڕوژ ، ئینگلیـزەکان کـە لـە گـەڵ
مصـطفی کمـال بـوون هەمـوو گـیران لـە یـەکەم کوبـونـەوەدا
« ۱۰۰ » هـەزار لـیرەی ئالتـونی پیتـاك کـوکرایـەوە بـو یـارمەتـی
دانـی هیـزی سـەربازیو بـەڕیوە بـەرایەتی کـارو بـار •

مصطفـی کمـال بـە ڕەسـمی ئـەم بـڕیارەی بـە بـروسکە گەیاندە
ئەسـتەمول ئنجـا ئینگلیـزەکان « ئەرمەنیـە »کانیـان هانـدا ، هیـزو
سـوپـای گەرمەنـی هـیرشـیان بـردە سـەر ولاتـی « ئـەرزو روم »
هیـزی تـازە یەك گـرتوی کـوردو تـورك لـە گـەڵ هیـزی « کاظـم
قـەرە بەکـر پاشـا » بەرەنگـاری هیـزی ئەرمەنـی بـونو شکاندیانو
بـە دوایـانا رویشـتن تـا نـزیك سـنوری « ئـەریـوان » کـە پایتەختی
ئەرمەنسـتان بـو چـون وە شـارەکە کەوتـە تەنـگو چەڵەمـەی داگـیر
کـردنەوە ، ئنجـا ئەرمەنیـەکان ناچـار شـەرەکەیان وەسـتاند بەو مەرجەی
کـە سـەربازەکانیان هەمـو چـەك بکـرینو چەکەکانیـان بـدریت بـە

« ۱ » کـوردەکـان چەنـد سـاویلکەو دلسـوزن . چەنـد خوشـی بـاورنو
بـە قسـەی خوشـو زبانـی لووسـی هەفـرە ئەخـون ، دلسـوزانە لەم کاتـە
پـڕ لـە تەنـگو چەڵەمـەیەی تـورکـا بونـە بـرایانو یارمەتیان دان . ئـەو
مصـطفی کمـال ئەمیرو خـوی کـردوتە بـرا لـە گەلیانیا کـە کەوتـە خویشیو
پشـتی کـردەوە ، لـە جیاتـی چاکـە لـە تولـەی ئـەو خزمەتـەی کـوردا
دەستی کرد بـە کوشـتنی کوردەکانو لـە نـاو بـردنیـان . ــ نووسەر ــ

هیـزی تـورکـو وه مـوتاره‌که‌ش بـه‌و مه‌رجـه بیـت ئه‌رمه‌نیه‌کـان لـه سـنوری خویـان ده‌رنه‌چـن وه په‌یوه‌نـدیان لـه گـه‌ل ئینگلیـز ببرن وه لـه گـه‌ل روسـیای شـیوعـی‌دا ریـك بکـه‌ون ، مصـطفـی کمـال دیسـانه‌وه ده‌سـتی کورده‌کانـی بـری‌یه‌وه‌و هه‌لـی خه‌له‌تانـدنه‌وه‌و بـه سـه‌ر زاری لـه گـه‌لیان ریـك که‌وت لـه سـه‌ر بـه‌ریـوه بـه‌ریه‌تـی بـرایانه‌و هاوبه‌شـی پیکـه‌وه بـی جیـاوازی « ئه‌نجومه‌نـی گـه‌وره‌ی نه‌تـه‌وه » پیـك هـات زور لـه کورده‌کـان لـه‌م ئه‌نجـومه‌نه‌دا بـون به ئه‌نـدام ، ولاتـی روژ ئـاوای « ئـه‌نه‌دول »و ولاتـی روژ هه‌لاتی کورده‌کان په‌یوه‌نـدیان بـری لـه گـه‌ل ئه‌سـته‌مول‌دا وه په‌یـوه‌ندیان به‌سـت بـه به‌شـی « ئـه‌نقـه‌ره‌وه » ئینگلیـزه‌کـان لـه گـه‌ل وردی سـیاسه‌تیـان هه‌رگیـز بـه یادیانـا نه‌هاتبـو وه نه‌ده‌هـات ئـه‌م کاره‌سـاتانه روو بده‌ن بـه په‌لـه چـون حکومه‌تـی یونانیـان هانـدا بـو هـیرش بـردنه سـه‌ر « ئه‌زمـیر »و ولاتـه‌کانـی تـورکیا ، بـه کـرده‌وه چـون « ئه‌زمـیر »و ده‌ورو پشـتیان داگـیر کـرد ، بـه نـاوی خه‌لیفه‌وه حکـومه‌تی ئه‌سته‌مول هیـزی نـارد بـو ئـه‌م شـه‌ره ، پاشـی چه‌نـد شـه‌ریکـی خوینـین سـوپای یونـان شـکاو په‌ریشـان بـو ، « ئزمـیر » سه‌نـدرایه‌وه لـه یونـان ، هیـزی خه‌لیفه‌شـی چونـه نـاو هیـزی مصـطفی کمـالـه‌وه هه‌مـو پیـلان‌و فـرو فیلـی ئینگلیـز « ١ » سـه‌ره‌و ژیـر کـرا ، پاشـی

« ١ » ئینگلیـزه‌کان ئه‌رمه‌نیـه‌کانیان ده‌سـت خـه‌رو کـردو توشـی زیانیان کـردن ، لـه دوای ئـه‌وان یونانیـه‌کـان ، ئـه‌رمه‌نیـه‌کـان‌و یـونانیـه‌کان لـه ئه‌نجاما سه‌ر شور بـون به‌هوی سیاسه‌تی چه‌وتی به‌ریتانیاوه . ــ نووسه‌ر ــ

ئـەوەی ڕێگـا تەخـت بو بو کمالیـەکانو ئـازاوەو هـەراو مەترسی نەمـا
یـە گورجـی سـیاسەتی خویـان گـوری بەرامبـەر کـوردە دلسـوزەکان
ئـەو بەلینانەی دابـویان بـە کوردەکان لـە هەمـوی پاشـگەز بونەوەو
نەیـان بـردە سـەر ، بـرایەتیو یەکیـەتی بـی جیـاوازیان گـوری بـە
لـە دژ بـونو دوژمنایـەتی ، ئینگلیـزەکانیش ئنجـا بـە جوریکـی تـر
هاتنـە کـورەوەو ڕەنگیکـی تـریان پوشـی ، سـیاسەتی ئەمجـارەیان
دو سـەری بـو لـە گـەل کـوردو تـورکا ، بـە کوردەکانیان ئـەووت
ئـازادیو سـەربەخویی‌تـان ئەدەینـی وە لـە ئەنجـومەنـی نەتەوەکانـا
مافـی نەتـەوایەتی کـورد دەپاریـزریت ، ئـەوەبو لـەو کاتەشـا لە پاریس
« شـەریف پاشـا » بـوە نوینـەری کـوردەکانو داوای مافـی نەتەوایەتی
کـوردی دەکـرد ، ئەمـە لـە لایـەکەوە لـەلای تریشـەوە میچکە میچکەی
بـو تورکەکـان دەکـردو دلنیایـی دەکـردن بـو ریـك کەوتـن لە گەلیانا
لـە بـەر ئـەوە بـە هیـچ جوریـك کوردەکـان بـاوریان بـە ئینگلیـز
نەمـا وە ئەوەشـی تـی بینـی ئەکـرا کە سـەر لـە نـوی بچیتـەوە بن
کلیشـەی کوردەکانەوەو تورکەکانیـان پـی بترسـینی وە لـە ئەنجاما لـە
سـەر لاشـەی کوردەکـان لـە گـەل تورکـا ریـك کەویـتو کـورد
بیـەردا ، وە هەروەهـا روسەکانیشـن لـە گـەل کوردەکانا هیـچیان نەدەکرد
چونکـە دوسـتی تورکەکـان بـون وە لـە بـەر خاتـری چـاوی کالـی
کـورد وازیـان لـە دوسـتایەتی تـورك نەدەهینـا ، بویـە کـوردی بە
سـزمان لـە هەمو شـت بی بەری بـو وە لـە ناوەراسـتا مایـە پـووچ
مایـەوە ، تەنیـا ئـەوەی بـو مایـەوە کـە هەول ـدا لـە شـەرو بـەلای

ئـەم بـراو دوسـتـە کونانـە خوی پیـاریزی کـە تـا ئیسـتا هەلیـان خەلەتانـدبو بـە درووو دەلەسـە ، بـەلام گومـرایی‌و بی شـەرمی تورکەکان وە فیـل‌و تەلەکـە سـازی ئینگلیـز بـە هـەر چـوار لادا ئیشـی دەکـرد لـە بـەر ئەوە کـورد لەو بـاوەرەدا نەبـو کـە ئەتـوانی لـەم گـیژی پیـلان‌و سـیاسەتەدا بتـوانی بـی لایـەن بوەسـتی پرشـنگی یەکیـك لـەو دو ئاگرەی بـو نەیەت .

« خالـد بەگی جـیرانی » لـە تورکیاوە بـە تەتەریکـی تایبەتـی خویا لـەم کاتـەدا نامـەبەك‌و شـفرەیەکی تایبـەتی نـارد بـو ئیسـماعیل خانی سـمکو داوای لـی کـردوە کـە کومـەل‌و هیـزی لای خویـان بەهیـر بکـەن ، ئەگـەر بـە باشـیان زانـی خویـان بگەیەنـنـە روسـەکان یەلکو اقناعیان بکـەن بـو ریـك کەوتـن لە گـەل کوردەکانـا ، لـەو کـاتەدا ئیسـماعیل خانـی سـمکو لـە کونـە دییەکـی ئەرمەنـی بـو لە نزیـك « باشـقەلا » « رشـید جـودت » لـە سـولەیمانیەوە لـە گەلـی هاتبـو وە بـوبوە راوبـیژ کـەری سـەربازی .نەتـەرەکە هـات ، نـامەو شفرەکەی دایـە ، لـەو کاتەشـا ئەحمـەد تەقـی گەیشـت ، ئیسـماعیل خـان بـە ئەحمـەد تەقـی ووت « مـن کـە چـوم بـو « دیـسری » لـە عـیراق لـەوی باشـی بـوم دەرکـەوت کـە ئینگلیـزەکان هەلمـان دەخەلەتینن بـەلام چـی بلیـم لـە دەسـت هەنـدی لـە پیـاوە گـەورەکانمان وەك « سـید طەو بابکـر ئاغـاو ئەحمـەد عوسـمان هەولیری »و زوری تریشـی کـە بـاوریان بـە ئینگلیـز قایمـە ، هـەر وەها تـورکەکانیش لـەوان

خراپتـرن کـه داوای سـەربەخویی‌یـان لـی دەکـەین دادەچلەکین ، لـه هەمـو کەسـی زیاتـر کـورد خـوی خـراپه بـو خـوی ؛ فـیری خزمەت کـاری بـوه ، پشـت بـه خـوی نابەسـتی ، بـاوری پـه خـوی نیـه پشـتی یەکتـری ناگـرن ، گـەورەیی یەکتـری قبـول ناکـەن » ووتـی چاوتـان لـی‌یه کـه مـن ئیسـتا لـەم دی‌یـەدا کەوتـوم ، چونکـه وەك جـاران دەسـتم نـاروا ، بـزانن هیـچ کوردیـك مەرحەبـام لـی دەکاو یارمەتیـم ئـەدا • کـوردی ئـەم ناوچەیـه هەمـوو برسـی بـوون ، به هـوی جـولانـەوەی منەوه لـه ئـیراندا هەمـو بـوژانـەوه ، ئنجـا بویـه بیگانـەکان‌و تـورکەکان باشـمان تـی گەیشـتون ، هیـچ گویمان نادەنـی ، دوسـتەکانی دەورو پشـتی شـیخ مەحمـود لایەنگـری ئینگلیز ئەکـەن‌و لـه دژ شـیخ مەحمـود ئەبـن چونکـه ئەمـرو ئینگلیـز بەهیز دەزانـن ! •

ئیسـماعیـل خـان بـه تـایبەتـی ئەحمـەد تەقـی نـارد بـو لای کونسـولی روسـیا له « ئورمـی » دوو راسـپاردەی پیـا نـارد •

یەکەمیـان : ئـەگـەر روسـیا قایـل بیـت ریـك بـکەویـت لـه گەلمـان مـن ئامـادەم هەمـوو کوردەکـانی لـه گەلا ریـك بخـەم بـو یارمەتیـەکی سیاسی‌و دەسـت کـەوت‌و چاکـەی روسـیا ، بـەو مەرجەی روسـیاش ئـامادە بیـت بـو یـارمەتی دانـی کـوردەکان بـو سـەندنی سـەربەخویـی‌و وەرگرتنـی مافـی نەتەوایەتیمان

دووەمیان : ئەگەر ئەمەشس نەکەن یارمەتی شخصی خوم بدەن بو گەرانەوەم بو شوین‌و جیی خوم لە ئیراندا لە سەر بەلین‌و چاو دیری روسیا • بزانە وەلامیان چی‌یە ؟

ئەحمەد تەقی چو بو « ئورمی »و چو بو دیدەنی کونسولی روسیا ، پاشس دیدەنی‌و گفت‌و گو کردن وەلامی دایەوە ووتی بە ئیسماعیل خان بلین داوا کردنی یەکەمی لە گەل سیاستی ئەمروی روسیادا ناگونجیت وە ناشیانەوی دروی لە گەلدا بکەن چونکە لە پاشە روژدا کوردو روس ئەبی ریك کەون بویە نایانەوی بە دروزن دەرچن لایان ! •

بو داوا کردنی دووەم ئەگونجی تی بکوشین‌و هەول بدەین بام خان لەمەو دوا پەیوەندی بی لە گەلمان ، ووتی ئیوەش ئەچن بو پشدەر مژدەتان بدەمی ئینگلیزەکان سولەیمانیان چول کرد ، ئیستا شیخ مەحمود لە سولەیمانیە ، ووتی : لە بەر باری دەولەتان ئینگلیزەکان سولەیمانیان چول کرد •

ئەحمەد تەقی گەرایەوە بو لای ئیسماعیل خان لەویشەوە چو بو رەواندز وە رانیەو پشدەر مەزبەتەی نوینەری ولایەتی موصلی وەرگرت‌و گەرایەوە بو تورکیاو بوە نوینەری ولایەتی موصل « نائب » •

ئیسماعیل خان لەم کاتەدا زور دەستی کورت بو ، مالی تالان کرابو تورکەکان پارەی زوریان بردبو ، ئەحمەد تەقی کە بوە

نوینەری ولایەتی موصل ، لای کار بەدەستانی حکومەتی تورك زور هەولی بو دا کە ئەم پارەیە بە تالان رویوەی بدەنەوە ، پاریدەی بدەنو کورەکەی کە بە دیل گیرابو بەرەلای یکەن کاربەدەستانی تورك زوریان بە دی دەیان ویست یارمەتی ئیسماعیل خان بدەن وە رایبکیشن بو لای خویان داوایان لی کرد کە ئیسماعیل خان پیویستە خوی بیتە مەرکەزی ولایەت وە سەر بو حکومەت دابنەوینی وە دلسوزی خوی پیشان بدات بەو مەرجەش دل لە نەدات لە کاتی هاتنیا وە بەلینی شەرەفی ئەدریتی کە هیچی بو نابی لە چاکە بەولاوە .

فەرمانەدەری سوپا ووتی ، لەو پارەیەی هەیەتی لای حکومەت هەزار لیرەی ئەدەینەوە ، وە بە دیاریشی هەندیك تفەنگو فیشەکو تفاقی جەنگی بو دەنیرین ، وە هەر وەها ئیستا لە گەل رشید جودت وە یوزباشی « رائد » وەهبی یاوەردا بچن بو لای ئیسماعیل خان ئەم دوو سەد لیرەیەی بو بەرن .

رشید جودتو وەهبی بەگو ئەحمەد تەقی دیاریەکەیان برد بو ئیسماعیل خان وە پییان ووت ئەبی خوی بچینە مەرکەزی حکومەت « ناوچە » و بەلینی شەرەفیشیان داوە کە دلنیا بیت خان توزیك بیری کردەوەو لیکی دایەوەو ووتی : هەرچی ئەبی با ببی ، چونکە ئەم باشترە ، لیرە من پەریشان کەوتوم ، کەسی خوی لە من ناگەیەنیت ، تەنانەت خزمو دوستی زور نزیکیشم لە بەر ئەوە بەلینی هاتن ئەدەم ، یاوەرو وەهبی بەگ کە

پیاوەری فەرماندەری سوپای تورك بو بانگیان کرد ، خان پی‌ی ووت ، عەرزی فەرماندەر بفەرمون من ئامادەم ئەو چی فەرموە پیکەم وە ئەوەی پیشیەویت ئەیکەم ، ئنجا ئەحمەد تەقی‌و پیاوەرەکە پیکەوە گەرانەوە بو « وان » پاشی دوو روژ ئیسماعیل خان خوی‌و پیاوەکانی چون بو « وان » بە راستی فەرماندەری سوپاو هەموو ئەفسەران وە کاربەدەستانی حکومەت هاتن بو پیشوازی‌و بەخیر هاتن کردنی ئیسماعیل خان ، خان لە مالی فەرماندەری سوپا میوان بو زور ریزی لی گیرا ، هەزار لیرەی ئالتونی درایە لەگەل هەندیکی تریش چەك‌و تفاقی جەنگی ئەمجارە ئەوانەی نەدەهاتن بە لای ئیسماعیل خان‌داو توخونی نەدەکەوتن هەموو هاتنەوە دەوری‌و وە لی کوبونەوە ، تا دوینی پو پشتیان تی دەکرد ، ئەمرو کرنووشی بو دەبەن ، ئیسماعیل خان بە ئەحمەد تەقی ووت : چاوت لی‌یە چون دەوریان داوم ، بلیین چی ، ئیمەش تووشی ئەم نەتەوە بەد بەختە بوین ، ناچارین هەر چونیك بیت ئەبی لە گەلیانا رابویرین •

فەرماندەری سەربازی گشتی بروسکەیەکی لیدا بو «ئەنقەرە» الە بارەی دلسوزی ئیسماعیل خانەوە ، وە گفت‌و گویەکی نهینی کرا ، بە ئیسماعیل خانیان ووت : حکومەتی ئەنقەرە بریاری داوە هەزار سەربازی پر چەکی تورك بە جل‌و بەرگی نەتەوایەتی کوردەوە بخەنە ژیر فەرماندەتانەوە لە گەل هەموو هیزی نەتەوەدا ، وە حکومەت چیتان پیویست بی بوتان ئامادە دەکا

کە بەم هێزەوە بچنە ئێران شوێنو جێگای خوتان بگرنەوە ، لەوی ئەحمەد ئاغای برات بە وەکالەتی خوت دابنی ، خوشتان بە هێزەکەتانەوە بچن بو کوردستانی خوارو بو یاریدەدانی شیخ مەحمودو عباس ئاغا پیکەوە لە دژ ئینگلیز ، ئیسماعیل خان بەم خەبەرە زور دلشاد بو ەوەك گول گەشایەوە ، فەرماندەر ووتی ئەم خەبەرە زور نهینی‌یە بە کەس مەلین ، ئیوە بچنەوە جیگای خوتان ، منیش ولیرە هەزار سەربازەکە ئامادە دەکەم لە گەل ئەفسەرەکاندا دەیان نیرم بو « باشقەلا » ، ئیسماعیل خان زور بە دلشادیەوە گەرایەوە ، فەرماندەری سوپا لە پاش ئامادە کردنی سەربازەکان هات بو میوانی ئیسماعیل خان ، لە کاتیکا کە لە لای ئیسماعیل خان بو بروسکەیەکی « شفرە »ی بو هات ، فەرماندەرەکە خویندیەوە زور رەنگی بزرکاو گرز بو ، بەلام‌ئەو شەوە هیچ نەی ووت ئەم بروسکەیە چی‌ی تیایە ، بو سبەینی بە ئیسماعیل خانی ووت با پیکەوە بچین بو « باشقەلا »لە دێ فەرماندەر بروسکەکەی دەرهیناو خویندیەوە بو ئیسماعیل خان تەلگرافەکە لە شخصی « مصطفی کمال »ەوە هاتبو ئەلیت : باری سیاسی بەینی دەولەتان ناچاری کردین کە فەرماتان بدەینی کە جولانەوەکەی ئیسماعیل خان دوا بخەن ، خوتانو سەربازەکان بچنەوە مەرکەزی ولایەت ، سلاوم بگەیەنە بە ئیسماعیل خانو ریزی بگرنو بەرامبەر ژیانی پر لە کامەرانی چی پیویستە بوی بکەن »٠

ئیسماعیل خان که ئەمەی بیست ، سست بو وەك مردوی لی هات زور دل تەنگو زویر بو بەلام هیچ دەستەلاتی نەبو ، بە ئەحمەد تەقی ووت : هەرگیز هەلی وامان بو هەل ناکەویتەوە هەر ئەوەندە زەحمەت بو تا بگەیشتمایە « چاری » ، بلیین چی بەختو شانس یاریدەی نەداین •

لە دوای ماوەیەك دەرکەوت کە مەبەستی تورکەکان لەم جولانەوەیە چی بوە ! ئاثوریەکانو نەستوریەکان لە قەزای موصلدا لە عیراق بە هاندانی ئینگلیزەکان هیرشیان بردوتە سەر سنووری تورك لە بەشی « زاخوو چولەمیرگ »دا ، وە لە گەل سەربازی تورکدا شەر دەکەن ، مصطفی کمالیش ئەیەوی بەرامبەر بەم جولانەوەیە بو تولە سەندن ئەم جولانەوەیەی ئیسماعیل خانی سمکو پیك بینیت ، لە پاشا ئینگلیزو تورك پیکەوە ریك کەوتنو سنوریان دانا لە بەینیاندا کە بە سنووری « بروکسەل » ناو دەبریت لە بەر ئەوە هەردوو لایان وازیان لە جولانەوە هیناوە ، جا ئیسماعیل خان کە ئەمەی بیست لیرەدا ووتی « تورکەکان کوردەکان وەك نوکەر تەماشا ئەکەن ، بە پیی ئارەزووی خویان یاریمان پی ئەکەن » •

ئیسماعیل خان ناچار گەرایەوە بو جیگاکەی خوی • لەم کاتەدا « ئەنجومەنی دەولەتان » « عصبە الامم بریاریدا ووتی « کیشەی موصل ئەبی رای گشتی دانیشتوانی ناوچەکان وەربگیریت » بویە کومەلیکی چەند کەسی ناردە عیراق بو وەرگرتنی دەنگ

لـه دیـار بەکـرەوە « فەتـاح بـەگ »ی ژن بـرای شـیخ مەحمـودو « ناظـم بـەگ » یـان لـە گـەل کومەلیکـا نـاردوە ، « ناظـم بـەگ ــ ناظـم نەوتچـی خەلکـی کەرکوکـە » وە داوایـان لـە ئەحمـەد تەقـی کرد کـە بـو پـرو پاگانـدە بـلاو کـردنەوە بـچـی بـو ناوچـەی رانیەو پشـدەر ، •

کومـەلی دەنـگ وەرگـران تەنیـا لـە شـارەکانا دەنگیان وەرگرتو گـەرانەوە بـو تورکیـا ، ئـەوانەی دەنـگیان دابـو زوریـان سـەر بـە ئینگلیـز بـوون • لـە ئەنجامـدا ولایەتـی موصـل لـە لایـەن ئەنجومەنی دەولەتـان » « عصـبە الامـم »ەوە درایـە ئینگلیـز ، بـەم جـورە ئینگلیز بـو دەسـت کەوتو چاکـەی خوی مافـی نەتـەوایەتی کـوردی کـرد بە ژیـر لیـوەوە ، بـو ئـەوەی سـەر بـە تـورك دانەوینـیو ولایـەتـی موصـلی دەسـت کـەوی •

★ ★ ★

گەرانـەوی شیخ مەحمود لە دیلی : ــ

پاشـی بـە دیـل گرتنـی شـیخ مەحمـودو دور خستنـەوەی ، ولاتی سولەیمانـی بـە تەواوی ئاسـایشی تیـا نەمـا ، روشـن بـیرانو پیـاو ماقـولولانی کـورد هەموو بـو ررگـار کردنـی کـورد هەولیـان ئـەدا

وه کوششیان ئەوەبو کە دەولەتیکی سەربەخوی کورد دابمەزرینن بەم بونەیەوە شورش لە هەموو لایەکا دەست پی کرا ، لە هەموو شارەکانی کوردستاندا حکومەت دەسەلاتی نەما ، ئینگلیزەکان لە شارەکانا بە پەلە پروزکی خویان دەرباز کرد ، ئەم هەموو هەراو جولانەوانە ، سیاسەتی ئینگلیزی شلوق کرد ، وە ئینگلیز چوار چاو بوبو ، ناچار کرا کە دان بنی بە راستیا کە پیویستە بە زوترین کات شیخ مەحمود لە دیلییەوە لە هندستان بگیریتەوە بو کوردستان بو سولەیمانی وە بیکاتەوە بە حکمداری کوردستان ، لەو ماوەیەدا کە شیخ مەحمود دور خرابووە بو هندستان ، تا گەراندنەوەی بو کوردستان لە بەغداددا حکومەتیکی عەرەبیش پیک هات ، ئەم حکومەتەش بەم جورە دامەزرا : ـ

کونگەرەی قاهرە : ـ

لە روژی ٩ی مارتی ١٩٢١زدا بەریتانیا لە قاهیرە کونگەرەیەکی سیاسی گەورەی بەست بو دوانو لیکولینەوە لە کارو باری سیاسی روژهەلاتی نزیك « مستەر چەرچل » وەزیری مستعمراتی بەریتانیا وە « کولونیل لورەنس » بە جووتە لە بەریتانیاوە هاتن وە « سیر پەرسی کوکس » بالیوزی بەریتانیا لە عیراق وە « جەنەرال هلدن » فەرماندەری گشتی سوپای بەریتانیا لە عیراق وە « جعفر عسکری » وەزیری بەرگری عیراق وە « ساسون حسقیل»

وەزیـری دارایی عـیراق وە « مسـس بیـل » سکـرتیرەی بالیـوزخانـەی بەریتانیـا لە عـیراق هەمـوو لـەم کونگـرەیەدا بەشـدار بـوون ، لەدوای گفـتو گـو کـردن بـریاریاندا حکـومەتیکی سـەربەخوی عەرەبـی لە عـیراقدا دابمەزرینـن وە « فیصـل کـوری حسـین »ی شـەریفی مەکـە بکـەن بـە « شـا » لـە دوای ئـەوەی کە بویـان دەرکـەوت کـە لـە عـیراقدا پیاویکـی وایـان دەسـت ناکـەوی ببـی بـە دار دەسـتیان چون چـون بیانـەوی هەلـی سـورینن وە لـەم کاتەدا ئەمـان پشـتی پی‌بەستن.

شـیخ مەحمـود پاش سـێ سـال دورخسـتنەوە گـیرایەوە بـو سـولەیمانـی لـە روژی ١٤ ایلولـی ١٩٢٢زدا ، لـەم روژەدا لە سولەیمانی کونگـرەیەکـی گـەورە گـیرا ، شـیخ مـەحمـود کـرا بـە « ملکـی کوردسـتان » ئالای سـەربەخویی هەلکـرا ، وەزارەتیکـی دامەزراند لـە دە کەسـس : ـ

١ ـ شـیخ قادر شیخ سعید برای شیخ مەحمود کرا بە سەروك وەزیرانو سـوپاه سـالار .

٢ ـ مصطفـی پاشا یاملکی کرابە وەزیری فەرهەنگ « معارف »

٣ ـ عبدالکریـم عەلەکە وەزیری دارایـی

٣ ـ شیخ محمد غریب ـ ـ ـ باوەوە

٥ ـ صالح زەکی صاحبقران ـ ـ ـ هیزی نەتەوە

٦ ـ ئەحمەد بەگی فەتاح بەگی صاحبقران ـ ـ ـ گومرك

٧ ــ حەمە ئاغای عبدالرحمن ئاغــا ـــ ـــ ـــ نافعه

٨ ــ بسید احمد بەرزنجەیی « دان زیرین » سەروکی ئاسایشی گشتی

٩ ــ حاجی ملا سعید کرکوکلی زادە ــ وەزیری دادگــاه

١٠ ــ صدیق القادری مفتشی گشتی هەمو کوردســتان

لــە دوای دامــەزراندنی وەزارەت دەســت کــرا بــە ریــك خستنی کــارو بــاری دەولــەت ، نووســینی دایــرەکان هەمــووی بــە کوردی بــوو ، پوولــی پوســتە لــە چــاپ درا ، کوردەکــان زور شــادو دلخوش بــوون بــە حکومەتــەکەیان ، ئەوەبــدە هەبــوو کــە ئــەم حکــومەتو ریــکی‌و پیکــی‌یەو ئــەم ملکیەتــە تەنیــا بــو شــاری ســولەیمانــی بوو شــیخ مەحمــود بــەمە قایــل نەبــو کــەوتــە داوا کــردن کــە هەمــوو شــارەکانــی تــری کوردســتان وە هەموو نــاوچەکانــی کوردســتانی عیراق بینــە ژیــر ئــالای کوردســتانەوە ، لــەم کاتەشــا « ئوزدەمــیر »و مەفرەزە شــرەکەی تــورك لــە رەوانــدز هەولــی ئــەدا کــە خــوی لــە « ملك » شــیخ مەحمــود نــزیك بکــاتەوە وەك لــەوە پیشــی باســکرا ، بەراستیشی « ئــوزدەمیر » گەیشــت بــە مەبەســتو مــەرامی خــوی ، ئینگلیــزەکان ئاگایــان لــە هەمــوو کەینــەو بەینــەیەکی شــیخ مەحمــود هەبــوو کــە چــی دەکــا ، باریشــی لــە شــاری ســولەیمانی‌دا زور گــوررا ، خزمەکانی شــیخ مەحمــود بــە بوونــی شــیخ بــە ملــك زور گومــرا بــوون وە دەســتیان خســتە نــاو هەمــوو کــارو بــاریکــەوە وە ئەیــان ووت مادام

شیخ مەحمود ملکە ، ئیمەشن هەموو شتیکین هەر یەکە لە لایەکەوە کزیریك بوون ، کەس گویی نەئەدایە کەس زنجیرەی کارو بار لە یەك ترازابو کەس لە کەسی نەدەپرسیەوە لەم ناوەدا چینی هەژارو کاسبی ناو بازاری تیا چوبو بە تایبەتی ئەوانەی پەیوەندیان نەبوو بە شیخانەوە ئەمنە لە لایەکەوە .

لە لایەکی تریشەوە ئەوانەی روشن بیرو دنیا دیدە بوون ئەیان ووت « سیاسەتو خزمایەتی لە یەك دوورن ، ئەوان لەو بیرو باوەرەدا بوون کە مەیدانی سیاسەت ئەبی زور فراوان بیت» لە هەر لایەکەوە هەوا هات ئەبی لەو لایەوە شەن بکریت ،وە ئەبی ئیمە واقعی بینو دوای کلاوی با بردو نەکەوین ، وە لەو باوەردا بوون کە نەمانی تورکو هاتنی ئینگلیز دەرویکی گەورە بووە لە کورد کراوەتەوە ، لە بەر ئەوە ئەبی کورد ئەمرو شان بە شان لە گەل ئینگلیزدا بروات تا خوی دەکا بە حکومەتیکی بەهیزو توانا ، چونکە ئەوە ئاشکرایە ئەگەر ئینگلیز نەبوایە کورد ئەم حکمرانیەی وەر نەدەگرت .

هەندیکی تریش هەبوون تورك خوا بوون بە ناوی ئیسلامیەتەوە دەهولیان دەکوتا ، ئەمانە هەموو مەئمورو موچە خورە کونەکانی تورك بوونو بی ئیش مابونەوە لە بەر ئەوە هەموو پروپاگەندەیان بو تورك ئەکردو ئینگلیزیان بە کافر دادەنا .

« میجەر نوئیل » زور هەولو تەقەلای دا کە شیخ مەحمود بە

لـەم بـیرو بـاورانە دور خاتـەوەو نەیەلیـت جـل خوارەکانو «ئوزدەمیر» دەسـتی بیـرنو کـاری لـی بکـەنو لـە خشـتەی بـەرن ، « میـجەر نـوئیل » کـە زانـی هیـچی بـو ناکـری کـارو بـاری دایـە دەسـت « چەپمـەن »و زور ئاموژگـاری کـرد کـە ئاگـای لـە شـیخ مەحمـود بیـتو نەیەلیـت ئـەو جـل خـوارانە لـە ریـگا لای بـدەن ، شـیخ مەحمـود تووشـی داوی جـل خـوارەکان وە « ئوزدەمـیر » بوبـو وە ئـەوانەی لـە دەورو پشـتی مابـونەوە هەمـوو لـەو جـل خوارانـە بون بـە سـەروکایەتی « تایـەری ئەمـینئەفەنـدی » •

پەیـوەندی بەینـی جـل خوارەکانو شـیخ مەحمـود روژ بـە روژ لـە زیـادی بـو ، ئـەم کـردەوەیەی شـیخ مـەحمـود زیانیـکی زور گـەورەی هەبـوو بـو خوی‌و حکـمرانیەکەی ئینگلیـزیش •

« چەپمـەن » کەوتـە خـوی ئەویشـ کومەلیکـی لـە خـوی کوکـردەوە دەسـتیان کـردەوە بـە روخانـدنی حکومەتـی دووەمـی شـیخ مەحمـود بـە تەواوی لـە یـەك ئاشـکرا بوون ، ئاشـی بـەدبەختی حکومەتـی کوردسـتان هیشـتا هـەر لـە گـەرا بـوو ، شیـخ مەحمود ئـەوەندە لـە ئینگلیـز چـوبو بـە قینـا تـا دەهـات شیر گـیر تـر ئـەبوو نیـازی وابوو هـیرش بەریتـە سـەرکەرکـوك ، لـەم کاتـەدا ئیسـماعیل خانـی سـمکوش هـات بـو دیـدەنی سـولەیمانی بـو لای شـیخ مەحمـود وە بـووە میـوانی حکومەتـی کوردسـتان ، هاتنی سمکو لـە کاتیکـا بوو کـە شـیخ مەحمـودو ئینگلیـز شـیرو تـیریان لە یەك ئەسـوو •

ئینگلیـزەکان ویسـتیان شـیخ مەحمـود لـە سـولەیمانی دەربەرینن بویـان نـەدەکرا ، لـە ئەنجـاما بـریاریاندا کـە بومبـا بـارانی شـاری سـولەیمانی بکـەن لـە روژی ٢٣ / ٢ / ١٩٢١زدا بەیاننامەیـان بـە فروکە فـریدایە خـوارەوە داوایـان لـە ئیسـماعیل خانـی سـمکو کـرد کـە سـولەیمانی بـە جـی بیلیـت چونکـە ئەیانـەوی بومبـا بارانی سولەیمانی بکـەن نایانـەوی ئـەوو ئـەوانـەی لـە گەلیـان تووشـی زیـان بـن •

لـە روژی ٢٦ / ٢ / ١٩٢٣زدا بەیـان نامەیەکـی تـریان بـو شـیخ مەحمـودو دانیشـتوانی شـاری سـولەیمانی بـە فـروکە بـە سـەر شاری سولەیمانیدا بـەردایەوە ، داوایـان لـە شـیخ مەحمـودو دانیشـتوانی شـارەکە کـرد کـە چولـی بکـەن چونکـە بومبـا بـاراز ئەکـەن •

ئیسـماعیل خانـی سـمکو لـە روژی ٢٨ / ٢ / ١٩٢٣زدا سـولەیمانی بەجـی هیشـت ، رشـید جـودت لـە گەلـی چـوو ، گەرانـەوە بـو ناوچـەی خویـان ، پاش ئـەوان شـیخ مەحمـود بـە لەشـکرەوە چوە ئەشکەوتەکانـی « جاسـەنە » دانیشتوانـی شـارەکەش رویـان کـردە دیهاتـە نـزیکەکان لـە شـارەوە لە تاریـكو لیلـی بەیانی ٤ / ٣/١٩٢٣زدا فـروکەکانـی بەریتانیـا سـلەیمانیان بومبـا بـاران کـرد •

شـیخ مەحمـود لـە روژی ١١ / ٦ / ١٩٢٣زدا بـە لەشکـرەوە هیرشی هینایـەوە بـو سـەر شـاری سـولەیمانیو داگـیری کـردەوەو دەستـی کـردەوە بـە حکـمرانیەکـەی جارانـی ، ئینگلیـز بـە تـەواوی بـوی دەرکـەوت کـە شیخ مەحمود کەلکـی ناگـریت دەسـتی تەواوی لـی شت لـە بـەر ئـەوە ویسـتی بـەرامبەر بـە کـورد سـیاسەتی بگـوری زانی

بی شیخ مەحمود ئەتوانی شتیك بكا ، لە بەر ئەوە حكومەتی عیراق‌و حكومەتی بەریتانیا پیكەوە بە جووتە بەیانیكیان بو كوردەكان بلاو كردەو دانیان نا بە مافی نەتەوایەتی كوردا ئەلین : ـ

« كوردەكان ئەتوانن حكومەتیكی كوردی لە ناو چوار چیوەی عیراقدا پیكەوە بنین ، وە ئەتوانن پیاو بنیرن بو بەغداد بو گفت‌و گو كردن لە بارەی كارو باری سیاسی‌و ئابوری ئەم حكومەتەوە لە گەل دوو حكومەتی بەریتانیاو عیراقدا»

ئینگلیزەكان مەبەستی بەرو دوایان لەم بەیانە ئەوەبو بزانن جگە لە شیخ مەحمود لە ناو كوردەكانا كەس هەیە ئەم پركیسی‌یە بكات ؟ كی هەبو بچی بو بەغداد ؟ كی هەبو لەو كاتەدا بتوانی بەربەرەكانی شیخ مەحمود بكاو شان لە شانی بدا ؟ كی هەبو بەرامبەری بوەستی ؟ بی گومان كەس •

لە دوای بلاو كردنەوەی ئەم بەیانە ئیتر پی‌ویست نەما بە حكومەتی شیخ مەحمودو مانی شیخ مەحمود بە ملكی • لە بەر ئەوە ئەم بەیانە كوتایی هینا بە تەمەنی ئەو حكومەتە نازدارە •

حكومەتی عیراق‌و حكومەتی ئینگلیز دەستیان دایە دەست یەك بو لە ناو بردنی حكومەتی شیخ مەحمود ، هیزیكی سەربازی لیوی لە گەل هیزی بەریتانیا بەرەو سولەیمانی هاتن ، شەر لە دەورو پشتی چەمچەمال‌و بازیان كرا ، بەلام ئەمجارە شیخ مەحمود ئەوەندە خەلكی لە دەورو پشت نەبو بویە سوپاكەی لە توانایا نەبو كە بتوانی ئەو شورشە گەورەیە بەربەست بكاو بیان گیریتەوە لە بەر ئەوە لە كوتایی روژی ١٩ی تەموزی ١٩٢٤زدا شیخ مەحمود سولەیمانی بە

جی هێشت‌و سوپای ئینگلیزو عیراق هاتنە شاری سولەیمانی‌یەوەو حکومەتی دووەمی شیخ مەحمود کوژایەوە ، بە کوژانەوەی حکومەتی کوردستان بە تەواوی هەموو کوردیك دلگیر بو وە بوبوە داخیکی زور گەورەو ناسور چوبوە دلی هەموو کوردیکی دلسوزەوە ، ئینگلیزەکان هەستیان بەمە کردبو لە بەر ئەوە هەولی دل نەوایی کوردەکانیان ئەدا .

★★★

شیخ مەحمودو ئوزدەمیر :ـ

شیخ مەحمود چون تەفرە درا ، چون لە خشتە برا ، چون راکیشراو بو بە داوی ئوزدەمیرەوە :ـ

ماموستا رەفیق حلمی بەگ لە بەرگی شەشەمی « یادداشت »ەکەیا زور بە ووردی‌و بی لایەنانە وەك کوردیکی دلسوزی میژوو نووس ئەم بەسەرهات‌و رووداوانەی نووسیوە ، کە ئەمانە بەلگەیەکی تأریخی زیندون بو روون کردنەوەی ئەو بەسەرهات‌و رووداوانەی ئەو کاتە کە کیك وەك میژوو نووسی بە نرخ ماموستا رەفیق حلمی بەگ نووسیویەتی کە خوی یەکیك بووە لەو کەسانەی کە بە کردەوە لە حکومەتی کوردستاندا بەشدار بووەو دەوری گەورەی بووە وە یەکیك بوە هەرە نزیك کەسانی کەلەو کاتەدا لەملکی کوردستان شیخ مەحمودەو

نزیك بوه بویه نووسینه‌کانی به به‌لگه‌یه‌کی تاریخی پر له راستی ئه‌دریته قه‌له‌م ، میژوو نووس ئه‌لیت : ــ

شیخ مه‌حمود که گه‌رأیه‌وه له دیلی و سوله‌یمانی له نوینه‌رانی ئینگلیز ته‌نیا « میجر نوئیل »ی لی‌بو بو چاودیری کردنی کارو بار لای شیخ مه‌حمود ئه‌ویش تورك خواهه‌کان به توندی گه‌مارویان دابو وه ماوه‌یان نه‌ئه‌دا که له شیخ مه‌حمود نزیك بکه‌ونه‌وه ، بوبون به چه‌په‌ریکی ئاسنین له به‌ینیاندا « مصطفی پاشا یاملکی »شں هه‌ر به هاندانی ئه‌م‌جل خوارانه زور له‌شیخ مه‌حمود دوور خرایه‌وه ، ته‌نانه‌ت ده‌نگ وا بلاو بو که « ئوزده‌میر » هه‌ولی ئه‌وه ئه‌دا که « مصطفی پاشا »ی بدریتی‌وبیکا به دیاری ده‌ستی بینیریت بو « مصطفی کمال » بو ئه‌وه‌ی بیکا به سی‌داره‌دا « قه‌ناره » تا به‌م جوره توله‌ی تورك له نه‌مرودی کورد بسه‌نریته‌وه ، به‌لام ئه‌م کرده‌وه ناشرینه پیشه‌ی پیشه‌وایه‌کی دلیری وه‌ك شیخ مه‌حمود نه‌بو وه له قاره‌مانیکی وا نه‌ده‌وه‌شایه‌وه .

« مصطفی پاشا » که له تورکیادا به « مصطفی نه‌مروود » ناوی ده‌رکردبو کوردیش نه‌بوایه له‌و روژه‌دا بی پشتیوان‌و بی ده‌سه‌لات بو ، پیشه‌ی کوردیکی دلیری وه‌ك شیخ مه‌حمود نه‌بو که بیداته ده‌ست دوژمنی بو ئه‌وه‌ی بی‌نیریته پای قه‌ناره .

پیاوی هه‌ره به ده‌سه‌لاتی ئه‌و روژه « تایه‌ری ئه‌مین ئه‌فه‌ندی مه‌سره‌ف »بو له « بلاط »ی شیخ مه‌حمودا له لای ملك ده‌سه‌لاتی « تایه‌ر » که سه‌روکی جل خواره تورکیزمه‌کان بوو گه‌لی له ژورو ده‌سه‌لاتی « نوئیل »ه‌وه بو به‌م بونه‌یه‌وه نرخی تورکه‌کان له « بلاط »ی حکومه‌تی کوردستاندا دیسانه‌وه

کەوتەوە گەر تا لە ناو شاری سولەیمانیش‌دا •

ئەفسەرانی ئوزدەمیر وەك پەپولە بە ناوچەکانی رەواندزو ناو خیلەکانی کوردا دەسورانەوە پیش ئەوەی شیخ مەحمود لە بەغدادەوە بگاتەوە سولەیمانی هەرەشەی ئەوەیان دەکرد کە بین سولەیمانی بگرن،بەیاننامە پر لە پرو پاگەندەکانی ئوزدەمیر کە بە وینەیەکی جوان‌و رازاوە لە چاپ درابوون بە مانگ‌و روژی نیشانەی ئالای تورك نەخشینرابون بە دەست خەلکی شارەوە فرکان فرکانی‌بو بە ئاشکرا ئەخوینرانەوە ، ئینگلیزەکان تەنیا « نوئیل »و « چەپمەن »یان هەبو کە هانی شیخ مەحمودی پی بدەن‌و تورکی پی بکەنە دەرەوە ، شیخ مەحمود ماران گاز بو ، لە دەست وەشاندنی تورك زور سلی ئەکردەوە واش برابوە میشکیەوە کە موصل بی‌گومان ئەدریتەوە بە تورك وە یان بە زوری زورداری‌و هیزی چەك ئەیسینیتەوە ، چونکە ئینگلیزەکانیش لە هەموو لایەکا لە شکستا بوون بەرامبەر بە « کەریم بەگی فەتاح بەگ »و چەند سواریکی لە بازیان‌و لە سەنگاو لە ناوچەی قەرەداغ ، وە هەروەها بەرامبەر بە بەشیك لە پشدەریەکان‌و هاوپەیمانەکانیان لە دەربەندی « رانیە » کە شکابوون‌و رایان کردبو بو «کویە» وە هەروەها سولەیمانیان بە پەلە بە فروکە چول کردو بە جی‌یان هیشت وە بەرامبەر بە مەفرەزەیەکی شری تورك لە رەواندز ، بی‌دەسەلاتی ئینگلیز بە تەواوی دەرکەوتبو ، تەنیا ئەوەیان بو مابووە کە لە دورەوە تەماشا بکەن ، زوربەی خیلەکانی کورد لە گەل ئوزدەمیردا بوبونە یەك ، جل خواریش لە ناو شاری سولەیمانی‌دا پەرەی سەندبو وە هیجگار زور بوبون ، لە بەر ئەمانە هەمووی شیخ مەحمود کە گەیشتە سولەیمانی « تایەری ئەمین ئەفەندی » چوە بن دەستیەوەو

چوه بن کلیشەیەوه ، بیرو باوری گوری ، وای لی کرد هەموو کارو باریکی «یلاط»ی ملکی کەوتە ژیر دەست تایەرەوه لە سەر پەنجەی ئەو دەگەرا ، ئەمەش مانای ئەوەبو کارو باری حکومەتی کوردستان لە سەر پیلانو نەخشەی ئوزدەمیر دەبرا بە ریوه ، ئینگلیزەکانیش چاوه زەقی‌یان بو ، لە لایەکی تریشەوه لەو روژەدا هەموو روژنامەکانی بەریتانیا بە توندی داوایان لە حکومەتی بەریتانیا دەکرد کە سوپای بەریتانیا لە عیراقو کوردستاندا بکیشریتەوه بو بەریتانیا چونکە نەتەوه زور لە شەر بیزارەو ئەنجامی شەری گەورەیان ئەخستە بەر چاوی کار بەدەستانی بەریتانیا کە چو نئەو زیانە گەورەیەی لە مالو لە گیانیان کەوتبو ، بەهوی شەرەوه ، تا جاریکی تر سەر لە نوی تازە نەکریتەوه ، لە بەر هەندی دەست کەوتو سودی کەم لە عیراقو کوردستانا وه نەتەوه بە دوو بارە پاتی جەنگ سەر لە نوی بخریتەوه ژیر باری قورسو گرانەوه ، شیخ مەحمودی بەسزمان لە روژیکی وادا هاتبووه بو سولەیمانی ، پشتی بە چیو بە کی ببەستایەو ئومیدی بە چی وه بە کی ببوایە ؟ بی یارمەتیو بی پولو پارە بی چەكو تفاقی جەنگی چون بچن بە گژ تورکا ؟ بی یارمەتیو بی پولو پارە بی چەكو بچوایا بە گژ تورکا خیلەکانی دەورو پشتی سولەیمانی هەموو پشتیان ئەگرت ؟ لە کاتیکا کە تورك هەر ئەو مەفرەزەیەی رەواندزی هەبو هیچ هیزی تری نەبو ؟ ئەگەر تورك بیتوانیایە هیزیکی تر لە هیزەکەی رەواندز بەهیز تری بهینایە چی رووی ئەدا ؟ ئەوانەی لە گەل شیخ مەحمود بوون تا چ رادەیەك لە گەلی‌ئەمانەوه لەم شەرەدا کی پشتیوانی ئەکردن ؟ سبەی روژی ولایەتی موصل بکەوتایە دەست تورك شیخ مەحمود چی ئەکرد ؟ .

ئەم هەموو پرسیارو راووریویە خرابوە بەردەمی‌شیخ مەحمود وەگویچکەی پڕ کرابو بو ئەوەی مەترسی بخەنە دلەوەو واز لە ئینگلیز بینیت‌و لە ئوزدەمیر نزیك یتەوە ، ئوزدەمیریشس چ راستەو راست وە چ بەهوی دەست‌و پیوەندەکانیەوە لە کارا بو ، بە پرو پاگەندەی « اسلامیەت‌و ، غەزاو ، دین‌و» تولە سەندن دەماری شیخ مەحمودیان گرژ کردبو وە هینابویانە جوشس ، لە ناو دەست‌و پی‌ی ئەم دروو دەلەسەو پرو پاگەندانەدا ناوی کوردو کوردستان‌و سەربەستی سەربەخویی کورد بوبو بە ژیر لیوەوەو زور کز یو خەریکی لە بیر چونەوە بو ، ئەوانەی کە نیشتمان پەروەر بوون بە ئینگلیز خوا درابونە قەلەم لە لایەن جل خوارەکانەوە هەموو مەترسیان لە گیانی خویان پەیدا کردبو لە ترسانا کونە مشکیان لی بوبوە قەیسەری ، شیخ مەحمودی بە سزمان لە ناو ئەم بارە ئالوزەدا وەستابو راویژکەریکی سیاسی‌و ژیری نەبو کە پرکیشی بکاو بچیتە بن دەستیوەو بیخاتە سەرریی راست‌ورابەری بکا ، یارمەتی دەریکی بەهیزو نیشتمان پەروەریشس نەبو پشتی بگری •

ریکخراوە سیاسیەکان لەو روژەدا لە گیانەلاوا بوون ، لە بەر ئەوە پەت بەرەلا کرابو هەرکەس لەسەریکەوە بەلای خویدا رایدەکیشاهەرگیزنەدەگونجا دوو کەس یەك بگرن‌و لە یەك باوردا بن ، چونکە کەس باوری بە کەس نەدەکرد باورو وورە نەمابو ، بە کورتی ریکخراویکی سیاسی هەبو بەلام ریکخراویکی سیاسی وا نەبو کە لە هیزو توانایەدا بیت‌و خاوەن تەنزیم بیت پشتی‌پی ببەستریت‌و پالی پیوە بدریت‌و کورد کەلك‌و سوودی لی وەرگریت ، واتە لەو روژەدا ریکخراویکی سیاسی بە توانای وا نەبو کە راست بیتەوەو بیتە کایەوەو بکەویتە بەربەرەکانی لەگەل ئەو هیزو هویانەدا کەلەو کاتەدا دەورو پشتی شیخ‌مەحمودیانە

گرتبو وه له هەر چوار لاوه ئابلووقەیان دابو له دژ چاکەی کورد هەلدەسوران ، شیخ مەحمودیش بی گومان زور حەزی له حکمرانی دەکرد وه هەولی ئەدا ببی بە « ملك » زوریش حەزی ئەکرد خزمەتی کورد بکا وه له پیاوی بەرزی کوردستاندا گیانی خوی بەخت بکا ، بەلام هیوای ئەوەی نەمابو بگات بە ئامانجی .

ئوزدەمیریش لەم کاتەدا زور وەستایانه لیی ئەهاتە پیشەوەو له گەلیا ئەجولایەوە ، بە راستی شیخ مەحمود له هەلویستیکی زور گرنگدا بو ، هەرچەند له دلا باوری بە تورك نەبو ، وه بە بەلینەکانی ئوزدەمیر زور باوری نەدەکردو فریویشی نەئەخوارد وه ئەوەیشی دەزانی کە نزیك بونەوەی له تورك جیی هیوایەکی تەواو نیە ، زوریش لەوه ئەترسا کە ئەم سیاسەتە ببیتە هوی دوراندنی هەموو شتیكو دەست له بنی هەمانەوە دەرچون بەلام پرو پاگاندەی « تایەری ئەمین ئەفەندی »و « فەتاح ئەفەندی » ژن برایو سەر کردنە سەری زور کاری لی کردبو وه سەری لی شیواندبوو هەلیشیان فریواندبو ، هیچ ریگایەکی نەمابو وه لەو روژەشدا هیچی بو نەدەکرا بە تاقی تەنیاو بی پشتیوان « ١ » بە دەستی بە تالەوە نەی ئەتوانی بچی بە گژ تورکا .

« ١ » کە شیخ مەحمود گەرایەوە بو سولەیمانی له شکری تورك واتە لەشکری ئەو کوردانەی بوبونە نوکەری تورکو سویند خوری بون گەیشتبوه دەورو پشتی شاری سولەیمانی ، ئەمەش بەمەدا دەردەکەوی کە ئوزدەمیر نامەیەکی نوسیوە بو شیخ مەحمود له « ملحقی ٢٢ روژی ٢٩/ ٩ /٣٣٨ رومیدا » ئەلیت : ــ « مەفرەزەیەکی تورکم ناردوتە دەورو پشتی سولەیمانی ز ر تکام هەیە بە یادتانا نەیەت کە شتیکی

لەو روژەدا ئینگلیزەکان ئەیان ویست کە شیخ مەحمود خوی هەموو شتیك بیگەوە بنی ، چەك‌و پارەو تفاقی لەشکرو شەر وە بچی بە گژ تورکاو دەریان بکا لە کوردستاندا ، « ۱ » •

ئینگلیزەکان ئەوەندە کردەوەی باشیان نەبو بەرامبەر بە شیخ مەحمود تا ئەو ئەم فداکاریەیان بو بکا وە بە جوریکی وا لی‌یان دلنیا نەبو کە متمانەیان پی بکاو بو سەرکەوتن‌و سەربەخویی کوردستان هەموو شت بخاتە بەر چاوسەرومالی لە ریگایا بەخت بکا ، لە لایەکی تریشەوە تورکەکانیش دانیان ناوە بە مافی نەتەوایەتی کوردا ، وە « ئوزدەمیر » بە ناوی مصطفی کمالەوە پەیمانی ئەوەی ئەدا کە لە کوردستانی عیراقدا وەك چون لە مصردا بو « محمد علی گەورە »یان کردبو « خدیوی »یەك لە کوردستاندا بو شیخ مەحمود دابمەزرینن وە بیکەن یە « والی »یەکی سەربەخو •

خرابم بە دلا هاتبی ، لە بابەت کردەوەیەك خوانە خواستە لەوانەبی لە ئیوەوە روو بدات ، ئیمە هەر لە دەمیکەوە ناسی راستی‌و پاکی ویژدانی ئیوەمان بیستوەو تی گەیشتوین کە بەرامبەر بە دەولەت‌و میللەت واتە « دەولەت‌و میللەتی تورك » پەیوەستیکی بەهیزو خوشەویستیەکی بی ریاتان هەیە ، لە بەر ئەوە ناوی ئیوە لە گیانی ئیمەدا جیگەیەکی بەرزو بەریزی داگیر کردوە ،

لە بەندی چوارەمی ئەم نامەیەدا ئوزدەمیر وتویەتی ئیمە ئیتر بە لامانە وە ئەوەندە مەبەست نیە کە مەفرەزەکەمان بیتە ناو شاری سولەیمانی یان نەیەت ؟ چونکە هاتنەوەی ئیوە بو سەر کار بار لە روی چاکەی دەولەت‌و مەبەستی نیشتمانی‌یەوە بو ئیمە « ماناای بو تورك » بەسە ، ئنجا تا نا ماتان ئەگا وە ئەو

ترەوە لە دوانو گفتو گو دوا نەکەوت ، بەلام ئەوانەی لە گەل ئینگلیز بوونە هیچیان بو نەکرا چونکە لە دبلوماسیەتی پر لە فرو فیلی سیاسیو پیچو پەنادا شارەزاییو دەستی بالایان نەبو ، « تایەر » بە تاقی تەنیا سەرکەوت چونکەتایەر لە دپلوماسیەتی لە خشتە بردنو هەل فریواندندا دەستی بالای هەبوو ، بەزبانی لووس وای لە شیخ مەحمود کردبو وە بە جوریك شارەزای تەبیاتی شیخ بوبو ئەیزانی چ دەماریکی دەگری بویە روژ بە روژ شیخ لە تورکەکان نزیك دەکەوتەوە ئەفسەرە تورکەکانی ئوزدەمیر پول پول ئەهاتنو ئەبوون بە میوانی شیخ مەحمودو بە شیوەیەیەکی نهینی لە گەل شیخ مەحمودا کودەبونەوە .

ئینگلیزەکان زور باش بەمەیان دەزانی ، شیخ مەحمود کە لە بەغـــداد گەرابووە بەلینی دابو بە ئینگلیزەکان کە تورکەکان دەربکا ، ئینگلیزەکان هەر داوایای ئەوەیان لی دەکرد ، بەلام تازە کار لە کار ترازابو ، شیخ مەحمود « ۱ » لە گەل تورکەکاندا ریك کەوتبو ، یان ریــك کەوتنی لە ئەمروو سبەیدا بــوو ، کوبونەوە نهینیەکانی تورکەکان لە گەلشیخ مەحمودا شتیکی کەم نەبــو لای ئینگلیزەکان وە لە بەر چاوی ئینگلیز خواهەکــان تورکیــزمەکان بە ئینگلیــز خواهەکانیان ئەوت تاوان بار وە ئەیان ووت ئەمانە بو کوشتن باشن ، لە بــەر ئەوە لە شارا مقو مقو دەنگو باسیکی پر لە مەترسی بلاو بوەوە کە گــویا بــە فیتو هاندانی ئوزدەمیر بریار دراوە ئەوانەی سەر بە ئینگلیزن وە ئەو لاوانەی داوای نیشتمان پەروەر یئەکەن هەموویان بکوژنو لە ناویان ببەن ، « جمــال عرفان » لەم روژانەدا کوژرا ، چون کوژراو کی کوشتی کەس نازانی ؟ لە بەر ئەوە ئەم دەنگو باسە ترسناکە کاریکی گەورەی کردبوە سەر بیرو باوری خەلك ئینگلیز خواهەکان هەموو خویان شاردبووەو لە کون نەدەهاتنە دەرەوە ، لاوە

باری سیاسی بەم جورە شلوق بو لە کوردستاندا لـەو روژەدا ، شیـخ مەحمود کەوتبوە ناو ئەم گەرداوو گیژاوی دەریای سیاسەتەوە ، سیاسەتی تورك لە بروزا بوو ، سیاسەتی ئینگلیز بەرەو لیژی ئەرویشت ، بەلام لە گەل ئەمەشا شیخ مەحمود تا ماوەیەکی باش خوی نەدایە دەستەوەو بیرو بـاوزی خـــوی دەرنەخست وە بە نهینی پەچنیە دلی خوی ، ویستی هەردوو لا واتە ئینگلیـزو تورك تاقی بکاتەوە ، لە بەر ئەوە لە گەل تورکەکان بەهوی « تـایەر »ەوە لـە گەل ئینگلیزەکانیش بەهوی شیخ قادری برایی‌و مصطفی پاشا هەندی کەســی

سیاسەتەکە بە تەمان لە سەری بون بومان روون کەنەوە ، مەفــرەزەکەمان لــەو جیگایەدا دەوەستی کە ئیستا لیەتی ، ئەگەر بیت‌و ئیوە بە چاکی بزانن تا دەوری رانیەش دەکیشینەوە ئوزدەمیر داوای لە شیخ مەحمود کرد کە نەخشەی ئیش‌و کارو هەلسورانی خوی بو روون بکاتەوە .

« ۱ » لە راستیا تورکەکان لەو روژەدا بەهیز نەبون وە لە رەوانلمز ئوزدەمـــیر لەشکریکی ریك‌و پیکی نەبو کە پشتی پی ببەستری ، وە بتوانـی سـەریەخو بـی یارمەتی کوردەکان لە کوردستاندا بجوئیتەوە یان بەربەرەکانی لە گەل شیخ مەحمودا بکا بەلکو لە ژیرەوە بە دریژایی کات خەریك بو وە لە حکومەتەکەی ئەپارایە ە کـە هەندی سەربازی تریان هیچ نەبی چەند دانەیەك توپی بو بنیریت ، هەموو تەقەلاکانی بی سوود بوو ، لە بەر ئەوە لە یارمەتی حکومەتەکەی خوی هیوای بریبـو یـەلام بەختیاری تورك وە شانسی‌و پرو پاگاندەو درووو دەلەسەی « تایەر »ی جل خوار وە کوردە گیلەکان کە بە هەزاران رویان دەکردە رە اندزو خویان ئەهاویشتە ژیـر سیبەری ئالای ئیسلامەوە ، بەهیزی کردبوون .

نیشتمان پەروەرەکانیش ترسیان لەوان کەمتر نەبو ، ئنجا لەم روژەدا وە لەناو ئەم بارە سیاسیە شلوقەدا کەس بیری لەوە نەدەکردەوە کــە شیــخ مەحمــود گەراوەتەوە داوای چی لی کراوە کە بیکاو بەلینی چی داوە بە ئینگلیز ؟ وە هەر وەها نەش دەزانرا کە شیخ مەحمود چی داوا کردوە بو کورد ؟ کەس لەمانەی نەدەپرسیەوە تەنیا مصطفی پاشا نەبی کە پیاویکی ئازاو دلسوزو دلیر بــو وازی لە رەخنە کردن نەدەهیناو هەمیشە ئەم دوو پرسیارەی ئەکردو بە دزیو بەئاشکرا توانجی لەم کردەوانە ئەگرتو لە دژی تورکەکان ئەدوا ، لەو بەولاوە کەسیکی تر نەبووە پر کیشی ئەوە بکا ناوی تورك بە خراپە بەریت لای شیخ مەحمود .

مصطفی پاشا وەزیری زانستی کە خاوەنی روژنامەی بانگی کوردستان بو ئەم بەیانەی لە روژنامەکەیا بلاو کردەوە کە بی دەسکاری دەینووســین : « ۱ »

« ۱ » یادداشتی رەفیق حلمی بەگ بەرگی شەشــ .

« ۱ » رەفیق حلمی بە لە یادداشتەکەیا دەلیت روژیکیان مصطفــی پاشــاو صدیق پاشا نادریو توفیق وەهبی ئەمین رەواند یو عەزیز قەزاز چونبودیدەنی ملکی کوردستان شیخ مەحمود ، پاشی مانەوەی چەند سەعاتیك کە هاتنە دەرەوە زانرا کە نەیان توانیوە شتیکی لی تیبگەن ە یان ئەوەی ویستویانەو بــیرو باوری خویان پیی بسەلمینن .

« ۲ » ئەبی مەبەس لە پاشی بی نەك لە پیشی .

تەشریف هینانەوەی حضرتی حکمداری کوردستان دام شوکتە ، ئیتر میللەت کەوتە رفاەو استراحەتیکی واوە کە امثالی نەبینراوە وە هەر وەکو لە نسخەی « ۱۰ »ی جانگ کردستاندا نشر کرابو بو دەس کردن بە ئیشنو انتظام امور کردستان هیئەتی

جا نازانین ئەم بەیانە تا چ رادەیەكو بە چ جوریك ئەكەویتە بـەر چـاوی سیاسیو دپلوماسیەكانی دەولەتان ، چونكەئەوە دەردەخاكە ئەمبەیانە ناوەروكیكی پوختەی ئەو بەلینو پەیمانەیە كە لە بەغداد دراوە بە شیخ مەحمودو پەیمانـەو بەستراوە لە بەنێی شیخ مەحمودو نوینەرانی بەریتانیادا ، چونكـە ئەم بەیانـە بەلگە « وثیقە »یەكی بە نرخە زور گرنگە لە میژووی كیشەی كوردی كوردستانی عـــیراق •

میجەر نوئیل كە راویژكەری سیاسی شیخ مەحمـود بو لە كوردستانـی عیراقدا وە نوینەری مندوبی سامی بەریتانیا بوو ، بەو هیوایە دانیشتبو وە هەولو تەقەلای ئەدا كە شیخ مەحمود لە بەغدادو لە ئینگلیز نزیـك بخاتـەوە وە ریو شوینیكی باشی دابنیت بو شیخو حكومەتە تازەكەی ، لە بەر ئەوە زور هاتـو چوی كرد لە بەینی بەغدادو سولەیمانیدا ، بەلام لە ئەنجاما بـوی دەركەوت كە هەرچی هەولو تەقەلای هەیە هەمووی بی سوودەو بە بادا دەروات ، كولی داو كارو باری دایە دەست « چەپمەن »ی « ۱ » معاونی خوشی پی گەیشتـن بەو

روسای محترمە كە كابینەی حكومەتی كوردستانی لی دامەزراوە با ارادەیی علیـە تعیین فەرموران ، ئەم هیئتی روسای محترمە كە لە ذواتـی ذی اقـتدار نامـدار هەلبژیرراون تشكیلاتی موقتە ، هەتا وەكو جنابی مندوبی سـامی دەولەتی فخیمەیی بەریتانیا كە لە بغدادەوە هەر وەكو وعدی فرموە موافقتـی خـەریطە عموم لیـواو قضاكان كوردستان الحاق افرمویتئەوسایە ارادە حضرت حكمدار دام شوكتـە لە كركوكو اربیلو لە زاخو عەقرەو عمادیەو دهوكو صلاحیەو خانقینو سایر بلاد كردستان رجال محترمە دعوتو تشكیلاتی دائمی اجرا اكری . . . !

« ۱ » یادداشتی رەفیق حلمی بەگ بەرگی شەشی لاپەرە ۱۹ .

ئامانجەی کە هەی بو سولەیمانی بەجی هیشت کە جاریکی تر نەگەریتەوە بویە مندوب السامی بەریتانیاش کە باش لە هەوال گەیشت دەستی لە شیخ مەحمود شت ، وە ئومیدی بری ، « چەپمەن »یش خرایە ژیر چاودیری یەوە کەس نەی ئەتوانی ئامشوی بکا ، « چەپمەن » وەرس بوناچار ئیزنی لە شیخ مەحمود خواست کە بچیت بو کەرکوك و رویشت .

ملکی شیخ مەحمود : ـ

لە پاش ئەوەی « میجەر نوئیل » رویشت و « چەپمەن » بوە وەکیلی وە چەپمەن یش ئیزنی لە شیخ خواست و رویشت بو کەرکوك ئەوە و وەك باسکرا شیخ مەحمود لە مانگی تشرینی یەکەمی ١٩٢٢دا خوی کرد بە ملیکی کوردستان وە وزارەتیکی پیکەوە نا کە پیك هاتبو لە هەشت وەزیر و مفتش عام و مدیری ئاسایشی گشتی ئەم ملکیەتەی شیخ مەحمود تەمەنی زور کورت بوو ، پاش شەرو شوریکی گەورە لە گەل ئینگلیزا شیخ مەحمود ناچار کرا بە بەجی هیشتنی شاری سولەیمانی ، ئینگلیزەکان بو ئەوەی دلنیایی کوردەکان بکەن و سەر لە نوی هەلیان بخەلەتینن و لە شیخ مەحمود دوریان خەنەوە لە روژی ٢٤ کانونی دووەمی ١٩٢٢دا بەیانیکیان بە ناوی حکومەتی بەریتانیاو بە ناوی حکومەتی عیراقەوە دەرکرد کە لەوە پیشیش بە کورتی باسکراوەو وە ئیستاش هەموو بەیانەکە دەخەینە بەر چاوتان کە ئەلیت : ـ

«حکومەتی خاوەن شکوی بریتانیا وە حکومەتی عیراق دان ئەنین بە مافی تەتەوایەتی کورددا کە لە سنوری عیراقدا دادەنیشن بو دامەزراندنی حکومەتیکی

« ١ » یادداشتی رەفیق حلمی بەگ بەرگی شەشش لاپەرە ـ ٤٣ ـ

کوردی لەو ناوچانەدا کە بە زوری کورد نشینن ، پیویستە کوردەکان خویان لە ناو خویانا ریك بکەون بە زوترین کات بو پیك هینانی حکومەتەکەیان وە نوینەری رەسمی خویان بنیرن بو بەغداد بو دامەزراندنی پەیوەندی سیاسیو ئابوری لە گەل حکومەتی بەریتانیاو حکومەتی عیراقدا » •

شیخ مەحمود لەم کاتەدا خەریکی بلاو کردنەوەی دەسەلاتی خوی بو لە بەر ئەوە کە پروتوگولی ٣٠ نیسانی ١٩٢٣ز گیرا حکومەتی بەریتانیا شاری سولەیمانی خستە ژیر چاودیری خویەوە جیاواز لە لواکانی تری عیراق ، شیخ مەحمود کە سەری لی شیوابو ئاگای لە هیچ نەبو لە روژی ١١ / ٦ / ١٩٢٣دا گەرایەوە بو سولەیمانیو داگیری کردەوە ، لە بەر ئەوە ئەنجومەنی وەزیرانی عیراقی کوبونەوە بریاریاندا لە سەر دەرکردنی ئەم بریارانە هەمووی بو ئەوەی دلنیایی کوردەکان بکەن وە مەیلیان ببرن لە شیخ مەحمود •

١ ــ حکومەت نایەویت مەئموری عەرەب تعین بکات لە شارەکانی کوردستاندا تەنیا مەئموری فەنی نەبی ، •

٢ ــ حکومەت زور لە دانیشتوانی کوردستان ناکات ، کە بە عەرەبی قسە بکەونو لە مصالحی رەسمیشدا بە کوردی معاملە بکەن •

٣ ــ هەموو کارو باریکی نەتەوایەتیو ئاینی هەموو دەپاریزریت •

لە دوای دەرکردنی ئەم بریارانە ئنجا سوپای عیراق وە هیزی هەوایی بەریتانیاو سوپایەکی بەکری گیراو لە ئاثوریەکان هیرشیان هینایە سەر شیخ مەحمود لە تەموزی ١٩٢٤دا شاری سولەیمانیان داگیر کرد •

لەم کاتەدا زرنگەی زەنگیکی تر لە مەیداندا دەنگی دایەوە وە عنصریکی

تازەیشس هاتە مەیدانەوە ، تورکیای تازە دەستی کرد بە داوا کردنــی ولایەتــی موصل واتە « کوردستانی خوارو » کە ئەبوایە کومەلی نەتەوەکان پاشە روژی ئەم وولاتەی روون بکردایەوەو بیخستایە بەر چاو کە پرە لە « نەوت » لە بەر ئەوە دەستی کرد بە تەماشا کردنی ئەم بابەتە وە داوای کرد کە رەغبەتی دانیشتوانی ئەم وولاتــە وەربگیریــت .

لە روژی ١٣ تشرینی دووەمی ١٩٢٤زدا لیژنەیەك لە سێ پیاوی گــەورە پیك هات یەکیکیان « کونت تەلکی » هەنگاری بو ، دووەمیان « مسیو فاویرسن» ســویدی بو ، سێیەمیان « کولونیل پولیسس » بەلچیکی بو ، ئەم لیژنەیە لــە روژی ١٦ی کانونی دووەمی ١٩٢٥زدا لە گەل ئەندامیکی تورك‌و ئەندامیکــی عــیراقیدا لە بەغــدادەوە چــون بو موصــل ، پاشی تەحقیقــات گــەرانەوە بو ولاتی خویان‌و راپوریکیان دا بە ئەنجومەنی کومەلی نەتەوەکــان « عصــبە الامم » لە روژی ١٦ی تەموزی ١٩٢٥دا لە باسی کوردەکانا وتویانە : ــ

« ئەبیداوا کاریەکانی کوردەکان بە نظری اعتبار وەربگیریت ، کە دەیانەوی مەئمورەکانیان هەموو کورد بن ، وە خویندەواری‌و زانیاری بە کوردی بیت ، وە وتویانە ئەبی زامنی تەواو بدریت بە کوردەکان وە ئیداراتی داخلی سەربەخویان یو یکربــت .

پاشی چوار سال قبول کردنی « پەیمانی ئینگلیزی عیراقــی »و نەمانــی دەسەلاتی کومەلی نەتەوەکان لە سەر عیراق ، چونکە زور لە کوردەکان حــەز بەوە دەکەن کە بگیررینەوە ژیر دەسەلاتی تورکیا نەك لە ژیر ئیدارەی عیراقدا .

ئینگلیزەکان بو دەست خەرو کردنی کومەلی نەتەوەکان بە درو بەلینیان‌دا کە ئەم داوا کاریانەی نەتەوەی کورد هەمووی جیبەجی دەکەن ، لەو کاتــەدا لە

شاری سولەیمانیدا داوای حکومەتیکی کوردی سەربەخو کرا ، بەم جورە لە سەر راپوری « مجلس وسطی » بریار درا کە ولایەتی موصل واتە «کوردستانی خوارو » بخریتە سەر حکومەتی عیراق لە روژی ١٦ی تشرینی دووەمی ١٩٢٥زدا لە بەندی سییەمی ئەم بریارەدا ئەلیت : ــ

« حکومەتی بەریتانیا کە چاودیری کەری ئەم ولاتەیە ، ئەبی بە ئەنجومەنی کومەلی نەتەوەکان « عصبە الامم » رابگەیەنیت چ جورە تەدابیریکی وەرگرتوە لە ابەت ئەو بەلینانەوە کە لیژنە داوای کردبو بو کوردەکان » •

لە سەر ئەم داوا کردنە وەزیری مستعمراتی بەریتانیا لە روژی ٣ی ئەیلولی ١٩٢٦دا یادداشتیکی داوە بە ئەنجومەنی کومەلی نەتەوەکان « عصبە الامم » لە بەندی هەشتەمی ئەم یادداشتەدا اشارەتی ئەو ووتارەی کردوە کە سەرەك وەزیرانی عیراق بلاوی کردوتەوە لە روژی ٢١ کانونی دووەمی ١٩٢٦دا کەئەلیت:

« ئەو وولاتە ناژی ئەگەر مافی نەتەوایەتی کوردەکان نەدریت ئەبی مەئمورەکانیان لە خویان بن ، ئەبی زبانەکەیان رەسمی بیت ، ئەبی لە قوتابخانەکانی حکومەتا فیری خویندن ببن بە کوردی ، وە ئەبی بە چاویکی یاشی تەماشای هەموو کەمایەتییە نەتەوایەتیەکانی تریش بکریت » •

بەم جورە بەیانات و مەناشیری زور بە هەموو وەزارەتەکان وە شارەکاندا بلاو کرایەوە ، وە هەروها مندوبی سامی بەریتانیاش وتاریکی بلاو کردەوە ئەلیت : ــ

« هیچ جیاوازیەك نیە لە بەینی کوردو عەرەبدا » •

بەم درووە دەلەسانە کورد هەلخەلەتینراو لە خشتە برا ، حکومەتە ساوا

ئازدارە خێر لە خو نەدیوەکەی لە ناو چو ، ئومیدی نەماو ئاسوی روناکی بە تاریکی گەرا ، شیخ مەحمودیش پاش ئەوەی سوپای عیراق‌و ئاثوری‌و هیزی هەوایی بەریتانیا لە پینجوینیش تەنگیان پی هەلچنی کە ئوزدەمیریش نەیتوانی لەم تەنگ‌و چەلەمەیە رزگاری کا ناچار چوە خاکی ئیرانەوە .

شیخ مەحمودی نەبەز گریی حکمداری‌و ملکی‌و سەندنی مافی نەتەوایەتی نەتەوەکەی لە دلیا بوبو بە گری ، لە مانگی حوزەیرانی ١٩٣٠دا پەیمانی بەینی حکومەتی عیراق‌و بەریتانیا بلاو کرایەوە لە بارەی پەیوەندی بەینی ئەم دوو دەولەتەوە لە دوای ئەوەی کە عیراق ئەبیت بە ئەندام لە ئەنجومەنی کومەلی نەتەوەکان ــ عصبە الامم ــ داو سەربەخو ئەبیت ، ئەم پەیمانە بوە هوی بلاو بونەوەی ئاژاوەو هەرا بە ناو کوردەکاندا وە بوە هوی خوپیشاندانی گەورە لە ناو شارەکاندا ، بە تایبەتی لە شاری سولەیمانی‌دا کە لە روژی ٦ی ئەیلولی١٩٣٠دا خوپیشاندان رویداو سوپای عیراق تەقەی لە خو پیشاندەران کردو کوشتاریکی زوری لی کرد ن ئەم کردەوە نارەوایە شیخ مەحمودی داچلەکاندو خوینی دلسوزی‌و کوردایەتی‌و نیشتمان پەروەری هاتە جوش سەر لە نوی هیرشی هیناو شورشی بەرپا کردەوە بو سەندنی تولەی خوینی ئەو شەهیدانەی لە پیناوی رزگاری کوردستانا گیانیان بەخت کرد ، ئەم شورشەی شیخ مەحمود دیسان هەشت مانگی خایاند .

حکومەتی عیراق لە سالی ١٩٣٠دا کە ویستی ببی بە ئەندام لە کومەلی نەتەوەکان « عصبە الامم »دا بە ناچاری دیسانەوە کەوتەوە دلنیایی کوردەکان بویە « قانونی لغاتی محلی » بلاو کردەوە بو ئەوەی وا لە ئەنجومەنی کومەلی

نەتەوە بگەیەنیت بیرو باوری زور چاکە بەرامبەر بە کوردەکان لە سالی ١٩٣٢دا کە عیراق بو بە ئەندام دیسان ئەم بەلینانەی تازە کردەوە بە بەیانیکی رەسمی کە هیزی دەستوری درایە وە وینەیەکی نیررا بو بارەگای « کومەلی نەتەوە »کان لە شیوەی بەلگە « وثیقە »یەکی رەسمیدا اعتباری پی کراو دانرا •

★★★

هاتنی سمکو بو سولەیمانی : ـ

لەوە پیش بە کورتی باسیکی هاتنی سمکومان کردوە بو شاری سولەیمانی بو دیدەنی شیخ مەحمود ئیستا بە پیی یادداشتی رەشید جودت بەگ کە یەکیك بوە لەو لاوە نیشتمان پەروەرانە وە لەو ئەفسەرە دلیرانەی کاتی لاوی خوی لە ریی کوردایەتی‌دا بەخت کردوەو تەمەنی جوانی بردوتە سەر وە ماوەی دوو سالو نیو راویژ کەری سیاسیو سەربازی سمکو بوە وە بە تەواوی شارەزای هەموو کردەوەیەکی بوە ، وە هەروەها یادداشتەکەی ماموستا رەفیق حلمی کە بەلگەیەکی رەسمین بو ئەو کارەساتو روداوانە لەو کاتانەی پیشودا لە کوردستاندا لەوە پیش رویان داوە •

رەشید جودت ئەلیت : ـ « لە سالی ١٩٢٢دا لە سولەیمانی سوپاە سالار شیخ قادری حەفید برای شیخ مەحمود فەرمانی دا بە رەشید جودت کە خانوەکەی مالی باوکی ئامادە بکریت بو میوانداری ئیسماعیل خانی سمکو ، ئەو خانووە

بە جوریکی وا رازانرایەوە یشی بو میوانداری پیشـەوایەکی وەك سمـکو ، پاش چەند روژیك سمکو هات ئەوەی بو ئەو کراوە وە ئەو پیشوازیەی ئـەو کە کراوە هیشتا لە میژووی شاری سولەیمانیدا بو کەس نەکراوە ، سـمکو

ماوەی سێ مانگ لەسولەیمانی مایەوە ئەوەبو شیخ مەحمود لە گەل ئینگلیزەکانا تیك چوبو وە بە تەواوی لە یەك ئاشکرا بوبون ئینگلیزەکان بەنانامەیان بو شیخ مەحمود فریدایە خواری بە فروکە لە سولەیمانی داوایان لی کرد سولەیمانی بـە جی‌بیلیت ، وە هەروەها بەیانامەشیان بو سمکو فریدا کە بروا چونکە یومبـا بارانی شاری سولەیمانی دەکەن نەك خوی‌و پیاوی تووشی زیان بین ، سمکو پاش ئەوە بریاری‌دا بگەریتەوە تکلیفی لە رەشید جودت کرد کە بچی لە گەلی چونکە کەسی ئەو زور بی کەسەو راوێژکەری سەربازی‌و سیاسی نیە ، رەشید جودەتیش لاویکی خوین گەرم‌و نیشتمان پەروەر بوو خوینی کوردایەتی هاتە جوش چو لە گەلیا ، لە تشرینی دووەمی ١٩٢٢دا لە سولەیمانی دەرچون

سمکو لە پیش ئەوەدا بیت بو عیراق ئەفسەریکی ناپاکی تورك کە یەکیك بو لە پیاوەکانی خوی بە دزیەوە هاتبو بو لای سمکو وە لە هیزو توانای سمکو گەیشتبو وە زانی بوی سمکو لە خوی ئەمینە چوبو مەفرەزەیەك سەربازی تورکی ئامادە کردبو وە لە بەری بەیانا دابوی بە سەر شوینەکەی سمکودا لە هەر چوار لاوە دەوری گرتبو دابویە بەر لیژگەی گوللەو شەستیر ، خوشەویستترین ژنی سمکو کوژرابو سمکوش خوی بە پەلە پروزکی دەرباز بویو رای کردیو بو شاخ لەو راکردنەدا بای ٥٠ تا ٦٠ هەزار لیرەی ئالتون مجەوهەرات‌و ٤٠ هەزار لیرەی ئالتون پارەکە لە مالەکەیا بوی دەرنەچوو هەمویان بە تالان بـرد خەسـرەوی

کوریشی بە دیل گیرا ، سمکو هەموو ئامانجی ئەوەبو کورەکەی لە دیلی رزگار بکا ، « قەدری بەگ »ی والی « وان » ئیسماعیل ئاغای زور خوش دەویست بەلینی دایە کە خەسرەوی کوری بو بگیریتەوە ، لەم کاتەدا لە ناوچەی «حەکاری» هەرایەك رویدا هیزیکی سەربازی لیوی لە عیراقەوە هیرشیان بردبوە سەر مەفرەزەیەکی تورك هەمویان گرتبون ، تورکەکان نیازیان وابو تولەیان لی بسیننەوە وە کەلك لە دەسەلاتداریو هیزی ئیسماعیل خانی سمکو وەرگرن ، سمکوش زور لە تورکەکان داخ لە دل بو لە خوای ئەویست ئیشیکی پی بسپیرنو چەکی بدەنی تا بەو هیزو چەکەی خویان تولەیان لی بسینن ، بەلام یە داخەوە ریك نەکەوت ، هەر لەو کاتەدا ئینگلیز لە گەل تورکەکانا ریك کەوت وە ئیسماعیل خانی سمکو ئەم ریکەوتنەی تورکو ئینگلیزی دانایە بەدبەختی بو خوی چونکە خوا یاریدەی نەدا کە تولەی خوی لە تورکەکان بسینی .

سمکوو ئیران :-

لەو کاتەدا کە سمکو بە روالەتو سەر زاری لە گەل تورکەکان ریك کەوتبو ئیرانیەکانیش ئەیان ویست رای کیشن بەلای خویاندا ، «عبدالله خانی طهماسبی» کرابو بە والی « ئازربایجان » بە نامە خوی گەیاندە سمکو وە یەك دوو جار داوای لە سمکو کرد لە سەر سنور دیدەنی یەکتر بکەن ، وە داوای لە سمکو کرد کە بگەریتەوە شوینەکەی خوی ، سمکو چو بو سنوور وە یەکتریان دی ، زروف گوررا حکومەتی ئیران بە ناچاری دلی ئیسماعیل خانی دایەوەو دلنیایی کردو ئاشتی کردەوە ، ئیسماعیل خان گەرایەوە بو شوینەکەی خوی ، رەشید جودت ئەلیت ئیسماعیل خان زوردلیروچالاکو شیربوکوردیکی دلسوزبو زورجارئاموژگاری

برایانەی کردوە وتویەتی برام من دوو سالو نیوە لە گەل تۆم ئیستا نیازم وایـە بگەریمەوە بویە ئاموژگاریت ئەکەم ، ئەمانەی لە دەورو پشتی تون زور کەمیان دلسوزن بو تو ، ئەبی زور ئاگاداری خوت بکەیت کە دەچیت بو دیدەنی لە گەل کاربەدەستانی ئیرانیدا چونکە ژیانت لە تەنگو چەلەمەدایە وەك جعفر ئاغـای برات ، ئەبی ئیشی خوت باشن بزانیت هەرگیز نەچیت بو دوائری حکومەت ،بە کردەوە گویی نەدایە ئاموژگاریەکان ، ئەم پیشەوا بە نرخە چو بو دیدەنی میری لەشکر لە شاری « شنو » بەو بیانوەوە کە میر هیشتا نەهاتوە پاش مـاوەیەك دیت سەربازیکیان نارد بو لای سمکوو ئەم خەبەرەیان دایە ، سمکویان هیشتەوە بو سبەینی ، لە شوینی کوبونەوەکەدا هەموو بناکانیان پرکرد لە سەربازی پـر چەك وە ئامادەیان کردن لە کاتیکا کە سمکو هات وە نزیك بووە بە خانوەکان لە هەموو لایەکەوە درایە بەر لیژگەی تفەنگو کوژرا ، بەم شیوە پر لە نامەردیە سمکـــویان کوشـــت •

★★★

ســمکوو شــیخ مەحمــود :ــ

وە ك ئینگلیزەکان چوبوە میشکیانەوە شیخ مەحمودو سمـــکو دوژمنـــی یەکتر نەبون ، بروسکەکانی بەینی سمکوو شیخ هیوای بە ئینگلیزەکان پەیـدا کردبو ، لە بەر ئەوە ریگایان دا بە سمکو کە بیت بو دیدەنی سولەیمانیو شیخ مەحمود ، کە دەنگی هاتنی سمکو بلاو بوەوە بە شاری سولەیمانیدا شـارەکە خروشا ، چونکە ناوبانگو شورەتی سمکوو دلیریو قارەمانی ئەم پیشەوا کوردە بە هەموو کوردستاندا بلاو بوبووە ، لە بەر ئەوە هاتنی بو سولەیمانی بو کیشەی

کورد بە مزگینی دەژمێرراو گولی هیوای سیس بوی نیشتمان پەروەرەکانی گەشاندەوە پیشەوا سمکو لە دلی هەموو کوردیکی دلسوزا شوین‌و جیگایەکی بەرزو بەریزی هەبو ، بە قارەمانیکی گەورەی نیشتمانی دەناسرا ، لە بەر ئەوە هاتنی لەو سەرو دەمەدا بو سولەیمانی شتیکی کەم نەبو ، ئەم هاتنە بوبوە ویردی سەر زبانی گەورەو بچوك‌و ، ژن‌و پیاو ، بی ئوقرە هەموو چاوبان لە ری بو بە پەروشەوە چاوەریی ئەم هاتنەیان دەکرد ، وە ئەیان ویست ساتیك زووتر بە دیداری شادبین ، ئەوانەی کوردو نیشتمان پەروەر بوون سمکویان بەقارەمانیکی نیشتمانی دانابو ، هیوای ئەوەیان لی دەکرد کە ئەم هاتنەی ببیتە هوی گورینی « باری سیاسی » وە لادانی شیخ مەحمود لە سەر ئەو ری‌یەی کە پیا دەرواو وەستاوەلە سەری ، وە وەرگیرانی سەرنجی بە لای کوردایەتی‌و کوردستاندا ، هاتنی سمکو بو سولەیمانی نزیك بووە ، روژی هاتنی دانیشتوانی شارو دیهات‌و دەورو پشتی وە خیلەکان هەموو چون بە پیریەوەو بە گەرمی پیشوازیان کرد ، شارەکە وەك‌بووك رازینرایەوە ، بوە شایی‌و ئاهەنگ‌و بەزم‌بەم جورە پیشوازیەکی زور پر لە شانازی کرا ، ئەو کارەساتەی لەو روژەدا لە سولەیمانی کراوە مەگەر تەنیا لەو روژەدا کرابی کە شیخ مەحمود لە هندستان لە دیلی گەرایەوە ، تورکەکان کە ئەمەیان دی کەوتنە ترسەوە ، چونکە مصطفی پاشایان باش‌دەناسی بویە ناویان نابو « نەمروود » وە لە کاتی خوشیا هەر بە بونەی ئەوەوەبو کە تورکەکان هەلیان کوتابوە سەر سمکوو ژنەکەیان کوشت‌و کورەکەیان بە دیل گرت ، چونکە مصطفی پاشا لەو کاتەدا لە سنورەکانی بەینی ئیران‌و تورکا بو بو ئەوەش چوبوە لای سمکو ، کە روی لە ئیران پی‌وەرگیری‌و ئاگری ئاژاوەی لە خاکی تورکا پی بنیتەوە ، تورکەکان سمکویان لە دەمیکەوە ناسیوە ، وە ئەیان

ڤانی کە بو سەربەستیو سەربەخویی کورد خەریکەو خەبات ئەکاو هەرا دەنیتەوە تورکەکان لەو روژەدا گلابون بە شەری یونانەوە هیزو توانای ئەوەیان نەبو دەست بو سمکو دریژ بکەن وە سمکوش خەریکی ئیران بو نیازی ئەوەی نەبو

دەست یو تورکیا دریژ بکات ، بەلام چوونی مصطفی پاشا بو لای سمکو ئارامی لە تورکەکان بریو ترسیکی گەورەی خستنە دلەوە بویە ئەوەیان بە سمکو کرد کە کردیان ، جا بویە ئەمجارەش کە دیان مصطفی پاشا چوە بن دەست سمکووە تورکەکان دیسان ئارامیان لی برایەوەو مەترسیان کەوتە دلەوە ، لە بەر ئەوە « رەمزی »یە شەلو « فەوزی بەگ »ی یوزباشی چەند ئەفسەریکی تری ئوزدەمیر لە رەواندزەوە بە دزیەوە هاتن بو سولەیمانیو لە لای شیخ مەحمود دابەزین ، لەولاشەوە « فەتاح ئەفەندی » « ٢ » ژن برای شیخ مەحمود بەپەلە لە ریگای موصلەوە هاتەوەبو سولەیمانی لە سەر پیلانی « تایەری ئەمین ئەفەندی » وە عباس ئاغای مەحمود ئاغای پشدەری ٠

بە هاتنەوەی « فەتاح ئەفەندی » لە ریگای موصلەوەو دیدەنی شیخ مەحمودو گفتو گو کردن لە گەلیا بوە هوی بەهیز کردنی پەیوەندی بەینی شیخ مەحمودو تورکەکان ، سمکو زور رقی لە تورك بو چونکە برینی تازە بووە وە لە بەر ئەوە بوی بکرایە وە بە هیوای سەرکەوتن بوایە بە هەموو جوریك هەولی ئەدا تولەیان لی بسینیتەوە بەلام ئەمجارە باری سیاست بە جوریکی تر کەوتە بەر چاو ، چونکە پرو پاگەندەی ئوزدەمیرو دەستەو دایرەکەی زور بە تینو بە هیزو وەستایانە بو

« ١ » یادداشتی رەفیق حلمی بەرگی شەش .

سیاسەتی تورك لە بروزا بو ، دەرکەوت کە « تایەر » بەراستی دپلوماسیەکـی چەشنو بە تواناو قال بو بە پشوو پیلان گیرە ، چونکە توانی سیاسەتی ئینگلیز بگلینی ، وە هەروەها کاربەدەستە ئینگلیزەکانیش سەربازو کەللە رەق بوون ، نەشارەزایی دپلوماسیەتیان بەوەدا دەرکەوت کە « تایەر » گلاندنی ٠

★★★

حکمـداری شـیخ مەحمـودو نوزدەمـیر :ـ

ئەو کاتەی شیخ مەحمود گەیشتە سولەیمانی « میجەر نوئیل » بە نـاوی حاکمی گشتی بەریتانیاوە لە کوبونەوەیەکدا لە بەر دەرگای سەرای سولەیمانیدا بەیانی « حکمداری » شیخ مەحمودی بلاو کردەوە « ئوزدەمیر »١ »لە روژی ١ / ١١ / ٣٣٨ رومی‌دا بە ژمارە « ٥٦ » راپوریکی بە پەلەی نارد بو قوماندانی جەبهەی خورهەلات « الجزیرە »بەهوی فرقەی هەشتەوە ئەلیت : ـ

١ ـ لە ئەمارەتی شیخ مەحموددا وە لە ژیر چاودیری ئینگلیزەکان حکومەتیکی کوردستانی بە رەسمی بلاو کرایەوە ، هیئەتی حکومەت پیك هـاتوە لەمانـەی خـــوارەوە : ـ

باشی قوماندان « سوپاه سـالار » شیخ قادر حفیـد
سەروکـی داخلیـە « نـاوەوە » شـیخ محمـد غریـب
سـەروکی « دارایـی » عبدالکریـم عەلەکە

« ١ » یادداشـتی رەفیـق حلمـی بەرگـی شـەش .

ســەروکی معارف « زانســتی » مصطفــی نەمرود « مصطفی پاشا »
ســەروکی شــەرع و عــدل « دادپەرستی » مونحــەل
ســەروکی ریــژی « گومــرگ »ئەحمەد بەگی فەتاح بەگ صاحبقران
ســەروکی اشــغال « کارگــوزاری » محمد ئاغای عبدالرحمن ئاغا
ئەمنیــەی عمــومی « ئاسایشــں » ســید ئەحمــەد بەرزنجی
سەروکی عمومی کوردستان « مفتشی عمومی کوردستان » صــدیق القــادری

٢ـ بوتی گەیشتن لەبیرو باوری شیخ مەحمود وەچونە بنجو بناوانی مەیەستو کانگای دلیەوە ، فەوزی بەگی یوزباشی ، کە یەکیکە لەو ئەفسەرانەی لە ژیــر دەستمان ، خوی گوریی و چوە سولەیمانی ، بەلام جاری نەگەراوەتەوە .

٣ ـ مصطفی « نەمرووود » لە روژنامەی کوردستاندا دەربارەی حکومەتــی تورك ووتاری زور خراپ بلاو ئەکاتەوە ، « میجەر نوئیل » وە « مــەولانا زادە رفعت » و گەلی ئەفسەری تر ی بەغدادی گەیشتونەتە سولەیمانی .

٤ شکی تیا نیە کە « سید طە »و « سمکو »ش ناســرەونو بی دەنگ نــین وە تیکەل بە جولانەوەی «کویە »و « رانیە »و « دەربەند » ئەبن .

قائمقــامو ئــوزدەمیر

★★★

ژەبونـــی وولاتـــی تـــورك :ــ

قوماندانی جەبهەی روژهەلات « بەسری بەگ »ناو سەرەکی ئەرکانیجەنگ بە موری خوی ئەم نامەیەی ناردوە بو « ئوزدەمیر » لە رەواندز ، ئەویش لـــە « ژیر پەیمانی ژمارە ــ ٩ ــ »دا لە یادداشتەکەیا نووسیویەتی : ــ

لە دیار بەکرەوە بو ئوزدەمیر بەگ قائمقام : ــ

١٤ / ٦ / ٣٣٨ رومی استخبارات ژمارە ١٧٤٥

١ ــ سمکو کابرایەکی فیلبازە ، بەهوی زرنگی خویەوە ئەو خەنجەرە کـــە هەلیگرتووە بو کاتی خوی ئەیشارێتەوە • ئەم پیاوە بیری سەربەخویی «استقلال» لە میشکدایە ، مەبەستی ئەوەیە تا لە ئیراندا دەسەلاتی زیاد ئەکاو بەهیز ئەبیـــت لە گەل ئیمە تیك نەچیتو بەم جورە بە مەرامو ئامانج بگات •

٢ ــ سەرکەوتنی سمکو لە ناو عەشایەری کورددا و بەم جورە گەورە بونیو دەسەلات پەیدا کردنی بو « حکومەتی میللی » ئیمە دەست نادات ، بەلام لـــەم روژەدا تیك چونمان لە گەل سمکو بو ئیمەش باش نیە ، ئەگەر بتوانن و هەولی ئەوە بدەن کە بە پرو پاگاندە بلاو کردنەوەیەکی وا کە عەشایەری پی تەفرە بخوا بیان کەن بە دوژمنی سمکو بە راستی بەم کردەوەیە خزمەتی گەورەی حکومەت ئەکەن ، وەك ئەوە کە بلین سمکو بە پارەی ئینگلیز ئەم شورشە ئەگیریو بـــو قازانجی خوییو خزمەتی ئینگلیز خوینی کوردەکان ئەرژینـــی •

٣ ــ ئەو مەفرەزەیە کە لیرەوە خراوەتە ری جاری ئەچیتە « چولە میرگ »دوای گەیشتنی ئیوە بە رەواندزو جی گیر بوتنان لەوی ، بە پیی هەوالو پیویســـت فەرمانی تر ئەدریت بە بزوتنەوەی مەفرەزەکەو هاتنی وە یانەهاتنی بو رەواندز ،

٤ ـ هیزی گویزەرەوەمان نیە کە توپەو مەترەلیوزی پیا بنیرین هەول ئەدەین کە ئەوەشتان بو جیبەجی بکەین •

بـه نـاوی قوماندانـی جەبهـەوە
سەروك ئەرکانی جەنـگ
بەسـری

ئەم نامەیەی جواد پاشای سەرکردەی لەشکری جـەبهەی الجزیـرە لـە خوارەوە ئەنووسین ، بو ئەوەی هیزو توانای ئەو وەختەی تورك باش دەربکەوی لە چ رادەیەکا بوە کە کوردە بەسزمانە ساویلکەکان بوی خەلەتاونو خویان بو داون بە کوشت •

لە روژی ٧ تەموزی ٣٣٨ رومیدا بە ژمارە ١٠٨٤ جواد پاشـا وەلامـی نامەیەکی ئوزدەمیر ئەداتەوە ئەلیت : ـ

« لە بابەت چەکەوە کە داواتان کردوە قول ئوردوی نوهەم ئەلیت ـ ٢٠٠ ـ تفەنگی سندوقدار بە ـ ٧٠ ـ سندق جبە خانەوە لە گەل ـ ١٢٦ ـ تفەنگـی تریش بە ـ ٣٤ ـ سندوق فیشەکەوە نیررا بو « باشقەلا » لەوە زیاتر نیە ، لە بایەت زیاد کردنی هیزەوە بە هیچ جوریك لە تواناماناـ نیە ، وە هوی گوازتنەوەمان نیە توپ بنیرین ، وەستایەکمان بو ناردن بو چاك کردنەوەی توپە شکاوەکەتان »

ئەمە بو هەموو هیزو توانای ئوزدەمیر ، بەلام پرو پاگاندەی زور بەهیزو دەزگایەکی ریكو پیکی پرو پاگاندەی هەبو بە چاوو راو خوی کردبو بە حاکمی

« ١ » یادداشـتی رەفیـق حلمـی بەرگـی شـەش •

سەربەخو لە رەواندزدا ، وە هەرەشەی داگـیر کردنی هـەموو شارەکانـی کوردستانی دەکرد • ئەمەش لە بەر ئەوەبو زوربـەی کوردەکـان باوریـان بە ئینگلیز نەمابـو •

ئوزدەمیر هەستی بە زەبونی خوی کردبو ، وە بیری لەوە کـردبووە کـە روژیك کوردەکان هەست بەم درووەلەسەو زەبونیەی بکەن چی لی ئەکـەن ؟ لە بەر ئەوە بە پەلە نامەیەك دەنوسیت بو قوماندانی جەبهە داوای هیز ئـەکات چونکە لەو سەربازانەی لە گەلی بوون ــ ٢٠ ــ سەربازی جەزایری یاخی بونو رایـان کـردبو •

لە روژی ١٢ / ٧ / ٣٣٨ رومیدا بـە ژمارە ــ ٢١ ــ ئەم نامەیـەی بـو قوماندانی جەبهەی الجزیرە نووسیو ئەلیت :ــ

راکردنی سەربازە جەزایریەکان ئیمەی خستـە هەلویستیکی گرنگـەوە ، ئیتر ئەوانەی بو ئینگلیز هەول ئەدەنو پرو پاگاندە ئەکەن ریان بو کرایـەوە ، تا خەتەکانی تەلگرافیشیان لی برین ، بەهوی کرینی ولاخی بەرزەوە لە سنووردا دەست نەکەوتنی هیوای ریکخستنی هوی گوازتنەوەشمان نەما ، وەنوینەرەکانمان بە دەستی بەتال گەرانەوە ، «بابکری سەلیم ئاغا»و «شیخ محمد بالەك»هەندیك لە پیاوەکانی « سمکو »ش زور بەربەرەکانیمان ئەکـەن وە بو سەرکەوتنـی ئینگلیزەکان هەول ئەدەن ، ئینگلیزەکانیش بە باوەش روپیە بلاو دەکەنـەوە ئنجا ئوزدەمیر لە نامەکەیا زور ئەپارتەوە داوای ناردنی هیزی تازە ئەکا وەداوای مەفرەزەکەی « چولە میرگ » ئەکا بو رەواندز •

ئوزدەمیر زور سەرکردەیەکی « رومانتیکی » خەیالی بووە بەم نامەیـەی

خواروەیدا دەر دەکەوی کە چەند خەیالی بوە ، زوریش لە خوی بایی بوە تـا رادی « گومرایی »بەو چوار نەفەرە رەش‌و رووت‌و شرەوە بی چەك‌و پەریشان سەودای شەر کردنی لە دوو جەبهەوە کەوتبوە کەللەوە وای دەزانـی هەمـوو شوینەکانی تریشی پرە لە جل خوار وەك شاری سولەیمانی وە لە شوینەکانـی تریشا « تایەر »و « ئەحمەد تەقی »یەکی تری دەست دەکەوی ، ئەی‌ویست لـە لایەکەوە شارەکانی « عەقرەو عمادیەو دهوك‌وزاخو» وەلەلای تریشەوە «رانیەو دەربەندو مەعمورو کویەو سولەیمانی‌و تا کفری » داگیر بکا ، لە نامەکەیا کـە لە روژی ٨ / ٨ / ٣٨ رومی‌دا بە ژمارە « ٢٩ » « ١ » ئوزدەمـیر نووسیویتی بو جەودەت پاشائەلیت « ئەمەوی ئاژاوە بگەیەنمە هەریمی « دیالی » بەم جورە خیلە‌عەرەبەکان کە بە دوستی تورك ناسراون تیکەل بە شورش گیرانی « ١ » کوردیان بکەم وە ناوچەی هیزو بارەگام بگویزمەوە بو قەلای « دووین » لـە « بابە جیجك » واتە « بی‌بی جەك » مەبەستی بەرو دوای ئوزدمیر لەم خەیالـە ئەوەبو کە ناوچەی هەولیر بخاتە ژیر مەترسـیەوە ، چونکە لەو روژەدا بوبـو بە مەلبەندی کوبونەوەی هیزی ئینگلیز ، وە بەهوی « میرانی قادر بەگ »یشەوە کە بە سەرزار هاو پەیمانی تورکەکان بو ببیتە هوی هاندان‌و راست کردنەوەی خیلی « خوشناو »و گرتنی « شەقلاوە » .

« ١ » یادداشـتی رەفیـق حلمـی بەرگـی شـەش .

« ٢ » مەفرەزەکەی ئوزدەمیرئازوقەی خویان پی تامین نەدەکرا بەسەر دانیشتوانی ناوچەی رەواندزەوە دەژیان کەچی ئەم فیزەشیان هەبو — نووسەر —

ئوزدەمیر لە خەیالی خویدا بەم جورە پیلانی هیرشی بردنی دانا لەم ناوچانەدا شیخی بارزان عەمادیە داگیر بکات ، فارس ئاغا بدا بە سەر عەقرەدا ، عبدالقادر مەزوری وە رەشید بەرواری وە شیخ رەقیب وەشیخ عبید لەناوچەکانا هەلبورینو خەریکی کارو باری لەشکر بن ، شیخ کاکە ئەمین وە ئەحمەد بەگی قائممقام وە نوری بەگی قوماندانی ژەندرمە وە میرانی قادر بەگ بچنە سەر « رانیەو دەربەندو کویەو پشدەرو سولەیمانی » ، پشدەری‌و مەنگورو هەمەوەندەکان هیرش بەرنە سەر «محمد ئاغای بالەکیان » ئەگەر هاتو « دهوك»یش داگیر کرا ئەوا خەتی « زاخو » ئەبریت •

ئا ی‌لەم خەیال پلاوەی ئوزدەمیر پاشای تورك ، بە سی چل نەفەری رەش‌و روتی پی خاوسی لە برسا مردوی تورکەوە خەیالی چون دەکاتەو ، بەلام رەغنە لە ئوزدەمیر ناگرین رەغنە لە پیاوە گەورەکانی کوردەگرین ، ئەلیین « ئافەریـــن بو سەروك خیلەکان‌و پیاوە گەورەکانی کورد چون ئەوەندە لە دوا بوون باوریان بەم پیاوە فیلبازە ئاژاوە نیرەوەیە کردوەو دوای کەوتون‌و خویان‌و کوردی بـــو ئەدەن بە کوشت ! » •

لە روژی ٥ی ئەیلولی ١٩٢٢دا ئینگلیزەکان لە سولەیمانی هەموو چونــە ناو فروکەوەو شاری سولەیمانیان چول کرد ، بەریوەبەری کارو باری شارەکەیان دایە دەست شیخ قادری حەفید برای شیخ مەحمود لە گەل چەند کەسیکی تردا کە بون بە کومەلیك وە ئەم کومەلە ناو نرا « ئەنجومەنی نەتەوایەتی » بوپاراستنی شاری سولەیمانی‌و دەورو پشتی لە خراپەو ئاژاوەو پیـــاو خراپان ئەنجـومەنی

ناو براو لەم پیاوانە پێك هـات : ـ

١ ـ شیخ قادری حفید برای شیخ مەحمود « ١ »

٢ ـ حاجی مصطفی پاشا یاملکی

٣ ـ حەمە ئاغای عبدالرحمن ئاغا

٤ ـ عبـدالفتاح چلبـی

٥ ـ مجید ئەفەندی حاجی رسول ئاغا

٦ ـ ئەحمەد بەگی توفیق بـەگ

ئوزدمیر چاوەڕیی هاتنەوەی شیخ مەحمودی نەکرد نامەیەکی بە پـەلەی نارد بو « شیخ قادر حفید » لە روژی ١٥ / ٩ / ٣٣٨رومیدا بە ناوی وثیقـە ژمارە ـ ١٨ ـەوە لە بەندی « ٥ »ی نامەکەیا ئەلیت : ـ

« شیخ قادر ! ئەبی باش بزانن ٠ ٠ ٠ بستی جی لەو خاکانەی کە لەپەیمانی نەتەوەییماندا دانراوە لە ژیر چنگی بیگانەدا نابی بمینیتەوە ، ئنجا من بو ئەوە هاتمە کوردستان کە ئەم حەقیقەتە لە برا خوشەویستەکانـی سـەر بە ئیمـەو هاو پەیمانەکانمان بگەیەنم تا وەکو کوردەکانی برای دینـیو « ١ » دوستـی دیرینمان نەبنە قوربانی سیاسەتی ئینگلیزە ناپاکەکان ، وە بە هاندانـی ئەوان کوسپو تەگەرە نەهیننە ریگەمان ٠ ٠ ٠ » ٠

« ١ » بزانە چون وە بەچ ووشەیەك دەماری کوردە بە سزمانەکان دەگرن لـە کاتی تەنگانەدا برای دینی کوردن ، لە کاتی خوشیا ئەیان کوژنو لە نا یـان ئەبـەن

ـ نووسـەر ـ

« ١ » چەپەردی شورشەکانی شیخ مەحمودی مەزن ـ احمد خواجە ـ لاپەرە٩٦

« ٢ » یادداشتی رەفیـق حلمـی بەرگـی شـەشـ لاپەرە ٦٥

له بەر ئەوەی کە سەرپاکی ولایەتی موصل خراوەتە « پەیمانی نەتەوەیی » تورکەوە هیزیکی ناپاکی وابە بیرا نایەتکە بتوانی وەلە ناوسنورە نەتەوەیی‌یەکانی ئیمەدا فەرمان رەوایی بکا ، تا ئەمرو لەشکرە گەورەکانی تورك لە جەبهەکانی ترا خەریکی لەشکرەکانی دوژمن بوون وە نەیان ئەپەرژایە سەر ئەم هەریمانە ، ئەوا بە یارمەتی یەزدان جەبهەکانی خور ئاوا پاك کرانەوە لە دوژمن ، لە بەر ئەوە لەم سەعاتوە دەست ئەکەین بە پاك کردنەوەی ئەم هەریمەو پشت بە خوا زوری پی ناچی لە گەل دوژمندا هەرچی ناپاکیك هەیە لە ناوچەکانی کوردستاندا ئەکرینە دەرەوە « ٢ » ... » .

نامەکە زور دورو دریژە بەندی حەوتەمی پیویستە بزانریت چونکە پەیوەندی هەیە بە کیشەی کوردەوە ئەوا ئەینووسین ، ئەلیت : ــ

دوای وەستاندنی شەری گەورە شیخ مەحمود باش لە سیاسەتی‌ئینگلیزە مەلعونە ناپاکەکان گەیشتو دلیرانە بەربەرەکانی کردنو وەستا بەرامبەریان وغەزای لە گەل کردن ، بەلی لە ئەنجاما گیراو تووشی ئازارو زیانی زور بو بویە ئیمەش بە رزگار بونی لە دیلی گەلیك دلشادین وە زورمان پی خوشە کە بگەریتەوە بو سولەیمانی ، وە ببیتەوە بە سەروکی حکومەتی ئەم ناوچەیە ، بەلام نەك وا تی‌گەیشتبین کە بەخشندەی بەم سەروکایەتی‌یە ئینگلیزەکانو سەر لە ئاستیانا بچەمیننەوە وە لەو باوەرەشا نین کە شیخ مەحموّد ببی بە سەروکیکی وا کە تەفرو تونای موسلمانەکانی لە دوبیو ببی بەهوی بەد ناوی بوی ، ئیوەش کە هەر لەو درەختە پیروزەن بە بیرمانا نایەت بە دەسیسەی « نەمروود » مانای « مصطفی پاشا »و هاو بیرەکانی تەفرە بخونو شوین بیرو باوری ئەم مەلعونە بکەون ، جا بو ئەوەی کە کوتایی بە دوو بەرەکیەتی خەلکی سولەیمانی بدریت

وه دوو دلیو دوو زمانی له ناوا نه‌مینی وه له لای تریشه‌وه بو ئه‌وه که به ناوی حکومه‌تی ئیمه‌وه « مانای به‌ناوی حکومه‌تی تورکه‌وه »هه‌لسوراندنی‌کارو باری هه‌ریمی سوله‌یمانی بخاته ژیر حوکمی ئیوه‌وه وه هه‌ر جوره رابه‌ریو یارمه‌تیه‌ك پیویسته بیکا وه به هه‌موو جوریك یارمه‌تیان بدات به سه‌روکایه‌تی « فه‌وزی به‌گ »ی « ۱ » یوزباشی‌دا مه‌فره‌زه‌یه‌ك سه‌ربازم نارد بو سوله‌یمانی هیوا دارم پیشوازیان بکه‌ن وه به گه‌یشتنیان هه‌ول بده‌ن ته‌شکیلاتیکی تازه بکه‌ن له پیاوه به‌ناموسه‌کانی لای خوتان » .

★★★

« ۱ » له سوله‌یمانی بو دامه‌زراندنی ئه‌نجومه‌نی نه‌ته‌وه له بناکه‌ی مکته‌بی اعدادی که مکتبی فیصلیه بو وه ئیستا بازاری عصریه له‌وی کوبونه‌وه‌یه‌ك رویدا له‌و کوبونه‌وه‌یه‌دا جل خواره‌کان داوای ژیانی مصطفی کمال‌و تورکیان ده‌کرد له پر یه‌کیك وتی « تورك هات » چونکه ده‌نگی هاتنی مه‌فره‌زه‌که بلاو بوبووه ، ئیتر کوبونه‌وه‌که نه‌ماو چول کرا « که‌ریم به‌گی فه‌تاح به‌گ »ی هه‌مه‌وه‌ند مصطفی پاشای گرت‌و خستیه به‌ندیخانه‌وه بو ئه‌وه‌ی که تورکه‌کان هاتن بیکا به دیاری ده‌ستی خویو بیداته ده‌ستیان ، ئه‌وانیش به دیاری بینیرن بو مصطفی کمال بیکا به قه‌ناره‌دا ، به‌لام کومه‌له‌ی کوردستان فریای که‌وتن‌و رزگاریان کرد .

یادداشتی ره‌فیق حلمی به‌گ به‌رگی شه‌شی لاپه‌ره « ٦٧ » .

فەوزی بــەگ‌و شــیخ مەحمــود : ــ

ئوزدەمیر بە راسپاردەو بو گفت‌و گو کردن فەوزی بەگ دەنیریت بولای شیخ مەحمود پاش گفت‌و گو کردن‌و دیدەنی فەوزی بەگ نامەیەك دەنیریت بـ ئوزدەمیر ئەلیــت : ــ

« لەوەلامیکی یەکیك لە پرسیارەکانی شیخ مەحمودا ووتم « مەبەسمان لە جولانەوەیە ئەوەیە کە هەر هەریمیك خرابیتە ناو سنورەکانی پەیمانی نەتەوەیی‌یەو بیگیرنەوە ، جا ئەمرو کە ئیتر لە شەرەکانی جەبهەی خور ئاوادا سەرکەوتین بـ ئەوە تیدەکوشین کە تا سەر سنورەکانی « جبل حمرین » ئەو جیگایانە هەمــو داگیر بکەین کە بە وولاتی تورك دەژمیریت‌و لە دەستوری نەتەوەیی تورکـ پیشاندراوە ، ئەوەشم تی گەیاند کە ئەم بریارەمان لەوانە نیە بگورریت ! » •

قسەکانی شیخ مەحمود لە گەل فەوزی بەگ « ١ » : ــ

فەوزی بەگ ئەلیت شیخ مەحمود پیی ووتم « من موسولمانم ، دەولــەتی عوسمانیم خوش ئەوی ، ئەو سزاو جەورو جەفایەی ئینگلیز بە منی کرد هەرگیز لە بیرم ناچیتەوە ، من لە کاتیکا چوم بەگژ ئینگلیزدا کە زوربەی هیزەکانی لــ عیراقدابو ، بەلام عەشایەری کورد کە لە پیشا سەرپاکیان سویند خواری من‌بوو ـوە شەریان بو کردم لە دواییدا لیم تەکینەوە لە مەیدانی شەردا بە تاقی تەنیــا لە کوری جەنگا مامەوە ، بوون بەهوی ئەوە کە سالها لە وولاتی بیگانەدا دەرد

« ١ » یادداشــتی رەفیــق حلمــی بەرگــی شــەش •

دیلی بچیژم ، له بەر ئەوە ئەبی ئەوە زور باش بزانن پشت بە عەشایەر نایەستریت.
وە بە هیزی عەشایەرەوە ئاژاوە نانەوە ئەنجامیکی باشی لی چاوەری ناکریت ،
بە تایبەتی هەراو ئاژاوەیەك کە تەنیاپال پشتی هیزی عەشایەر بیت ، وەمەبەستیکی
نەتەوایەتی‌و نیشتمان پەروەری هانی نەداو هیزیکی دەولەتی پشتگری نەکا ،
هەرگیز سەری نەگرتوەو سەریشی ناگریت ، ئنجا شیخ مەحمود بو نمونە باسی
شەری « دەربەند »ی کرد وتویەتی : ـ

بەناموسترین سەروکی ئەو عەشایەرانە کە لە گەل ئیوەدا بوون‌و گوللەیان
ئەنا بە سەر سنگی ئینگلیزەوە ئەمرو مووچە خورن لای « میجەر نوئیل » وە
ئیستا ئال‌و گوری نامە هەیە لە بەینیاندا بە نهینی ، وە بە سەر زاریشی ئیستا
خویان بە دوستی ئیوە ئەدەنە قەلەم‌و واتان ئەبەنە میشکەوە کە ئامادەن بو
یارمەتیتان ، بویە ئەبی بزانن لەم وولاتەدا تەنیا دوستایەتی بەس نیە ، هیزو
پارەش پیویستە کە هیزو پارە بو ئەگەیت بە ئامانج ، ئیمە هەرچەند هیزەکەشمان
کەم بیت بەلام شتی زورمان پی دەکریت ، چونکە وولاتەکەمان لە چەند حاکمیك
بەولاوە ئینگلیزی تیا نیە ، ئەوەی ئەمرو پی‌ویستە چاو ترساندنی چەند سەرەك
عەشیرەتیکی سەر بە ئینگلیزە ، هیزیکی بچوکی دەولەتیش پی‌ویستە کە ئاسایشی
ئاو شارەکانی پی بپاریزریت ، وە ئەوانە نەهیلین کە لە کاتی بومبا باراندا هەلیان
دەست دەکەوت لە شارەکاندا خراپەیان دەکرد »ئەمە بوون قسەکانی شیخ‌مەحمود
بە راستی زور پر ماناو بە تیبینی بوە لە قسە کردندا .

شیخ مەحمود دیسان بە فەوزی بەگی ووتوە « ئینگلیزەکان کەرکوك‌و
هەولیرو عەقرەو هەموو ئەو شوینانەی کورد زبانن لە ولایەتی موصل‌دا دەخەینە

سەر کوردستان بەومەرجەی منیش داوای رەواندزتان لیبکەم‌وە یان لەخوتانەوە بوم چول بکەن » .

شیخ مەحمود بو ئەوەی فەوزی بەگ دانەچلەکیت‌و ئیی نەسلەمیتەوە وە بو ئەوەی لە بیرو باوری تەواوی ئوزدەمیریش بگات‌و تاقی بکاتەوە ووتی :ـ « لە بەر ئەوەی کە بە ناوی باور پی‌کراویکەوە بو تی‌گەیشتن لە بیرو باوری من هاتون ، لام وایە کە ئەم قسانەم بی کەم‌و زیاد بگەیەنن بە ئوزدەمیر وە گەورەکانی تورك چونکە من ئەزانم کە ئینگلیزەکان لە بەلینەکانیانا راست نین وە لە بابەت سەربەخویی کوردستانەوە هەر پەیمانیکیان داوە هەموی دروو دەلەسەیەو تەفرەیان ئەدەن‌و مەبەستی بەرو دوایان ئەوەیە کە دوژمنایەتی بخەنە بەینی کوردو تورکەوەو بمان کەن بە گژ یەکا ، لە بەر ئەوە من بەرامبەر بەم بەلین‌و پەیمانانەی ئەوان نامەوی بە ئاشکرا کوسپیان بینمە ری‌و سەرپیچی بکەم کەم‌و زور تابتوانم تەفرەیان ئەدەم‌و کاتیان پی‌ئەبەمە سەر ، تائیوە بریاریك ئەدەن وە ری‌و شوینیکی پوختەو تایبەتیم بو دیاری ئەکەن‌و ئاگادارم ئەکەن ، ئەوەی منیش لە ئیوەم ئەوی کە بە زوترین کات بیکەن چوار شتە :ـ

١ ـ ئەگەر هیزتان هەیەو لە تواناتاندا هەیە کە شارەکانی سولەیمانی‌و کەرکوك تا سنوری « جبل حمرین » بگرن ئەوا بەبی وەستان وەرن بو سەر سولەیمانی ئەوسایە منیش مصطفی نەمروودو ئەوانەی هاو بیرو باوری ئەون هەمویان ئەگرم‌و بە گەیشتنتان بو ئیرە لە گەل شارەکەدا بە دەستی بەستراو ئەیاندەمە دەستتان ، دوای ئەوەش خوم لە گەل ئیوە یان بەو هیزەوە کە خوم هەمەو بە دەستمەوەیە تا « جبل حمرین » هەموو شارەکانی ترتان بو دەگرم .

٢ ــ ئەگەر هیزیکی واشتان نیە کە ئەم کارە بباتە سەر وە تەنیا لە من ئەوەتان پیویستە کە خزمەتی دوژمنتان نەکەم وە یا مەبەستان ئەوەیە کە دوستیو یەکیەتیو فداکاری خومتان بو دەرخەم ، ئامادەم ئیستا بەم شەوە بە مالو منالەوە سولەیمانی بە جی بیلیم وە یو هەر جیگایەك حکومەتی تورك بیەویت وە بوم دابنیت بچمو لەوی جی نشین بیم •

٣ ــ هاتو حکومەتی تورك ئەمەشی بە باش نەزانی ویستی لە بوونی مــن لەم وولاتەدا بە جوریکی تر کەلك وەرگریت ، ئامادەم کە بە دلو گیان خزمەتتان بکەم بەو مەرجەی کە ئەگەر بە هیزیکی دەولەتیش نەتوانن بە چەكو تفاقــی جەنگی زور بریاری یارمەتیم بدەن ، وە بەو مەرجەی لەو چەکانەدا « توپ »یشی تیا بی وە ئەبی ئەفسەری بە هیزو بەکاریان لە گەلا بیت وە ئەبی ئەو ئەفسەرانەش بە سەر زاری دلیان لە دەولەتی تورك رەنجا بیت وە پەنایــان هینــابی بو نــاو کوردەکان ، ئەو کاتە منیش بە هەموو هەستیکمەوە بە سوپای کوردەوە دەست ئەکەم بە شەرو جولانەوە بو داگیر کردنی ئەوشوینانەیلە بەرنامەی شورشەکەمانا بیت ، من لە خوبەخت کردن لانادەم هیوام هەیە بتوانــم بە ئامانجــی خوتــان بگەیەنم • « ١ » •

٤ ــ ئەگەر هاتو ئەم داوا کردنانەی سەرەوە هیچی بە باش نەزانراو کردنیان لە توانانانا نەبو وە یا ئەو هیزە شك نابەن کە سولەیمانی پی بگرن وە ئاسایشی ئەم هەریمەی پی رابگرن وە نە لەو هەلویستەشدان کە بتوانن بەو چــەكو تفاقــە جەنگیانەش چەکدارمان بکەن کە بو ئەم کارە پیویستە بە مەرجی کە خوتــان بە باشی بزانن و باورم پی بکەن ئەلیم : ــ

« ١ » یادداشــتی رەفیــق حلمــی بەرگــی شــەش •

« جاری ئەم هیزە کەمو ناتەواوەتان بکیشنەوە دواوە بو ناو تورکیـا ،لەو لای تریشەوە تا ئەتوانن خیراو بە گورجی هیزی ترو تفاقی جەنگی تری بخەنـە تەك ، تا ئەگاتە رادەیەك دەست بدا بو بزوتنەوەیەکی بە راستیو داوەشاندنی چەپوکیکی زلو بەتین ، تا ئیوەش ئەمانە جیبەجی ئەکەنو خوتان ئامادە دەکەن بو بزوتنەوە ، منیش لیرە لە گەل ئینگلیزەکاندا! بە سەر زاری ریك دەکـەوم ، بەشی خوم چەكو تفاقی جەنگو پارەشیان لیئەسینم ، بو ئەوە کە لە کاتیکـا هیزەکانی ئیوە لە سەرەوە گلیر بونەوە خواری ، منیش بە خومو هیزمەوە راست ئەبمەوەو بەو چەکانە کە لە خویانم وەرگرتوە ئەکەومە ویزەیانو ئەیاندەمە بـەر چەپـوك » .

★★★

سیاسـەتی ئوزدەمـیر بەرامبـەر بە کـورد :ـ

ئوزدەمیر وەك هەموو سەرکردەکانی تورك بە چاویکی دلسوزانەو بەریز تەماشای کوردی نەدەکرد ، بە تایبەتی پیشەواکانی کورد وەك « شیخ مەحمـود سمکو » وە موتمانەی پی نەدەکردن ، وە لە دلا باوری پییان نەبو ، بەلام لـە روالەتدا وەك پیشەواکانی تری تورکی نەدەکرد وە تا رادەیەك خوی ئەگرت وە رقو بوغزو کینەی خوی ئەپەچنیە دلیو ئەیخواردەوەو پیشی ئەخواردەوە بـو ئەوە هەولی ئەدا ئەوانەی بە تەواوی نەکەوتونەتە داوی ئینگلیزەوە هیچ نەبـی یا جاری دور بنو نەکەون ، هەولی ئەدا ئەمانە لە خوی نزیك بکاتەوەو بیانکـا

یە ئامیریك بە دەست خویەوە تا بین بە درك لە سەر ریی سیاسەتی ئینگلیزدا لە کوردستاندا بو سەر شیواندن لە سیاسەتی ئینگلیز ، هەموو هەولو تـەقەلای ئەوەبو شیخ مەحمودی لە دەست دەرنەچیت ، بە گەیشتنی شیخ مەحمود بـو سولەیمانی ، پەیتا پەیتا یەك لە دوای یەك زوو ئەفسەرەکانی خوی ئەناردە لای و نامەو نووسراوی رازاوەو جوانی دلخوشکەرەی هەل خەلەتینەری بو دەناردو دەماری کوردایەتیو مسولمانیەتی دەبزواند ، تا گەیشتە رادەیەکی وا کەموتمانەی کردبو کە شیخ مەحمود کەمی تورکەکان بە زور زوری ئینگلیزەکان ناگوریتەوە وە بوشی دەرکەوت کە بەو جورەو بەو گەرمیەی کە ئەو سەری کردبوە سـەر شیخ مەحمود ، ئینگلیزەکان وا سەریان نەکردبوە سەری وە رەنجیان لە گـەل نەئەدا ، بویە بەم بونەیەوە کەوتە ناردنو وەرگرتنی نامە لە گەل گەورەکانی خویا لە « دیار بەکر » وە ئەو داواکاریەی شیخ مەحمودی گەیاندبو بە حکومەتـی تورکیا ، بەلام گەورەکانی تورك باش نەهاتن بە دەنـگ ئوزدەمـیرەوە بویـە دەرکەوت کە لە کردەوەکانی ئوزدەمیر رازی نەبون وە نەشیان ئەویست نائومیدی بکەن ، وە هەروەها نیازی ئەوەشیان نەبو کە هیچ جورە مافیك بدەن بە کورد لە بەر ئەوە زور یە پیچو پەنا لە گەلی دەجولانەوە ، ئوزدەمیریش زور وریـاو شەیتان بو خوی نەئەشکاند بەرامبەر بە شیخ محمودو کوردەکان لە ئەندازەی پیچو پەنای گەورەکانی خویا کە لە گەلیاندا دەکرد ، ئەویش بە فشـەو هاژەو فەنبازی سەرنەکەوتنی خوی ئەشاردەوە ، سەرەرای ئەمەشـ« کومەلیکـی نهینی » « ١ » کە لە کەرکوکدا پیك هاتبو بو بلاو کـردنەوەی بـیرو بـاوری

« ١ » یادداشتی رەفیق حلمی بەرگی شەشەم لاپەرە « ٧٨ »دا ئەلیت :ـ
ئەم کومەلە نهینیەیە کومەلی «کرکوك مدافعه حقوقی جمعیتی » مانای «کومەلی

« توركمان »یەتی ، هەولی ئەدا بو بلاو بونەوەی بیرو باوری تورکایەتی ، خوی بەستبو بە ئوزدەمیرەوە ئـەم کومەلـە لـەم کاتـەدا کـە شـیخ مەحمـود گەرابووە بو سولەیمانیو بزوتنەوەیەکی بەهیزی کوردایەتی دەستی پی‌کردەوە ئەمان داچلەکینو کەوتنە مەترسی ، ئەیان ویست لەوە بگەن کە ئوزدەمیر بـیرو باوری چی‌یە بەرامبەر بە گەرانەوەی شیخ مەحمودو کیشەی کورد ، بویە لـەم روەوە بە نامە ناردن ئوزدەمیریان تەنگە تاو کرد ، نامەیەکی نهینی‌یان بو ناردبو ئەویش ناچار بو وەلامی دانەوە ، بە نامەیەکـی نهینـی ژمارە ٤٢ لـە روژی ٢٣ / ١١ / ٣٣٨رومی‌دا ئەلیـت : ــ

١ ــ بەندی یەکەمی نامە نهینیەکەتان وەلامی نیە .

ــ ٢ بە بونەی داپوشینی ریگاکان بە بەفر ، بروسکەو نامەو شفرەی نهینـی کە لە یەینی ئیمەو جەبهەدا ئالو گور دەکرا ئەمرو بە تەتەری تایبەتیا دەنیرریـت وە وەلامیشی دیتەوە ، لە بەر ئەوە کیشەی موصل چی‌ی بە سەر هاتوە هیشـتا لە ئیمەشەوە مەعلوم نیە لە گەل ئەمەشدا ئەتوانین بلیین کە جەبهەی الجزیرە بـو ئەوەی کە لە کاتی پی‌ویستا بکەویتە جولانەوەو چ کاریکی پی بسپیرریت بە جی‌ی نهینیو مشووری خواردوەو خوی ئامادە کردوە ، وە لە کاتی جولانەوەدیـارەە بە فروکە ئاگادارم ئەکەن ، منیش دەست بەجی دەنگ لە کومەل دەگیرمەوە .

ــ ٣ تا ئیمرو لەشکرەکانمان چاوەریی کونگەرەی ئاشتیو ئەنجامەکانی بون ، بیتو موصل بە ئاشتی نەدریتەوە بە ئیمە پشت بە خوا بە جەنگ ئەیگیرینەوە .

بەرگری مافی کەرکوک » لەو کەسانە پیک هاتبو کـە خـویان بە تـورک دەزانـی : بەشیکیشیان کوردبون کە بودەست کەوتی شخصی خویان‌لایەنی تورکەکانیان گرتوە هەویان بە سەرکەوتنی دەکرد .

٤ ـ ئینگلیزەکان بە هیوای فش کـردنەوەی داوا کاریەکانـی نوینەرانـی تورکن ، بە تەمان لە کیشەی موصلدا بیری پرسینەوەیەکی گشتی بخەنە بەر چاو لە بەر ئەوە لە کوردستانی خـوارودا خـەریکی دامەزراندنـی حکومەتیکـی سەربەخون ، بو ئەوەی بەم جورە ژمارەی کورد لە ژمارەی تورك زیاتر پیشان بدەن ، واتە نیازیان وایە لە بەر کەمی ژمارە مافی تورك بە سەر موصلەوە نەیەلن ، وە ئەندامانی کونگەرەی ئاشتی بە سەربەخوی کوردستان وە بەشی زوربـەی دانیشتوانی ولایەتی موصل کە کوردن تەفرە بدەنو تورکیان لە بیر بـەرنەوە ، شیخ مەحمودیشس کە تا ئەم روژانە لە گەل ئیمە بوە وە لە راستیو دوستایەتـی بەرامبەر بە تورك دوا نەکەوتوە هەندی « بی نیشتمانی » « ١ » خەلکی سولەیمانی خەریکن تەفرەی بدەنو بیخەنە سەر بیرو بـاوری دوژمنایەتی لە گەل تـورك ، ئەمەش بەوەدا دەر دەکەوی کە لەم دواییەدا بە بیانوی ئەوەوە کە ئینگلیزەکـان سەربەخـویی تەواو « استقلال تام » ئەدەن بە کوردستان بە قسە بو دەمکـوت کردنی کوردەکانو نیشتمان پەروەرەکان شـیخ مـەحمودیش داوای نیـوە سەربەخوییەك لە ئیمە ئەکا لە بناغە دامەزراندنـی « ئەنجومەنی نـەتەوەیی » حکومەتی تورکا یاسایەك « قانون » نیە کە ناوی شایەتیو حکمداریەتی تیابـی ، ە بەر ئەوە بە شیوەیەکی دل خاوینانە شیخ مەحمود چون وە لە بەر چـی لەداوا کردنی ئەم جورە ناوو ناز ناوانەدا پیمان لی دادەگریت ؟ تی ناگەم بوچی ؟ .

لە بەر ئەوەی نامانەوی دەست لە شیخ مەحمـود بدەین وە بیشـکینین ەرامبەر بەوانەی کە هەولی دور خستنەوەی ئەدەن لە ئیمە ، داوای ئەوەم لیکرد کە لە لایەن خویەوە « باور پیکراو » بنیریت بو « ئەنقەرە » بو گفتو گوکردنە ە بارەی کیشەی کوردستانەوە ، وە بو ئەو تەشکیلاتە کە لەوانەیە لە سـنوری

قانونی ئەساسی‌دا حکومەتی تورك بو ئەم ولاتە بریاری لە سەر بدات ، وە تـا ئەو روژەی لە ئەنقەرەوە بەهوی نوینەرە باور پی کراوەکاتتەوە وەلامـی داوا کردنەکانت دیتەوە لە کوردستاندا لە ژیر سەروکایەتی خـوتا هەیئەتـی « ١ » نوینەرانی نەتەوە دابمەزرینیت بو بەریوە بردنی کارو باری ولاتەکە •

لە سالی١٩١٨دائینگلیز کەگەیشتەخانەقین‌و کفری‌لەسولەیمانی ریکخراویکی نەتەوەیی بە ناوی جمعیتی نهینی کوردەوە لە سلیمانی پیك هاتوە لە عزت توپچی وە احمد بەگی توفیق بەگ‌و فایق توفیق محامی مدیری طاپو ، لەو کاتە کە ئینگلیز گەیشتە کفری شیخ مەحمود عزت‌و فایقی توفیقی ناردوە بو دیـدەنیان لـەوی ئینگلیزەکان ناردویانن بو بەغداد ، ئەمان داوای استقلالی کوردستانیان کردوە ، وەلامی ئەوانیش ئەوەبو کە بچن اتصال لە گەل ملك حسین بکەن « ١ » •

ملکیـەتی شـیخ مەحمـود :ـ

اتصالی شیخ مەحمود زور لەو وەختەدا بە طاهر محمد افندی وطاهری امین افندی‌و حسین ناظم‌و حمە رشید جوامیری هەمەوەندو کاکە حمەی امین عطـارو حاجی سید حسن مامی شیخ مەحمودو عزت طوپچی کە نوینەری ئەفسەرەکان بوە لە کاتیکا کە داوا لە شیخ مەحمود کراوە حوکمرانی کوردستان قبول بکا ئەویشـ ئـەم جەماعەتـەی کـوکردوتـەوەو وە پرسـی پی‌کـردون

« ١ » یادداشتی رەفیق حلمی بەرگی شەشەم لاپەرە « ٨٢ »دا ئەلیت :ـ

ئوزدەمیر لە نامە نهینیە کە ناردی بو کومەلی نهینی کەرکوك وینەیەکیشی بـە یوزباشی فەوزی بەگ‌و رەمزی بەگی قائمقام‌و ئەحمە تەقی‌دا نارد بو شیخ مەحمود

ئیسراریان له شیخ مه‌حمود کردوه که ملکی قبول بکا ، به‌لام حاجی سید حسنی مامی اسراری کردوه که نه‌یکا وتویه‌تی ایمه نازانین مه‌به‌ست‌و مه‌رامی اینگلیز چی‌یه‌و چی ئه‌کا بویه اگر تو قبولت کردو سه‌ری نه‌گرت عه‌یبه بو ئیمه ، به‌لام عزت زور سور بوه له سه‌ر قبول کردنی ۰

له وه‌ختیکا که میجه‌ر نوئیل چو بو کوردستانی ژورو وه میجه‌ر سون خه‌ریکی هاتن بو بو سوله‌یمانی وه‌ك باسکرا ، له سوله‌یمانی مدیری گومرگ ئینگلیزیك بو که ئه‌ویش یه‌کیك بو له پیاوه سیاسیه‌کانی ئینگلیز هاته لای شیخ مه‌حمود داوای لی کرد که پیکه‌وه بچن بو گه‌ران چونکه وه‌رز به‌هار بو شیخ مه‌حمودیش چو له گه‌لیا به‌ره‌و به‌کره جو ، رویشتن له‌وی ئینگلیزه‌که‌به شیخ مه‌حمودی ووتوه تکایه با پیاوه‌کان له دوور بوه‌ستن ، ئنجا وتویه‌تی ئه‌م جوگه گه‌وره‌یه هی کی‌یه ؟ شیخیش وتویه‌تی هی حکومه‌ته ، ئه‌ویش وتویه‌تی ئه‌مه‌وی شتیکت به ناوی حکومه‌تی به‌ریتانیاوه عه‌رز بکه‌م ئه‌ویش ئه‌وه‌یه که تو استقاله بکه‌یت له حکمرانی ئیمه به‌لینت اده‌ینی ئه‌و معاشی مانگانه‌یه‌ی که هه‌ته که « ١٥ » هه‌زار روپیه‌یه بتده‌ینی‌وهه‌موو جوگاوئه‌رزو زه‌وی‌میریشت بده‌ینی تائینگلیزله‌م ولاته‌دا بیت بیخوو احترامیشت زور بی ، تا میجه‌ر سون نه‌هاتوه چونکه تعلیماتی توندی دراوه‌تی وه خوشی زور توندو تیژه بویه زور ئاره‌زو ئه‌که‌م وه به ناوی حکومه‌تی به‌ریتانیاوه عه‌رزت ئه‌که‌م استقاله بکه‌یت باشه ۰

پاش ئه‌وه شیخ مه‌حمود ئه‌گه‌ریته‌وه حاجی سید حسن‌و جمعیتی کوردی کوکردوته‌وه‌و ئه‌م موضوعه‌ی بو گیرانه‌وه‌و رای پرسیون ، له وه‌لاما سی فکره‌ی جیاوازیان بوه :ـ

جماعەتیکیان وتویانە استقالە بکەو ئەو بەلینانـەی داویانـە وەك زەوی‌و زارو معاش قبولی مەکە،بچورە مالی خوت دابنیشە،جماعەتی دووەم ووتویانە استقالە بکەو معاش‌و بەلینەکانیان قبول بکە •

جماعەتی سێیەم کە عزت یەکیکیان بوە ووتویەتی استقالە مەکە چی ئەبی با ببی ، چونکەئەگەر استقالەت کردمانای ئەوەیە هەرچیمان کردوە بودەست کەوتی خومان کردومانە ، شیخ مەحمود رای عزتی قبول کردوە • شیخ مەحمود لە گەل کومەلی ئەفسەرانا ریك بوە تەنیا لە گەل رضا بەگ‌و رشید بکر افندی نەبیت ، میجەر سون کە هاتە سولەیمانی منعی ئەفسەرەکانـی کرد بچـن بە لای شیـخ مەحمودا یەکیك لەو ئەفسەرانە « صدقی فاتە شەل »یان پی دەوت میجر سـون نقلی کرد بو هەلەبجە وە ایعازی دا بە علی بەگی ریشین کە بیکوژیت ئەویشـی لە بەر خیوەتەکەی خویا کوشتی ، ئنجا کاپتان لیس لە کتیبەکەیا ئەلیت : ــ

کە صدقی نقل کرا لە سلیمانیەوە بو هەلەبجە نەمزانی صدقی زور خطـرە بو من نیازی وابو کە حەرەکەتی شیخ مەحمود دەست پی بکا من بگری‌و بمداتە دەست محمود خانی دزلی ، بەلام علی بەگی ریشین نەجاتی دام‌و کوشتی •

شیخ محمود لە پیشی هاتنی ئینگلیزدا لە ١٩١٨دا تـورکەکان گـرتیان‌و خستیانە بەندیخانەوە وە بردیان بو کەرکوك ، ئەم گرتنەش لە سەر ئەوەبو کە جمعیەتیکی نهینی لە سولەیمانی دروست بوە بە سەروکایەتی شیخ مەحمـود وە ئەندامیەتی : عزت طوپچی کە بەناو بانگە بە عزەتی فاتەی خولـە دریژو فایـق توفیق محامی کە فایقی طاپوی پی دەلین وە احمد بەگی توفیق بەگی طابور اغاسی لەو کاتەشا رشانەوە « هیضە » لە ئیراندا پەیدا دەبیت یەعنی لە ١٩١١زدا روسەکان نزیك « ١٠٠ » کەسیك بە ناوی پاراستنی تەندروستی « صحە »ەوە دەنیرن بـو

ایرانو بو عیراق وه زور لەمانه دکتور نەبون بەلکو پیاوی سیاسی بون بەو ناوەوە نیرراون ، شیخ مەحمود بە ناوی کومەلی نهینیەوە « سید محمد مفتی »دەنیریت بو دیدەنی ئەم روسانه له قونسولخانەی روسیاوە لەم دیدەنیەدا توفیق وەهبی هودەبی بو ئەوەی گفتو گویان لە گەل بکا ، بەلام له ئەنجامی گفتو گودا ناگەنه نەتیجه ، ئنجا ئینگلیزەکان له ۱۹۱۷دا دەگەنه بەغداد ، دیسان شیخ مەحمود سید محمدی مفتی دەنیریتەوە بو بەغداد وه نامه دەنیری بو ئینگلیزەکان بەم بونەیەوە مخابەرە له بەینی شیخ مەحمودو ئینگلیزەکاندا دەست پی دەکات ، ئینگلیزەکان گەیشتنه خانەقینو کفری ئنجا محامی فایق توفیق دەچیت بو دیدەنیان ، ئینگلیزەکان که هاتون بو کەرکوك شیخ مەحمود عبدالله اغای حاجی حمه سعیدی بە نوینەری خوی ناردوە بو کەرکوك بو اتصال بە ئینگلیزەکانەوە .

لەکەرکوك ماوەتەوە وه له مالی مجید یعقوبی میوان بوه وه مجید یعقوبی اخباری تورکەکانی کردوه بەم حادثەیە له بەر ئەوە تورکەکان شیخ مەحمودو احمد بەگی توفیق بەگو عزت طوپچیو فایق طاپویان گرتوەو لەو کاتەشا ئینگلیزەکان کەرکوکیان چول کردبو تورکەکان گەرابونەوە ناو کەرکوك بویە ئەم بەندیانه بران بو کرکوك و شیخ مەحمود دەبەن بو دیدەنی قائدی تورك « علی احسان پاشا لەوی علی احسان وا پەسەند دەکا که کەلك له بونی شیخ مەحمود وەرگریت بویه سزای نادات بەلام داوای لی ئەکا که ببی بە حاکمی ناوچەی سولەیمانی وه بچی بە گژ ئینگلیزدا ، شیخ که گەرایەوە له لای علی احسان پاشا پارەی نەبو قەرزدار بو « ٥ » هەزار لیرەی ئالتونی له علی احسان پاشا وەرگرت شیخ مەحمود که گەرایەوە بو سولەیمانی بو بە حاکم ، بەلام بوەك لەوە پیش باسکرا علی احسان تەلگرافیکی بو لیدا بو سولەیمانی بو

تاییدی قسەکان کە کردبویان ، پیکەوە بەلام شـیخ مەحمـود چونکـە زور ئەزیتی دیبو لە دەست تورك وە خوشی دەماری کوردایەتیو نەتەوایەتی تیا بـو گویی نەدایە داوا کردنەکانی علی احسان پاشاو تورك •

پاشی ماوەیەك میجەرنوئیلوەكلەوە پیشی باسکرا بەخویو مەفرەزەیەکەوە هات بو سولەیمانی ئەمری درابویە کە مسوولی ئەوناوچەیە بیت بەلام لەئەمرەکەدا دەلیت هەرچی اجرائاتو ریکخراویك ئەم حاکمە سەربازیانەی ئینگلیز دەیکەن لەم وەختەدا هەمووی وەختیەو لە پاشە روژا ئەتوانری هەل بوەشینریتەوە « ۱ » •

لە کاتی حکمرانی شیخ مەحمودا کە شیخ زانی حکـمرانیەکەی تەنیا بـو سولەیمانی‌یە داوای کرد شوینەکانی تری کوردستانی بخریتە پال لە بەر ئـەوە شیخ حاجی سید حسنی مامی لە گەل سید عبداللەی کوری حاجی سید حسن دە نارد بو کەرکوك بو دیدەنی سید احمدی خانقاەو داوای کرد کە بەشداری بکەن لەم حکمرانیەدا کەچی سید احمد رەفزی کرد وە بەشداری حکمرانیەکەی شیخ مەحمـــودی نەکـــرد •

★★★

« ۱ » ماناى ئەوەیە ئینگلیز بە راستی بریاری نەداوەو داتی نەناوە بەو حکمرانیە کە درابو بە شیخ مەحمود لە ناوچەی سولەیمانیداو بەسی وە ئەوەش وەختی بو تو ســـعو

پەریشـــانی خیــزانی شــیخ مەحمــود :ـ

پاش گرتنی شیخ مەحمودو ناردنی بە دیلی بو هندستان ، خیزانەکەی لە نیوە شەودا رایان کرد ، عایشە خانی ژنی شیخ مەحمود لە گــەل جەماعەتیکــا رویان کردە دیی « کانی شیلان » وە بهیە خانی ژنی شیخو منالەکانیش گەیشتن لەویشەوە رویان کــردە « قەلای مەریــوان » ، انجا چــون بو « دزلــی » وە جەماعەتیکیان چونە دیی « درزیــان » •

شــیخ قــادری بــرای شــیخ مەحمـــود لــە گــەل حەپســـــە خــانو سەلمــە خــان رویــان کردبـــوە « بــانە » بــەم جــورە ئــەم خیزانە بە ایراندا بلاو بونەوە ، جماعەتی پشدەریەکان لە گەل عباس اغا چوبون بــو ســەز دەشــت •

ئینگلیزەکان لە گەل حاکمی سەربازی « سنە »دا ناردیان بە دوای محمود خانی دزلیو محمود خانی کانی سانانیدا هەردوکیان گرتنو تەسلیم بە ئینگلیزیان کردن ئەوانیش محمود خانی دزلیان نارد بو هندستانو محمــود خانی کانــی سانانیان لە بەغداد حەپس کرد • ئیتر خیزانی شیخ جیگایان پی لیــژ بو رویــان کردە ناوچەی « سقز » لە دیی « زەمبیل » مانەوە شیخ قادریش میوانی روستەم خان بو لە بەر ئەوە حاکمی سنە ناردی روستەم خانیان گرت وە اعدامیان کرد ، بویە ئەم خیزانە ناچار بوون کە روبکەنە ناوچەی « نهری » لە شمدینان لــەوی هەموو چونە لای اسماعیل خانی سمکو لە « چاریە » بو ئــەوەی لە مەترســی رزگار بنو کەوتنە ژیر دالەی اسماعیل خــانەوە ، انجا لەویشەوە چــون بــو « رضائیە » لە پاشا لە ئیرانەوە رویان کردە سنوری تورکیا بەو زستانە بەفــرو ســەرماو سولەیە زور ئەزیتیان کیشا ، تا خــزمان لە سولەیمانیەوە هاتن بــو

لایانو بە رەسمی بەیانی عفو کردنیان بو بردن کە « میجەر سون » عفوی کردبون کە بگەرینەوە ، ئەوانیش هەموو بە پەریشانی گەرانەوە ، •

جا لیرەدا نەمویست بە دورو دریژی لەم دەربەدەریە بدویم بەلام بە راستی زور وشی دەردە سەری و چەرمە سەری و ئەشکەنجە هاتن کە مروڤ ناتوانی ئەو بارە گرانە هەلگریت ئەم خیزانە لیقەوماوە نەبیت •

پاشی گرتنی شیخ مەحمود وە ناردنی بە دیلی بو هندستان ، دائیرەی مندوبی سامی ئەم نامەیەیان نارد بو مجلسی وزرا • :ـ

الی سكرتير مجلس الوزراء : في ٢٢ شباط ١٩٢٢ الرقم ٤ / ٣٣٣٠ •

امرني فخامه المندوب السامى ان اخاطبكم بشأن أمــور لواء الســليمانيه الاداريه ، لا يخفى على مجلس الوزراء ان معاهده الصلح مع تركيا تنص علــى عدم معارضه دول الحلفاء الكبرى اذا ارادت المناطق الكرديه التابعه للواء الموصل الانضمام الى حكومه كردستان في خلال سنه واحده من تأريخ عقــد الصلح مــع تركيا ويعترف فخامه المندوب السامى المصالح الاقتصاديه وسواها التى تربط لواء السليمانيه بالعراق وعليه يظهر لفخامته امكان القيام بما عليه نحو الامه الكرديــه من جهه والحكومه الوطنيه من جهه اخرى ، وذلك بتاليف اداره في لواء السليمانيه حالا يديردفتها فخامته بمشوره وزراء بدلا من الصوره المتبعه الان اى اداره دفه الامور من قبل هيئه الوزاره بمشوره فخامه المندوب السامى ، اما هــذه الاداره فستكون موقته ينظر فيها بعد مده المصرح بها في معاهده الصلح ، ثــم ان ســير برسى كوكس يتبع سياسه من شانها تأييد الحكم الذاتى وقد باشر فعلا في تقليل عدد المأمورين البريطانيين والهنود وتعيين قائممقامين وطنيين ويفكر فخامته ايضا

في تعيين متصرف للواء السليمانيه وان السياسه في العراق والسليمانيه مع كونهـا سياسه موحده الغرض والمرمى يجب ان تكون مراجعات متصرف السليمانيه مع المندوب السامى رأسا .

مجلسی وزراش وەلامی مندوبی سامیان دایەوە وەك لە خـوارەوە بـە عەرەبـی نووسـراوە :ـ

تلى كتاب من سكرتاريه فخامه المندوب السامى المرقم ٤ / ٣٣٣٠ والمورخ في ٢٢ شباط ١٩٢٠ متعلق بشوون اداره لواء السليمانيه ، فقرر مجلس الـوزراء بالاتفـاق ما يلـى :ـ

١ ـ بناء على اهميه موقع السليمانيه الجغرافى والروابط الاقتصاديه والسياسيه التى تربط با لعراق والتقاليد المشتركه القديمه يقترح مجلس الوزراء على فخامه المندوب السامى ابقاء القديم على قدمه وتوحيد اداره العراق واللـواء المذكـور واعتباره كسائر الويه العراق بجميع شوونه .

٢ ـ قرر مجلس الوزراء عرض البيان المرفوع من وزاره الدفاع الوطنـى مع الرجاء من فخامته ان تعرض محتويات البيان المذكور على المراجع البريطانيه المختصه وتطلب مساعدتهم محافظه عن حقوق العراق وجعل حدوده الشماليه على صورة تتكفل صيانه البلاد من الطوارى الخارجيه كما هو مبين في الخارطه هـ ..

بدلا من ان تكون مع الوزراء ، ففخامه المندوب السامى يود الوقوف والحاله هذه على رأى مجلس الوزراء بهذا الخصوص ولعل هذه الخطه تحوز قبـولا منهـم . أ . هـ

لە سالی ١٩٢٧دا دائرەی مندوبی سامی بریتانیا لە عیراق لە راپۆریـکیدا بە « ئەنجومەنی نەتەوەکان » « عصبه الامم » دەربارەی کورد ئەلیت :ـ

وکیلی شیخ‌مەحمودسیداحمد بەرزنجی‌له۱۹۲۷دا له‌بغداد گفت‌وگوی کردله‌گەڵ حکومەتی عیراقدا له بارەی ریکەوتنی شیخ مەحمودەوه له ناوەراستی مانگی کانونی دووەمی ۱۹۲۷دا سید احمد ئەو شروتانەی امزا کرد که داوا کرابو له شیخ مەحمود ، ئەم شروتانه وەکیلی شیخ مەحمود سید احمد ناو بردی بو شیخ مەحمود بو امزا کردنی ئەویشس وەلامی مندوبی سامی داوەتەوه داوای له مندوب السامی بەریتانیا کردوه که ناوچەی « پینجوین »و دەورو پشتی بدەنی له ژیر دەسەلاتیا بیت ، بەلام مندوب السامی موافقتی نەکردوه وه شیخ مەحمود سور بوه له سەر داوا کردنەکەی خوی چونکه خوی له ناوچەی پینجوین‌دا بو له بەر ئەوه حکومەت هیزیکی گەورەی نارده سەر شیخ مەحمود له روژی ۲۳ی نیسانی ۱۹۱۷دا دوای شەریکی خوینین شیخ مەحمود بەرگری پی نەکرا ناچار بو شەرتەکانی قبول کردو به أمزا کراوی ناردەوه ، وه خوشی داوای کرد که ریگای بدەنی بچی بو بغداد بو دیدەنی مندوبی سامی ، موافقەت له سەر چونی کرا له روژی ٥ تموزی ۱۹۲۷دا چو بو دیدەنی مندوبی سامی سکالای لەوه کرد کەبوچی له ئیران دانیشی ، مندوبی سامی له وەلاما ووتی له بغداد یان له موصل دانیشه ، شیخیش له بەر ئەوەی باوری پی‌یان نەبو گەرایەوه بو شوینەکەی خوی له ئیران له « پیران »

ئەو شەرتانەی له شیخ مەحمود داوا کرابو : ــ

۱ ــ شیخ مەحمود ئەبی له سنووری عیراق بچیته دەرەوه له ئیران جی نشین بی‌و نەیەته ناو سنووری عیراقەوه •

۲ ــ کوریك له کورەکانی بنیریت بو بەغداد بو خویندن « ۱ » •

---

۱ مەبەستی بەریتانیا له ناردنی کوریك له کورەکانی شیخ مەحمود بو بەغداد بو خویندن فیربونی ئەو کورەی نەبووه ، بەلکو ناردنی ئەم کوره بو ئەوه یوه که شیخ مەحمود بترسینن که ئیتر نەزویتەوه چونکه کورەکەی بارمتەیه . ــ نووسەر ــ

٣ ــ وەکیلیك دابنی بو سەرپەرشتی کردنی ملكو دیهاتەکانی کە حکومەت داویەتیەوەو دەستی لە سەر لابردوە •

شیخ مەحمود « بابا علی » کوری نارد بو بەغداد بو خویندن •

پاش ئەوە لەروژی ٦ی ایلولی ١٩٣٠دا لەسولەیمانی بزوتنەوەیەکی سیاسی گەورە دەست پی کراو خوپیشاندانیك کرا بو مەنعی هەلبژاردنی نوینەرانی ئەنجومەنی نوینەران حکومەت هیزیکی هینا بو دامرکاندنەوەی هیرشی کوردەکان تەقەی لی کردن وە کوشتاریکی زوری لە کوردە بی چەکەکان کرد ، شیخ مەحمود کە ئەمەی بیست سەر لە نوی راست بووە وە لە بغدادیشەوە ئەفسەر محمود جودت وحمید جودت وکامل حسن چون التحاقیان بە شیخ مەحمودەوە کرد لە گەل شاعر شیخ سلام احمددا •

انجا شیخ مەحمود بە لەشکرەوە هاتە ناو سنووری عیراقەوە ، وە هوشیار نامەیەکی رەسمی نارد بو مندوبی سامی عیراق ووتی : ــ

پیویستە حکومەتی عیراق لە کوردستاندا نەمینی هەر لە خانەقینەوە تا زاخو لە ماوەیەکی کەمدا ، •

لە سەر ئەمە حکومەتی عیراق بەیانیکی رەسمی دەرکرد ئەلیت : ــ

لە بەر ئەوەی کە شیخ مەحمود لە بەلینەکانی خوی کە داویەتی پاشگەز بوتەوە هاتوتەوە ناو سنوری عیراقەوەو یاخی بوە بویە بریار درا هیرشیکی گەورەی بکریتە سەر ، حکومەت فەوجی یەکەمی نارد بو پینجوین وە فەوجی دووەمی نارد بو شارباژیر وە سوپای ئاثوریو لیویو پولیسی نارد لە گەل شیخ

مەحمودا بو شەریکی توند ، ئنجا حکومەتی عیراق أعلانی حوکمی عورفی کرد بو لوای سولەیمانیدا ، پاشن شەریکی گەورە شیخ دەرەقەت نەهات لە روژی ۱۳ی مایسی ۱۹۳۱دا شیخ مەحمود خوی دا بە دەستەوەو گـیرا بە دیلی بردیان بـو ناصریەو سماوەو لەویشەوە بو « عنە » پاشن ماوەیەك هینایان لە بغداد دایان‌نا ، هەروا محمود جودەت‌و حمید جودەتیشـن خـویان دا بە دەسـتەوەو خـرانە بەندیخانەوە ، پاشن ماوەیەك عفو کـران •

★★★

مندوبی سـامی چـارەنووسی عـیراق دادەنیت : ـ

دانانی چارەنووسی عیراق لە لایەن بەریتانیاوە : ـ

لە « تأریخ العراق السیاسی الحدیث » بەرگی یەك نووسینی عـبدالرزاق الحسنی لە لاپەرە ۱۰۳و ۱۰٤دا دەری خستوە ئەلیت : ـ

ویلسن هەول ئەدا چارە نووسی عیراق دامەزرینیت •

مونتاکو وەزیری هند تەنیا بەو بروسکەیە رازی نەبو کە لی‌یدابـو بـو ویلسن لە عیراق بەلکو داوای لی‌کرد کە بچی بو پاریس بو ئەوەی نزیك بیت لە کونگەرەی ئاشتی لە روژی ۲٥ی شباط ۱۹۱۹دا ویلسن چو بو پاریس لە روژی ۲۰ی اذار ۱۹۱۹دا گەیشتە پاریس لەوی لە گەل سیاسیەکانی ئینگلیزو فرەنسەدا دوا وە چو بو دیدەنی « شای بەریتانیا جورجی پینجەم » لە لندن لە روژی ۱٤ی نیسان ۱۹۱۹دا لەوی کە باسی چارە نووسی عیراق هاتە پیشەوە پیشنیاریکـی دا ئەلیـت : ـــ

١ ــ میری عەرەب نابی ببی ، بەڵکو ئەبی مندوبی سامی ببی .

٢ ــ وولاتی موصلو دیرالزور بخریتە سەر عراق لە گەل ناوچەکانی کوردستان، کە ئیستا بەشیکە لە ولایەتی موصل ، کە ئەم بەشە داخلی سنووری حکومەتی ئەرمەنی چاوەری کراو ناکریت ، کە ئەم ناوچەیەش پیك هاتووە لە دوو بەری زابی گەورە بە تەواوی ، ئەمەش زور پیویستە بو ئەوەی ئاثوریەکانی بخریتەپال.

★★★

سەد هەزار روپیە بەخشیش بو ئەو کەسەی شیخ مەحمود بکوژی :ــ

مندوبی سامی عیراق بە نووسینی ژمارە ١٢٢ لە روژی ٨ حزیرانی ١٩٢٥دا داوا لە مجلسی وزرای عیراق ئەکا کە جائزە دابنین بو ئەو کەسانەی ئەتوانن شیخ مەحمودو کریم بەگی فتاح بەگو صابیری کوری بکوژن ئەوانەی کە هەلدەستن بەم ئیشە « سەد هەزار روپیە لە حکومەت وەرگرنو داوا دەکا ئەوانەی کە هەلدەستن بەم ئیشە نابی لە سوپای لیوی بن » .

★★★

نووسینی روژنامە عەرەبیەکان لە بارەی شورشەکانی شیخ مەحمـــودەوە : ـ ((۱))

روژنامەی « الجامعە العربیە » کە لە فەلەستین لە شاری قدس دەردەچــو لە ژمارە ٦٠٦ی روژی ١٤ حزیرانی ١٩٣١دا بە ناوی « سیر ویلز » کە سیاسیەکی گەورەی ئینگلیزە مقالەیەکــی نووسیوە لە بــارەی هەلگیرســاندنی شورشــی کوردستانەوە لە تشرینی یەکەمی ١٩٣٠دا ئەلیت : ـ

مەندوبی سامی بەریتانیا لە عیراق لە روژی ٢٤ی کانونی یەکەمی ١٩٢٢دا لــە دوای تــەواو بونــی شورشــی یەکەمــی کــوردەکــان کــە کــرا بــو لەلایــەن شــیخ مــەحمــودەوە لــە ســالی ١٩١٩ وتوویەتی : حکومەتی خاوەن شکوی بەریتانیا وە حکومەتیعیراقدانیان نــاوە بە مافی نەتەوایەتی کوردا لە چوار چیوەی حکو ەتی عیراقدا حکومەتیکی کوردی دروست بکەن لە سنوری خویاندا ، ئومید ئەکەن کە کــوردەکان بە زوتریــن کات لە ناو خویاندا ریك بکەون لە سەر شیوەی حکومەتەکەیان وە نــوینەریان بنیرن بو بەغداد بو گفتو گو کردن لە بارەی پەیوەندی سیاسی وە ئابوریەوە لە گەل دوو حکومەتی بەریتانیاو عیراقدا

روژنامەی فەلەستین کە لە یافا دەردەچو لە ژمارەی ٣٣ ـ ١٧٠٦دا ئــەو نووسینەی بلاو کردوتەوە لە گوڤاری « نیر ئیست »ی ئینگلیزی لە لەندەن لــە روژی ٢٣ی نیسانی ١٩٣١دا بلاوی کردبووە لە بارەی کیشــەی کوردەوە لــە سەر نووسی روژنامەکەیا کە وتبــوی : ـ

« لەو کەسە گیلتر نیە کەوا تی بگا کە شیخ مەحمود نەما لە ناودا کیشــەی

« ۱ » ئەم نووسینانە لە پەرتوکی من عمان الی عمادیە نووسینی علی سیــدو گــورانی وەرگــــــیراوە .

کورد کوتای پی دیت ، ئەم نووسینەش پەیام نووسی گوڤارەکە لە بەغدادەوە ناردبوی بو لەندەن کە دەمو دوامانی مەندوبی سامی بەریتانیایە لە عیراق دیارە ئەوە بیرو باوەری حکومەتی بەریتانیاشە ، کیشەی کورد لەوە زیاتر هیچی لی نادویم ئەلیم : « بە هەلە چو ئەو کەسەیە کە « پاشە روژیش ئەمە روون ئەکاتەوە » کە وا تی بگاکیشەی گەورەی کورد ئەو کیشە ناوچەیی‌یە بچووکەی ئیستایە کە پی‌ی ئەووتری مسئەلەی شیخ مەحمود • نەء • لەوە زور گەورە ترە مسئەلەی گەورەی کورد هەموو کوردستان دەگریتەوە یعنی هەموو ولاتی کوردستان کە ئیستا سنووری سیاسی تورکیاو عیراقو ئیران لیکی دابریونو جیای کردونەوە •

روژنامەی فەلەستین لە روژی ٢٥ حزیرانی ١٩٣١دا باسی چونی ملك فیصل ئەکا بو شاری سولەیمانی لە دوای تەواو بونی شورشی سی‌یەمی شیخ مەحمود کە لەوی ووتاریکی بە ناو دانیشتوانی شارەکەدا بلاو کردوتەوە •

ئەگەر بە وردی‌و پر لە تیبینی بەراوردیکی ئەم ووتارەو تصریحەکەی مندوبی سامی بەریتانیا لە عیراقا لە روژی ٢٤ی کانوونی یەکەمی ١٩٢٢دا بکەین باش تیدەگەین باری سیاسی بە چ جوریك گورراوە بەرامبەر بە کورد ، ملك فیصل لە ووتارەکەیا ووتویەتی : ـ

لە بیرتان نەچی ئایین هی خوایە ، نیشتمان هی هەموانە ، من جیاوازی ناکەم لە بەینی دانیشتووە خوشەویستەکانی وولاتەکەما ، نیشتان هی هەمومانە ، ئەم شاخو دولە جوانانە ملکی هەموو دانیشتوانی لواکانی تری عراقە ،
بستیکیشی لە خاکی لواکانی تر مافی دانیشوانی ئەم لیوایەی پیوەیە لەمەشی زیاتر ئەلیم هەموو تنوکە خوینیکی دانیشتوانی

ئەم لوایە خوینی هەموو عراقیەکانە ، هەموو بران لە نیشتمانیکا ، لە خزمەت کردنی دوا ناکەون ، ئایینو ریگای ئایننی بو خــوایە ، ئەبی ئەمانە لە نــاو مــزگەوتو کەنشتەو کلیسەکانا بمینیتەوە لە بەینی خەلقو خوایانا ، بی گومان دەزانن کــە عراق دابەشی ناکریت ، هەمــووی پارچەیەک پیکــەوە لکــاوە جیا نابیتــەوە ، بەرنامەی حکومەتی نیشتمانی لە روژی دامەزرانیەوە تا ایســتاو هەتا هەتایــە ئەوەیە کە داد پەروەری بو ناو نەتەوەدا بلاو بیتەوە ، وە نەتەوە چی بوی بویانیکا تا ئەوانیش ببن بە کریکاریکی بەکار چاکەی وولاتیان بویت ، یاسای سەربەستی فیربون بە زبانی ناوچەیی دەرکراوە ، کورد بە کوردی فیر ئەبی عەرەبوتورکیش هەر یەکە بە زبانی خوی احترامی هەموو جورە ئایینو رەوشتیکی نەتەوایەتــی دەگیریت ، نەخشەو پیلانی باری سیاسی وولاتەکەم بە وردی کیشــراوە ئیتــر دەستکاریو گورینی ناگونجی ، لە بەر ئەوە پیویستە نەتەوە یارمەتی حکومەت بدەن بو هەلسان بە کارو باری گشتی ، ئەگەر یەکیك سەری لی تیك چو لــەم ریگایانە لایدا وەکو کورەکەی نوحی لی دیت کە باوکی بانگی کردو بە گویی نەکرد ، ئەمانەی باسم کرد بو ئەوەیە کە نەتەوەکەم دلنیا بکــەم لە کارو بــاری سیاسی وولات ، لە بەر ئەوە پیویستە لە سەر ئیوە کە قولی ئازایی هەلکەن بو بوژاندنەوەو ژیانەوەی نیشتمان لە روی ئابوریو کشتو کالو بازرگانیەوە تا شان بە شان لە گەل کارو باری سیاسی فراوانو پیشکەوتنی کومەلایەتیــا بــروا بــەریوە •

★★★

شورشەكانی كورد بوچی سەرنەكەوتون ؟ : ــ

لەوروژەوەی بزوتنەوەی سیاسی كورد دەستی پی كـردوەو ئەو هەمـوو شورشانەی بەرپا كراون بوچی سەرنەكەوتون ؟ دیارە هوی گەورە هەبووە كە نەیهیشتوە سەركون ، ئەو هویانەش ئەمانەن : ــ

١ ــ نەبوونی پارتیكی پیشرەوی شورشگیری ریكخەری خاوەن پـروگرامو پەیرەویكی هەل قوولاو لە ناوجەرگەی بەرژەوەندی گەلەوە .

٢ ــ بوونی پیاوانـی ئایینیو ئاغـاو دەرەبەگ كە بە پـیی پیویسـت پشتگیری شورشی نەتەوەكەیان نەكردوە ، لە جیاتـی پشتگیری بە پیچەوانـە دەستیان لە گەل دوژمنانی شورشو نەتەوەكەیان تیكەل دەكـرد وە خـویان دەفروشتو ناپاكیان دەكرد بەرامبەر وولاتەكەیان ، .

پارچە پارچەبوونیكوردستانپەیوەندیەكی نیشتمانیلەنیوانشورشگیرەكانی كوردسـتاندا نەبونی یەكیەتی بـیرو باور .

٤ ــ یەكیەتی دەولەتە داگیر كەرەكانی خاكی كوردستان وە پشت گری یەكتر بو لە ناو بردنی بزوتنەوەو شورشەكانی كورد لە هەر ناوچەیەكی كوردستانـدا هەلگـیرسابی .

٥ ــ زوری چەكو تفاقی جەنگی دوژمنو سەركەوتنی لەم روەوە .

ــ ٦ نەبوونی یارمەتی دەرەوەو نەبونی دەزگای پرو پاگـاندەو ناسـاندنی كورد بە بیگانە لە وولاتەكانی دەرەوەی كوردسـتان وە نـەبونی هاوكـاریو هاریكاری گەلانی جهان بو شورشگیرانی كورد .

٧ ــ بونی كومەلیك لە چاو چنوكانو چلكاو خوران كە بو پـارە هەمیشـە ئامادە بوون بو خزمەت كردنی بیگانەو یارمەتی دانیان لە دژ نەتەوەكەیان .

٨ ـ نەخویندەواری‌و بلاو نەبونەوەی « وعی قەومی » بە تەواوی وە بونی ناکوکی عەشایەری‌و تیرە گەری لە ناو کوردەکانا ٠

● بوچی شیخ مەحمود لە شورشەکانیا سـەرنەکەوت ؟:ـ

ئایا ئوبالی لە ناو چونی ئەو حکومەتە ساواو خیر لە خو نەدیوەی کـورد ئەکەویتە سەر شانی شیخ مەحمود وەك هەندیك دەلین ؟ ٠

ئەگەر بیت‌و زور بە وردی تەماشای میژووی ئەو ماوە تەمەن کورتە بکەین کە شیخ مەحمود تیا بوە بە حکمدارو حکمداری کردوەو تا شورشی بەرپا کردوە زور باش بومان روون دەبیتەوە کە شیخ مەحمود یەکیە لە قارەمانە نیشـتمان پەروەرە دلیرو نەبەزەکانی کورد کە هەرگیز لاپەرەی میژووی ژیانی گـەردی نەگرتوەو خاوین‌و پاکە ، وەك باسکرا شیخ روحیکـی نیشتمـان پـەروەری کوردایەتی بەرزی تیا مەوجود بو وە لەکانگای دلیەوە حـەزی بە سـەرکەوتنی وولاتەکەی‌و نەتەوەکەی ئەکرد وە هەولی ئەدا کە کورد بگەیەنیت بە ئازادی‌و سەربەستی ، بەلام بە داخەوە ئەو تەیارە فکری‌و سیاسیانەی دەورو پشتیـان گرتبو مەیدانیان نەئەدایە بیریك لە پاشە روژ بکاتەوەو بو سیاسەت بە شیوەیەکی وەختی لەگەل زروف‌و کاتی ئەو روژەدا رابویریت‌و روژ بەریتە سەر ٠

وە ئەو ئەرکەی خراوەتە سەر شانی لە بەر بەرژەوەندی کوردو کوردستان بە باشی بیبا بە ریوەو قسەو دروو دەلەسەی ئەوانەی کە دەورو پشتیان گرتبو کاری لی نەکا ئەبوایە شیخ کەلکی لە کومەلی روشنـبیران‌و ئەفسـەرە کوردە دنیا دیدە خاوەن تەجریەکان وەربگرتایەو پیرەوی ئەو ئاموژگاریانەی بکردایەو کە دەیان کرد ، وە بە چاویکی بەرزو بەریز تەماشای بکردنایە ، هەروەها وەك

ئەحمەد تەقی لە یادداشتەکەیا ئەلیت : « شیخ عبدالقادر نەهری »لە ئەستەمولەوە نامەی بو نارد وە تکای لی کرد وە ئاموژگاری کرد کە هەر چونیك بیت لــە گەل ئینگلیزەکانا تیکی نەداو روژ بەریتە سەر تا بزانین ئەم جهانە چی بە سەر دیت ، وە هەروەها شیخ مەحمود کە بە چاوی خوی دیتی تورك بەزیو ولایەتی موصلی دوراند ئیتر چون ئەبی پاش ئەو بەسەر هاتەی تورك تازە شیخ باور بکاتــەوە بە تورك وە بیەویت لە گەل تورکا ریك بکەویت ؟ وا دیــارە شیخ دلسوزانــە ویستویەتی خزمەتی وولاتو گەلی کورد بکا ، وەك پیشەوایەکی دلسوزو خاوین هەرچی لە توانادا بو بی کردویەتی بەلام تورکیزمەکان کە دەوریان دابو نەیــان هیشتوە بیزویتەوەو خویان چونیان ویستوە بەو جورە هەلیان سوراندوە ، چونکە لەو کاتەدا مەبەستی بەرو دوای تورك وە ئوزدەمیر وە جل خوارەکانی سولەیمانی بە سەروکایەتی « تایەری ئەمین ئەفەندی » ئەوەبو کە سەر لە سیاسەتی ئینگلیز بشیوینن‌و شیخ مەحمود لە ئینگلیز دابرن‌و گیرو گرفت بخەنە سەر ریی سیاسەتی ئینگلیز لە کوردستانی خــوارودا .

شیخ محمودیش پیاویکی دل سافو خوش باور بو چونکە خوی درووەلەسەی نەدەزانی وایدەزانی هەموو کەس وەك خویەتی ، بویە جل خوارەکان بە ناوی ئیسلامیەتو ئایینەوە کردیان بە دوژمنی ئینگلیز وە شیخ خوشی دلــی تەواو لە ئینگلیز رەنجا بو وە لە کردەوەو کرداری حاکمە سیاسیەکانی ئینگلیــز نارازی بو وەك « میجەر سون » چونکە حاکمە سیاسیەکانی ئینگلیز دیکتاتورانە دەجولانەوەو ئەوانیش عەسکەری بوون‌و سیاسەتیان نەدەزانی ئەگینا ئەگــەر سیاسی بونایە ، فرو فیلی جل خوارەکان وە پیلان‌و نەخشەکانی « تایەری ئەمین ئەفەندی » زال نەدەبو بە سەر سیاسەتی ئەواناو دەست بەرداری پیاویکی راستی وەك شیخ مەحمود نەدەبون .

ئەمە لە لایەکەوە ، لە لای تریشەوە ، لە سەرەتاو گەرمو گوری شورشی شیخ مەحمودا عەشایەرەکانی دەورو پشتی سولەیمانی هەموو سویند خـواری شیخ مەحمود بوونو پشتیان گرت ، بەلام ئینگلیز بە فرو فیلی خـوی توانـی سەروك عەشایەرەکان راکیشی بە لای خویا بە پارەو هەموویان لە شیخ مەحمود دابری ، ئەو سەروك عەشیرەتانەی دەستی شیخیان بریو سویندیان بو خـوارد هەموو شیخیان بەجی هیشتو کشانەوەو شیخ مەحمود لە کوری شەرا بە تەنیـا مایەوە، بویە شیخ مەحمود وەك لەوە پیش باسکراوە خوی دانـی ناوە بـەم کردەوەیەدا وتویەتی ، لە شورشا نابی پشت بە عەشایەر ببەستریت ، ئەوەبـو لەوە پیش سەرو كعەشیرەتەکان هەموو سویند خواری من بوون کەچی پاش دوو شەر هەموو پالیان دا بە دوژمنەوە کە ئینگلیزەو پشتی منیان بەردا •

ئەم هویانە بونە کوسپو هاتنە بەر شورشەکانی شیخ مەحمـود ئەگینـا ئەوەتی میژووی کورد هەیە هیچ میژوو نووسیك ناتوانی بلیت شیخ مەحمـود پیشەوایەکی نیشتمان پەروەرو دلیرو دلسوزو پاك نەبوە ، بەلکو کورد هیشتـا پیاوی وا هەلکەوتو دلیرو ئازاو خاوەن عزەتی نەفسی بەرزی نەهیناوە ، بـەلام ئاخ لە گەل ئەم هەموو رەوشتو خوە جوانانەو ئەم پاكو خاوینیە لە سیاسەتـا دەستی ببوایە یان راوێژ کەری سیاسی راستی لە دەورو پشت بوایە ، جا لیرەدا ئیمە ئەبی بە وجدانیکی پاکەوە بلیین ، بوچی شیخ مەحمود لە سیاسەتا دەسـتی نـەبـوە ؟ •

سیاسـەت مـانای فـرو فیلـی زورە بـە پـیی کـاتو سـاتو زروفی ئەو کیشەیەو کاتی •

★★★

سیاسەت چییە :ـ

لە پەرتووکی « سیاسة الحکم » نووسینی « اوستن رنی »و تەرجمەی عەرەبی دکتور حسن علی الذنون لە لاپەرە ١٠ و ١١و ١٢و ١٣و ١٤دا باسی سیاسەت ئەکات ئەلیت :ـ

زوربەی زوری ئەمریکاییەکان ئەلین سیاسەت کردەوەیەکی پیسە ، سیاسیەکان بە تایبەتی ئاژاوە نیرەوەو خو هەلکیشو فشە کەرو رەوشت نزمن ، سیاسیەکان تەنیا ئیهتمام بە چاکەو دەست کەوتی خویانو ئەوانەی سەر بەوانن ئەدەن ، هەمیشە ا ەئیشیك دەگەرین کە سەرەنجی جەمهور رابکیشی ئەگەرچی زور باش بزانن ئەو ئیشە راست نیە ، سیاسی هەرگیز تەماشای پاشە روژیش ناکەن ،ئەو کاتو ساتەی ئەوانی تیانچی بوی ئەوە دەکەن،بویە ئەمەریکاییەکان ئەلین روزفلت یەکیك بوە لە پیاوە گەورەکانی دەولەت ، وە هەروەها ئەشلین نزمترین سیاسی بووە لە ماوەی ژیانیا و هەر بەم جورە « وینستون چەرچل »و « دوایت ئایزنهاوەر » وە « ریتشارد نیکسون » ، بویە ئەلیین سیاسەت عبارەتە لە فرو فیلو پیلانو تەلەکە بازی بە شیوەیەکی رەسمیو مشروع بە ناوی ریکخراویك یا نحکومەتیکەوە بو گەیشتن بە مەرامو مەبەستو ئامانجە نەخشە کیشراوەکانیان ، •

جا واتە شیخ مەحمودی نەمر دور بوە لەم رەوشتو خوانەو دور بوە لەم صفاتە ناشرینانە بویە وترا سیاسی نەبوە ، کەوابو ئەوانەی ئەم پەرتوکە ئەخویننەوە باش تیبگەنو نەلین بوچی وتراوە شیخ مەحمود سیاسی نەبوە ، چونکە راست وتراوە ، ئەمە لە لایەکەوە ، لە لای تریشەوە لە بارەی هەلخەلەتاندنی کوردەکان بە ناوی دینو برای دینیەوەو باور کردنیان بە مصطفی

کمال به م‌ناوه‌وه‌و یاریده‌و یارمه‌تی دانی‌و رزگار کردنی له ته‌نگ‌و چه‌له‌مه‌ی له ناو چون ، که‌چی له پاداشتی چاکه‌دا مصطفی کمال ئه‌وه‌ی پی کردین که کردی ئه‌و مصطفی کماله‌ی که خه‌لافه‌تی ئیسلامی له ناو بردو دینی له تورکیادا کز کرد ،

با هیچ دوور نه‌روین له کاتی سه‌ر کوماری عبدالسلام عارف‌دا هه‌موو دیمان چون به ناوی ئیسلام‌و دینه‌وه کونگه‌ره‌ی ئیسلامی به‌ست وه علماو مه‌لای دنیای کوکرده‌و ه‌بو ئه‌وه‌ی فتوا ده‌رکه‌ن بو له‌ناو بردنی نه‌ته‌وه‌ی کورد ، جابه‌مه ئه‌وتری مسولمانه‌تی یان شتی تر ؟ .

ئه‌گه‌ر چاویك بخشینین به لاپه‌ره‌کانی میژووی کوردا ده‌بینین زور شتی وا رویداوه ، یه‌کیك له‌وانه محمد پاشای ره‌واندزی که به پاشا کویره به ناو بانگ بو ئه‌م پاشایه ئه‌وه‌نده سه‌رکه‌وت ئیمپراتوریه‌تیکی کوردی پیکه‌وه‌نا که‌چی مه‌لایه‌کی دینی « مه‌لای خه‌تی » به ناوی دین‌و برایه‌تی دینیه‌وه هه‌لی خه‌له‌تاندو ته‌سلیمی کرد به تورکه‌کان‌و ئه‌وانیش کوشتیان وه حکومه‌ته گه‌وره‌که‌شی له ناو چو ، جا که وتراوه به ناوی دین‌و برای دینیه‌وه کورد هه‌میشه هه‌ل‌خه‌له‌تینراو ه، راسته ، کورد له ژیانیا راسته ، فرو فیل‌و حیله بازی‌و ته‌له‌که بازی نازانی ، صریحه له قسه کردنیاو زور به توندی‌و به باوریکی قایمه‌وه دینه‌که‌ی ده‌پاریزی ، که به‌لینیکی دا له‌و به‌لینه پاشی گه‌ز نابیته‌وه ئه‌گه‌ر سه‌ری خو ی‌له‌و ری‌یه‌دا داناوه ، له پیناوی پاراستنی دینیا نیشتمان‌و گه‌ل‌و وولات ده‌فه‌وتینی ، جا بویه بیگانه دوژمنه‌کانمان هه‌میشه که‌لك‌و سودیان له‌م ره‌وشته وه‌رگرتوه و ه‌له چ کاتیکا ته‌نگه تاو بوبن بابه‌تی برای دینی‌و دینیان له گه‌ل کوردا هیناوه‌ته مه‌یدان وه ئه‌و شا ده‌ماره‌یان گرتون به ئاره‌زوی خویان چونیان

ویستبی کوردیان کیشی کردوه تا سەرکەوتون ، کە گەیشتون بە ئامانجیان ئنجا وەرسوڕاونەوە بە توندی لە کوردیان داوە لە پاداشتی چاکەیدا! •

جا بویە ویستم ئەم بابەتە گرنگە کە نووسەرانی کورد تا ئەمرو نەیانتوانیوە خویانی لی بدەنو بە ئاشکرا لەم ابەتەبدوین من بە یەلگەی تأریخیو یە کارەساتی روداو روونم کردەوە کە دوژمنانی کورد هەمیشە بە ناوی برای دینیەوە کوردیان هەلخەلەتاندوە •

بویە ئەلیم خویندەوارانی بەریز کە ئەم پەرتووکە دەخویننەوە ئەبی باش لەو ەبگەن کە مەبەستی بەرو دوای من ئەوەبوە کە ئاموژگاری نەتەوەکەم بکەم کە زور لەم روەوە ورياو ئاگادار بن تا جاریکی تر بەو ناوەوە نەتوانری لە خشتە ببرین وە من هەرگیز مەبەستم ئەوە نیە کە بە خراپە ناوی دینو برایەتی دینی بینم ئەگەر بو بەرژەوەندی گشتی بە کاربهینری • بو ئەم مەبەستەش خوای گەورە ئاگادارە •

★★★

ئەو سەر چاوانەی کەلکیان لی وەرگیراوە لە نووسینی ئـەم پەرتوکـە سـیاسیەدا

١ ــ شەرەفنامە « شرف‌الدین خانی بدلیسی » لە فارسـیەوە •

٢ ــ من عمان الی عمادیە « عەرەبی » « جـولە في كردستان الجنـوبی » نووسینی ماموستا علی سیدو گـورانی•

٣ ــ في غمرة النضال مذكرات المحامی سلیمان فیضی عـەرەبی •

٤ ــ المجلە العسكریە العراقیە العدد ٢ السنە ٣ العام ١٩٢٦ مقـال مقـدم حسین نوری « عەرەبی » •

٥ خناجر وجبال « قاسم والاكراد » باللغە العربیە للاستاذ احمد فوزی

٦ تأریخ العراق القریب « مس بیل » باللغە الانجلیزیە ترجمە جعفر خیـاط عـــەرەبی •

٧ ــ القومیات العراقیە « جرجیس جبرائیل هومی » طبع بغداد ١٩٥٩ عەرەبی

٨ ــ «كردستان والاكراد » دراسە سیاسیە واقتصادیە للدكتور عبدالرحمن قاســملو ــ عەرەبـی ــ

٩ ــ الاكراد للاستاذ مینورسكی ترجمە الدكتور معروف خزنەدار عەرەبی

١٠ ــ « المسألە الكردیە » بحث اجتماعی وتاریخی منشورات مركزدراسات قضایا العالم الاسـلامی المعاصر « جواس بلاو » ــ فرنسی ــ

١١ ــ الاكراد والقانون من مولفات «تومابوا»او «لوسیان رامبوت»باریس ١٩٤٧ •

١٢ ــ تفاصیل عن حیاة الاكراد مقال للسیر مارك سایكس حول القبائـل الكردیە في الامبراطوریە العثمانیە • « انجلیـزی » •

١٣ ــ النساطرة وجيرانهم المسلمون « جــون جــوزيف » •
١٤ ــ پريم سوينيني « كوردش ساموليجين » •
١٥ ــ روژنامەی «ليمونــد »ی فەرەنسی لە روژی ٢٦ی کانونی یەکەمی ١٩٥٩ •
١٦ ــ ای • ای • تسـوكارمان « مبادی النحو الکردی » موسکو ١٩٦٢
١٧ ــ « انا باســس » کزینفون باللغه الفارسیه وەرگیری بە کوردی بــە ناوی « کوردستان شوینی دە هەزار یونانی لە ٤٠١زدا » حسن فهمی جاف •
١٨ ــ « تشتیت الاکراد في الازمنه القدیمه » روژنامەی کومەلی اسپــانی شــاهانه تشــرینی یەکەمی ١٩٢١ •
١٩ ــ کوردەکانو وولاتەکەیان نووسەر « کاپتان شــیخ • أ • وحیــد پاکســتانی « أنجــلیزی » •
٢٠ ــ شــورشەکانی کــورد « ماموستا علاءالدین ســجادی »کــوردی
٢١ ــ تأریخی کوردو کوردســتان معالی محمد امین زەکی بەگ کوردی
٢٢ ــ تأریخی ســولەیمانی معالی محمد امین زەکی بەگ کوردی
٢٣ ــ ریگا بە ناو کوردســتاندا ، ای • ام • • هاملتون انجلــیزی
٢٤ ــ تورکو کوردو عەرەب میجەر ئادموندس انجلیــزی
٢٥ ــ یادداشــتی خوا لی خوشبو ئەحمەد تەقی « دەست خەت » کوردی
٢٦ ــ یادداشتی خوا لی خوشبو رەفیق حلمی بەگ بەرگی شەش کوردی
٢٧ ــ یادداشتی رەشید جودەت بــە گ •
٢٨ ــ کتاب الانســاب والتسلسل التأریخی الاسلامی « ئی • دی •زامبور»
٢٩ ــ میسیو بوتامیا ١٩١٧ ــ ١٩٢٠ سیر ئارنولد ویلسون انجلیزی
٣٠ ــ مصطفی کمال « الذئب الاغبر » ایچ • اس •ئارمسترونگ عەرەبی

٣١ ــ مقتطفات من مجله اوريانت الفرنسيه « جانْ پير ڤينيو »
٣٢ ــ كردستان جغرافياى طبيعى‌و سياسى‌و اقتصادى كردستان « فارسى» نووسينى « على اصغر شــميم »
٣٣ ــ « الضحايا الثلاث » للاســتاذ المنعــم الغــلامى عه‌ره‌بى ٠
٣٤ ــ ميژوو پوتامياو كوردستان ميجه‌ر اى٠بى٠ سون لندن ١٩٢٦ انجليزى
٣٥ ــ پرسيارو ده‌مه ته‌قى له گه‌ل هونه‌رمه‌ندى به‌ناو بانگ « على باپــير اغا » كه خوى له سه‌رده‌مى حكمرانى شيخ مه‌حمودا له سوله‌يمانى سكرتــيرى حاكمى سياسى سليمانى بوه وه شاره‌زايى زوره له‌و كاره‌سات‌و روداوانه‌ى كــه رويداوه له‌و سه‌رده‌مه‌دا زور به وردى هه‌موو شتيكى بو روون كردمه‌وه ٠ وه هه‌روه‌ها چاوم ه زور له‌و كه‌سانه كه‌وت كه له شورشه‌كــانى شيخ مه‌حمــــود به‌شدار بون وه مراكزى حساسيان هه‌بوه به‌لام نه‌يان ويست ناويان به‌رم ٠

★ كوتايــــــى ★

سـوپاسيكى پـر بـه دل

پاشى تەواو بوونى لە چاپدانى ئەم پەرتوكـە سياسـيە بە كـولو بە دل سوپاسيكى گەرمو گورى برايانە پيشكەش ئەكەم بەو كريكارانەى چاپخانەى ژين كە زور خويان ماندو كرد لە چاپ دانىدا داوا لە يەزدان ئەكەم كە هەميشە لە كامەرانيدا بن ، ئەوانيش: ــ

پيت ريكخەرى « ئينتير تايپ » كاك پشـكو توفيق ، كاك مجيد كەساس كاك عمانوئيل ميشـو سندىو كاك حمە رضا وە كاك شـيركو توفيقو كـاك فا يـق محمدو كريكارى بچـوكو قارەمان جـەزا كەسـاس .

رەمزى قـەزاز

ئەوەی لەم پەرتوکەدا نووســراوە : ـ

لاپـــــــەرە

١ ـ بزوتنەوەی سیاسیو روشن بـیری کورد لە چـەرخی نـوزدەوە تا ناوەراسـتی چەرخـی بیسـت •

٣ ـ پیشـکەش کـردن •

٥ ـ پیشـــــرەو •

٩ ـ کوردســـتان •

١٣ ـ رەگـەزی کـــورد •

٢١ ـ بزوتنەوەی ســیاسی نەتەوەی کــورد •

٢٧ ـ پەیمانــی سـیڤیر « معاهــدە » •

٣٣ ـ میـژووی بـزوتنـەوەی سـیاسی کــورد •

٣٦ ـ باری سـیاسی عیراقو کوردسـتانی عـیراق لە پیشـں شـەری جیهـــانی دووەمـــدا •

٤٠ ـ بزوتنەوەی سیاسی لە کوردستانی ژوروودا « شورشی شیخ سعید »

٤١ ـ شـــورشی ئەگـری داغ « ئـــارارات » •

٤٧ ـ پەیمانــی سـایکس بیکـــو •

٤٩ ـ شـــورشەکانـی بـــــارزان •

٥١ ـ جولانـــەوەی روشـــن بـیری لە کوردسـتاندا •

٥٢ ـ جـولانـەوەی روشـــن بـیری کورد لە ســوریە •

٥٤ ـ جـولانەوەی روشـــن بـیری کورد لە عـیراقدا •

٥٦ ـ جـولانەوەی روشـــن بـیری کـورد لە تورکیـادا •

٥٧ ـ جـولانەوەی روشـــن بـیری کورد لە ئـیراندا •

٥٩ ـ جولانەوەی روشن بیری کورد لە یەکیەتی سوڤیت •
٦٣ ـ ئیمپراتوریەتی عوسمانیو کورد لە سەرەتای چەرخی بیستەما •
٧٢ ـ هاتنی سویند خواران بو ئەستەمولو باری سیاسی کوردستانی ژورو •
٨٣ ـ هاتنی بەریتانیا بو کوردستانی خوارو •
٨٦ ـ هاتنی ئینگلیز بو شاری سولەیمانی •
٩٠ ـ بار لە شاری سولەیمانی •
٩٣ ـ شەهید بوونی شیخ سعیدی حفید •
٩٨ ـ وەستانی شەری گەورە لە بەینی تورکیاو سویند خواراندا وە بار لە کوردستانی خوارودا •
١٠٤ ـ شیخ مەحمود کی‌یە ؟ •
١١٥ ـ هاتنی سون بو سولەیمانی •
١١٧ ـ شورشی یەکەمی شیخ مەحمود •
١١٨ـ شەری یەکەم •
١٢٥ ـ شەری بازیان « ترموپیلی کوردستان » •
١٢٩ ـ بار لە ناوچەی قەلادزەو رانیەو رەواندزو وانو باشقەلا •
١٣٧ ـ ناردنی احمد تەقی بە نوینەری کوردستانی خوارو بو تورکیا •
١٤٠ ـ گەرانەوەی احمد تەقی لە گەل مەفرەزەیەکی تورك بو رەواندز
١٤٦ ـ هاتنی ئوزدەمیرو هیزەکەی بو رەواندز •
١٥٦ ـ احمد تەقی اسماعیل خانی سمکو •
١٥٧ ـ حاکمی سیاسی ئینگلیز •
١٦٠ ئینگلیزەکانو حکومەتی ئەرمەنی •

١٧١ ـ گـەرانەوەی شـیخ مەحمـود لە دیلـی •
١٧٢ ـ کونگـەرەی قاهـــرە •
١٧٩ ـ شـیخ مەحمـودو ئوزدەمـیر •
١٩٠ ـ ملکـی شـیخ مەحمـود •
١٩٥ هاتنـی سـمکو بو سـولەیمانی •
١٩٧ ـ سـمکوو ئـیران •
١٩٨ ـ سـمکوو شـیخ مەحمـود •
٢٠١ حکمـداری شـیخ مەحمـودو ئوزدەمـیر •
٢٠٣ ـ زەبونـی وولاتـی تـورك •
٢١١ ـ فەوزی بەگو شیخ مەحمـود •
٢١٥ ـ سـیاسەتی ئوزدەمـیر بەرامبـەر بە کـورد •
٢١٩ ـ ملکیـەتی شـیخ مەحمـود •
٢٢٤ ـ پەریشـانی خیـزانی شـیخ مەحمـود •
٢٢٩ منـدوبی سـامی چارە نووسـی عـیراق دادەنیـن •
٢٣٠ سەد هەزار روپیە بەخشیش بو ئەو کەسەی شیخ مەحمـود بکوژی !
٢٣١ ـ نووسینی روژنامەعەرەبیەکان لەبارەیشورشەکانیشیخ مەحمودەوە
٢٣٤ ـ شورشەکانی کورد بوچی سەرنەکەوتـون •
٢٣٥ بوچی شیخ مەحمود لە شورشەکانیا سەرنەکەوت ؟ •
٢٣٨ ـ سـیاسەت چیـیـە ؟ •
٢٤١ ئەو سەرچاوانەی کەلکیان لـی وەرگـیراوە لـە نووسـینی ئـەم پـەرتوکـە سـیاسیەدا •

لاپەرە	دیر	هەلە	راست
٥	٩	کودر	کورد
٧	٤	ممیس	سیاسی
٧	١٧	ـەم	بەم
٨	٢٠	وەـگرت	وەرگرت
١٠	١٧	الاکرند	الاکراد
١٠	٢١	دـاسە	دراسە
١٠	٢١	عبدالرحما	عبدالرحمان
١١	٢١	ونتصادیەد	واقتصادیە
١٢	١٠	دەگتاە	دەگاتە
١٢	١٦	دـاسە	دراسە
١٤	٢١	مینوـسکی	مینوروسکی
٣٤	٤	سان	عثمان
٣٦	١	سیراق	عیراق
٣٦	٤	دابش	دابەش
٣٧	١٥	دەرکردەوە	بیریاندەکردەوە
٣٨	٣	عیاقدا	عیراقدا
٣٩	٥	جاکرین	چاکترین
٣٩	٧	مـجد	ماجد
٣٩	١٠	کردنا	کردنیا
٤٠	٣	کرنی	کردنیان
٤٠	٦	سەرك	سەرەك
٤١	١	فریندران	فرینران